

รายงานการวิจัย

การศึกษาศาปัตยกรรมพื้นถิ่นนครสวรรค์
กรณีศึกษา อาคารประเภทวัดและบ้าน

THE STUDY OF VERNACULAR ARCHITECTURE IN
NAKORNSAWAN PROVINCE

คณะผู้วิจัย

นายเฉลิมชัย เกรียงชัย	หัวหน้าโครงการ
อาจารย์วัฒนะ วัฒนาพันธ์	ที่ปรึกษาโครงการ
รศ.ดร.กาญจนา เกรียงชัย	ที่ปรึกษาโครงการ
นางสาวภัทติกุล รัตนา	ผู้วิจัย
นางสาวนารีรัตน์ เรืองใจ	ผู้วิจัย
นิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์	ผู้ช่วยวิจัย

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร

โดยได้รับทุนอุดหนุนวิจัยจากงบประมาณแผ่นดิน
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๔

ABSTRACT

This study on Nakornsawan Local Architecture: Case study of Temple and House Building was financially supported by government budget under the administration of National Cultural Committee Division, Ministry of Education, 2002. The research spent 3 months for accomplishment, started on 1 July, 2002 and finished on 30 September 2002.

The project work plan was divided into 2 stages:

Stage 1, was a month field work to collect data on historical and architectural art of temples including their historical background, general characteristics, cultural formation and housing design patterns of various ethnic groups settled in the target area.

Stage 2, was 2 months running research work in data analysis of the field work documents related to forms and technique of temples and houses construction, including the final report submitted.

It was found from the study that Chinese migration into Nakornsawan Province not only caused the changing to local people's way of life, architectural elements of temple construction, but also influenced their housing design that accepted the Chinese row house style. This widespread impact on architectural design could be easily noticed in other provinces of the country as well.

More than anything else, the rural housing design in Nakornsawan had been developed to from differently from conventional Thai house of the central area. However the bedroom plan still kept the position of laying two spaces of posts in either rectangular or square shapes. The inner raised floor was widened. The significant feature of housing design was keeping house and toilet apart. Only wealthy people could build the house by using wooden wall called Fahpakon or Fahlukfug. Before performing main post laying ceremony, the before-hand wooden walls made by Chinese craftsmen had to be prepared.

The various ethnic groups clustered in Nakornsawan had their own housing styled. They lived among their own people in each village. It can be concluded that no matter how much influence and changing the people conformed and accepted, they still kept their concept on Thai architecture that consisted of belief, design, construction techniques. The main concept of Thai architecture was maintained among Nakornsawan citizens.

บทคัดย่อ

โครงการการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนครสวรรค์ กรณีศึกษา อาคารประเภทวัด และบ้านได้รับทุนอุดหนุนการทำรายงานวิจัย จากงบประมาณแผ่นดิน สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ การดำเนินการศึกษาและจัดทำรายงานวิจัย ใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น ๓ เดือน โดยเริ่มต้นตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๕ จนกระทั่งแล้วเสร็จในวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๔๕

แผนการดำเนินงานของโครงการ แบ่งขั้นตอนการดำเนินงานออกเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ใช้เวลาในการดำเนินงาน ๑ เดือน ในการออกภาคสนาม เก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะสถาปัตยกรรมของวัด และ ประวัติการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทั่วไป กระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรม รูปแบบเรือนพักอาศัย ของชุมชนที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น คนมอญ คนจีน คนลาว และคนไทย อาศัยอยู่ร่วมกัน

ระยะที่ ๒ ใช้เวลาในการดำเนินงาน ๒ เดือน ศึกษารายละเอียดข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษา รูปแบบและเทคนิคในการก่อสร้างวัด และบ้าน เพื่อจัดทำรายงานวิจัย

การอพยพเข้ามาของคนจีนในนครสวรรค์ นอกจากจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนพื้นถิ่น และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัดในเมืองแล้ว รูปแบบของการอยู่อาศัยในลักษณะเรือนไทยท้องถิ่น ก็ถูกอิทธิพลวัฒนธรรมการอยู่อาศัยแบบตึกแถวของคนจีน ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ไม่เพียงแต่ในเขตอำเภอเมืองเท่านั้น พื้นที่ใจกลางชุมชนในชนบทของนครสวรรค์ หรือแม้กระทั่งชนบทอื่นๆของประเทศไทยก็เช่นกัน

รูปแบบเรือนพักอาศัยในชนบท มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนไทยเดิมภาคกลางไปมาก แต่การวางผังห้องนอนยังคงวางตำแหน่งเสาแบบสองช่วงต่อกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือจัดเรียงกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ชานในยังคงมีประโยชน์ใช้สอยลักษณะเดิม แต่ชานนอกนิยมขยายให้กว้างมากเป็นพิเศษ และที่สำคัญคือไม่นิยมทำห้องน้ำห้องส้วมบนเรือนเช่นเดียวกัน ลักษณะเรือนแบบฝาลูกผัก หรือฝาปะกนไม้สัก คนมีฐานะจึงจะสามารถปลูกเรือนลักษณะนี้ได้ และเมื่อจะปลูกเรือนก่อนทำพิธีตั้งเสาเอก ต้องไปเลือกซื้อฝาบ้านฝีมือคนจีนซึ่งทำได้สำเร็จรูปก่อน

การอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกันของชาติพันธุ์ที่หลากหลายในนครสวรรค์ จะแยกกลุ่มกันอยู่อย่างชัดเจนเป็นแต่ละหมู่บ้าน แม้ว่าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ในงานสถาปัตยกรรมไทย ทั้งอาคารประเภทวัดและบ้าน แต่สถาปัตยกรรมไทยก็ยังคงเป็นหลักในเรื่องขององค์ประกอบใหญ่อยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคติความเชื่อ รูปแบบ หรือระเบียบวิธีรวมทั้งเทคนิคในการก่อสร้าง องค์ประกอบที่แตกต่างออกไปจากสถาปัตยกรรมไทยจะปรากฏให้เห็นน้อยมาก

คำนำ

กราบขอบพระคุณ พ่อ แม่ ครูบาอาจารย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ได้ให้จิตวิญญาณและองค์ความรู้ในการทำรายงานฉบับนี้ ขอบคุณสำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และเจ้าหน้าที่ ที่ให้โอกาสและสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำรายงาน ขอขอบคุณในความร่วมมืออย่างดียิ่งของชาวบ้านทุกคน ทุกๆอำเภอในจังหวัดนครสวรรค์ ที่สละเวลามานั่งให้ข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ประทับใจมากและชอบใจมากสำหรับเด็กหญิงเล็กๆคนหนึ่งที่บ้านมอญ ซึ่งจรรย์านยนต์นำหน้ารถตู้คณะวิจัย ไปส่งถึงทางแยกเข้าบ้านวังหอยก ในระยะทางที่ไกลพอสมควร เสียดยไม่ทันได้สอบถามชื่อ เพราะเธอรีบกลับไปก่อน ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลทุกอำเภอ ที่กรุณาเอื้อเพื่อให้ข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชนต่างๆ กราบขอบพระคุณท่านเจ้าอาวาส และพระในวัดต่างๆที่กรุณาให้ข้อมูลประวัติวัด ขอขอบคุณที่ปรึกษาทั้งสองท่านแม้ว่ามีงานล้นมือ แต่ก็เต็มใจให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการทำงาน และท้ายที่สุดขอขอบคุณคณะวิจัยทุกท่าน โดยเฉพาะลูกศิษย์ชั้นปีที่ ๓ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ แม้ว่ามีงานเรียนต้องส่งมาก แต่ก็สละเวลามาช่วยเก็บข้อมูลภาคสนามจนแล้วเสร็จ

การทำรายงานวิจัยฉบับนี้ มีระยะเวลาในการทำงานอันจำกัด เมื่อทำการรวบรวมเอกสารจากแหล่งข้อมูลต่างๆ และออกสำรวจเก็บข้อมูลในภาคสนามแล้ว พบว่ารายงานวิจัยข้อมูลพื้นฐานทางด้านสถาปัตยกรรมวัดและบ้านในเขตจังหวัดนครสวรรค์มีไม่มากนัก พื้นที่กรณีศึกษาบางพื้นที่ถูกน้ำท่วม ไม่สามารถเข้าไปสำรวจภาคสนามอีกครั้งได้ เพราะเป็นช่วงฝนตกหนักโดยตลอดจนเกิดภาวะน้ำท่วมในพื้นที่รอบนอก และในเขตอำเภอเมืองบริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา แต่โชคดีสามารถออกภาคสนามสำรวจ เก็บข้อมูลภาพถ่ายวัดและบ้านได้มากพอตามขอบเขตที่ได้วางไว้ก่อนเกิดภาวะวิกฤติดังกล่าว เสียดยผู้ร่วมงานบางท่านที่หมายตาไว้ไม่มีเวลามาร่วมทำงานกัน อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้มีเสน่ห์ มีเกร็ดความรู้น่าสนใจอีกมากมาย รวมทั้งประวัติศาสตร์โบราณคดี วิถีชีวิตดั้งเดิม และวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของชุมชนต่างๆ

หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญ

บทคัดย่อ

คำนำ

บทนำ

๑. ความสำคัญของที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
๒. ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย	1
๓. ผลที่คาดว่าจะได้รับ	2
๔. ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	2
๕. วิธีดำเนินการวิจัย	6
บทที่ ๑ ข้อมูลจังหวัดนครสวรรค์	8
๑. สภาพภูมิอากาศ	13
๑.๑ ที่ตั้งและอาณาเขต	13
๑.๒ ขนาดและรูปร่าง	14
๑.๓ ภูมิประเทศ	14
๑.๔ ภูมิอากาศ	16
๑.๕ อุณหภูมิ	16
๑.๖ ปริมาณน้ำฝน	16
๑.๗ ความชื้นสัมพัทธ์	17
๑.๘ ลม	17
๒. ทรัพยากรธรรมชาติ	17
๒.๑ ดิน	17
๒.๒ น้ำ	19
๒.๓ ป่าไม้	23
๒.๔ แร่ธาตุ	23
๓. แหล่งท่องเที่ยว	24
๔. สภาพแวดล้อม	25
๔.๑ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ	25
๔.๒ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ	26
๔.๓ สภาพแวดล้อมทางสังคม	30

สารบัญ (ต่อ)

๕. ประชากร	40
๖. การเมืองการปกครอง	43
บทที่ ๒ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น	46
๒.๑ ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์	46
๒.๒ การรับอารยธรรมจากภายนอก	47
๒.๓ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์	50
๒.๔ การตั้งถิ่นฐานและกลุ่มชาติพันธุ์	56
๒.๔.๑ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน	56
๒.๔.๒ กลุ่มชาติพันธุ์ในที่ราบลุ่มนครสวรรค์	58
๒.๔.๒.๑ คนมอญ	58
๒.๔.๒.๒ คนจีน	63
๒.๔.๒.๓ คนลาว	68
บทที่ ๓ แหล่งโบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์	71
๓.๑ เมืองบน	76
๓.๒ เมืองจันทเสน	79
๓.๓ ดงแม่นางเมือง	82
๓.๔ เมืองพระบาง	83
๓.๕ เมืองโคกไม้เดน	86
๓.๖ เมืองดอนคา	88
๓.๗ เมืองไพศาลี	91
บทที่ ๔ ศิลปะสถาปัตยกรรมนครสวรรค์และบริเวณใกล้เคียง	92
๔.๑ สมัยอารยธรรมอินเดีย	94
๔.๒ สมัยอารยธรรมมอญ	95
๔.๓ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย-ชวา	101
๔.๔ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมเขมร	102
๔.๕ สมัยเปลี่ยนแปลงอารยธรรมมอญ-เขมร	103

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ ๕ กรณีศึกษา	104
๕.๑ อาคารประเภทวัด	106
๕.๑.๑ วัดเกรียงไกรกลาง อ.เมือง	106
๕.๑.๒ วัดมหาโพธิ์ใต้ อ.เก้าเลี้ยว	116
๕.๑.๓ วัดหนองนมวัว อ.ลาดยาว	128
๕.๒ อาคารประเภทบ้าน	136
๕.๒.๑ ชุมชนบ้านเขาทอง	137
๕.๒.๒ ชุมชนบ้านหนองนมวัว	163
๕.๒.๓ ชุมชนบ้านแก่ง	177
บทที่ ๖ สรุปรายงานวิจัยและข้อเสนอแนะ บรรณานุกรม	195
ภาคผนวก	
๑. ศิลปะสถาปัตยกรรมในประเทศไทย	1
๒. วัดและบ้านที่น่าสนใจในการสำรวจภาคสนาม	
๒.๑ อาคารประเภทวัด	
๒.๑.๑ วัดบ้านบน	13
๒.๑.๒ วัดโคกเดื่อ	25
๒.๑.๓ วัดเขาทอง	28
๒.๒ อาคารประเภทบ้าน	
๒.๒.๑ บ้านเขาทองในอำเภอพยุหะคีรี	36
๒.๒.๒ บ้านหนองนมวัวในอำเภอลาดยาว	44
๒.๒.๓ บ้านวังหอยวกและบ้านมอญในอำเภอบ้านแก่ง	
๓. เรือนแพเมืองนครสวรรค์	53
๔. องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวัด	
๔.๑ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวิหารล้านนา	56
๔.๒ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวัดไทยภาคกลาง	

บทนำ

๑. ความสำคัญของที่มาของปัญหาการทำวิจัย
๒. ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย
๓. ผลที่คาดว่าจะได้รับ
๔. ขอบเขตของการศึกษาวิจัย
๕. วิธีดำเนินการวิจัย

บทนำ

1. ความสำคัญของที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาอาคารประเภทวัดและบ้าน เป็นการศึกษาถึงองค์ความรู้จากอดีตเท่าที่มีอยู่ในแง่มุมหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วิถีชีวิต ศิลปะและวัฒนธรรม มาจนถึงปัจจุบัน โดยอาศัยงานสถาปัตยกรรมเป็นสื่อกลาง บ้านหรือเรือนพักอาศัยของคนพื้นถิ่นเป็นงานพื้นฐานที่ซับซ้อน ผ่านกระบวนการขั้นตอนวิธีการการเรียนรู้ในการปลูกเรือน การดำรงชีวิตอยู่ภายในเรือน แก้ไขพัฒนาปรับเปลี่ยนการใช้ที่ว่างในการพักอาศัย การเลือกใช้วัสดุตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้ในการปลูกโรงเรือนได้อย่างเหมาะสม เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจึงเป็นแบบอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่นั้นๆได้อย่างชัดเจน ในขณะที่วัดคือสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน มีมูลเหตุและแรงจูงใจสร้างขึ้นตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะสถาปัตยกรรมของกลุ่มชนจากภายนอก ชนระดับสูง ชนชั้นปกครอง หรือแม้แต่กษัตริย์ ก็เข้ามามีบทบาทในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วยเช่นกัน

รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากความต้องการของคนรุ่นใหม่ ในเรื่องของพื้นที่ใช้สอย วัสดุและเทคโนโลยีในการก่อสร้าง อิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมจากตะวันตก สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจและสังคม แต่พื้นฐานแนวความคิดในงานก่อสร้างของคนโบราณยังคงถูกสืบทอดอยู่ แม้ว่าจะทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของวัดและบ้านทั้งในเขตเมือง และชนบทมีรูปแบบไม่ชัดเจน แต่รูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมในยุคหลายร้อยปียังคงปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด

2. ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

โครงการวิจัยวัฒนธรรม การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเขตจังหวัดนครสวรรค์ กรณีศึกษาอาคารประเภทวัดที่ วัดเกรียงไกรกลาง วัดมหาโพธิ์ใต้ และวัดหนองนมวัว อาคารประเภทบ้านที่ บ้านเขาแก้ว บ้านหนองนมวัว และบ้านแก่ง มีความมุ่งหมายของการศึกษาดังต่อไปนี้

1. เพื่อเริ่มต้นศึกษาและรวบรวมข้อมูลของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บริเวณต้นกำเนิดแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตจังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่กรณีศึกษา ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน สภาพเศรษฐกิจและสังคม รูปแบบ คติความเชื่อ และคุณค่าของงานสถาปัตยกรรม

3. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัด และบ้าน หรือเรือนพักอาศัย ของชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์หลากหลาย ในพื้นที่กรณีศึกษาก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลง รูปแบบงานสถาปัตยกรรม และจะมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปอีกในวันข้างหน้าหรือไม่อย่างไร

3. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาวิจัยของ โครงการวิจัยวัฒนธรรมการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเขตจังหวัด นครสวรรค์ กรณีศึกษาอาคารประเภทวัดและบ้าน เมื่อแล้วเสร็จคาดว่าจะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจ ศึกษาสถาปัตยกรรมไทยเดิม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นข้อมูลเชิงกายภาพ แสดงให้เห็นถึงรูปแบบ ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของวัดและบ้าน ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ เป็นข้อมูลพื้นฐานในการแสวงหา เอกลักษณะทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง และเป็นข้อสรุปหนึ่งของการศึกษา รูปแบบและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนริมฝั่งต้นกำเนิดแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจะทำให้ ภาพรวมของรูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์ชัดเจนขึ้น

และนอกจากนี้ ผลของการศึกษาวิจัยนี้จะเป็นคุณประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา การเรียนการสอน ในเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับท้องถิ่นศึกษา เป็นต้นว่า วิชาสถาปัตยกรรมไทย (Thai architecture), วิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular architecture), วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเรา (local history)

4. ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

โครงการวิจัยนี้ มุ่งศึกษาวิจัยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ด้วยสมมติฐานจาก ลักษณะทางกายภาพและข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันว่า เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ ริมฝั่งต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยชัยภูมิที่ตั้งของเมืองอันมีส่วนสัมพันธ์การอาศัยแม่น้ำ เพื่อการ คมนาคม, การเกษตรกรรม, ตลอดจนการดำรงวิถีชีวิต, ประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ ก็มีแม่น้ำเป็น องค์ประกอบหลักที่สำคัญ

การสัญจรที่เปลี่ยนแปลงการสัญจรทางน้ำจากเมื่อครั้งในอดีต มาเป็นการสัญจรทางบกโดยใช้ ถนน และโดยเฉพาะการเชื่อมต่อเส้นทางถนนระหว่างเมืองนครสวรรค์และเมืองพิษณุโลก ทำให้เกิด ความสะดวกต่อการสัญจรเข้ามาของคนภายนอกในอัตราการเพิ่มขึ้นที่รวดเร็ว ได้ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมในเมืองนครสวรรค์เป็นอย่างมาก ทำให้เมืองเกิดการขยายตัว แยกออกจากแนวขนานไปตามลำน้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา พุ่งเข้าสู่เส้นทางสายใหม่อย่างรวดเร็วตาม ไปด้วย รูปแบบวัฒนธรรมการอยู่อาศัยแบบดั้งเดิมเกิดการปรับเปลี่ยนไป ตามการเปลี่ยนแปลงการอยู่ อาศัยในเขตเมืองโดยทั่วไปของประเทศ อาจกล่าวได้ว่าเมืองนครสวรรค์ใช้เวลาในการสร้างเมืองเพียง ๕๐ ปีเท่านั้นเอง เมื่อศึกษาความหนาแน่นของเมืองจากภาพถ่ายทางอากาศ ในปี พ.ศ.๒๕๔๕

ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๙๕

ภาพถ่ายทางอากาศ บริเวณเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ.๒๕๔๔

ผังบริเวณเมืองนครศรีธรรมราช
แสดงความหนาแน่นของอาคารตึกแถว
ในเขตอำเภอเมือง

ขอบเขตการศึกษาอาคารประเภทวัด จะศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้าง ประวัติการบูรณปฏิสังขรณ์ รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เทคนิคในการก่อสร้าง คติความเชื่อ ของชนหลายกลุ่มที่อยู่อาศัยในชุมชนเดียวกัน มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดเดียวกัน เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆภายในวัด ศิลปะดั้งเดิมที่สืบทอดซึ่มซึบมาจากบรรพบุรุษ ผ่านตัวกลางคือผู้บริจาคเงินให้วัดโดยใช้ช่างคนพื้นถิ่นชาติพันธุ์เดียวกัน จะทำให้สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นวัดมีรูปแบบหรือองค์ประกอบของศิลปะที่หลากหลายเหล่านั้น ผสมผสานคลี่คลายเข้ามามีลักษณะอย่างไร

ขอบเขตของการศึกษาอาคารประเภทบ้าน หรือเรือนพักอาศัย จะทำการศึกษาดังนี้

การตั้งถิ่นฐาน

เรื่องราวของการตั้งถิ่นฐาน ประกอบไปด้วยเนื้อหาส่วนแรกเกี่ยวกับข้อมูลในอดีตได้แก่ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน การรวมตัวกัน ตลอดจนการอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มชนต่างๆ เข้ามาในนครสวรรค์ ทั้งในด้านข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และจากคำบอกเล่าหรือนิทานปรัมปรา และเนื้อหาในส่วนหลังเป็นข้อมูลปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วย สภาพภูมิศาสตร์ สภาพเศรษฐกิจ และข้อมูลของประชากรในพื้นที่ศึกษา

กระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรม

คติความเชื่อของชาวบ้านในหมู่บ้าน ทั้งคติและพิธีกรรมของชุมชน การปลูกเรือนสร้างบ้าน และการจัดพื้นที่ใช้สอย เนื้อหาหลักของบทนี้คือ การสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งจะนำเสนอลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมอื่นที่นอกเหนือจากตัวเรือนพักอาศัย เป็นการอธิบายภาพรวมของทั้งหมู่บ้านก่อนลงสู่รายละเอียดในบทต่อไป

รูปแบบและคุณค่าทางสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัย

แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน โดยใช้เกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่ศึกษาว่าจะต้องเป็นชุมชนที่มีกลุ่มชนที่หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกัน

ส่วนแรกเป็นกรณีศึกษาอาคารประเภทวัด

ส่วนที่สองเป็นกรณีศึกษาอาคารประเภทบ้าน

แต่ละกรณีศึกษาจะทำการศึกษา เรื่องข้อมูลการออกแบบ การก่อสร้าง, การเปลี่ยนแปลง, องค์ประกอบโครงสร้าง วัสดุ เทคนิคการก่อสร้าง, สถาปัตยกรรม องค์ประกอบ และภูมิสถาปัตยกรรมของเรือนพักอาศัย

5. วิธีดำเนินการวิจัย

5.1 การเก็บข้อมูล

การศึกษาวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเขตจังหวัดนครสวรรค์ กรณีศึกษาอาคารประเภทวัดและบ้าน เป็นการศึกษาวิจัยที่เน้นการเก็บข้อมูล จากการสำรวจจริงด้านสถาปัตยกรรมในพื้นที่กรณีศึกษาเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงจัดแบ่งการเก็บข้อมูลออกเป็น ๒ ประเภท

1. ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับประชากร, ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา, ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และความเป็นมาของพื้นที่ศึกษา เป็นต้น

1.1 ข้อมูลเอกสาร เป็นการค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลทั่วไปที่เกี่ยวกับกรณีศึกษา จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่นสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, เทศบาลนครนครสวรรค์, องค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ, กองรูปถ่ายทางอากาศ กรมแผนที่ทหาร เป็นต้น

1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ตอบแบบสอบถาม โดยการสุ่มตัวอย่างกลุ่มประชากร ประมาณร้อยละ 5-10 ของประชากรในชุมชน เพื่อตอบแบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับครอบครัว, การประกอบอาชีพ, รายได้, การศึกษา, การย้ายถิ่นฐาน, การทำบุญตักบาตร, อายุของเรือนพักอาศัย และแผนการรื้อถอน เพื่อให้ภาพรวมของทั้งหมู่บ้าน และบางข้อมูลก็นำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่มีอยู่

2. ข้อมูลสถาปัตยกรรม

2.1 ข้อมูลเอกสาร เป็นการค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลเพื่อเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจ เกี่ยวกับรูปแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของวัดและบ้าน

2.2 การสำรวจภาคสนาม ทำการสำรวจ เขียนลายเส้น และผังพื้นของงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่ศึกษา พร้อมทั้งแสดงรายละเอียดต่างๆด้วยภาพถ่ายดิจิทัล

5.2 การสุ่มตัวอย่างในการศึกษา

แบ่งการสุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 ประเภท

5.1 การสุ่มตัวอย่างประชากร

สุ่มตัวอย่างประชากรแบบไม่เจาะจง แต่จะกำหนดกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ไว้ล่วงหน้าก่อนแล้ว โดยคณะวิจัย ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในขอบเขตการศึกษา โดยแบ่งผู้ช่วยวิจัย 10 คน ออกเป็น 5 กลุ่ม และจะได้แบบสอบถามจำนวน 5 ชุด ต่อ ผู้ช่วยวิจัย 2 คน วิธีการสุ่มคือ ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยนั่งรถไปตามจุดรวมของชาวบ้าน ตามถนนสายหลักของพื้นที่ศึกษา แต่ละกลุ่มจะถูกปล่อยลงเดินแยกกระจายกันเข้าไปตามละแวกเรือนพักอาศัยของชาวบ้าน จนครบ 5 กลุ่ม

5.2 การสุ่มตัวอย่างวัด และเรือนพักอาศัย กรณีศึกษา

การวิจัยเก็บข้อมูล จะมุ่งศึกษาเฉพาะรายละเอียดทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม และโครงสร้างเครื่องบนอาคารเสนาสนะภายในวัด ที่ยังคงใช้วิธีการก่อสร้างแบบโบราณคือการเข้ามูมไม้โดยใช้สลักเดือยไม้ยึด ในพื้นที่ศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ หรืออาจอยู่นอกพื้นที่ที่กำหนด ถ้าหากว่ามีอายุสมัยและมีลักษณะบ่งบอกถึงความมีเอกลักษณ์ ส่วนเรือนพักอาศัยกรณีศึกษา จะไม่กำหนดอายุ แต่จะจัดเก็บศึกษาข้อมูลในพื้นที่ที่กำหนดไว้เป็นสำคัญ โดยจะทำกรณีศึกษาตัวอย่างละ ๓ กรณีศึกษา

ข้อมูลจังหวัดนครสวรรค์

๑. สภาพภูมิศาสตร์

- ๑.๑ ที่ตั้งและอาณาเขต
- ๑.๒ ขนาดและรูปร่าง
- ๑.๓ ภูมิประเทศ
- ๑.๔ ภูมิอากาศ
- ๑.๕ อุณหภูมิ
- ๑.๖ ปริมาณน้ำฝน
- ๑.๗ ความชื้นสัมพัทธ์
- ๑.๘ ลม

๒. ทรัพยากรธรรมชาติ

- ๒.๑ ดิน
- ๒.๒ น้ำ
- ๒.๓ ป่าไม้
- ๒.๔ แร่ธาตุ

๓. แหล่งท่องเที่ยว

๔. สภาพแวดล้อม

- ๔.๑ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ
- ๔.๒ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ
- ๔.๓ สภาพแวดล้อมทางสังคม

๕. ประชากร

๖. การเมืองการปกครอง

บทที่ ๑ ข้อมูลจังหวัดนครสวรรค์

นครสวรรค์เป็นจังหวัดในบริเวณตอนกลางของประเทศ ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือโดยทางรถยนต์ ประมาณ ๒๓๗ กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ ๙,๖๙๖,๗๓๑ ตารางกิโลเมตร สภาพภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่ของพื้นที่จะเป็นแอ่งตรงกลาง ลักษณะภูมิอากาศประเภททุ่งหญ้าเมืองร้อน เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา และมีบึงบอระเพ็ด ซึ่งเป็นบึงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ แต่จังหวัดมีพื้นที่ป่าไม้ทั้งในด้านปริมาณ และสัดส่วนต่ำอย่างที่สุดในภาคเหนือ ยกเว้นจังหวัดพิจิตร สามารถจำแนกป่าออกได้เป็น ป่าดิบเขา ป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ

ในอดีตจังหวัดนครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการคมนาคมทั้งทางบก และทางน้ำ เป็นแหล่งค้าส่งและปลีกที่สำคัญ แม้ว่าในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงลดความสำคัญลง แต่รายได้โดยเฉลี่ยของประชากรต่อหัว ยังสูงเป็นอันดับเก้าของภาคเหนือ ทั้งยังเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าและศูนย์กลางการเงินระหว่างกรุงเทพมหานครและภาคเหนือ ประมาณว่ามีเงินฝากและสินเชื่อในระบบธนาคารมากที่สุดรองลงมาจากจังหวัดเชียงใหม่

จำนวนประชากรใน ๑๓ อำเภอ กับ ๒ กิ่งอำเภอ รวมทั้งสิ้น ๑,๑๔๙,๔๒๓ คน มีสัดส่วนเพศชาย : เพศหญิง ๔๙ : ๕๑ ชนส่วนใหญ่ใช้ภาษาไทยกลาง มีกลุ่มชนที่พูดภาษาของกลุ่มตนเองอยู่บ้าง เช่น ภาษาลาว ภาษามอญ และภาษาจีน กระจายอยู่เป็นกลุ่มๆ ทั่วไปตามอำเภอต่างๆ ร้อยละ ๙๙.๕๘ นับถือศาสนาพุทธ (ศาสนาคริสต์ ร้อยละ ๐.๒๑, อิสลาม ร้อยละ ๐.๐๙ และพราหมณ์ ฮินดู ชิก ร้อยละ ๐.๐๑) มีชนบทรวมเนียมประเพณี มีสภาพสังคมแบบเครือญาติ เช่นคนไทยภาคกลางทั่วไป มีอาชีพทางการเกษตร ปลูกข้าวเป็นหลัก เป็นพืชเศรษฐกิจซึ่งทำรายได้สูงสุดให้จังหวัด

ชนชาติพันธุ์หลากหลาย มีชนบทรวมเนียมประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาที่แตกต่างกัน ถูกเกณฑ์อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันตามชุมชนต่างๆ ในจังหวัดนครสวรรค์ มาเป็นเวลาช้านาน ความแตกต่างเหล่านั้น ได้ผสมผสานหล่อหลอมกันอย่างกลมกลืน เกิดเป็นวิถีชีวิตร่วมสมัยบนพื้นฐานความหลากหลายทางชนบทรวมเนียมประเพณี ในด้านการแต่งกาย ภาษามวยไทย ค่านิยมประเพณีท้องถิ่น เช่น ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง ตรุษจีน แข่งเรือยาว หรือการเล่นและนาฏศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การละเล่นเข้าผีเชิญผี การเดินกำรำเคียว รำไท่น รำกลองยาว การ

เล่นเพลงปฏึกาภย์ ลีเก มีการละเล่นในสังคคเด็กๆแบบพื้นถิ่น เช่น กระโดดเชือก กาฝึกไซ้ ตีจับ วึ่ง
กะลา เสือข่ามห้วย วึ่งวัด ลิงกินใบไม้ หลุมเมือง ผีตอกตะปู หรือแม่กระทั่งวัฒนธรรมการกินและการ
อยู่อาศัย

๑. สภาพภูมิศาสตร์

๑.๑ ที่ตั้งและอาณาเขต

ที่ตั้งเฉพาะ จังหวัดนครสวรรค์ อยู่บริเวณตอนกลางของประเทศไทยเหนือเส้นศูนย์สูตร
ค่อนไปซีกโลกด้านตะวันออก ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ 15 องศา 40 ลิปดาเหนือกับละติจูด 16
องศา 10 ลิปดาเหนือ และระหว่างลองจิจูด 99 องศา 5 ลิปดาตะวันออก กับ ลองจิจูด 100
องศา 50 ลิปดาตะวันออก

ที่ตั้งสัมพันธ์ จังหวัดนครสวรรค์อยู่ในเขตภาคเหนือตอนล่าง หรือ ภาคกลางตอนบน
ของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือโดยทางรถยนต์เป็นระยะทาง 237
กิโลเมตร ทางรถไฟเป็นระยะทาง 250 กิโลเมตร

อาณาเขต จังหวัดนครสวรรค์มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง 8 จังหวัด คือ

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอบางมูลนาก อำเภอโพทะเล กิ่งอำเภอบึงนาราง
และกิ่งอำเภอปางศิลาทอง จังหวัดพิจิตร

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอสว่างอารมณ์ และอำเภอทัพ
ทัน จังหวัดอุทัยธานี
อำเภอเมืองชัยนาท อำเภอสรรพยา และอำเภอมโนรมย์ จังหวัด
ชัยนาท

อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

อำเภอบ้านหมี่ อำเภอหนองม่วง และอำเภอโคกสำโรง จังหวัด
ลพบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบึงสามพัน และอำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

อำเภอสว่างอารมณ์ และอำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

๑.๒ ขนาดและรูปร่าง

ขนาด จังหวัดนครสวรรค์มีพื้นที่ประมาณ 9,696,731 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,998,548 ไร่ แบ่งเขตการปกครองเป็น 13 อำเภอกับ 2 กิ่งอำเภอ คือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอเก้าเลี้ยว อำเภอโกรกพระ อำเภอชุมแสง อำเภอตากฟ้า อำเภอตากลี อำเภอท่าตะโก อำเภอบรรพตพิสัย อำเภอพยุหะคีรี อำเภอไพศาลี อำเภอลาดยาว อำเภอหนองบัว อำเภอแม่वंก กิ่งอำเภอชุมबाटง และ กิ่งอำเภอแม่เป็น เปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย นครสวรรค์เป็นจังหวัดขนาดกลาง

๑.๓ ภูมิประเทศ

จังหวัดนครสวรรค์อยู่ในธรณีโครงสร้างของแม่น้ำเจ้าพระยาหรืออยู่ในบริเวณที่เรียกว่า "กราเบน" (Graben) อายุทางธรณีของพื้นที่เหล่านี้มีตั้งแต่เก่าแก่ที่สุด จนกระทั่งถึงปัจจุบัน กลุ่มหินที่สำคัญ เช่น บริเวณภูเขาสูงทางตะวันตกของอำเภอลาดยาว เป็นหินอายุเก่าแก่ที่สุด คือ กลุ่มหินอุทัยธานี อายุประมาณมหายุคพรีแคมเบรียน (มากกว่า 600 ล้านปี)

บริเวณเขาหลวง เป็นหินทัฟฟ์ เขามะโน เขาหน่อ เขาแก้ว เป็นหินปูนและหินอ่อน ส่วนเขากบเป็นหินเชิร์ต กลุ่มหินเหล่านี้อายุประมาณยุคดีโอเนียน-โซลูเรียน (440 ล้านปี)

หินปูน พบมากในอำเภอตากฟ้า อำเภอพยุหะคีรี อำเภอตากลี อายุประมาณยุคเพอร์เมียน (270-28 ล้านปี)

บริเวณเขาชนกันในอำเภอลาดยาว เป็นหินทรายสีแดง หินดินดาน หินกรวดมน และหินกรวมภูเขาไฟ อายุประมาณยุคจูแรสสิก (180 ล้านปี)

ส่วนหินอัคนี มีอายุประมาณมหายุคเมโซโซอิก (135-230 ล้านปี) มีทั้งที่ต้นตัวพันเปลือกโลก และต้นตัวภายในเปลือกโลก เช่น หินแกรนิต หินไดออไรต์ แอนดีไซต์

จากสภาพพื้นฐานทางโครงสร้างธรณีดังกล่าวมาแล้ว มีผลทำให้ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดนครสวรรค์ คล้ายแอ่งกระทะ โดยพื้นที่ตอนกลางของจังหวัดเป็นแอ่งที่ต่ำของที่ราบน้ำท่วมถึง สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 22 เมตร แต่ทางบริเวณทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกจะมีระดับค่อยๆ สูงขึ้นๆ โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันตกสุดในอำเภอแม่वंกพื้นที่มีระดับสูงมากถึง 1,780 เมตร ที่เขาตาอุใจ จากลักษณะภูมิประเทศที่ปรากฏ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 เขตย่อย คือ

๑.๓.๑ เขตภูเขาสูงด้านตะวันตก อยู่ด้านตะวันตกของอำเภอแม่वंกเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำแม่वंกและแม่น้ำสะแกกรัง บริเวณนี้เป็นพื้นที่แห่งเดียวของจังหวัดที่ยังมีสภาพป่าดง

ดิบหลงเหลืออยู่ เพราะเป็นที่สูงและเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่วังก์-แม่เป็น ภูเขาสำคัญในเขตนี้ คือ เขาชนกัน มีลำน้ำแม่วังก์ตัดผ่านช่องเขาในลักษณะร่องน้ำ (watergap) เนื่องจากเขตนี้เป็นที่สูงและภูเขา จึงมีประชากรอาศัยอยู่เพียงเล็กน้อย

๑.๓.๒ เขตที่ราบเนินตะกอนรูปพัด เป็นพื้นที่ต่อเนื่องมาจากเขตภูเขาสูงด้านตะวันตก อยู่ในอำเภอลาดยาว เนื่องจากพื้นที่ค่อนข้างลาดเทจากที่สูงทางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก จึงทำให้ชุมชนลาดยาวประสบปัญหาเกี่ยวกับน้ำท่วมเป็นประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติถูกทำลายไป ทำให้สภาวะน้ำท่วมมีความรุนแรงมากขึ้น พื้นที่บริเวณนี้ปัจจุบันมีการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง แต่พื้นที่ราบต่ำใช้ทำนา ประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น เป็นหย่อมๆ แถวบริเวณลุ่มน้ำ

๑.๓.๓ เขตที่ราบขั้นบันไดทางตะวันออก เป็นขอบเขตของที่ราบขั้นบันได ซึ่งต่อเนื่องมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ พื้นที่มีภูเขาซึ่งผ่านการสึกกร่อนมาก ทำให้ภูเขาที่เหลืออยู่มีระดับสูงไม่มากนัก ประกอบกับพื้นที่สูงๆ ต่ำๆ เป็นลอนคลื่น ทำให้ประชากรตั้งถิ่นฐานกระจายเป็นหย่อมๆ นอกจากการทำนาในพื้นที่ราบลุ่มแล้ว เขตนี้ยังมีความสำคัญมากในการปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่วเขียวฝักมัน อ้อย ฝ้ายและมันสำปะหลัง เนื่องจากพื้นที่ค่อนข้างสูงและขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก แม้ว่าบางแห่งจะมีคลองชลประทานช่วยบ้างก็ตาม เช่น อำเภอตากถ้ำ ดังนั้นประชากรจึงไม่ค่อยหนาแน่นนัก

๑.๓.๔ เขตที่ราบลุ่มตอนกลาง คือ พื้นที่สองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน มีพื้นที่ครอบคลุมอาณาเขตกว้างขวางมากกว่าทุกเขต มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นที่สุด เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มดินค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำนา ดังนั้นเขตนี้จึงเป็นแหล่งผลิตข้าวเด่นกว่าเขตอื่นๆ ส่วนพืชไร่ก็มีการปลูกร่วมด้วยในพื้นที่ระดับสูงชัน เช่น อ้อย ข้าวฟ่าง ข้าวโพด ถั่วเขียวฝักมัน เป็นต้น

จากสภาพที่ราบลุ่มดังกล่าวทำให้เกิดแหล่งน้ำสำคัญ เนื่องจากตอนกลางของจังหวัดนครสวรรค์เป็นพื้นที่แอ่งต่ำจึงเป็นที่รองรับลำน้ำจากหลายสายที่ไหลมารวมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่สุดในประเทศไทย รวมทั้งมีบึงขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ คือ บึงบอระเพ็ด ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 132,737 ไร่ ตั้งอยู่ระหว่างเขตติดต่อ 3 อำเภอ คือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอชุมแสง และอำเภอท่าตะโก สำหรับแหล่งน้ำอื่นๆ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน และลำน้ำแม่วังก์ นอกจากนี้ยังมีคลองและหนองน้ำต่างๆ อีกเป็นจำนวนมากทำให้ประชากรของจังหวัดนครสวรรค์มีอาชีพเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ การประมงโดยประชากรจะมีการเลี้ยงปลาทั้งในบ่อและในกระชัง โดยเฉพาะการเลี้ยงปลาในบ่อ อำเภอที่มีจำนวนบ่อเลี้ยงปลามากที่สุด คือ

การเลี้ยงปลาในกระชัง ประชาชนนิยมเลี้ยงกันบริเวณริมสองฝั่งของลำน้ำน่านและลำน้ำเจ้าพระยา เริ่มตั้งแต่ตำบลชะมัง อำเภอชุมแสง จนถึงอำเภอพยุหะคีรี

๑.๔ ภูมิอากาศ

จังหวัดนครสวรรค์ มีลักษณะภูมิอากาศประเภททุ่งหญ้าเมืองร้อน (Aw) คือ ค่อนข้างร้อนและแห้งแล้ง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยสถิติต่างๆ ดังนี้

๑.๕ อุณหภูมิ

เฉลี่ยตลอดปี 28.7 องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 34.4 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20 องศาเซลเซียส โดยมีค่าเฉลี่ยสูงสุดในเดือนเมษายน 38.1 องศาเซลเซียส และมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนมกราคม 18.1 องศาเซลเซียส

๑.๖ ปริมาณน้ำฝน

น้ำฝนเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญที่สุด สำหรับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การอุปโภค บริโภค และต้นกำเนิดแหล่งน้ำต่างๆ

จากข้อมูลของกรมอุตุนิยมวิทยา (2536) ได้สรุปลักษณะของฝนระหว่าง พ.ศ. 2504-2533 ที่สถานีตรวจอากาศอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ระบุว่าแหล่งที่ตั้งของจังหวัดที่ ละติจูด 15 องศา 48 ลิปดาเหนือ กับลองจิจูด 100 องศา 10 ลิปดาตะวันออก มีปริมาณฝนตกเฉลี่ยรายปีราว 1,119.0 มิลลิเมตร ปริมาณฝนตกสูงสุดในเดือนกันยายน ประมาณ 231.6 มิลลิเมตร ฝนตกน้อยที่สุดในเดือนธันวาคม 7.3 มิลลิเมตร จำนวนวันฝนตก 108 วันต่อปี เดือนที่มีฝนตกมากกว่า 100 มิลลิเมตร คือช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม

ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปีของจังหวัดนครสวรรค์มีค่าต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของภาคกลาง 1,230.4 มิลลิเมตร และภาคเหนือ 1,240.8 มิลลิเมตร หากเทียบกับปริมาณน้ำฝนในช่วงเวลา 10 ปีระหว่าง พ.ศ. 2525-2534 ปริมาณน้ำฝนในแต่ละปีจะมีค่าต่ำกว่าค่าเฉลี่ย 30 ปี (1,119.0 มิลลิเมตร) เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะ พ.ศ. 2527, 2529, 2532 และ 2534 มีปริมาณน้ำฝนรายปีต่ำกว่า 1,000 มิลลิเมตร กล่าวคือมีปริมาณน้ำฝน 986.0, 897.3, 840.1 และ 608.5 มิลลิเมตร ตามลำดับ

การกระจายของฝนในจังหวัดมีความแตกต่างกันแต่ละพื้นที่ โดยแบ่งเขตพื้นที่โอกาสที่มีฝนตกของจังหวัดนครสวรรค์ ได้ดังนี้

บริเวณที่มีฝนตกปานกลาง ระหว่าง 60-80 วันต่อปี ได้แก่ ตอนกลางอำเภอม่วงสามสิบ ฝั่งตะวันตกของอำเภอนองบัว อำเภอนาคู (ด้านตะวันออก) อำเภอตากฟ้า ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอด่านช้าง ทิศตะวันออกของอำเภอบรรพตพิสัย อำเภอชุมแสง ตอนเหนือของอำเภอโกรกพระ และทางทิศตะวันออกบางส่วนของอำเภอเมืองนครสวรรค์

บริเวณที่มีฝนตกน้อย ต่ำกว่า 60 วันต่อปี ได้แก่ ทิศตะวันออกของอำเภอลาดยาว ตอนกลางของจังหวัด ได้แก่ บางส่วนของอำเภอชุมแสง อำเภอนาคู พื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอพยุหะคีรี อำเภอตากฟ้า

ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดทั้งปี 1,070.5 มิลลิเมตร จำนวนวันฝนตกเฉลี่ย 113.2 วัน ต่อปี ฝนตกชุกในเดือนกันยายน โดยเดือนกันยายนมีปริมาณฝนตกเฉลี่ยสูงสุดประมาณ 231.8 มิลลิเมตร และปริมาณฝนตกเฉลี่ยน้อยที่สุดในเดือนธันวาคมประมาณ 7.3 มิลลิเมตร

๑.๗ ความชื้นสัมพัทธ์

มีค่าเฉลี่ยร้อยละ 81 ต่อปี โดยมีค่าเฉลี่ยสูงสุดในเดือนกันยายน คือ ร้อยละ 96 และค่าเฉลี่ยต่ำสุดในเดือนมีนาคม คือ ร้อยละ 36

๑.๘ ลม

ทิศทางและความเร็วลมจะเป็นตัวการที่สำคัญในการแพร่กระจายของฝุ่นละออง ทิศทางของกระแสลมหลักมีอยู่ 3 ทิศทาง ได้แก่ ลมฝ่ายใต้จะพัดอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนกันยายน ลมฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือจะพัดอยู่ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม และลมฝ่ายตะวันออก จะพัดอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน

โดยสรุปสภาพภูมิอากาศของจังหวัดนครสวรรค์สัมพันธ์กับปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี หากปีใดมีปริมาณน้ำฝนมากกว่า 1,200 มิลลิเมตร จะเกิดปัญหาน้ำท่วม ถ้าปริมาณน้ำฝนต่ำกว่า 1,000 มิลลิเมตร จะประสบปัญหาฝนแล้งนาข้าวจะเสียหาย ทั้งนี้ สืบเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ของจังหวัดมีลักษณะเป็นที่สูงด้านตะวันตก และด้านตะวันออก ส่วนตรงกลางเป็นแอ่งต่ำ

๒. ทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๑ ดิน

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดนครสวรรค์เป็นแอ่งตรงกลาง ยกตัวสูงขึ้นไปทางทิศตะวันตกและทิศตะวันออก ดินที่เกิดขึ้นจากวัสดุต้นกำเนิดในลักษณะหรือสภาพพื้นที่ประเภทต่างๆ กัน ซึ่งพอจะแบ่งออกได้เป็น 8 ประเภท คือ

๒.๑.๑ ที่ราบน้ำท่วมถึง (Flood Plain) เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ทางตอนกลางของพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เป็นผลจากการไหลของน้ำ ตะกอนที่มีเนื้อหยาบจะอยู่ใกล้ลำน้ำ ทำให้เกิด

สันริมน้ำ ตะกอนเนื้อละเอียดถูกพัดพาไปในที่ลุ่ม (River Basin) ความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลาง ส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ในการทำนาและปลูกไม้ผลต่างๆ ในบริเวณสันริมน้ำ

๒.๑.๒ ลานตะพักลำน้ำกลางเก่ากลางใหม่ (Semi-Recent Terrace) เป็นพื้นที่ที่มีอายุมากกว่า อยู่สูงกว่า และไกลจากแม่น้ำมากกว่าบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง น้ำจากแม่น้ำท่วมไม่ถึงพบเป็นบริเวณกว้างทางตอนเหนือของอำเภอบรรพตพิสัย อำเภอท่าตะโก ทางทิศตะวันออกของอำเภอหนองบัว และบริเวณตอนกลางของอำเภอลาดยาว ดินบริเวณนี้จึงมีวัตถุต้นกำเนิดมาจากตะกอนที่มีเนื้อละเอียดหรือปานกลางพื้นที่บริเวณนี้ใช้ประโยชน์ในการทำนาในที่ลุ่มและปลูกพืชไร่บนที่ดอน

๒.๑.๓ ลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ (Low Terrace) เป็นบริเวณที่มีอายุมากกว่าที่ราบน้ำท่วมถึงและลานตะพักน้ำกลางเก่ากลางใหม่ ปัจจุบันใช้ประโยชน์ในการทำนา ซึ่งบางบริเวณเปลี่ยนสภาพมาจากป่าแดง และบางส่วนที่ยังคงเป็นสภาพป่าแดงที่เสื่อมโทรมอยู่ พบในเขตอำเภอหนองบัว อำเภอไพศาลี

๒.๑.๔ ลานตะพักน้ำระดับสูง (High Terrace) เป็นบริเวณที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำเก่าที่มีอายุมากที่สุด ส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอหนองบัว และอำเภอไพศาลี การระบายน้ำอยู่ในระดับดีถึงดีมาก ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ในปัจจุบันถูกใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชไร่ เป็นป่าเสื่อมโทรมและที่รกร้างว่างเปล่า

๒.๑.๕ เนินตะกอนรูปพัดติดต่อกัน (Coalescing Fans) เกิดจากน้ำของลำห้วย และลำธารต่างๆ ที่พัดพาเอาตะกอนมาทับถม ในบริเวณปากทางของหุบเขาต่างๆ พบเป็นบริเวณกว้างทางด้านทิศตะวันตกของอำเภอลาดยาว ซึ่งมีเทือกเขาสูงและลำห้วยมาก ลักษณะของดินส่วนใหญ่ เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย ดินร่วนเหนียวปนทราย ดินร่วนเหนียวปนกรวด มีการระบายน้ำดี ความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ ปัจจุบันถูกใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชไร่ และบางส่วนเป็นป่า

๒.๑.๖ ลานตะพักปูนมาร์ล (Marl Terrace) พบเป็นบริเวณกว้าง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดนครสวรรค์ บริเวณเขตอำเภอดาคลี อำเภอตากฟ้า ลักษณะดินมีเนื้อดินเป็นดินเหนียว ดินร่วนเหนียว ดินร่วน ดินเหนียวปนกรวดหิน การระบายน้ำดี ความอุดมสมบูรณ์สูงปัจจุบันใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชไร่

๒.๑.๗ พื้นที่ผิวที่เหลื่อค้ำจากการกัดกร่อน (Dissected Erosion Surface) บริเวณนี้มีการปรับพื้นที่ให้ราบเรียบลงโดยการชะล้างพังทลายของหินพื้นฐานต่างๆ ลักษณะของดินมีเนื้อดินเป็นดินเหนียว ดินร่วน ดินเหนียวปนกรวดหิน การระบายน้ำดี ความอุดมสมบูรณ์ของดินปานกลางถึงสูง ปัจจุบันถูกใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชไร่

๒.๑.๘ ภูเขา (Mountain) เป็นบริเวณที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 พบมากทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัด เขตติดต่อกับจังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดตาก ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งส่วนใหญ่ดินบริเวณนี้เนื้อดินมีลักษณะเป็นดินร่วน ดินเหนียวและดินเหนียวที่มีการระบายน้ำดี ในปัจจุบันมีบางส่วนยังคงสภาพเป็นป่าไม้ ซึ่งมีลักษณะหินโผล่อยู่โดยทั่วไป และบางส่วนถูกบุกรุกทำลายใช้เพาะปลูกพืชไร่

๒.๒ น้ำ

ทรัพยากรน้ำของจังหวัดนครสวรรค์ ได้มาจากแหล่งที่สำคัญๆ 3 แหล่ง คือ แหล่งน้ำผิวดิน แหล่งน้ำใต้ดิน และแหล่งน้ำชลประทาน ดังนี้

๒.๒.๑ แหล่งน้ำผิวดิน ได้แก่ น้ำในแม่น้ำและลำห้วยลำคลองสายต่างๆ ซึ่งมีต้นกำเนิดจากภูเขาทางด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของจังหวัด มีต้นกำเนิดจากที่อื่นแล้วไหลผ่านจังหวัดนครสวรรค์ แม่น้ำสายใหญ่ที่มีประโยชน์และมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ เศรษฐกิจของประชากร ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน นอกนั้นเป็นลำน้ำสายเล็กซึ่งส่วนใหญ่จะไหลลงสู่แม่น้ำดังกล่าวเกือบทั้งสิ้น ดังนั้น แหล่งน้ำผิวดินในจังหวัดนครสวรรค์ที่สำคัญ จึงได้แก่

๒.๒.๑.๑ แม่น้ำเจ้าพระยา เกิดจากการไหลมารวมกันของแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านที่บริเวณปากน้ำโพ ในเขตเทศบาลนครสวรรค์ แล้วไหลลงทางทิศใต้สู่ที่ราบลุ่มภาคกลางตอนใต้ และออกสู่ทะเลที่อ่าวไทย เป็นแม่น้ำสายสำคัญที่มีประโยชน์ทั้งทางด้านเกษตร การคมนาคม การอุตสาหกรรม การอุปโภคบริโภคของบริเวณริมสองฝั่งแม่น้ำมาเป็นเวลาช้านานแล้ว และยังเป็น แหล่งประมงน้ำจืดที่สำคัญอีกด้วย

๒.๒.๑.๒ แม่น้ำปิง เป็นลำน้ำสายใหญ่ที่มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาภาคเหนือ ไหลผ่านท้องที่อำเภอบรรพตพิสัย อำเภอเก้าเลี้ยว มาบรรจบกับแม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณตำบลปากน้ำโพ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญอีกสายหนึ่ง ทั้งในด้านการเกษตร อุตสาหกรรม การอุปโภคบริโภค ของประชากรบริเวณสองฝั่งแม่น้ำ

๒.๒.๑.๓ แม่น้ำน่าน เป็นลำน้ำสายใหญ่ มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำ จังหวัดน่าน ไหลผ่านจังหวัดสำคัญ คือ พิษณุโลก พิจิตร และผ่านท้องที่อำเภอชุมแสง เข้าอำเภอเมืองนครสวรรค์ ก่อนมาบรรจบกับแม่น้ำปิงที่ตำบลปากน้ำโพ เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ประโยชน์ทั้งด้านการเกษตร การคมนาคม การอุปโภคบริโภค เช่นเดียวกัน

๒.๒.๑.๔ แม่น้ำยม ต้นกำเนิดจากเทือกเขาในจังหวัดแพร่ ไหลผ่าน จังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชรในภาคเหนือลงมาจนบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง สามารถใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร และการอุปโภค บริโภคของประชากรบริเวณสองฝั่งแม่น้ำได้เป็นอย่างดีอีกส่วนหนึ่ง

๒.๒.๑.๕ ลำน้ำแม่วังก็ ต้นกำเนิดจากเทือกเขาสูงในเขตจังหวัดตาก ทาง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดนครสวรรค์ ไหลผ่านท้องที่อำเภอลาดยาว เป็นแม่ น้ำวังม้า แล้วไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ที่จังหวัดอุทัยธานี เป็นลำน้ำที่มีน้ำไหลผ่าน ตลอดทั้งปี สามารถทำประโยชน์ในด้านการเพาะปลูกได้ดี และอาจมีปริมาณน้ำเกิน ความต้องการในฤดูฝน ซึ่งทำให้เกิดน้ำท่วมได้

๒.๒.๑.๖ คลองโพธิ์ ต้นกำเนิดจากเทือกเขาสูงในท้องที่อำเภอลาดยาว ทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัด แล้วไหลเลียบเขตจังหวัดมารวมกับลำแม่วังก็ ในเขต บริเวณอำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี เป็นลำน้ำที่มีน้ำไหลผ่านตลอดทั้งปี สามารถให้ประโยชน์ในด้านการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค

๒.๒.๑.๗ คลองบางไผ่-บางประมุง แยกจากแม่น้ำปิงที่อำเภอบรรพตพิสัย ผ่านตำบลท่าซุด ออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ

๒.๒.๑.๘ บึงบอระเพ็ด เป็นบึงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มี อาณาเขตครอบคลุม 3 อำเภอ ของจังหวัดนครสวรรค์ คือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอชุมแสง และอำเภอท่าตะโก มีเนื้อที่ประมาณ 132,737 ไร่ 56 ตารางวา

สำหรับคลองอื่นๆ ที่มีน้ำไหลตลอดปี น้ำจะมีมากเกินไปจนเกิดความเสียหาย ในฤดูฝนและน้ำน้อยเกินไปในฤดูแล้งจนไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ได้แก่ คลอง เกรียงไกรและคลองเกษม ในท้องที่อำเภอเมืองนครสวรรค์ และอำเภอชุมแสง ซึ่งไหล ลงสู่แม่น้ำน่าน คลองบอน คลองท่าตะโก และคลองเจ็ดดง ในท้องที่อำเภอท่าตะโก ไหลลงสู่บึงบอระเพ็ด เป็นต้น แต่ทั้งนี้ลำคลองต่างๆ เหล่านี้จะให้ประโยชน์ในด้านเป็น แหล่งเพาะพันธุ์ปลาที่สำคัญในจังหวัดนครสวรรค์

นอกจากลำน้ำสายต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ในท้องที่จังหวัดนครสวรรค์ยังมีแหล่ง น้ำผิวดิน ในลักษณะเป็นบึงและหนองน้ำอีกหลายแห่งในบริเวณที่ราบลุ่มต่ำตอนกลาง ของจังหวัดที่มีขนาดใหญ่ ได้แก่ บึงเสนาท แหล่งน้ำดังกล่าวมีคุณประโยชน์ในด้านการ เพาะปลูกน้อย ส่วนใหญ่ใช้ในด้านการอุปโภคบริโภค การเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่ง เพาะพันธุ์สัตว์น้ำในธรรมชาติที่สำคัญ

๒.๒.๒ แหล่งน้ำใต้ดิน

การพิจารณาแหล่งน้ำใต้ดินของจังหวัดนครสวรรค์ ต้องดูจากข้อมูลแหล่งน้ำบาดาลในกรวดทรายที่ราบลุ่ม หรือที่ลุ่มหลากตะกอนของภาคเหนือ ประกอบด้วยชั้นดินเหนียวสลับดินทรายจากแม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน ในลุ่มน้ำแคบๆ ขนานไปกับสายลำน้ำกว้างไม่เกิน 30 กิโลเมตร แบ่งออกได้เป็นสองส่วน คือ

ส่วนแรก อยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งพบชั้นของน้ำ น้ำชั้นแรก อยู่ลึกประมาณ 20 เมตร จากผิวดิน ชั้นสอง 30-40 เมตร ชั้นสาม 60-70 เมตร จากผิวดิน และอาจพบอยู่ลึกถึง 120 เมตร จากผิวดิน ชั้นหินที่รองรับข้างใต้เป็นหินพวก Andesite, Limestone, Phyllite, Rhyolite

ส่วนที่สอง อยู่ใต้บึงบอระเพ็ด หรือบริเวณตั้งแต่ตำบลปากน้ำโพ ในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ลงมา พบชั้นน้ำชั้นแรกอยู่ลึกประมาณ 15 เมตร จากผิวดิน ชั้นที่สอง ประมาณ 33 เมตรจากผิวดิน หินที่รองรับข้างใต้ ได้แก่ หินแปร เช่น หินชนวน (Slate) พบความเค็มของน้ำที่อำเภอชุมแสง ซึ่งทางกรมพัฒนาที่ดินคาดคะเนว่าอาจเกิดจากการทำเหมืองแร่ปิซัม

แหล่งน้ำบาดาลในภาคเหนือ เป็นแหล่งน้ำบาดาลที่เป็นหินร่วนโดยเฉพาะที่ดินแถบบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน (อุตรดิตถ์-นครสวรรค์) มีลักษณะของอุทกธรณีวิทยา จัดอยู่ในแอ่งเจ้าพระยาตอนบน สภาพแหล่งน้ำบาดาลที่เป็นหินร่วนบริเวณดังกล่าวให้น้ำมาก)

คุณภาพน้ำส่วนใหญ่เป็นน้ำจืด แต่บริเวณนี้มีปริมาณของสารละลายเหล็กอยู่สูง ถ้าจะนำไปใช้บริโภคจำเป็นต้องมีวิธีขจัดเหล็กออกเสียก่อน

จากข้อมูลแหล่งน้ำใต้ดินภาคเหนือ ได้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของแหล่งน้ำใต้ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา และตัวแอ่งน้ำใต้ดินก็ครอบคลุมอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์ด้วย จากศักยภาพของแหล่งน้ำใต้ดินนี้ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2539) ได้จำแนกปริมาณและคุณภาพของแหล่งน้ำ แจกแจงตามพื้นที่ย่อยในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดนครสวรรค์ ได้ดังนี้

(1) แหล่งน้ำที่สามารถสูบน้ำได้ประมาณ 100-200 แกลลอนต่อนาที่ น้ำมีคุณภาพดี (บางพื้นที่มีหินปูนเจือปนอยู่) แหล่งน้ำประเภทนี้พบในบริเวณอำเภอเมืองนครสวรรค์ อำเภอชุมแสง และอำเภอพยุหะคีรี

(2) แหล่งน้ำที่สามารถสูบน้ำได้ประมาณ 10-100 แกลลอนต่อนาที คุณภาพดี บริโภคได้ แหล่งที่พบคือ บริเวณอำเภอบรรพตพิสัย อำเภอลาดยาว อำเภอหนองบัว อำเภอไพศาลี อำเภอดงพญาเย็น อำเภอพยุหะคีรี และอำเภอตาคลี

(3) แหล่งน้ำประเภทเดียวกันกับข้อ (2) แต่น้ำจัดคุณภาพต่ำ พบใน บริเวณอำเภอลาดยาวด้านทิศตะวันออก อำเภอโกรกพระ อำเภอท่าตะโก และบางส่วนของอำเภอหนองบัว

แหล่งน้ำใต้ดินในจังหวัดนครสวรรค์ ไม่สามารถระบุข้อมูลที่ต้องการได้ว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงใด เพราะไม่มีการสำรวจอย่างจริงจัง มีหน่วยงานต่างๆ ดำเนินการขุดเจาะเพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค ตลอดจนการใช้เพื่อการเกษตร ขณะเดียวกันก็มีการขุดเจาะเพื่อการเกษตรโดยเกษตรกรอีกด้วย และล่าสุดก็มีการขุดเจาะบ่อบาดาลระดับตื้น (บ่อดอก) โดยความรับผิดชอบของกรมส่งเสริมการเกษตรอีก 2,900 บ่อ ในเขตอำเภอต่างๆ ของจังหวัดนครสวรรค์ ตามนโยบายการรณรงค์ลดพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง เพื่อลดปัญหาด้านตลาดข้าวและปัญหาการขาดแคลนน้ำ

๒.๒.๓ แหล่งน้ำชลประทาน

จังหวัดนครสวรรค์มีโครงการชลประทานของกรมชลประทาน ซึ่งประกอบด้วยโครงการขนาดเล็ก และขนาดกลาง โดยกรมชลประทานมีหน้าที่ในการจัดหาและส่งน้ำ เพื่อการอุปโภค บริโภค และบรรเทาอุทกภัย ลักษณะโครงการชลประทาน มีทั้งการสร้างอ่างเก็บน้ำและเหมืองฝาย พื้นที่ชลประทานเพียงสิ้น พ.ศ. 2534 ทั้งสิ้น 890,163 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 14.83 ของเนื้อที่จังหวัด หรือ ร้อยละ 20.42 ของพื้นที่การเกษตรของจังหวัด วัตถุประสงค์ของการชลประทานของจังหวัดนครสวรรค์ คือ การส่งน้ำเพื่อการทำนาข้าวเป็นส่วนใหญ่ ที่ตั้งโครงการชลประทานกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ และมีความหนาแน่นบริเวณใกล้แม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน และแม่น้ำเจ้าพระยา

ในช่วงแผนพัฒนาชลประทานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 กรมชลประทานมีแผนงานก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่ คือ โครงการเชื่อมแม่वंก เป็นโครงการสร้างเขื่อนหินทิ้ง ซึ่งได้วางแผนงานก่อสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2527 โดยได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากรัฐบาลญี่ปุ่นให้จัดทำรายงานความเหมาะสม (Feasibility Study) ของโครงการเชื่อมแม่वंก แล้วเสร็จเมื่อเดือนมีนาคม

2529 แต่โครงการเชื่อมแม่วงก์มีวัตถุประสงค์เพื่อการบรรเทาความเดือดร้อนจากการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในจังหวัดนครสวรรค์ และการป้องกันอุทกภัย ในเขตที่ตั้งแหล่งชุมชนเมืองของอำเภอลาดยาว พื้นที่ชลประทาน 291,900 ไร่ (เดิม 230,000 ไร่ มีพื้นที่เปิดใหม่ 61,900 ไร่) พื้นที่รับน้ำส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอลาดยาว อำเภอแม่วงก์ และบางส่วนของอำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี

โครงการพัฒนาชลประทานเชื่อมแม่วงก์ ของจังหวัดนครสวรรค์ เชื่อนี้ใช้เวลาในการศึกษาและพิจารณาโครงการมากกว่า 10 ปี (เริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5) แผนงานกำหนดสร้างใน พ.ศ. 2538-2544 .

๒.๓ ป่าไม้

ในปี พ.ศ. 2538 จังหวัดนครสวรรค์ มีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 420,625 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.01 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด หากพิจารณาเปรียบเทียบพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดต่างๆทางภาคเหนือ 17 จังหวัด จังหวัดนครสวรรค์มีพื้นที่ป่าไม้ทั้งในด้านปริมาณ และสัดส่วนต่ำที่สุดในภาคเหนือ ยกเว้นจังหวัดพิจิตรที่ไม่ปรากฏว่ามีข้อมูลเนื้อที่ป่าไม้

ชนิดและจำนวนพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นป่าไม้ถาวร จำนวนทั้งสิ้น 6 ป่า ได้แก่ ป่าแม่วงก์-แม่เปิน ป่าดงยาง-ห้วยพลับ ป่าเขาสูง และป่าเขาพระ ป่าเขาสนามชัย ป่าเขาหลวง และป่าเขาคอก ป่าเขาโลม และ ป่าเขาสอยดาว ซึ่งเป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี ตามการจำแนกที่ดินของสำนักงานคณะกรรมการจำแนกประเภทที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน

๒.๔ แร่ธาตุ

จากสภาพทางธรณีวิทยาที่พบในบริเวณที่หินมีอายุเก่าแก่มากของจังหวัดนครสวรรค์ จะเป็นหินเขาสวนใหญ่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดและมีแร่กระจาดกระจายอยู่ทางตอนกลาง และทางทิศตะวันออกบ้าง

แหล่งแร่เศรษฐกิจที่พบแล้วในจังหวัดนครสวรรค์ มีดังนี้

- แร่ยิปซัม (Gypsum) พบที่อำเภอหนองบัว มีปริมาณการผลิตถึงร้อยละ 69.2 ของภาคเหนือ หรือ ร้อยละ 22.5 ของประเทศ ลักษณะการใช้แร่ยิปซัมถูกนำไปใช้เพื่อการผลิตปูนซีเมนต์ (Portland cement) เป็นส่วนใหญ่ แผ่นยิปซัมอัด (Gypsum board)
- แร่เหล็ก (Iron) พบที่ตำบลหัวหวาย อำเภอตากาลี (ทำการผลิตแล้ว) และเขาบ่อเหล็ก-เขาบ่อแก้ว อำเภอพยุหะคีรี การผลิตแร่เหล็กในจังหวัดมีปริมาณลดลงในปัจจุบัน

- หินอ่อน (Marble) พบที่อำเภอบรรพตพิสัย การผลิตหินอ่อนเพิ่งเริ่มดำเนินการผลิตใน พ.ศ. 2523 เพียง 100 ตัน ปริมาณการผลิตหินอ่อนเพิ่มขึ้นทุกปี เพราะมีความนิยมหินอ่อนไปประดับที่อยู่อาศัย และอาคารสำนักงานเพิ่มมากขึ้น ขนาดการผลิตในจังหวัด ยังคงเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก มีโรงงานผลิตหินอ่อนและหินแกรนิต 3 แห่ง ขนาดเงินทุนรวม 176.8 ล้านบาท
 - หินแกรนิต (Granite) พบที่อำเภอบรรพตพิสัย การผลิตหินแกรนิตในจังหวัด นครสวรรค์ มีการผลิตครั้งแรกใน พ.ศ. 2534 ปริมาณผลผลิต 500 ตัน ลักษณะการใช้ เช่นเดียวกับหินอ่อน คือนำไปใช้ประดับอาคารและที่อยู่อาศัย
 - ดินมาร์ล (Marl) หรือ ดินสอพอง พบที่อำเภอตาคลี
 - หินปูน (Limestone) กระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหินปูน แหล่งเดียวของภาคเหนือ ลักษณะการใช้ส่วนใหญ่หินปูนถูกนำไปใช้ในอุตสาหกรรม ปูนซีเมนต์ สำหรับอุตสาหกรรมอื่นๆ ที่นำแร่หินปูนไปใช้ คือ อุตสาหกรรมน้ำตาล อุตสาหกรรมแคลเซียม คาร์ไบด์ อุตสาหกรรมเครื่องหนัง และอุตสาหกรรมปูนขาว
 - ทราย (Sand) มีอยู่ทั่วไปตามบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง
- จากลักษณะทางธรณีของจังหวัดนครสวรรค์ หากมีการสำรวจอย่างจริงจังจะมีโอกาสที่ จะพบแร่ทางเศรษฐกิจได้ในพื้นที่ที่เป็นภูเขาทางทิศตะวันตก

๓. แหล่งท่องเที่ยว

แบ่งตามอำเภอต่างๆ จะได้ ดังนี้

- ๓.๑ อำเภอเมืองนครสวรรค์ ได้แก่ วนอุทยานเขาหลวง-เขาถ้ำบ่อยา ต้นแม่น้ำเจ้าพระยา บึง บอระเพ็ด อุทยานนกน้ำ เขากบ (วัดวนาถบรรพต) วัดนครสวรรค์ วัดเกรียงไกรกลาง วัดศรี สวรรค์สังฆาราม (วัดถือน้ำ) วัดจอมคีรีนาคพรต อุทยานสวรรค์
- ๓.๒ อำเภอบรรพตพิสัย ได้แก่ เขาหน่อ ดงแม่นางเมือง
- ๓.๓ อำเภอตาคลี ได้แก่ เขาพระเจดีย์ (เขากากซาก) ถ้ำเพชร-ถ้ำทอง เขาถ้ำบุญนาคน จันเสน เมืองโบราณ
- ๓.๔ อำเภอแม่วงก์ ได้แก่ น้ำตกแม่เฒ่า เขาชนกัน
- ๓.๕ อำเภอตากฟ้า ได้แก่ วัดถ้ำพรสวรรค์ วัดถ้ำเขาชายธง
- ๓.๖ อำเภอหนองบัว ได้แก่ เขาพระ พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดหนองกลับ กิ่งอำเภอชุมตาบง ได้แก่ ทุ่งหินเทิน

๔. สภาพแวดล้อม

๔.๑ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

๔.๑.๑ สภาพแวดล้อมเกี่ยวกับดิน ภูมิประเทศทั่วไปของจังหวัด นครสวรรค์จำแนกดินเป็นชุดต่างๆ ถึง 90 ชุดและได้มีการใช้ประโยชน์ตาม คุณสมบัติของกลุ่มชุดดินพอสมควร โดยบางส่วนใช้ที่ทำนา ทำพืชไร่ ทำพืชสวนผลไม้ต่างๆ แต่บางส่วนเป็นป่าเสื่อมโทรม เป็นที่รกร้างว่างเปล่า และถูกบุกรุกถือครองโดยผิดกฎหมาย

๔.๑.๒ สภาพแวดล้อมเกี่ยวกับน้ำ แหล่งน้ำของจังหวัดนครสวรรค์มาจากแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน จังหวัดนครสวรรค์ยังเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำใต้ดิน น้ำบาดาล อยู่ทั่วไปตามความตื้นลึกที่แตกต่างกันของสภาพภูมิประเทศ ส่วนแหล่งน้ำชลประทานนั้นมักจะเป็นโครงการขนาดกลางและขนาดเล็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านตะวันออกจะไม่ใช้น้ำจากชลประทาน ส่วนแหล่งน้ำลำคลอง ห้วยหนอง บึง ก็มีอยู่ทั่วไป แต่มักจะขาดน้ำหรือแห้งขอดในฤดูแล้งเป็นประจำ ถ้าฤดูฝนทิ้งช่วงนาน

สภาพปัญหาเกี่ยวกับน้ำ อาจจำแนก เป็น

- คุณภาพของน้ำ ได้มีการตรวจสอบและได้เฝ้าระวังคุณภาพของน้ำโดยกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข โดยการวิเคราะห์ทางคุณภาพและกายภาพ เคมี และจุลชีววิทยา พบว่าใน พ.ศ. 2526 คุณภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตจังหวัดนครสวรรค์ตั้งแต่ช่วงวัดไทรใต้ อำเภอเมืองนครสวรรค์มาถึงวัดปากน้ำโพได้ น้ำอยู่ในเกณฑ์น้ำคุณภาพที่ 3-4 และช่วงวัดมณีวงษ์ อำเภอพยุหะคีรี จนถึงสะพานท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี น้ำอยู่ในเกณฑ์น้ำคุณภาพที่ 4-5 จากเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำผิวดินที่ไม่ใช้ทะเล และมาตรฐานคุณภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยกำหนดคุณภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยา ในช่วงจังหวัดนครสวรรค์ ถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยาให้อยู่ในเกณฑ์น้ำที่มีคุณภาพประเภทที่ 2 จึงสรุปว่าแนวโน้มความสกปรกของน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงเวลาดังกล่าวต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน และใน พ.ศ. 2539 จากการตรวจสอบน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ณ จุดเก็บน้ำทั้ง 6 จุด ก็พบว่าคุณภาพน้ำดีขึ้นกว่าเดิม แต่ก็จัดว่ายังต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน

- แหล่งกำเนิดน้ำเสีย ปัญหาน้ำเน่าเสียเกิดจากการใช้น้ำในชุมชนและน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม ยิ่งชุมชนที่มีขนาดใหญ่ปัญหาน้ำเน่าเสียก็จะเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาน้ำท่วมซึ่งเกิดขึ้นอีก เนื่องจากเขตชุมชนส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตที่ลุ่ม ปัญหาแหล่งน้ำเน่าเสียอาจแบ่งได้ ดังนี้

(1) แหล่งน้ำเน่าเสียจากชุมชน แบ่งความรุนแรงของปัญหาออกได้ 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 พื้นที่ที่มีปัญหารุนแรงมากต้องเร่งรีบแก้ไข ทั้งด้านมลพิษและน้ำท่วมขัง คือ เขตเทศบาลนครนครสวรรค์ เทศบาลเมืองชุมแสง เทศบาลตำบลตากดี และสุขาภิบาลพยุหะคีรี

กลุ่มที่ 2 พื้นที่ที่มีปัญหารองลงมา ต้องเร่งรีบแก้ไข เช่นเดียวกัน คือ สุขาภิบาลบรรพตพิสัย สุขาภิบาลเก้าเลี้ยว สุขาภิบาลลาดยาว สุขาภิบาลหนองบัว สุขาภิบาลท่าตะโก สุขาภิบาลตากฟ้า สุขาภิบาลช่องแค สุขาภิบาลทำนน้ำอ้อย

กลุ่มที่ 3 พื้นที่ที่ยังมีปัญหาน้อย คือ สุขาภิบาลไพศาล สุขาภิบาลทับกฤช สุขาภิบาลโกรกพระ สุขาภิบาลบางประมุข สุขาภิบาลแม่वंรก สุขาภิบาลหนองเบน

(2) น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดนครสวรรค์มีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานที่แปรรูปผลิตผลทางการเกษตร และส่วนมากตั้งอยู่ริมแม่น้ำหรือใกล้เคียงแหล่งน้ำอื่น ๆ โรงงานเหล่านี้ยังไม่มีระบบบำบัดน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพ และยังถือโอกาสปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำลำคลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูแล้งจะมีปัญหาน้ำเสียเพิ่มขึ้นอยู่เสมอ

๔.๒ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ

- ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดและรายได้ประชากรในจังหวัด

ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด ตามราคาตลาดใน พ.ศ. 2539 มีมูลค่า 41,674.0 ล้านบาท ซึ่งสูงกว่า พ.ศ. 2538 ถึง 4,144.1 ล้านบาท โดยมีอัตราการเติบโต (Growth Rate-GR) ถึงร้อยละ 5.1 ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดอยู่ในอันดับ 2 ของภาคเหนือรองจากจังหวัดเชียงใหม่ และเป็นอันดับที่ 21 ของประเทศ แต่อัตราส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดนครสวรรค์ (GPP) ต่อ ผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งประเทศ (GDP) คิดเป็นประมาณร้อยละ 0.9 เท่านั้น และสาขาการผลิตที่มีมูลค่าสูงสุดอันดับหนึ่ง คือ สาขาเกษตรกรรม มีมูลค่า 9,556.4 ล้านบาท หรือ คิดเป็นร้อยละ 22.9 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด อันดับสองคือ สาขาอุตสาหกรรม มีมูลค่า

ค่า 7,156.2 ล้านบาท หรือ คิดเป็นร้อยละ 17.2 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด อันดับสาม คือ สาขาการค้าส่งและค้าปลีก มีมูลค่า 7,001.5 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 16.8 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด และใน พ.ศ. 2539 มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด มีมูลค่าประมาณ 42,798.1 ล้านบาท

รายได้ต่อหัวของประชากรในจังหวัดนครสวรรค์ (Per capita GPP) พ.ศ. 2539 โดยเฉลี่ย 37,954 บาท เป็นอันดับ 9 ของภาคเหนือ (รองจากจังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ลำปาง กำแพงเพชร พะเยา อุทัยธานี และอุตรดิตถ์) และเป็นอันดับที่ 47 ของประเทศ รายได้ต่อหัวของประชากรในจังหวัดจะต่ำกว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรทั้งประเทศ (Per capita GDP = 76,634 บาท) แต่อย่างไรก็ตาม ยังสูงกว่ารายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในภาคเหนือเล็กน้อย (Per capita GRP = 37,878 บาท) และมีอัตราการเพิ่มขึ้นของรายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรในจังหวัด (Average Annual Growth Rate of GPP Per capita) ในช่วง พ.ศ. 2535-2539 ประมาณ ร้อยละ 10.17

อัตราการเติบโตเฉลี่ย (AGR) ของผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดนครสวรรค์ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ที่ผ่านมา (พ.ศ. 2535-2539) โดยเฉลี่ยประมาณ ร้อยละ 5.2 ในขณะที่อัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงเดียวกันเป็น ร้อยละ 7.9

- โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

จังหวัดนครสวรรค์เป็นจังหวัดใหญ่เป็นอันดับหนึ่งของภาคเหนือตอนล่าง และเป็นอันดับสองของภาคเหนือรองจากจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดนครสวรรค์ประมาณร้อยละ 9.9 ของภาคเหนือ

โครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัดนครสวรรค์ ใน พ.ศ. 2541 ยังคงพึ่งพาการผลิตภาคเกษตรเป็นหลัก โดยพิจารณาจากข้อมูลในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (2535-2539) โครงสร้างทางการผลิตจากสาขาเกษตรกรรมมีมูลค่าเพิ่มขึ้น แม้ว่าจะไม่มากนัก โดยมูลค่าเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 4.3 เมื่อ พ.ศ. 2535 เป็นร้อยละ 4.7 ใน พ.ศ. 2539 ซึ่งถ้าดูสาขาย่อยลงไปแล้ว สาขาปศุสัตว์จะมีมูลค่าลดลงอย่างมาก จากร้อยละ 11.5 ใน พ.ศ. 2535 เป็นร้อยละ 49.0 ใน พ.ศ. 2539 แต่สังเกตได้ว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังคงผันผวนตามการผลิตภาคเกษตรเป็นสำคัญ ทางด้านการผลิตนอกภาคการเกษตร แม้ว่าสัดส่วนมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจะเพิ่มขึ้น แต่ยังไม่มีความแข็งแกร่งพอที่จะเป็นฐานการผลิตชดเชยภาคการเกษตรที่แปรผันไปตามภาวะเศรษฐกิจที่ประสบปัญหาทางการเงินของประเทศได้ โดยเฉพาะภาคพาณิชยกรรม แม้ว่าจังหวัดนครสวรรค์ในอดีตจะเป็นแหล่งค้าส่งและค้าปลีกที่สำคัญ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการ

คมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสำคัญในอดีตลดลง โดยมีสัดส่วนมูลค่าภาคพาณิชย์กรรมขยายตัวในอัตราที่ชะลอลง จาก ร้อยละ 3.6 ใน พ.ศ. 2535 เป็นร้อยละ 0.6 ใน พ.ศ. 2539 และจากที่เคยมีส่วนผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด สำหรับภาค อุตสาหกรรม ซึ่งมีความสำคัญสูงขึ้นไปเป็นลำดับ ใน พ.ศ. 2539 มีสัดส่วนเฉลี่ย ร้อยละ 17.2 ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด ภาคอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมเกษตรแต่เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจการเงินที่เริ่มเกิดใน พ.ศ. 2540 ทำให้การเจริญเติบโตของสาขาอุตสาหกรรมมีการชะลอตัวลดลง ส่วนภาคการบริการ การเงินธนาคาร ธุรกิจ สาธารณะ การบริหารราชการมีแนวโน้มชะลอตัวลดลงทั้งสิ้น

ทางด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (2535-2539) เฉลี่ยร้อยละ 5.2 ต่ำกว่าของภาคเหนือ และของทั้งประเทศ คือ เฉลี่ยร้อยละ 5.5 และร้อยละ 7.9 ตามลำดับ ส่วนรายได้ของประชากรจังหวัดนครสวรรค์สูงเป็นอันดับที่เก้าของภาคเหนือ โดยเฉลี่ยคนละ 37,954 บาทต่อคนต่อปี เมื่อ พ.ศ. 2539 และสูงกว่ารายได้เฉลี่ยของทั้งภาคเหนือเพียง 76 บาทต่อคนต่อปี

๑. การเกษตรกรรม พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดนครสวรรค์ คือ ข้าว ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง อ้อย ฝ้าย งา และมันสำปะหลัง โดยเป็นแหล่งปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ เป็นแหล่งปลูกข้าวโพดที่ใหญ่เป็นที่สองในภาคเหนือรองจากจังหวัดเพชรบูรณ์ และเป็นแหล่งปลูกอ้อยมากในภาคเหนือรองจากจังหวัดกำแพงเพชร

๒. การปศุสัตว์ ทุกอำเภอมีสัตว์เลี้ยง ได้แก่ โค กระบือ เป็ด สุกร ไก่ แพะ และแกะ สัตว์ที่มีการเลี้ยงในเชิงพาณิชย์ คือ โคนม และโคเนื้อ กระบือ เป็ด สุกร ไก่เนื้อ และไก่ไข่ สำหรับไก่นั้น ที่ทำเป็นฟาร์มจะเป็นการเลี้ยงในรูปแบบฟาร์มกับบริษัทที่ทำธุรกิจด้านนี้ และมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

๓. การประมง แหล่งประมงน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุด ได้แก่ บึงบอระเพ็ด มีเนื้อที่ประมาณ 132,737 ไร่ และยังมีแม่น้ำอีกสายหนึ่ง คือ แม่น้ำปิง (แม่น้ำปิงรวมกับแม่น้ำวัง) และแม่น้ำน่าน (แม่น้ำน่านรวมกับแม่น้ำยม) ไหลมารวมที่บริเวณปากน้ำโพ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ ยังมีแหล่งน้ำต่างๆ เช่น ลำคลอง หนอง บึง รวมทั้งสิ้น 928 แห่ง คิดเป็นพื้นที่ที่ทำการประมงน้ำจืดประมาณ 209,867 ไร่ ปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ประมาณ 4,500-5,000 ตันต่อปี มูลค่าประมาณ 135-140 ล้านบาท การประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในจังหวัดนครสวรรค์ เกิดจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และมีแนวโน้มที่จะมีการเลี้ยงเพิ่มขึ้น เนื่องจากความผันผวนของราคาพืชเศรษฐกิจ ทำให้อาชีพการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของเกษตรกร การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในจังหวัดนครสวรรค์มี 2 ลักษณะ

คือ การเพาะเลี้ยงในบ่อ และการเพาะเลี้ยงในกระชัง แต่ปัจจุบันการเพาะเลี้ยงในกระชังลดจำนวนลงมากเพราะเกษตรกรประสบปัญหาภัยกับการขาดทุนสาเหตุจากปลาเป็นโรค

๔. การอุตสาหกรรม สำหรับภาคอุตสาหกรรมของจังหวัดนครสวรรค์ ใน พ.ศ. 2539 มีมูลค่าการผลิต 7,156,198 ล้านบาท หรือประมาณร้อยละ 17.17 ของการผลิตสาขาอุตสาหกรรมภาคเหนือ โดยมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งสิ้น 1,333 โรงงาน ณ เดือนธันวาคม 2541 เงินลงทุน 12,906.98 ล้านบาท ก่อให้เกิดการจ้างงาน 15,276 คน มีประเภทอุตสาหกรรมที่ขออนุญาตประกอบกิจการทั้งหมด 62 ประเภท 9 หมวดอุตสาหกรรม ประเภทอุตสาหกรรมที่มีโรงงานมากที่สุด ได้แก่ อุตสาหกรรมเกษตร รองลงมาเป็นโรงสีข้าว ที่เหลือเป็นโรงงานทั่วไป เช่น โรงงานทำเครื่องเรือนจากไม้ ผลิตภัณฑ์ยาง และโรงงานทำอิฐ เป็นต้น

การกระจายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ รองลงมา คืออำเภอลาดยาว และอำเภอตากาลิ

แนวโน้มการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมคาดว่าจะเพิ่มขึ้นในทุกปี อุตสาหกรรมที่มีโอกาสและลู่ทางการลงทุนที่น่าสนใจ เป็นอุตสาหกรรมประเภทผลิตภัณฑ์ และผลิตผลการเกษตร อาทิ อุตสาหกรรมไซโลบพืชไร่ อุตสาหกรรมน้ำมันพืช เนื่องจากนครสวรรค์มีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญหลายชนิด ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นศูนย์กลางทางการค้าของภาคเหนือตอนล่างได้ต่อไป

สำหรับอุตสาหกรรมครัวเรือน จะมีทำกันมากตามหมู่บ้านต่างๆ ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญและทำชื่อเสียงให้แก่จังหวัด ได้แก่ ผลิตภัณฑ์งาช้าง กรรไกรตัดแต่งกิ่งไม้ การทอผ้าด้วยกี่กระตุก เปลญวนจากผักตบชวา เครื่องปั้นดินเผาชนิดไม่เคลือบ เครื่องจักสานจากไม้ไผ่ เป็นต้น

การพาณิชย์กรรม จังหวัดนครสวรรค์ เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคเหนือตอนล่าง โดยเป็นทั้งศูนย์กลางธุรกิจการค้า และศูนย์กลางทางการเงินระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพมหานคร มีปริมาณเงินฝากและสินเชื่อของระบบธนาคารมากที่สุดรองจากจังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุดในภาคเหนือ มีสาขานาการพาณิชย์เปิดดำเนินการจำนวน 40 แห่ง มากเป็นที่สองรองจากจังหวัดเชียงใหม่

การเงิน การธนาคาร และการคลัง จังหวัดนครสวรรค์สามารถจัดเก็บรายได้เข้ารัฐใน พ.ศ. 2541 เป็นรายได้แผ่นดินมีปริมาณทั้งสิ้น 1,381.93 ล้านบาท เพิ่มจากปีก่อน 90.07 ล้านบาท โดยเป็นภาษีสรรพากร 1,177.38 ล้านบาท ภาษีสรรพสามิต 3.81 ล้านบาท และอื่นๆ 200.74 ล้านบาท สำหรับรายได้ท้องถิ่นของจังหวัดนครสวรรค์ ใน พ.ศ. 2541 สามารถเก็บได้ 442.40 ล้านบาท มากกว่าปีก่อน 36.74 ล้านบาท โดยมีเทศบาลนครนครสวรรค์สามารถจัดเก็บรายได้ได้มากที่สุด 344.67 ล้านบาท รองลงมา คือ เทศบาลเมืองชุมแสง เก็บได้ 53.05

ล้านบาท และเทศบาลตำบลตาคลีเก็บได้ 44.68 ล้านบาท สำหรับสุขาภิบาลอีก 15 แห่ง
จัดเก็บได้รวม 93.73 ล้านบาท มากกว่าปีก่อน 4.80 ล้านบาท สำหรับเงินงบประมาณรายจ่าย
ในภาครัฐของจังหวัดนครสวรรค์ ในปีงบประมาณ 2541 สูงถึง 6,679.39 ล้านบาท

การส่งเสริมการลงทุน จังหวัดนครสวรรค์อยู่ในเขตส่งเสริมการลงทุนเขตที่ 3 ซึ่งได้
รับสิทธิประโยชน์สูงสุด โดยได้รับยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคล 8 ปี ยกเว้นหรือลดหย่อนภาษีนำเข้า
เครื่องจักร ยกเว้น หรือลดหย่อนภาษีนำเข้าวัตถุดิบ หรือวัสดุจำเป็น ร้อยละ 75 สำหรับ
ผลิตเพื่อขายในประเทศ 5 ปี นอกจากนี้อาจได้รับสิทธิประโยชน์เพิ่มเติม เช่น อนุญาตให้หักค่า
ขนส่ง ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา เป็นสองเท่านับแต่วันที่เริ่มมีรายได้ เป็นเวลา 10 ปี อนุญาตให้หัก
ค่าติดตั้งหรือค่าก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกจากกำไรสุทธิ ร้อยละ 25 ของเงินทุน สิทธิ
ประโยชน์อื่นๆ เช่น การอนุญาตนำเข้าช่างฝีมือและผู้ชำนาญการต่างประเทศ การถือกรรมสิทธิ์
ที่ดิน เป็นต้น ปัจจุบันจังหวัดนครสวรรค์ยังไม่มีสำนักงานสาขาของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริม
การลงทุน (BOI) นักลงทุนสามารถติดต่อได้ที่สำนักงานใหญ่ที่กรุงเทพมหานคร หรือสำนัก
งานสาขาภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่

๔.๓ สภาพแวดล้อมทางสังคม

สภาพแวดล้อมสังคมทั่วไป จังหวัดนครสวรรค์เป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร พ.ศ. 2539 มีพื้นที่เพื่อการเกษตร 4.31 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 71.9 ของพื้นที่จังหวัด ใช้ภาษาไทยภาคกลาง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเหมือนกับคนไทยภาคกลางทั่วไป แต่ยังมีประเพณีท้องถิ่น หรือการเล่นพื้นบ้านที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น การเดินกำรำเคียว การรำกลองยาว เป็นต้น

สำหรับในเขตเมืองนครสวรรค์ จะมีคนไทยเชื้อสายจีนอยู่เป็นจำนวนมาก โดยประกอบอาชีพทางด้านการค้าขาย ทำธุรกิจและยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างของชาวจีนได้อย่างเหนียวแน่น เช่น งานประเพณีเจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ ในช่วงเทศกาลตรุษจีน จังหวัดนครสวรรค์ไม่มีความแตกต่างในด้านลักษณะทางสังคมและไม่มีชนกลุ่มน้อย จึงไม่ค่อยมีปัญหาในเรื่องความขัดแย้งทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี

๔.๓.๑ การศาสนา

ประชากรของจังหวัดนครสวรรค์ ร้อยละ 99.58 นับถือศาสนาพุทธรองลงมา คือ ศาสนาคริสต์ อิสลาม และพราหมณ์ฮินดู/ซิกข์ ร้อยละ 0.21, 0.09 และ 0.01 ตามลำดับ อำเภอที่มีจำนวนวัดมากที่สุด คือ อำเภอตาคลี อำเภอที่มีจำนวนวัดน้อยที่สุด

คือ กิ่งอำเภอชุมตาบง จังหวัดนครสวรรค์ มีจำนวนศาสนสถาน (วัด โบสถ์ มัสยิด วัดซิกข์) 676 แห่ง วัด 667 แห่ง มหานิกาย 655 แห่ง ธรรมยุติกนิกาย 12 แห่ง โบสถ์คริสต์ 7 แห่ง มัสยิด 1 แห่ง วัดซิกข์ 1 แห่ง

พระอารามหลวง 3 แห่ง

(1) วัดโพธาราม	มหานิกาย	อำเภอเมืองนครสวรรค์
(2) วัดนครสวรรค์	มหานิกาย	อำเภอเมืองนครสวรรค์
(3) วัดวรนาถบรรพต	มหานิกาย	อำเภอเมืองนครสวรรค์

๔.๓.๑.๑ ข้อมูลทางศาสนาคริสต์ในจังหวัดนครสวรรค์

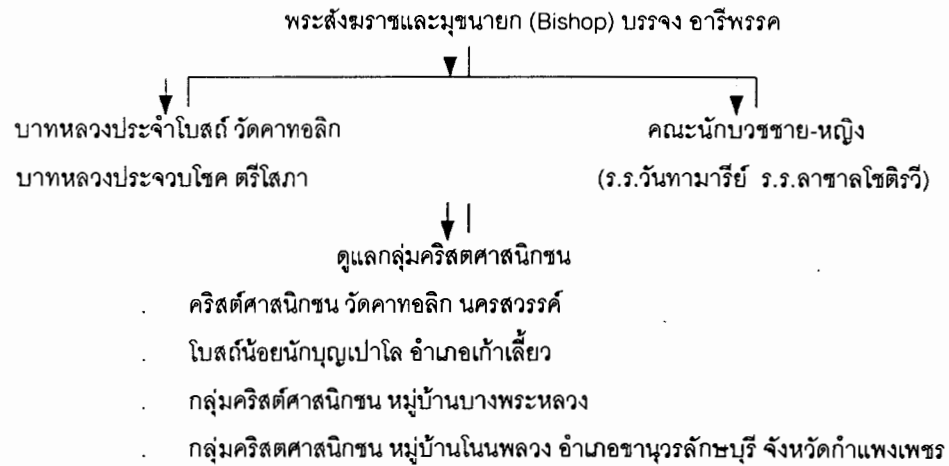
ศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก

ประมาณ 100 กว่าปีมาแล้ว ก่อน พ.ศ. 2431 ได้มีชาวคริสต์กลุ่มเล็กๆ จากอยุธยา สิงห์บุรี ล่องเรือขึ้นมาทำอาชีพประมง แถบฝั่งบอระเพ็ดและแถวปากน้ำโพ จนถึง พ.ศ. 2431 ได้มีบาทหลวงชาวฝรั่งเศส ชื่อบาทหลวงอีฟมารีแก็นตริก ซึ่งประจำอยู่ที่สิงห์บุรีได้มาเยี่ยมเยียนและประกอบพิธีศาสนาในบางครั้งให้ชาวคริสต์เหล่านั้น พ.ศ. 2437 เนื่องจากความต้องการทางด้านศาสนาของชาวคริสต์ ที่ต้องการมีพิธีกรรมและการอบรม จึงทำให้บาทหลวงหาที่ดินเพื่อสร้างโบสถ์และโรงเรียน และได้ที่ตรงท้ายเกาะยมที่ปัจจุบันเรียกว่า เกาะญวน เพื่อสร้างโรงเรียนและโบสถ์เล็กๆ หลังแรกในเขตปากน้ำโพ มีครูและแม่ชีคอยสอนหนังสือให้เด็กและอบรมศีลธรรมให้ด้วย แต่เนื่องด้วยหน้าน้ำหลากในสมัยนั้นรุนแรงทุกปี ทำให้เกิดแผ่นดินทรุด ทRAYละลายตามน้ำไปอยู่เสมอ ในที่สุด พ.ศ. 2488 บาทหลวงหลง มีเฟื่องศาสตร์ (บาทหลวงคนไทย) หรือ ชื่อเรียกในหมู่ชาวคริสต์ว่าคุณพ่อเทโอฟาน ได้ตัดสินใจอพยพชาวคริสต์มาที่ใหม่โดยซื้อและได้รับบริจาคที่ดินบางส่วนจากชาวบ้านรวมประมาณ 40 ไร่ ริมถนนนครสวรรค์วิถีในปัจจุบันและได้สร้างโบสถ์ไม้ขึ้น และในปี พ.ศ. 2511 บาทหลวง มิแชล ลังเยร์ ชาวฝรั่งเศส ได้ทำการสร้างวัดหลังใหม่เป็นคอนกรีต เป็นหลังปัจจุบันติดกับถนนสวรรค์วิถี

¹ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

ระบบการปกครองศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก

ระดับท้องถิ่นประเทศไทย แบ่งการทำงาน 10 เขต แต่ละเขตมีสังฆราชหรือมุขนายก เป็นผู้ดูแลเขต แต่ละเขตเรียกว่า มิสซัง (MISSION) แปลว่าเขตงาน สำหรับมิสซังนครสวรรค์มีระบบ ดังนี้

ที่มา : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครสวรรค์

๔.๓.๑.๒ ข้อมูลทางศาสนาอิสลามในจังหวัดนครสวรรค์

เมื่อประมาณ 100 ปีเศษที่ผ่านมา ได้มีมุสลิมชาวปาตานีครอบครัวหนึ่ง มีสมาชิกในครอบครัว 4-5 คน เดินทางมาจากกรุงเทพมหานคร ได้มาตั้งรกรากที่ตำบลปากน้ำโพ บริเวณด้านหลังอำเภอเมืองปัจจุบัน โดยประกอบอาชีพเลี้ยงปลูสดัว และฆ่าโค กระบือจำหน่ายในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ ต่อมาได้มีชาวมุสลิมชาวปาตานีอพยพมาจากจังหวัดใกล้เคียง เข้ามาอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์อีกหลายครอบครัว และในเวลานั้นตลาดปากน้ำโพการค้าขายดีมาก มีเรือแพผ่านไปมาหนาแน่น บริษัทค้าไม้ซุงของฝรั่งก็มาสร้างทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำ ดังนั้นมุสลิมปาตานีจึงเข้าทำงานกับบริษัทฝรั่งโดยเป็นหัวหน้าคนงานวัดไม้ซุง และเป็นยามดูแลบริษัทและแพซุงที่ปักอยู่ท่าน้ำ ในระยะนั้นได้มีมุสลิมเชื้อสายมลายูจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อพยพมาอยู่เป็นหลักแหล่งอีก 2-3 ครอบครัว โดยอยู่บนเรือแพในแม่น้ำน่านหน้าวัดตะแบกปัจจุบัน โดยมีอาชีพทำเทียนหอมสำหรับอบขนมเทียนสีผึ้งและน้ำอบไทยสีผึ้งสำหรับสีปากจำหน่าย ปัจจุบันลูกหลานยังทำอาชีพนี้และอยู่เรือนแพ ณ ที่เดิมไม่เปลี่ยน

แปลง ส่วนมุสลิมชาวบังคลาเทศที่จังหวัดตาก ได้อพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่ร่วมกับมุสลิมปาทาน 2-3 ครอบครัว โดยยึดอาชีพขายโรตีกับน้ำชาเป็นร้านเล็กๆ ในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ ในระยะเวลานั้นมีมุสลิมอินเดียเดินทางขึ้นมาจากกรุงเทพมหานครได้เปิดห้างขายผ้าที่ใหญ่โตของจังหวัดนี้ (ตั้งอยู่ที่ห้างนาฬิกาเมืองไทยในปัจจุบัน) อีกครอบครัวหนึ่ง คนเก่าคนแก่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดรู้จักมุสลิมชาวอินเดียผู้นี้ดีในนาม "นายห้างมุฮายี" ได้เลิกกิจการไปในระยะสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยกลับไปกรุงเทพมหานคร ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2475 ได้มีมุสลิมปาทานเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยจังหวัดหนึ่งในระยะเวลานั้นจังหวัดนครสวรรค์มีมุสลิมทำมาหากินอยู่ประมาณ 7-8 ครอบครัว ประชากรมุสลิมประมาณ 18-20 คน ผู้อาวุโสจึงได้ปรึกษากันเพื่อหาวิธีที่จะสร้างสถานที่นมัสการพระผู้เป็นเจ้า (มัสยิด) และจัดซื้อที่ดินเป็นสุสานขึ้น พี่น้องมุสลิมทุกครอบครัวได้เสียสละเงินตามแต่กำลังทรัพย์ของแต่ละครอบครัวเพื่อซื้อที่ดินเพื่อสร้างเป็นมัสยิดและสุสาน เมื่อซื้อที่ดินได้เรียบร้อยแล้วจึงก่อสร้างมัสยิดขึ้นเป็นเรือนไม้ได้ฤกษ์สูง ที่ดิน 71 ตารางวา (ตั้งอยู่ในที่ๆ มัสยิดปากีสถาน นครสวรรค์ ตั้งอยู่ ณ ปัจจุบันนี้) ส่วนสุสานนั้นมีเนื้อที่ 2 ไร่ 2 งานเศษ ปัจจุบันสุสานนี้อยู่ด้านหลังโรงแรมสตาร์อินน์ ถนนดาวดึงส์ มัสยิดเรือนไม้นั้นเวลานั้นไม่ได้จดทะเบียนกับทางราชการ พ.ศ.2500 มุสลิมในจังหวัดมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับมุสลิมเชื้อสายมลายู บังคลาเทศพาครอบครัวเข้ามาทำมาหากินในจังหวัดนครสวรรค์อีกหลายครอบครัว ทั้งนี้จังหวัดนครสวรรค์อุดมสมบูรณ์ทำมาหากินง่ายเหมาะแก่การค้าขายจึงปักหลัก ณ จังหวัดนี้ตลอดมา ตัวอาคารไม้มัสยิดเริ่มคับแคบต่อการนมัสการ (ละหมาด) ต่อองค์พระอัลลอฮ์ ในวันศุกร์และวันอีด ทั้ง 2 (คือวันสิ้นสุดการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และวันเชือดสัตว์พลี) ดังนั้นท่านผู้มีอาวุโสได้ปรึกษากันและมีความเห็นให้สร้างมัสยิดหลังใหม่ขึ้น ณ ที่เดิมเป็นอาคารคอนกรีต ทนสมัย ส่วนงามบรรจผู้เข้ามาทำพิธีละหมาดได้ประมาณ 250 คน โดยใช้ชื่อว่า มัสยิดปากีสถาน นครสวรรค์ ได้จดทะเบียนกับอำเภอเมืองนครสวรรค์ถูกต้อง ทำการเปิดป้ายมัสยิดโดยท่านจุฬาทวน สุวรรณศาสตร์ ซึ่งเป็นจุฬามหามนตรีในขณะนั้น (พ.ศ. 2503)

ปัจจุบันเปิดให้สัปบุรุษของมัสยิดและผู้เดินทางผ่านไปมา เข้าทำการ
ละหมาดได้ตลอดทั้งวัน 5 เวลาทุกวัน ส่วนวันศุกร์มีละหมาดและมีการ
บรรยายธรรมเป็นภาษาไทย ส่วนตบะฮ์นั้นอ่านเป็นภาษาอาหรับทั้ง 2 ตอน
ตามแบบอย่างของท่านศาสดามุหัมมัด ค็อ็ลฎู เวลานั้นทางมัสยิดได้รับ
บริจาคที่ดินประมาณ 1 ไร่ อยู่ห่างจากมัสยิดประมาณ 3 กิโลเมตร ทางถนน
สายไปจังหวัดพิษณุโลก ตรงข้ามโรงเรียนนวมินทราชูทิศ มัชฌิม มีอาคาร
สำหรับห้องสอนด้านศาสนาและจัดอบรมเยาวชนในภาคฤดูร้อน

มุสลิมในจังหวัดนครสวรรค์มีประมาณ 85 ครอบครัว มีประชากรที่นับ
ถือศาสนาอิสลาม 1,216 คนกระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ ของจังหวัด แต่ส่วน
ใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ ชาวมุสลิมจะเดินทางมาร่วมกันทำ
ละหมาดทุกวันศุกร์ และวันสำคัญทางศาสนาที่มัสยิดปากีสถานนครสวรรค์
เป็นประจำ คือ วันฮีดละฮ์ลอค หรือวันสิ้นสุดการถือศีลลอคในเดือนรอมฎอน
และวันฮีดครุบาน คือวันเชือดสัตว์พลี

สถานที่ตั้งมัสยิด จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ที่เลขที่ 154 ตำบลปากน้ำโพ
อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ มีอิหม่ามชื่อ นายฮัจญ์เป็ม ปาทาน
มีชื่อเต็มคือ นายอับดุลฮามิ อิบราฮิม มีบิหรันชื่อ นายเมดาร์ อิสลาม และคณะ
กรรมการมัสยิด อีก 12 คน

๔.๓.๑.๓ ข้อมูลเกี่ยวกับศาลเทพเจ้าของชาวจีน

ศาลเจ้าเกิดขึ้นจากแรงศรัทธาในลัทธิเต๋าบ้าง เป็นความเชื่อพื้นบ้าน
บ้าง ศาลเจ้าที่เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางในจังหวัดนครสวรรค์มี 7 ศาลเจ้า ดังนี้

1. ศาลเจ้าพ่อเทพารักษ์ ตั้งอยู่เลขที่ 9 ถนนสายนครสวรรค์-ชุมแสง
ตำบลปากน้ำโพ ตัวศาลตั้งหันหน้าลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เป็นศาลที่สร้างขึ้น
ตามความเชื่อในลัทธิเต๋า มีพิธีแห่เจ้าประจำปีในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 12 ตาม
ปฏิทินจีน

2. ศาลเจ้าน้ำผา ตั้งอยู่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์
ศาลเจ้าแห่งนี้ตั้งแต่เริ่มมาก็ได้มีการปรับปรุง ซ่อมแซมและสร้างใหม่จน
ปัจจุบันนับอายุได้ประมาณ 35 ปี

3. ศาลเจ้าเตี้ยเขียนชื่อหรือศาลเจ้าพ่อเตี้ยเขียนกง ศาลนี้ชาวบ้านบางคนเรียกศาลเจ้าพ่อปากคลอง ตั้งอยู่ริมหมู่ 1 ตำบลบางมะฝ่อ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ศาลนี้มีอายุกว่า 100 ปี มีประเพณีทำบุญฉลองศาลเจ้าประจำปีในวันขึ้น 1 ค่ำเดือน 9 ของทุกปี

4. ศาลเจ้าแม่แก่นจันทร์ ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านห้วยดง ตำบลเก้าเลี้ยว อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ ศาลนี้มีอายุกว่า 100 ปี งานทำบุญประจำปีตรงกับขึ้น 8 ค่ำเดือน 6 ของทุกปี

5. ศาลเจ้าพ่อกวอนอู (บึงเก่ากง) ตั้งอยู่ที่ หมู่ 3 ตำบลโกรกพระ อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ อายุประมาณ 100 ปีเศษ

6. ศาลเจ้าพ่อเก้าเลี้ยว ตั้งอยู่หมู่ 2 ตำบลเก้าเลี้ยว อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์ มีอายุประมาณ 100 ปี ในแต่ละปีจะมีพิธีทำบุญ 4 ครั้ง คือ

1. พิธีเจริญพระพุทธมนต์ ทำบุญตักบาตรในวันที่ 17 เมษายน
2. งานเทศกาล วันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 9
3. วันไหว้พระจันทร์
4. วันตรุษจีน

วันขึ้นปีใหม่ของชาติใด ๆ ย่อมมีงานรื่นเริงและการละเล่นเฉลิมฉลองชาวไทยเราในปัจจุบันมีวันขึ้นปีใหม่ในวันที่ ๑ มกราคม เหมือนกับชาวตะวันตกแต่ก็ไม่ทั้งวันสงกรานต์อันเป็นวันขึ้นปีใหม่ดั้งเดิมของชาวจีนขึ้นปีใหม่ในวันตรุษจีน

อันว่าวันตรุษจีนนี้ หากจะกล่าวไปแล้วที่ไหน ๆ ก็ดูเหมือนจะมีประเพณีให้พบอยู่เสมอ เพราะชาวจีนพากันอพยพจากแผ่นดินแม่ ไปยึดหลักตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และเป็นที่ยอมรับกันว่าชนชาวจีนเป็นผู้ที่ยึดมั่นในขนบประเพณีดั้งเดิมของบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น

จีนเป็นชาติแรกที่ได้คิดกำหนดคำให้พรในวันขึ้นปีใหม่ขึ้น ช่วงระยะเวลาที่เรียกว่าตรุษจีนทุกคนต่างสนุกสนานเต็มที่ ญาติพี่น้อง มิตรสหายหรือจะเป็นใครก็ตาม พบหน้ากันก็จะกล่าว "ซินเจียยู่อี่ ซินนี้ฮวดไช้" (ในวาระดิถีขึ้นปีใหม่นี้ ขออวยพรให้ท่านจงประสบแต่ความสุขความร่ำรวย) เช่นเดียวกับที่เราชาวไทยมักจะกล่าวว่า "สวัสดีปีใหม่"

เราคงจำกันได้ว่า เมื่อถึงเทศกาลตรุษจีนครั้งใด ร้านรวงทั้งในตลาดสด ตลาดแห้งจะพากันหยุดกิจการเป็นส่วนใหญ่ นั่นเป็นชาวจีนซึ่งแปดสิบเก้าสิบ คนในหนึ่งร้อยคนเป็นพ่อค้า เมื่อถึงเวลาที่ได้เที่ยวให้สนุกสนานรื่นเริงเต็มที่ ภายหลังจากทำงานเหน็ดเหนื่อยมาทั้งปี จึงต้องพากันปิดร้านออกเที่ยวหา ความสำราญ แต่ก่อนที่จะเห็นเขาออกเที่ยววั้น โปรดทราบไว้ด้วยว่า ชาวจีน ได้ประกอบพิธีอันพึงปฏิบัติในวันปีใหม่แล้วจึงไปหาความสุข

ชาวจีนเป็นชาติที่นับถือผีสง เทวดามาก เป็นความเชื่อมาตั้งแต่สมัย ราชวงศ์ถังแผ่นดินใหญ่ ฉะนั้นก่อนจะถึงวันปีใหม่จะต้องมีพิธีศาสนา เช่น การส่งเจ้าขึ้นสวรรค์เพื่อให้เทพเจ้าไปสนุกสนานวิมานชั้นฟ้าแล้ว จะได้แผ่ส่วน กุศลอันเป็นความสุขมาถึงคนด้วย ที่ต้องทำพิธีส่งก็เพราะเทพเจ้าแต่ละองค์ มิใช่จะขึ้นสวรรค์ได้หมดทุกองค์ องค์ใดที่ขาดบุญญาภินิหาร ถ้าไม่ทำพิธีส่งก็ ไม่ได้ขึ้น แต่ก็มีบางองค์ก็ศักดิ์สิทธิ์มากก็จะเหาะขึ้นไปเอง

เมื่อส่งเทพเจ้าแล้ว ก็มาถึงวันจ่ายในวันนี้ตามตลาดร้านค้าเนืองแน่นไป หมด เขาพากันซื้อของเพื่อไปทำพิธีในวันไหว้ การไหว้วันนี้จะไหว้เทพเจ้าที่ขึ้น สวรรค์ไม่ได้ก่อน เสร็จแล้วจึงไหว้บรรพบุรุษ ผีเรือน ในวันนี้แหละเราจะได้ยิน เสียงประทัดสนั่นหวั่นไหว เพราะแต่ละบ้านต่างทำพิธีไหว้ เมื่อไหว้แล้วจึงต้อง จุดประทัด ให้บรรดาเทพเจ้า บรรพบุรุษหรือผีเห่าผีเรือนรู้ว่าหมดเวลารับ เครื่องเซ่นต่าง ๆ แล้ว นับว่าเป็นการขับไล่วิญญาณทั้งที่ได้เชิญมาและไม่ได้ เชิญมาในเวลาเดียวกันหมดขึ้นตอนนี้ จึงถึงเวลาเลี้ยงดูกันโดยนำอาหารบ้าง ผลไม้บ้าง ที่ผ่านพิธีไหว้แล้วมาเลี้ยงดู ในหมู่วงศาคณาญาติหรือเพื่อนบ้าน

รุ่งขึ้นเป็น "ซิวอิด" คือวันแรกของปีใหม่ เป็นวันรื่นเริงสนุกสนาน จะมี การแห่มังกร แห่สิงโต หรือไม้ก็พากันออกเที่ยว

กล่าวกันว่าในเทศกาลตรุษจีนมีระยะเวลาถึง ๗ วัน คือ วันส่งเทพเจ้า วันจ่าย วันเซ่นไหว้ วันแห่มังกร และวันเที่ยว ๓ วัน

ในวันแรกของปีคือ "ซิวอิด" มิใช่แต่จะเพียงแห่มังกรเท่านั้น อาจเป็นแห่ สิงโตด้วย แต่เป็นการกล่าวว่าเป็นการแห่มังกร เนื่องจากชาวจีนนับถือมังกร เป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ครั้งสมัยราชวงศ์ จู นับถือมังกรมากที่สุด ถึงแก่ราช โอรสของพระมหากษัตริย์หรือผู้สืบราชบัลลังก์จะต้องมีเชื้อสายสืบต่อจึงจะนับ ว่าเป็นเชื้อพระราชาวงศ์อย่างแท้จริง การที่ชาวจีนพากันแห่มังกรนี้เพราะเชื่อว่า

โดยธรรมชาติของมังกรเป็นสัตว์ในเทพนิยายที่ดุร้าย แต่เป็นผู้บันดาลคุณประโยชน์อย่างมากแก่มนุษย์ เช่นทำให้ฤดูต่าง ๆ บันดาลให้เกิดฝน ลม และไฟ ชาวจีนจึงแห่แหนเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีและเพื่อไม่ให้มังกรเกลียดชัง เพราะหากมังกรหรือเทพเจ้าองค์นี้พิโรธยามใดจะบันดาลให้เกิดทุกข์ภัยและอาจถึงแก่ชีวิตได้

ในขบวนแห่มังกรจะประกอบด้วย ธงทิวอันมีสีปรากฏอยู่บนร่างกายของมังกรคือธงสีแดง เหลือง น้ำเงิน ขาวและดำ รวมสีแล้วกลายเป็นธาตุหนึ่งคือธาตุมนุษย์ สีแดงคือหัวใจ สีเหลืองคือม้ามและท้อง สีน้ำเงินคือตับและน้ำดี สีขาวคือปอดและไส้ต่าง ๆ และสีดำคือไตกับท้อง บนพื้นธงจะเขียนคำอวยพรต่าง ๆ ไว้

ในกาลก่อนพิธีแห่มังกรนี้จัดอย่างมโหฬารกว่าพิธีอื่น ๆ และเป็นวันที่สนุกสนานมากกว่าอื่น ๆ ในเทศกาลตรุษจีน แต่นั่นก็เป็นเพียงอดีตกาล ซึ่งจะไม่ย้อนมาให้พบเห็นอีก

กาลปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเราอยู่ในประเทศไทย โอกาสที่จะเห็นขบวนแห่มังกรที่มโหฬารดังว่า ดูเหมือนจะไม่มีเสียเลย แต่ผู้ใดคิดเช่นนั้นเห็นที่จะเข้าใจผิด ด้วยเวลาที่มีขบวนนี้มีขบวนแห่มังกรที่วิจิตรและยิ่งใหญ่ในประเทศไทย ที่จังหวัดนครสวรรค์ นับเป็นการแห่มังกรที่ได้รับการกล่าวขานกันแพร่หลาย ไม่เฉพาะในเมืองไทยเท่านั้น

ชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขาย ร่วมกันเป็นสมาคมต่าง ๆ ๔ สมาคม คือ สมาคมจีนกวางตุ้ง สมาคมจีนไหหลำ สมาคมจีนแต้จิ๋ว และสมาคมจีนฮากกา (จีนแคะ) ได้ร่วมกันจัดขบวนแห่ขึ้น โดยได้รับความร่วมมืออำนวยความสะดวกอย่างดีจากฝ่ายบ้านเมือง เขาจัดขบวนแห่ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งนี้นอกเหนือจากเป็นการจัดขบวนแห่ตามประเพณีเทศกาลปีใหม่แล้ว ที่สำคัญกล่าวคือ มีการอัญเชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่มาร่วมขบวนด้วย ขบวนแห่จึงกลายเป็นการแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ไปด้วยพร้อมกัน เรียกว่า "เจ้าพ่อ เจ้าแม่เอ็งกอ"

เวลาย่ำค่ำของเวลาก่อนถึง "ซิวฮิด" หลังพิธีอัญเชิญเจ้าพ่อ - เจ้าแม่เข้าร่างคนทรงแล้ว รั้วขบวนแห่ซึ่งพรางพราวด้วยแสงไฟ ก็เคลื่อนไปตามถนนสายต่าง ๆ ของย่านการค้า เสียงอื้ออึงทั้งจากขบวนแห่และผู้มาชม เท่าที่มี

ชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวไทย ชาวตะวันตก และชาวจีนเดินทางจากมาเลเซีย สิงคโปร์และฮ่องกง พวกกันไปชมงานนี้มากมาย โรงแรมทุกแห่ง เต็มหมด และมีไฮ้เต็มอย่างธรรมดา คือ ห้องนอนที่เคยจัดไว้สำหรับ ๒ คน ก็เพิ่มเป็น ๖ - ๘ คน บ้างก็อาศัยบ้านญาติพี่น้อง ทั่วเมืองจึงคลาคล่ำไปด้วยผู้คน หมดชบวนแห่แล้วที่ถนนริมฝั่งน้ำเจ้าพระยามีอุปรากรจีน จิ้ว แสดงให้ชมฟรี ๖ - ๗ โรง มีภาพยนตร์และดนตรีครึกครื้นในชบวนแห่ เฉพาะชบวนมังกรทอง เมื่อเดินทางไปตามถนนสายต่าง ๆ แล้ว ก็มาปักหลักตั้งวงเล่นริมฝั่งน้ำด้วย

ภาพมังกรที่ประดับด้วยแสงไฟทั้งตัวซึ่งมีขนาดยาวกว่า ๓๐ เมตร ค่อย ๆ คืบคลานพันรอบเสา เลื้อยไปสู่ปลายสูงเกือบยี่สิบเมตรในความมืดนั้น สวยงามนัก และยิ่งงามมากขึ้นเมื่อมังกรชูหัวเรียวรำอยู่ปลายเสากับมีดวงไฟขนาดลูกฟุตบอลกวัดแกว่งล้อหลอก แล้วมังกรก็พันไฟสีขาว สีเหลือง สีแดง ออกจากปากขณะที่สะบัดหัวไปมาทั้งสวยงาม ทั้งตื่นเต้นที่ต้องคอยหลบลูกไฟ

เข่าตรูของ " ชิ่วอิด " ชบวนแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่เอ็งกอจึงเริ่มชบวนอีกครั้งหนึ่งชบวนนั้นประกอบด้วย วงดุริยางค์นำป้าย " มิตรภาพไทย - จีน " ตามมาด้วยริ้วชบวนธงทิวยาวเหยียด แล้วเป็นชบวนสิงโตกวางตั้ง ชบวนเจ้าพ่อเจ้าแม่เอ็งกอ ชบวนธงตัวเมีย ชบวนมังกรทอง ชบวนเจ้าแม่กวนอิม ชบวนโจ้วฮงก็ ล่อแก้วส่งเสริมดนตรีของเจ้าพ่อเจ้าแม่เอ็งกอ ชบวนสิงโตกวางเจา รถนางฟ้า ๗ วง และรถนางฟ้ารำพัด ชบวนที่คนสนใจและยิ่งใหญ่มากคือ ชบวนมังกรทอง เนื่องจากตัวมังกรคณะนี้มีตัวขนาดใหญ่ และลำตัวยาวมาก ส่วนสิงโตที่น่ารักน่าเอ็นดู เห็นจะเป็นสิงโตกวางเจา

7. ศาลเจ้าพ่อลาดยาว ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลลาดยาว จังหวัด นครสวรรค์ เป็นศาลคู่มากับการกำเนิดตลาดลาดยาว จึงนับว่ามีอายุยาวนาน ปัจจุบันเป็นที่พึ่งทางใจของชาวลาดยาวโดยทั่วไป¹

๔.๓.๒ การคมนาคมขนส่ง

ที่สำคัญคือ ทางรถยนต์ ทางรถไฟ ทางน้ำ และทางอากาศ โดยมีรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

¹ การสัมมนาประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์ ณ วิทยาลัยครูนครสวรรค์ ๒๕๒๗

- ทางรถยนต์ จังหวัดนครสวรรค์อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินสายเอเชีย 237 กิโลเมตร เป็นจังหวัดที่เป็นประตูสู่ภาคเหนือ การเดินทางติดต่อกับจังหวัดต่างๆ นับได้ว่าสะดวกมาก เส้นทาง การติดต่อทางถนนระหว่างจังหวัดต่างๆ มีเส้นทางสายหลักๆ ดังนี้
 - (1) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1 (พหลโยธิน) จากกรุงเทพมหานครผ่านนครสวรรค์ ไปสิ้นสุดที่เชียงราย เป็นเส้นทางสายหลักและสายดั้งเดิมที่ใช้ในการคมนาคมเชื่อมระหว่างภาคเหนือกับภาคกลาง เส้นทางสายนี้ส่วนใหญ่เป็นเส้นทาง 2 ช่องจราจร ขณะนี้ถนนนครสวรรค์-กำแพงเพชร เป็น 4 ช่องจราจรแล้ว กำลังมีการขยายไปถึงจังหวัดเชียงใหม่
 - (2) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 32 (บางปะอิน-นครสวรรค์) เป็นเส้นทางหลวงแผ่นดินที่แยกออกจากเส้นทาง หมายเลข 1 เริ่มจากอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลัดสู่นครสวรรค์ เส้นทางสายนี้เป็นเส้นทาง 4 ช่องจราจร ทำให้การเดินทางสู่วังนครสวรรค์สะดวกและรวดเร็วมาก ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมงครึ่ง ในระยะทาง 237 กิโลเมตรจากกรุงเทพมหานครถึงนครสวรรค์ เส้นทางนี้ประสานต่อกับเส้นทางหมายเลข 1 ที่จังหวัดนครสวรรค์มุ่งสู่วังจังหวัดเชียงราย
 - (3) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 11 เป็นทางหลวงที่แยกจากเส้นทางหมายเลข 32 (อินทร์บุรี-เขาทราย) ตรงอำเภอนิคมอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผ่านอำเภอดงพิกุล อำเภอบ้านไร่ อำเภอบ้านดง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดนครสวรรค์เข้าสู่จังหวัดพิษณุโลก ไปสิ้นสุดที่จังหวัดเชียงใหม่ ตามเส้นทางสายนี้มีถนนเชื่อมเข้าสู่ตัวอำเภอไพศาลี อำเภอตากสิน อำเภอท่าตะโก อำเภอเมืองนครสวรรค์ และอำเภอชุมแสง และมีถนนเครือข่ายเชื่อมอำเภอต่างๆ ที่กล่าวด้วย
 - (4) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 117 เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างจังหวัดนครสวรรค์กับจังหวัดพิษณุโลก โดยผ่านทางอำเภอเก้าเลี้ยว อำเภอบรรพตพิสัย ออกจากอำเภอไพศาลีของจังหวัดพิจิตร ไปสู่วังจังหวัดพิษณุโลก ทำให้การเดินทางไปยังจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดพิจิตรสะดวกและรวดเร็วขึ้นมาก ระยะทางประมาณ 131 กิโลเมตร
 - (5) ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 225 (นครสวรรค์-ชัยภูมิ) เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างจังหวัดนครสวรรค์กับจังหวัดต่างๆ ทางภาคอีสาน เส้นทางนี้ผ่าน

อำเภอชุมแสง อำเภอหนองบัว ตัดผ่านเส้นทางหลวงหมายเลข 11, 12 ที่ อำเภอหนองบัว อำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์สู่จังหวัดชัยภูมิ

- ทางรถไฟ (จากกรุงเทพมหานครถึงนครสวรรค์ 250 กิโลเมตร) จังหวัด นครสวรรค์ มีเส้นทางรถไฟผ่านตัวอำเภอต่างๆ ดังนี้ อำเภอตากาลี มีขบวนรถ ผ่านเที่ยวขึ้น-เที่ยวลง วันละ 23 ขบวน อำเภอเมืองนครสวรรค์ มีขบวนรถ ผ่านเที่ยวขึ้น-เที่ยวลง วันละ 35 ขบวน อำเภอชุมแสง มีขบวนรถผ่านเที่ยว ขึ้น-เที่ยวลง วันละ 28 ขบวน
- ทางน้ำ กรมเจ้าท่าได้ลงทุนสร้างท่าเรือที่บริเวณเกาะปรอง อำเภอเมือง นครสวรรค์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2528 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่รัฐมีนโยบายด้านการพัฒนาการขนส่งทางน้ำเพื่อให้เป็นไปตามนโยบาย ประหยัดน้ำมันเชื้อเพลิง กรมเจ้าท่าในฐานะหน่วยงานรับผิดชอบ ได้ทำการ ขุดลอกร่องน้ำจากกรุงเทพมหานครถึงนครสวรรค์ และจากนครสวรรค์ถึง อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร และจัดสร้างสถานีขนส่งสินค้าทางน้ำขึ้นสอง แห่ง (ที่อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร) ใช้งบประมาณ 253 ล้านบาท
- ทางอากาศ จังหวัดนครสวรรค์ ไม่มีสนามบินพาณิชย์ มีแต่สนามบินของกอง บิน 4 อำเภอตากาลี ซึ่งเดิมเคยใช้เป็นสนามบินของกองทัพอเมริกันที่มีศักยภาพสูงสำหรับเครื่องบินไอพ่น และสนามบินเกษตรของกระทรวงเกษตรและส หนกรณ์ ศักยภาพของสนามบินเหล่านี้สามารถปรับเป็นสนามบินพาณิชย์ได้

๕. ประชากร

ข้อมูลประชากรของจังหวัดนครสวรรค์มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๕.๑ ขนาดของประชากร (Population size) จังหวัดนครสวรรค์มีจำนวนประชากร (ธันวาคม 2543) รวมทั้งสิ้น 1,137,945 คน

๕.๒ การกระจายตัวของประชากร (Population Distribution) การกระจายตัวของ ประชากรในจังหวัดนครสวรรค์ มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นในเขตเมือง คือ เทศบาล นครสวรรค์ เทศบาลเมืองชุมแสง เทศบาลตำบลตากาลี อำเภอที่มีประชากรมากที่สุด คือ อำเภอ เมืองนครสวรรค์ มีจำนวนประชากร 240,268 คน รองลงมาคือ อำเภอตากาลี มีจำนวนประชากร 133,841 คน อันดับสาม คือ อำเภอลาดยาว มีจำนวนประชากร 96,400 คน อันดับสี่ คือ อำเภอ

บรรพตพิสัยมีจำนวนประชากร 95,575 คน บริเวณที่ประชากรน้อยที่สุด คือ อำเภอชุมตาบง มีจำนวนประชากร 17,874 คน

๕.๓ ความหนาแน่นของประชากร (Population Density) เท่ากับ 119 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร อำเภอที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุด คือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ 333 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร (จากปี 41 เพียง 196 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร) รองลงมาคือ อำเภอตากดี 160 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร อันดับสามคือ อำเภอเก้าเลี้ยว 143 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร และบริเวณที่ประชากรเบาบางที่สุด คือ อำเภอแม่วงก์ 49 คนต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร ดังรายละเอียดในตาราง ต่อไปนี้

ตารางแสดงความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร

ลำดับที่	อำเภอ	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวนประชากร (คน)	ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)
1	เมืองนครสวรรค์	720,622	240,268	333
2	เก้าเลี้ยว	256,713	36,707	143
3	ลาดยาว	752,114	96,400	128
4	ท่าตะโก	607,225	74,219	122
5	โกรกพระ	297,194	36,707	124
6	ตากดี	838,062	133,841	160
7	กิ่งอำเภอชุมตาบง	160,330	17,874	111
8	บรรพตพิสัย	909,897	95,975	105
9	พยุหะคีรี	740,794	67,953	92
10	ชุมแสง	714,326	76,110	107
11	หนองบัว	819,505	72,380	88
12	ตากฟ้า	570,692	45,560	80
13	ไพศาลี	979,457	74,247	76
14	กิ่งอำเภอแม่เปิน	245,000	18,096	74
15	แม่วงก์	1,084,800	52,774	49

องค์ประกอบของประชากร (Population Composition) หมายถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประชากรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสามารถนำไปเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่น ๆ ได้ องค์ประกอบของประชากรในจังหวัดนครสวรรค์ มีรายละเอียด ดังนี้

องค์ประกอบด้านเพศ (Sex component) จากจำนวนประชากรทั้งหมด เมื่อ เดือนธันวาคม 2543 คิดเป็นอัตราส่วนเพศชาย : หญิง (Sex Ratio) 49: 51 ซึ่งจัดอยู่ในเกณฑ์ปกติ

องค์ประกอบด้านอายุ (Age Component) เป็นคุณลักษณะทางประชากรอีกลักษณะหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามระยะเวลาของการมีชีวิตอยู่หรือตามวัยของบุคคล

- ประชากรวัยเด็ก (อายุ 0-14 ปี) มีจำนวน 241,446 คน
- ประชากรวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี) มีจำนวน 790,220 คน
- ประชากรวัยชรา (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีจำนวน 117,857 คน

เมื่อนำมาคำนวณอัตราส่วนผู้เป็นภาระ (Dependency Ratio) คิดเป็นร้อยละ 45.47 นั่นคือ ประชากรวัยแรงงานจำนวนร้อยละ 54.53 ต้องแบกภาระเลี้ยงดูประชากรวัยเด็กและวัยชรา จำนวน 45.47 คน ซึ่งอัตราส่วนผู้เป็นภาระมีจำนวนต่ำกว่าของประเทศ ซึ่งมีอัตราส่วนร้อยละ 56

จำนวนประชากร จากทะเบียนราษฎร จำแนกตามอายุ ธันวาคม พ.ศ. 2540

กลุ่มอายุ	ประชากรกลาง (ทะเบียนราษฎร) 1 ก.ค. 2540		รวม
	ชาย	หญิง	
0-4	37,839	35,706	73,545
5-9	41,767	39,158	80,925
10-14	43,985	42,991	86,976
15-19	48,125	46,556	94,681
20-24	50,920	47,002	97,942
25-29	51,702	50,921	102,623
30-34	48,472	52,720	101,192
35-39	47,265	50,653	97,918
40-44	42,636	44,687	87,323
45-49	38,132	41,000	79,132

50-54	33,342	35,486	68,828
55-59	29,243	31,338	60,581
60-64	18,805	21,247	40,052
65-69	14,771	16,185	30,956
70-74	9,385	11,849	21,234
75 ขึ้นไป	10,709	14,906	25,615
รวม	567,098	582,245	1,149,523

ที่มา : สำนักทะเบียนกลาง รายงานประจำปี พ.ศ. 2540

การเมืองการปกครอง

๖.๑ การปกครอง

จังหวัดนครสวรรค์จัดรูปการปกครองตามลักษณะการปกครองส่วนภูมิภาค โดยแบ่งเป็น 13 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองนครสวรรค์ เก้าเลี้ยว โกรกพระ ชุมแสง ลาดยาว หนองบัว บรรพตพิสัย ตาคลี ท่าตะโก ไผศาลี พยุหะคีรี ตากฟ้า แม่वंก กิ่งอำเภอแม่เปิน และชุมตาบง แบ่งเป็น 128 ตำบล 1,309 หมู่บ้าน จัดรูปการปกครองตามลักษณะการปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาล 3 แห่ง ได้แก่ เทศบาลนครนครสวรรค์ เทศบาลเมืองชุมแสง เทศบาลตำบลตาคลี มีสุขาภิบาล 15 แห่ง ได้แก่ หนองเบน บางประมง โกรกพระ ลาดยาว แม่वंก ทับกฤษ พยุหะ ท่าน้ำอ้อย หนองบัว ตากฟ้า ไผศาลี บรรพตพิสัย ช่องแคะ เก้าเลี้ยว ท่าตะโก และองค์การบริหารส่วนตำบลอีก จำนวน 125 แห่ง

๖.๒ การเมือง

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งหลังสุด เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2539 จังหวัดนครสวรรค์มี ส.ส. ได้ 7 คน แบ่งเขตเลือกตั้งเป็น 3 เขต เขตที่ 1 ประกอบด้วยอำเภอเมืองนครสวรรค์ โกรกพระ พยุหะคีรี ลาดยาว แม่वंก แม่เปิน กิ่งอำเภอและชุมตาบง มี ส.ส. ได้ 3 คน เขตที่ 2 ประกอบด้วย อำเภอชุมแสง บรรพตพิสัย เก้าเลี้ยว และท่าตะโก มี ส.ส. ได้ 3 คน และเขตที่ 3 ประกอบด้วย อำเภอตาคลี ตากฟ้า และหนองบัว มี ส.ส. ได้ 2 คน

จำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งทั้งสิ้น 759,925 คน มีผู้มาใช้สิทธิ 422,465 หรือร้อยละ 55.59 มีจำนวนบัตรเสีย 15,811 ใบ หรือคิดเป็นร้อยละ 3.74 ผู้ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทน

ราษฎรประกอบด้วย 4 พรรคการเมือง ได้แก่ เขต 1 นายภิญโญ นิโรจน์ และ นายประสาท ต้น
ประเสริฐ สังกัดพรรคชาติพัฒนา นายวีระกร คำประกอบ สังกัดพรรค ความหวังใหม่ เขต 2
นายบุญชู โรจนเสถียร สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ นายสุนัย จุลพงศธร สังกัดพรรคชาติพัฒนา
เขต 3 นายวิจิตร แจ่มใส สังกัดพรรคความหวังใหม่ และนายธีระวัฒน์ ศิริวันสานนท์ สังกัด
พรรคกิจสังคม

สถิติการไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง จากจำนวน 4 ครั้งที่ผ่านมา คือ เมื่อ 22 มีนาคม
2533, 13 กันยายน 2535, 2 กรกฎาคม 2538 และ 17 พฤศจิกายน 2539 คิดเป็นร้อย
ละ 49.54, 54.94, 56.19 และ 55.59 ตามลำดับ¹

¹ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิม
พระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

๒. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

๒.๑ ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

๒.๒ การรับอารยธรรมจากภายนอก

๒.๓ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

๒.๔ การตั้งถิ่นฐานและกลุ่มชาติพันธุ์

๒.๔.๑ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

๒.๔.๒ กลุ่มชาติพันธุ์ในที่ราบลุ่มนครสวรรค์

๒.๔.๒.๑ คนมอญ

๒.๔.๒.๒ คนจีน

๒.๔.๒.๓ คนลาว

บทที่ ๒

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น

เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่มีพัฒนาการอันยาวนาน และมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตด้วยสภาพภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศที่ส่งผลให้นครสวรรค์เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์และเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการเมือง ดังปรากฏร่องรอยหลักฐานทั้งทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการอันยาวนานของการสร้างแปลงเมือง เช่น เมืองโบราณจันเสน เมืองร้างดงแม่นางเมือง เมืองพระบาง เมืองบน เมืองดอนคา และเมืองไพศาล ซึ่งเป็นเมืองโบราณในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งยังเคยรุ่งเรืองมีการติดต่อค้าขายที่สำคัญกับอินเดีย อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรลพบุรี และอาณาจักรเชียงแสน หรือแม้กระทั่งมอญและเขมร มาแต่โบราณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นศูนย์รวมของแม่น้ำสายสำคัญทางประวัติศาสตร์ของล้านนา - สุโขทัย 4 สาย คือ แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน และเป็นฐานทัพสำคัญของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

๒.๑ ลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

นครสวรรค์ เป็นเมืองที่มีพัฒนาการที่ยาวนานต่อเนื่องกันมาตั้งแต่เริ่มชุมชนในประวัติศาสตร์ หากพิจารณาจากหลักฐานทางด้านโบราณคดี ที่ขุดค้นแหล่งโบราณคดีหลายแห่งในจังหวัดนครสวรรค์ ชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของการเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และประกอบกิจกรรมด้านต่างๆ ของคนในบริเวณนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และปรากฏการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่มีความเจริญ มีการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ดังเช่นการขุดพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผารูปสัตว์ ขวานหินขัด เครื่องมือเครื่องใช้ ที่มีการทำลูกบิดหิน และเครื่องประดับที่ทำจากเปลือกหอย เช่นที่บ้านพุขม บ้านพุช้างล้วง บ้านจันเสน บ้านใหม่ชัยมงคล ในอำเภอตากาลี บ้านหนองใหญ่ บ้านพุนิมิต บ้านซับตะเคียน ในอำเภอตากฟ้า เป็นต้น¹ เป็นที่น่าสังเกตว่าชุมชนก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้อยู่ในเขตที่ดอนใกล้แหล่งน้ำที่มีน้ำซึม น้ำซับ ที่เรียกว่า พุหรือซบ เห็นได้จากชื่อของหมู่บ้านข้างต้น นอกจากนี้จากภาพถ่ายทางอากาศยังแสดงให้เห็นว่าแหล่งชุมชนโบราณเหล่านี้มีลักษณะเป็นคูน้ำดินล้อมรอบหรือมีสระน้ำขนาดใหญ่ สิ่งที่ปรากฏจากหลักฐานดังกล่าว ทำให้เป็นที่น่าสนใจสืบค้นว่านครสวรรค์ในฐานะที่เป็นเมืองที่มีความพร้อมด้วยสภาพ

¹ กรมศิลปากร. แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531), หน้า 122-193.

ภูมิศาสตร์ที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ จนทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง นั้น นครสวรรค์ได้รับวัฒนธรรมหรือสร้างวัฒนธรรมของตนขึ้นมาได้อย่างไร

๒.๒ การรับอิทธิพลจากอารยธรรมภายนอก

จากการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะที่นำไปสู่ ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมือง นครสวรรค์ ที่พิริยะ ไกรฤกษ์ได้ศึกษาไว้¹ ได้จำแนกยุคสมัยของประวัติศาสตร์ศิลปะของประเทศไทย เอาไว้¹ อันนำไปสู่ความเข้าใจต่อพัฒนาการของการเกิดชุมชนระดับเมือง ที่มีระบบและโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนของเมืองนครสวรรค์ในเวลาต่อมา

๒.๒.๑ สมัยอารยธรรมอินเดีย

สมัยอารยธรรมอินเดียนี้อยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 6 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นช่วงเวลาที่ยุควัฒนธรรมอินเดียได้แพร่ขยายเข้ามา พร้อมกับชาวอินเดียที่ได้เข้ามาตั้งรกรากในดินแดนที่เป็นภาคกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน ผ่านการค้าขายโดยเฉพาะพ่อค้าอินเดียที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในนครสวรรค์เพื่อควบคุมเส้นทางการค้าของป่าจากทางเหนือที่ส่งผ่านมายังเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญในสมัยนั้น² เป็นเหตุให้ดินแดนนี้รับอิทธิพลจากอินเดียเข้ามาปรุงแต่งจนกลายเป็นวัฒนธรรม เช่น การพบหลักฐานประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะใกล้เคียงกับของอินเดีย³ กระจายอยู่ในพื้นที่ของเมืองนครสวรรค์ เช่น ที่จันเสน และยังพบชิ้นส่วนของตะเกียงดินเผาแบบโรมัน ที่เมืองบน จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับที่พบที่จังหวัดนครปฐม อันแสดงให้เห็นถึงเส้นทางการค้า ที่พ่อค้าอินเดียนำสินค้าจากตะวันตกเข้ามาขายในบริเวณนี้

¹ พิริยะ ไกรฤกษ์, "แนวการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย", เมืองโบราณ, 10 : 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2527).

² K.O. Schmidt, Thailand (Siam) mit Stadtführer Bangkok, n.d., p. 69 อ้างอิงใน พิริยะ ไกรฤกษ์, "ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19", นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูนครสวรรค์, 2528, หน้า 106.

³ พิริยะ ไกรฤกษ์, "ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19", นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูนครสวรรค์, 2528, หน้า 106.

๒.๒.๒ สมัยอารยธรรมมอญ

ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 11 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 15 ดังปรากฏหลักฐานคือ ผนังถ้ำดินเผาที่จันเสน มีจารึกเป็นภาษามอญอักษรแบบอินเดียภาคใต้¹ ชุมชนมอญเหล่านี้พัฒนาเป็นชุมชนระดับเมืองที่มีระบบและโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ซึ่งแสดงถึงการรับอิทธิพลจากอินเดียเข้ามาปรุงแต่งจนกลายเป็นวัฒนธรรมของตนเอง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมทวารวดี ดังพบหลักฐานการสร้างบ้านเมืองที่มีคันดินคูน้ำล้อมรอบ มีวัดและ ศาสนสถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีความสามารถในการปกครองบ้านเมือง และปรากฏความซับซ้อนของโครงสร้างทางสังคมที่เกิดระบบชนชั้นอันประกอบด้วย ชนชั้นปกครอง เช่น กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง และชนชั้นถูกปกครอง รวมทั้งยังพบเครื่องมือเครื่องใช้และรูปเคารพแบบทวารวดี ซึ่งมีความคล้ายคลึงหรือมีลักษณะร่วมสมัยกับเมืองสมัยทวารวดีที่สำคัญอื่นๆ เช่น อุทอง และนครปฐม

นอกจากนี้ชาวมอญยังมีความสามารถในการค้าขายทางไกล และเป็นชุมชนที่มีการติดต่อกับภายนอก เห็นได้จากการพบศิลปวัตถุประเภทภาชนะดินเผาที่พบที่จันเสนและที่สมโบรีไพรกุกในประเทศกัมพูชา² และยังพบภาชนะในลักษณะแบบนี้ที่บ้านมณฑล อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี³ ทั้งยังพบงานทางศิลปะสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับอินเดีย ตลอดจนศิลปวัตถุพวกลูกปัด เครื่องประดับประเภทหินและแก้วที่มาจากต่างประเทศ ทำให้นครสวรรค์ปรากฏบทบาทและความสำคัญในฐานะเป็น "รัฐกึ่งกลาง" ที่เชื่อมระหว่างทิศตะวันตกกับทิศตะวันออก⁴

¹ กรมศิลปากร, จารึกโบราณรุ่นแรกพบที่ลพบุรีและใกล้เคียง (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2834), หน้า 82-90

² พริยะ ไกรฤกษ์, "ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19", นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูนครสวรรค์, 2528, หน้า 107.

³ พริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2523), หน้า 156-157.

⁴ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, นครสวรรค์, 2542, หน้า 52.

๒.๒.๓ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย – ชาว

ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 เกิดการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าที่นำความเจริญมาสู่รัฐศรีวิชัยในบริเวณคาบสมุทรมอญใต้ของไทย ซึ่งปกครองโดยราชวงศ์ไศเลนทร์ อันเป็นราชวงศ์เดียวกับที่ปกครองชาวตอนกลาง เพราะเศรษฐกิจการค้าที่ตั้งอยู่ในบริเวณตอนเหนือของอ่าวไทยเสื่อมลง อีกทั้งเป็นช่วงระยะเวลาที่มีการเผยแพร่ของพุทธศาสนาและพุทธศิลปะแบบอินเดียเข้ามา จึงทำให้เรียกสมัยนี้ว่าสมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย – ชาว ซึ่งการเข้ามาของอิทธิพลอารยธรรมอินเดีย – ชาวในนครสวรรค์เห็นได้จากรูปแบบของพระพิมพ์ และพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบปาละ เช่นที่บ้านโคกไม้เดน จังหวัดนครสวรรค์ และยังพบพระพุทธรูปในลักษณะเดียวกันนี้ที่วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐมอีกด้วย

๒.๒.๔ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมเขมร

ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า นครสวรรค์เมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 ยังไม่ปรากฏอิทธิพลเขมร¹ อย่างไรก็ตามจารึกที่พบที่ดงแม่นางเมืองซึ่งมีทั้งภาษาบาลีและภาษาเขมรกล่าวถึงกษัตริย์เขมรมีพระบรมราชโองการให้ผู้ปกครองหรือผู้ครอบครองให้ถวายที่นาและสิ่งอื่นๆ แต่พระสรีรธาตุ² ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในต้นพุทธศตวรรษที่ 18 นครสวรรค์อยู่ใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรแล้ว นอกจากนี้หลักฐานทางพุทธศิลป์ที่ปรากฏอยู่ในช่วงระยะเวลานี้คือ พระพิมพ์ภาพพระพุทธเจ้าประทับห้อยพระบาทปางปฐมเทศนาอยู่ภายในเรือนแก้วยอดทรงสิขรพที่จันเสน³ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับที่พบที่อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี และที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี⁴ อย่างไรก็ตามนอกจากจารึกดงแม่นางเมืองแล้วไม่ปรากฏว่ามีโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุร่วมลักษณะเขมรที่จังหวัดนครสวรรค์อีก

¹ กรมศิลปากร, จารึกโบราณรุ่นแรกพบที่ลพบุรีและใกล้เคียง, หน้า 30-32.

² พริยะ ไกรฤกษ์, "ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19", นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง รายงานงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, หน้า 111.

³ นิจ นิตยชีระนันท์, "จันเสน เมืองโบราณที่ถูกลืม", จันเสนเมืองโบราณ อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2510), หน้า 11-30.

⁴ พริยะ ไกรฤกษ์, "ศิลปะโบราณวัตถุพบที่จังหวัดนครสวรรค์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19", นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง รายงานงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, หน้า 111.

๒.๓ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของนครสวรรค์

จากการศึกษาหลักฐานพบว่า นครสวรรค์ปรากฏตัวในทางประวัติศาสตร์ ในฐานะเมืองที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงเมือง “พระบาง” ซึ่งจากการศึกษาแล้วปรากฏว่าน่าจะเป็นเมืองเดียวกับนครสวรรค์ในปัจจุบัน ด้วยการอธิบายลักษณะของเมืองที่มีความใกล้เคียงกับนครสวรรค์ในปัจจุบัน โดยปรากฏว่าเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำและอยู่ใกล้ภูเขา เช่นหลักที่ 3 บรรทัดที่ 27 ว่า “.....คนที่พระบางกโรมในดินพินนี้....” และบรรทัดที่ 57 ว่า “.....อันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง....”¹ และยังกล่าวถึงเมืองนี้ในฐานะเมืองสำคัญทางตอนใต้ของอาณาจักรสุโขทัย เช่นหลักที่ 1 ที่กล่าวถึงอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และเมืองสำคัญทางทิศใต้ว่า “เบื้องหัวนอน รอดคนที่ พระบาง แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว...” ความสำคัญของเมืองพระบางที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยยังมีฐานะเป็นเมืองที่คุมกำลัง และเป็นเมืองหน้าด่านกันหัวเมืองทางใต้ ที่ขึ้นมาตีสุโขทัยเพราะเป็นเมืองที่มีชัยภูมิที่เหมาะสมในการเป็นแหล่งระดมเสบียง และเป็นระดมกำลังคน ซึ่งความสำคัญดังกล่าวนี้ของเมืองพระบางยังมีสืบทอดมาจนถึงสมัยหลัง นอกจากนี้เมืองพระบาง ยังเป็นทางผ่านในการขยายอำนาจของสุโขทัย สู่ลุ่มแม่น้ำป่าสักเขตเมืองศรีเทพนครขึ้นไปอีกด้วย²

นอกจากหลักฐานที่ปรากฏในอาณาจักรสุโขทัยแล้ว ยังพบหลักฐานที่ปรากฏชื่อเมืองพระบางในเอกสารของอาณาจักรใกล้เคียงกันคือ อาณาจักรล้านนา ดังปรากฏใน ตำนานมูลศาสนา ที่กล่าวถึงเมืองพระบางว่าเป็นเมืองหนึ่งตามสายทางที่พระนางจามเทวีเสด็จผ่าน ขณะที่เดินทางจากละโว้ขึ้นไปยังเมืองหริภุญไชย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองพระบางนั้นเป็นเมืองหนึ่งในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองผ่านจากหัวเมืองทางใต้ขึ้นไปยังหัวเมืองทางเหนือ ทั้งนี้จะมีความสำคัญมากพอจึงมีการกล่าวถึงไว้ในบันทึก

ต่อมาเมื่ออยุธยาขึ้นมามีอำนาจ โดยเฉพาะเมื่อราชวงศ์สุพรรณภูมิมีชัยชนะเหนืออาณาจักรสุโขทัยแล้ว ปรากฏหลักฐานว่าเมืองพระบางมิได้ขึ้นกับเมืองสุโขทัย แต่กลับอยู่ใต้อำนาจของอยุธยา เช่นในหลักฐานที่กล่าวถึงการจลาจลแย่งชิงราชสมบัติกัน ในอาณาจักรสุโขทัยระหว่างพระยาบาลเมือง

¹ ทิวา ศุภจรรยา และคณะ, แหล่งที่ตั้งชุมชนโบราณในบริเวณที่ราบเจ้าพระยา, โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ, ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์วิทยาลัย, 2527.

² วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณะและภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, นครสวรรค์, 2542, หน้า 53.

กับพระยารามซึ่งเป็นโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ 3 (ไสยลือไทย) นั้น สมเด็จพระอินทราชาธิราชก็ได้ทรงยกทัพจากอยุธยาไปตั้งคูเมืองที่เมืองพระบาง¹ ซึ่งเป็นปลายเขตแดนของอยุธยา และพระยาบาลเมืองและพระยารามต้องออกมาถวายบังคมพระอินทราชาธิราช ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจของอยุธยาเหนือเมืองสุโขทัยและเมืองต่างๆที่เคยอยู่ใต้อำนาจของสุโขทัย โดยพระอินทราชาธิราชทรงแสดงพระราชอำนาจที่เหนือกว่าด้วยการตัดสินใจให้สถาปนาพระยาบาลเมืองเป็นพระมหาธรรมราชาที่ 4 ครองเมืองพิษณุโลก และให้พระยารามครองเมืองสุโขทัย²

นอกจากนี้ด้วยความที่นครสวรรค์ เป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างหัวเมืองสำคัญในบริเวณเขตภาคกลางตอนเหนือ และเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางที่เชื่อมโยงหัวเมืองสำคัญๆ ต่างทางตอนเหนือ เช่น เมืองตาก กำแพงเพชร พิษณุโลก ศรีสัชนาลัย สุโขทัย กับเมืองหลวงอย่างอยุธยา ซึ่งภายใต้ลักษณะการเป็นเมืองที่มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อไปยังเมืองสำคัญๆ หลายเมืองส่งผลให้เมืองนครสวรรค์กลายเป็นเมืองที่มีความสำคัญทั้งในด้านการเป็นศูนย์กลางการค้าและเมืองทางยุทธศาสตร์ระหว่างอยุธยากับพม่า

ความสำคัญในทางยุทธศาสตร์นั้นน่าจะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อเกิดสงครามไทย - พม่า เมื่อพม่าเปิดศึกกับอยุธยาอย่างสืบเนื่องมาตั้งแต่สงครามช้างเผือกในปี พ.ศ. 2106 ด้วยว่าเมืองนครสวรรค์เป็นเส้นทางที่สะดวกต่อการเดินทัพทั้งทางบกและทางน้ำ หากว่าพม่าเดินทัพเข้ามาทางด่านแม่ละเมา ซึ่งเป็นเส้นทางที่ตัดผ่านเมืองนครสวรรค์เข้าสู่เมืองชั้นในและเรื่อยต่อมาจนถึงอยุธยา ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้เกิดเมืองที่เป็นเมืองหน้าด่าน ขึ้นตามพระราชอาณาเขตของอยุธยาที่ต่อแดนกับพม่า ทั้งยังเป็นเมืองที่ถูกใช้เพื่อการระดมพลและระดมเสบียงในยามสงคราม ซึ่งเมืองนครสวรรค์ซึ่งเป็นเมืองที่มีลักษณะพิเศษในทางยุทธศาสตร์ด้วยเป็นจุดรวมของเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำซึ่งทำให้สะดวกต่อการลำเลียงไพร่พลและการเดินทัพ ดังปรากฏหลักฐานในพระราชพงศาวดารอยุธยาได้ระบุทัพพม่า “ประชุมทัพ เมืองนครสวรรค์”³ โดยนับจากสงครามช้างเผือกเป็นต้นมา นครสวรรค์ถูกพม่าใช้เป็นเมืองประชุมพลอย่างสืบเนื่อง ดังปรากฏในสงครามครั้งสำคัญๆ ระหว่างพม่ากับอยุธยา เช่น สงครามเสียกรุงครั้งที่ 1 พ.ศ. 2112 ที่มีหลักฐานระบุว่า ทัพพระเจ้าหงสาวดี “ออกจากหงสาวดีรอน

¹ ในสมัยอยุธยาตอนต้นเมืองนครสวรรค์ยังถูกเรียกว่า “เมืองพระบาง” อยู่จนกระทั่งในสมัยพระบรมไตรโลกนาถที่มีการเปลี่ยนชื่อเมืองต่างๆ และเมืองพระบางก็ถูกเปลี่ยนเป็น “นครสวรรค์” ด้วย

² พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 4.

³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2521), หน้า 90.

แรมมา 25 วัน ถึงแดนเมืองกำแพงเพชรเสด็จประทับเกลิงราชพลับพลาชัยราชอาสน์ จึงดำรัสให้พระเจ้าแปรเป็นนายกองทัพเรือและพระเจ้าหงสาวดีก็ยกลงมาชุมพลทั้งทัพบกทัพเรือ ณ เมืองนครสวรรค์”

1

อย่างไรก็ตามฐานะของการเป็นเมืองประชุมพล² ของเมืองนครสวรรค์มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างไปจากเมืองประชุมพลอื่นๆ เช่นเมืองกำแพงเพชร หรือเมาะตะมะ คือ นอกจากที่เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองศูนย์กลางทางด้านการคมนาคมที่เชื่อมต่อกับเมืองสำคัญทางตอนเหนือกับอยุธยาแล้ว นครสวรรค์ยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญในทางยุทธศาสตร์ เพราะด้วยเหตุที่เป็นเมืองที่มีการคมนาคมที่สะดวก และหลายเส้นทางทั้งทางน้ำและทางบกส่งผลให้นครสวรรค์กลายเป็นเมืองที่พม่าต้องการยึดเพื่อใช้เป็นข้อได้เปรียบในการทำสงครามกับอยุธยา ด้วยว่าเมื่อพม่ายึดเมืองนครสวรรค์ได้แล้ว ก็เท่ากับเป็นการบีบบังคับให้อยุธยามีนโยบายในการรบแบบตั้งรับที่เมืองหลวง³ ซึ่งทำให้พม่าได้เปรียบในเชิงการรบ เพราะพม่าอาศัยข้อได้เปรียบในเรื่องกำลังคนและอาวุธจนสามารถตีกรุงศรีอยุธยาแตกได้ ดังสงครามเสียกรุงครั้งที่ 1 และพม่ายังใช้วิธีการรบด้วยการอาศัยเมืองนครสวรรค์เป็นฐานประชุมพล ดังกล่าวในสงครามไทย - พม่าในครั้งต่อๆ มาอีกด้วย เช่นสงครามพระเจ้าันนทบุเรงนองมกรุงศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2129⁴ อย่างไรก็ตามหลังจากสงครามครั้งนี้แล้ว เมืองนครสวรรค์ในฐานะเมืองประชุมพลก็ลึนสุดลง เพราะพม่าซึ่งประสบความล้มเหลวในสงคราม พม่าได้เปลี่ยนเส้นทางเดินทัพเข้าสู่ไทยโดยหันกลับมาใช้เส้นทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ทำให้นครสวรรค์ต้องยุติการเป็นเมืองประชุมพลลง ประกอบกับการที่อยุธยาเปลี่ยนยุทธวิธีการตั้งรับทัพพม่าใหม่ โดยเปลี่ยนจากการตั้งรับที่เมืองหลวงไปเป็นการตั้งรับในเมืองที่มีชัยภูมิที่เหมาะสมกว่า เช่น สุพรรณบุรี (สมัยสมเด็จพระนเรศวร) และ กาญจนบุรี (สมัยสมเด็จพระนารายณ์) เป็นต้น

¹ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 38 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 64, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), หน้า 118.

² สุเนตร ชุตินทรานนท์, “นครสวรรค์ : เมืองประชุมพลในประวัติศาสตร์สงครามไทยรบพม่าสมัยอยุธยา”, นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, หน้า 198.

³ สุเนตร ชุตินทรานนท์, “นครสวรรค์ : เมืองประชุมพลในประวัติศาสตร์สงครามไทยรบพม่าสมัยอยุธยา”, นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, หน้า 200.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, ไทยรบพม่า (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 114-115.

นอกจากนี้ด้วยความสำคัญของนครสวรรค์ที่มีสภาพภูมิศาสตร์ มีที่ราบที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบการเป็นที่รวมของแม่น้ำถึง 4 สายสำคัญที่ปากน้ำโพ ทำให้นครสวรรค์เป็นศูนย์กลางการค้า ขยายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองทางตอนเหนือกับเมืองทางตอนใต้ลงมา โดยสินค้าต่างๆ จากตอนเหนือ โดยเฉพาะสินค้าของป่าที่มาจากแม่น้ำปิง ยม น่าน รวมทั้งแม่น้ำป่าสักมารวมกันที่นครสวรรค์ซึ่งเป็นชุมทางการค้าที่รับสินค้าจากเมืองที่อยู่ทางตอนเหนือ แล้วส่งผ่านแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังเมืองต่างๆ ตลอดจนเมืองท่าที่อยู่ไกลออกไป เช่นที่อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น

ต่อมาในสมัยธนบุรี พบว่าความสำคัญของนครสวรรค์ในฐานะของเมืองประชุมพลได้ยุติลง แม้ความสำคัญในด้านการเป็นศูนย์กลางทางการแลกเปลี่ยนสินค้าจะยังคงดำเนินต่อไป ทั้งนี้เพราะการที่ไทยเปลี่ยนเงื่อนไขการตั้งรับที่ไทยขึ้นไปตั้งรับศึกเหนือเมืองนครสวรรค์ ทำให้นครสวรรค์มีฐานะเป็นเพียงเมืองส่งกำลังบำรุงกองทัพหลวงที่ขึ้นไปตั้งรับพม่าในหัวเมืองทางเหนือ เช่น พิษณุโลก ลำปาง และเชียงใหม่ เช่น ในสมัยของพระเจ้าตากสินที่ทรงใช้เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่เฝ้าคอยระวังทัพข้าศึกจากพม่าที่ยกทัพมาทางแม่น้ำปิง นครสวรรค์จึงมีฐานะเป็นเพียงเมืองหน้าด่าน หรือเมืองที่พักกองทัพในการป้องกันข้าศึกจากทางเหนือเท่านั้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในช่วงหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 ที่ก่อให้เกิดระบบทุนนิยม และการผลิตเพื่อขายขึ้น นครสวรรค์กลายเป็นแหล่งรวมสินค้าที่สำคัญ โดยเฉพาะข้าวและไม้สักจากทางตอนเหนือที่ส่งต่อมายังกรุงเทพฯ จากลักษณะดังกล่าวนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงภายในนครสวรรค์ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ ที่ชุมชนริมแม่น้ำน่านเกิดกลุ่มคนที่เติบโตจากการทำการค้าและสามารถสะสมทุนสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญขึ้น เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงน้ำแข็ง บริษัทค้าไม้ของต่างชาติ เช่น บริษัทค้าไม้อีสต์ เอเชียติก บริษัทค้าไม้มิสทูลย์ส ตลาด และโกดังสินค้าต่างๆ

ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เมืองนครสวรรค์เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจคือ การค้าข้าว ซึ่งเป็นสินค้าที่มีความสำคัญตามความต้องการของตลาดโลก ทำให้มีการผลิตและส่งออกข้าวเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในที่ราบภาคกลางเองที่รัฐได้ส่งเสริมให้ขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว และอำนวยความสะดวกในการค้าต่างๆ ทำให้ข้าวจำนวนมากถูกส่งมาขายโดยอาศัยการลำเลียงค้าขายทางแม่น้ำ ด้วยระวางการบรรทุกมีมากกว่าการลำเลียงทางบก ทำให้เกิดการชุมนุมการค้าขายอย่างมากในบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ เช่นแม่น้ำน่าน ที่มีการขนส่งทางเรือยนต์ และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการสร้างทางรถไฟ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางการค้าอย่างมากในเมืองนครสวรรค์ ทั้งยังส่งผลให้เกิดกลุ่มคนกลุ่มอื่นอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานเข้ามายังเมืองนครสวรรค์ และจัดตั้งชุมชนขึ้นเป็นของตนเอง เช่น กลุ่มชาวจีนที่หลังไหลเข้ามาทำการค้าและขายแรงงานในเมืองนครสวรรค์เป็นจำนวนมาก ซึ่งชาวจีนที่เข้ามาเหล่านี้

ได้กลายเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจของนครสวรรค์ ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า อย่างไรก็ตามการค้าของนครสวรรค์ได้เจริญสูงสุดในสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นรัชกาลที่ 7 โดยบริเวณปากน้ำโพมีสภาพเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญด้วยว่าเป็นที่ชุมนุมของเรือค้าข้าว มีไม้สักที่ล่องขอนไม้มาจากทางเหนือจำนวนมาก โดยปากน้ำโพมีสภาพเป็นเมืองท่าที่ชุมนุมการแลกเปลี่ยนสินค้าที่อุดมไปด้วยทั้งคนค้า คนขาย และสินค้าจำนวนมาก นครสวรรค์จึงกลายเป็นตลาดการค้าที่สำคัญ

ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์คือ การเปลี่ยนแปลงด้านการปกครองท้องถิ่น ที่มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมณฑลนครสวรรค์ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2438¹ และยุบเลิกไปในปี พ.ศ. 2475 รวมเวลา 37 ปี มีอาณาบริเวณครอบคลุมเมือง 8 เมืองคือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก อุทัยธานี พะเยหุคิริ มโนรมย์ และสรรคบุรี มีที่ตั้งบัญชาการมณฑลที่นครสวรรค์ โดยการตั้งมณฑลนครสวรรค์นี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า เป็นเพราะพระองค์ทรงใช้ลำนํ้าอันเป็นการคมนาคมเป็นหลักอาณาเขต² และมีพระยาดัษกรปลาส (ทองอยู่ โรหิตเสถียร) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลคนแรก อย่างไรก็ตามการที่ราชสำนักกรุงเทพฯ มีอำนาจในการควบคุมและแต่งตั้งเจ้าเมือง ประกอบกับนโยบายการปกครองต่างๆ ถูกกำหนดโดยส่วนกลางเป็นสำคัญ ส่งผลให้ความเข้มแข็งและอำนาจของเจ้าเมืองท้องถิ่นถูกลดทอนลง แม้ว่าในระยะแรกจะมีการประนีประนอมจากส่วนกลางในการส่งข้าหลวงและข้าราชการมาปกครองก็ตาม แต่ท้ายที่สุดแล้วอำนาจในการปกครองและผลประโยชน์ต่างๆ ก็ตกเป็นของส่วนกลาง โดยผู้ปกครองท้องถิ่นเองก็ถูกแปรเป็นข้าราชการท้องถิ่นที่อำนาจขึ้นตรงต่อส่วนกลางแทน ทั้งนี้ยังรวมถึงกลุ่มผู้นำท้องถิ่น เช่น พระ นักเลงโต ก็ถูกลดบทบาทและถูกปราบปรามลงไป ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและท้องถิ่น¹ ภายใต้ระบบและอำนาจตามประเพณีแบบเดิมถูกทำลายลงกลายเป็นความสัมพันธ์ของคนจากส่วนกลางที่มีอำนาจรัฐกับชาวบ้านแทน

หลังปี พ.ศ. 2450 เป็นต้นมา การปกครองในส่วนมณฑลเทศาภิบาลได้เพิ่มหลักการบำรุงกำลังบ้านเมืองควบคู่กับการบำรุงรักษาความสงบเรียบร้อย การส่งเสริมการทำมาหากิน การปรับปรุงคมนาคม และการสุขาภิบาล เช่นในปี พ.ศ. 2462 มีการตั้งโรงพยาบาลขึ้นที่ปากน้ำโพ ที่เรียกว่า "โอสถศาลา" ปี พ.ศ. 2473 จัดตั้งสุขาภิบาลที่ชุมแสง เป็นต้น

¹ มณฑลนครสวรรค์เป็น 1 ใน 4 มณฑลแรกที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2438

² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและพระยาราชเสนา, *เทศาภิบาล*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอรรถกระวีสุนทร (สงวน ศตะรัต - อรรถกระวีสุนทร) 9 พฤษภาคม 2503, หน้า 46-47.

ต่อมาเมื่อเกิดภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประกอบกับการขยายเส้นทางรถไฟไปถึงเชียงใหม่ พ.ศ. 2465 และภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีการสร้างสถานีรถไฟนครสวรรค์ขึ้นที่ตำบลหนองปลิง ส่งผลให้เส้นทางคมนาคมเปลี่ยนไปจากเดิมที่เป็นการใช้เส้นทางน้ำ หันมาใช้เส้นทางบกแทน ทั้งรวมถึงการตัดเส้นทางรถยนต์จากกรุงเทพฯ ขึ้นไปยังทางเหนือ ทำให้ความสำคัญของนครสวรรค์ในด้านเศรษฐกิจลดลง โดยนครสวรรค์จากเดิมที่เป็นชุมนุมของการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าจากแหล่งต่างๆ มามีฐานะเป็นเพียงเมืองผ่านเพราะสินค้าไม่ต้องมารวมกันที่นี่ และเมื่อมีการตัดถนนพหลโยธินหรือสายเอเชียที่เชื่อมต่อทางเหนือทำให้สามารถเดินทางมาถึงได้รวดเร็วยิ่งขึ้น นครสวรรค์ก็ยิ่งหมดความสำคัญในลักษณะชุมทางสินค้า เพราะไม่มีสินค้าและพ่อค้าที่เดินทางมาชุมนุมเพื่อเลือกซื้อสินค้าอีกต่อไป

การสร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเริ่มใช้เป็นฉบับแรกเมื่อปี พ.ศ. 2504 ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้น ความพยายามของรัฐที่ต้องการให้ประเทศมีทิศทางในการพัฒนาที่เน้นการผลิตด้านอุตสาหกรรม และส่งเสริมให้มีการค้าในระบบทุนนิยมมากขึ้น ขณะนี้อีกด้านหนึ่งกลับละเลยด้านเกษตรกรรม ส่งผลให้เกิดการล่มสลายของภาคเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน โครงสร้างทางสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ถูกพัฒนาด้านเดียวดังกล่าว ส่งผลให้กลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์กลับมีเพียงกลุ่มนายทุนที่สามารถสะสมทุนผ่านทางการค้าที่รัฐบาลให้การส่งเสริม ขณะที่กลุ่มชาวนา ชาวไร่กลับได้รับผลกระทบในด้านตรงข้ามคือ กลายเป็นกลุ่มที่ล่มสลายทางเศรษฐกิจ เนื่องจากราคาผลิตผลทางการเกษตรมีราคาต่ำ ขณะที่รัฐบาลไม่สามารถให้ความช่วยเหลือ หรือพยุงราคาให้เหมาะสมได้ ทำให้คนกลุ่มนี้มีหนี้สิน และต้องพึ่งพาตลาดภายนอกชุมชน จนที่สุดต้องสูญเสียที่ดินไป ผลที่ตามมาอีกประการหนึ่งคือปัญหาการบุกรุกป่าและเขตสงวนของราชการ ตลอดจนการอพยพเข้าไปขายแรงงานในเมือง จนชุมชนต้องล่มสลายตามไปด้วย ซึ่งนครสวรรค์ก็เป็นแห่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบนี้

กล่าวโดยสรุปคือ มณฑลนครสวรรค์เป็นรูปแบบการปกครองแบบใหม่ ที่ได้จัดให้มีความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบใหม่ ที่มีการประสานและควบคุมกันเอง ระหว่างอำนาจรัฐแบบใหม่กับอำนาจประเพณีท้องถิ่น และเมื่อเปรียบเทียบกับมณฑลอื่นๆ แล้ว มณฑลนครสวรรค์ไม่ปรากฏว่ามีข้อขัดแย้งที่รุนแรงในแง่ของการปกครองและผลประโยชน์เหมือนในภาคอีสานเหนือ และได้ โดยหน้าที่ของเทศบาลมีเพียงการจัดการปกครองตามนโยบายของส่วนกลาง การปราบปรามโจรผู้ร้าย การจัดระเบียบศาลและการจัดเก็บภาษีอากร และในความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับพ่อค้าและชาวนาเป็นความสัมพันธ์ที่รัฐได้ผลประโยชน์ ขณะเดียวกับที่ส่งเสริมให้เกิดการค้าและนำไปสู่การสะสมความมั่งคั่งของพ่อค้า ส่วนชาวนาที่รัฐส่งเสริมให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก และการทำงานให้มากขึ้นกลับนำไป

สู่การมีหนี้สิน และขาดแคลนทุน โดยรัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้จนปัจจุบัน¹ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจจึงทรงมีพระราชโองการให้ยุบเลิกมณฑลนครสวรรค์ในปี พ.ศ. 2475 โดยจัดให้เมืองต่างๆ ในมณฑลไปขึ้นกับมณฑลอยุธยา ยกเว้นตากและกำแพงเพชรให้ไปขึ้นมณฑลพิษณุโลก และในปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และมณฑลต่างๆ ก็ถูกยุบเลิกไป และจัดรูปแบบการปกครองเป็นส่วนภูมิภาคในรูปของจังหวัดและอำเภอจนปัจจุบัน

๒.๔ การตั้งถิ่นฐานและกลุ่มชาติพันธุ์

เมืองนครสวรรค์เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เป็นดินแดนที่มีความเจริญมาตั้งแต่อดีต ทั้งในฐานะของเมืองที่เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในทางการปกครองด้วยชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการเป็นเมืองประชุมพล สะสม ลำเลียงเสบียง และยังเป็นเมืองหน้าด่านมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ อีกทั้งยังเป็นแหล่งการค้าที่มีพ่อค้าจากที่ต่างๆ มาชุมนุมแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากันเป็นศูนย์กลางการคมนาคมด้วยเป็นพื้นที่ที่มีแม่น้ำสายสำคัญไหลมาบรรจบ นครสวรรค์จึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจในอีกโสดหนึ่งด้วย การที่นครสวรรค์เป็นแหล่งของการชุมนุมของผู้คนในหลายประการ ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้นครสวรรค์เป็นเมืองที่มีขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ เห็นได้จากโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม ตำนาน วัฒนธรรมพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ในอดีต การศึกษาในหัวข้อนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อสืบค้นถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญๆ ในท้องถิ่นนครสวรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้สร้างความเข้าใจต่อการเกิดลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและศิลปกรรมด้านต่างๆ ที่มีอยู่ในเมืองนครสวรรค์ ซึ่งจะกล่าวอย่างละเอียดในบทต่อไป

๒.๔.๑ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเป็นที่มาเกี่ยวกับประวัติของมนุษย์ การที่มนุษย์จะเลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใดนั้นปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจที่สำคัญประการหนึ่งคือ ลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม เช่นเป็นที่ราบลุ่ม มีความอุดมสมบูรณ์ของทั้งแหล่งน้ำและดิน ทั้งนี้เพราะมนุษย์ต้องอาศัยน้ำและดินเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่มนุษย์อาศัยน้ำเพื่อการบริโภคและการเพาะปลูก รวมไปถึงใช้เป็นเส้นทางติดต่อคมนาคม ดังนั้นจึงพบว่าชุมชนส่วนใหญ่มักจะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ หรือ

¹ นรินทร์ เมฆไตรรัตน์, "มณฑลนครสวรรค์ : อานาจารู้กับการปกครองท้องถิ่น", *นครสวรรค์ : รัฐกึ่งกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์*, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, หน้า 210-211.

แหล่งน้ำต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำปิง แม่น้ำน่านของ
จังหวัดนครสวรรค์ กลายเป็นแหล่งที่มีกลุ่มคนตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่นมากกว่า
บริเวณอื่นที่เป็นที่ดอน¹

ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ที่ก่อตั้งขึ้นดังกล่าว ส่วนใหญ่มักเป็นชุมชนหมู่บ้าน
เกษตรกรรม ซึ่งมีเครือข่ายติดต่อสัมพันธ์และร่วมวัฒนธรรมกับแหล่งต่างๆ เช่นการติด
ต่อสัมพันธ์ทางการค้าของชุมชนต่างๆ ในที่ราบภาคกลาง ดังปรากฏให้เห็นจากการขุด
ค้นทางโบราณคดีที่พบเครื่องใช้ภาชนะดินเผา เครื่องประดับ และเครื่องมือสำริดที่มี
ลักษณะคล้ายกันกระจายอยู่ทั่วไป ตั้งแต่เขตที่ราบภาคกลางจนถึงที่ราบสูงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ²
รวมไปถึงพบว่าเครื่องใช้เหล่านี้มีลักษณะคล้ายกับที่พบในทางตอนใต้
ของจีน กลุ่มแม่น้ำแดง และกลุ่มแม่น้ำมาในตอนเหนือของเวียดนาม³ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้
เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ที่เกิดจากการติดต่อระหว่างชุมชน

การติดต่อกับโลกภายนอกดังกล่าวข้างต้นได้นำไปสู่การเคลื่อนย้ายของกลุ่ม
คน ทั้งโดยการเคลื่อนย้ายเข้า และเคลื่อนย้ายออกมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบลุ่ม
แม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่สมัยยุคสำริด ต่อมาถึงยุคโลหะ และยุคเหล็ก (ดังเห็นได้จาก
พัฒนาการการใช้เครื่องมือของมนุษย์ในยุคต่างๆ) นอกจากนี้ยังพบว่าดินแดนดังกล่าว
นี้ได้มีการรับวัฒนธรรมของอินเดียเข้ามาอย่างต่อเนื่อง และได้นำเข้ามาผสมผสานกับ
วัฒนธรรมพื้นเมือง ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ขึ้น⁴ เห็นได้จากพัฒนาการทางสังคม ที่
มีลักษณะเป็นชุมชนระดับเมืองที่มีการขุดคูน้ำและสร้างคันดินรอบชุมชน และมีศาสน
สถานเป็นศูนย์กลางของชุมชน แทนป่าช้าหรือหลุมฝังศพ มีการรับวัฒนธรรมอินเดียเข้า
มา ทำให้สังคมมีความซับซ้อนขึ้น เกิดโครงสร้างทางสังคมที่มีชนชั้นและระบบ
กษัตริย์ขึ้น มีศาสนา ตัวอักษร และมีศิลปกรรมแบบอินเดียเป็นองค์ประกอบร่วม ซึ่งนับ

¹ นคราญ กาญจนประเสริฐ, "สภาพแวดล้อม (ทางภูมิศาสตร์) ของจังหวัดนครสวรรค์", *นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง*
รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์, สุภรณ์ โอเจริญ บรรณาธิการ, หน้า 27.

² ศรีศักร วัลลิโภดม, "จันเสนเมืองแรกเริ่มในกลุ่มลพบุรี - ป่าสัก", *สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกในกลุ่มลพบุรี -*
ป่าสัก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2539), หน้า 39.

³ ศรีศักร วัลลิโภดม, "จันเสนเมืองแรกเริ่มในกลุ่มลพบุรี - ป่าสัก", *สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกในกลุ่มลพบุรี -*
ป่าสัก, หน้า 44 - 45.

⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม, "จันเสนเมืองแรกเริ่มในกลุ่มลพบุรี - ป่าสัก", *สังคมและวัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกในกลุ่มลพบุรี -*
ป่าสัก, หน้า 50 - 51.

เป็นยุคต้นของสมัยประวัติศาสตร์ โดยในการศึกษาชาติพันธุ์วิทยาเกี่ยวกับกลุ่มคนที่อาศัยในประเทศไทยตอนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่าเป็นดินแดนของชนชาติมอญหรือชนชาติที่พูดภาษามอญ ตั้งแต่ตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 12 อาณาจักรมอญหรืออาณาจักรทวารวดีนี้ น่าจะเคยตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพูนันมาก่อน จนกระทั่งปี พ.ศ. 1543 อาณาจักรทวารวดีจึงตกเป็นของอาณาจักรเขมร และต่อมาไทยได้เข้ามาครอบครองดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18¹

จากข้างต้น ประเด็นที่จะเสนอต่อไปคือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ซึ่งท้ายที่สุดแล้วนำไปสู่การศึกษาลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม และศิลปกรรมที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สร้างขึ้นและสืบทอดจนปัจจุบัน ดังจะกล่าวต่อไป

๒.๔.๒ กลุ่มชาติพันธุ์ในที่ราบลุ่มนครสวรรค์

๒.๔.๒.๑ คนมอญ

จากงานการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ที่แต่งโดย B R Pearn แปลโดย ม.ร.ว. จีรวัดน์ จักรพันธ์² ที่กล่าวถึงกลุ่มคนกลุ่มแรกๆ ของเอเชียอาคเนย์ ได้กล่าวว่า ในระยะ 4,000 ปีที่แล้วนี้มีชนเผ่าอินโดนีเซีย³ อพยพลงมาจากทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนและข้ามไปตั้งหลักแหล่งอยู่ตามหมู่เกาะ และเผ่าที่อพยพตามลงมาในระยะหลังคือพวกมอญ โดยอพยพลงมาในลุ่มแม่น้ำอิระวดีจากทางเหนือ แล้วแยกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งไปทางลุ่มแม่น้ำอิระวดีทางตอนใต้ของประเทศพม่าในปัจจุบัน อีกสายหนึ่งเข้าไปตั้งบ้านเรือนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งภายหลังอพยพไปทางตะวันตกไปรวมกับพวกแรก โดยพวกที่อยู่ตอนใต้ของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ต่อมาคืออาณาจักรทวารวดี ส่วนชนเผ่าไทยอันเป็นบรรพบุรุษของคนไทย ลาว ไทยใหญ่นั้นได้อพยพลงมาจากยูนนานเป็นพวกสุดท้าย

¹ประมวลพระบรมราชา อธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และชาติพันธุ์วิทยาว่าด้วยชนเผ่าต่างๆ ในประเทศไทย, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาตรี ขุนฤทธิไกรรณการ (รอด โคปาละสุด) ณ เมรุวัดอนงคาราม วันที่ 27 พฤศจิกายน 2515.

² ม.ร.ว. จีรวัดน์ จักรพันธ์, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์, 2511. แปลจากต้นฉบับของ B.R. Pearn

³ เผ่าอินโดนีเซียนี้มีได้หมายถึงคนอินโดนีเซียในปัจจุบัน แต่หมายถึงชนเผ่าหนึ่งที่ประกอบขึ้นเป็นพลเมืองที่สำคัญของแหลมอินโดจีน

ในปี พ.ศ. 1781 คนชาวไทยได้อพยพมาจากทางเหนือลงมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากขับไล่พวกขอมออกไปแล้ว และเริ่มตั้งอาณาจักรขึ้นที่สุโขทัยและต่อมาขยายอาณาจักรลงมาตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และขยายไปทางตะวันออกจนจรดแม่น้ำโขงในสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยไทยได้ครอบครองดินแดนของอาณาจักรทวารวดีทั้งหมด และขยายอาณาเขตไปจนจรดแหลมมลายูตอนใต้

เกี่ยวกับการสร้างศิลปวัตถุนั้นจากสิ่งของที่พบในดินแดนทวารวดีสันนิษฐานว่าระยะแรกคงเป็นฝีมือช่างอินเดีย โดยยึดถือตามแบบศิลปะสมัยคุปตะของอินเดีย ที่มีความประณีตสวยงาม รวมถึงพระพุทธรูปดินปั้นที่ทำขึ้นมีลักษณะงดงาม และเหมือนคนจริง ขณะเดียวกันปรากฏรูปปั้นที่มีหน้าตาค่อนข้างคนพื้นเมือง ซึ่งสันนิษฐานว่าคงจะเป็นฝีมือชาวมอญ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมที่อพยพมาจากทางตอนใต้ของประเทศพม่า และเข้ามาอาศัยในดินแดนแถบนี้และรับนับถือพระพุทธศาสนาและแบบอย่างพุทธศิลปะมาเป็นของตน¹

อย่างไรก็ตามกล่าวโดยสรุปได้ว่า ดินแดนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้ ก่อนไทยเคลื่อนย้ายลงมา มีอาณาจักรทวารวดีอยู่แล้วซึ่งเป็นชนชาติมอญ และไทยเข้ามาครอบครองภายหลัง² นอกจากนี้แล้วอาณาจักรมอญที่เรียกว่า อาณาจักรทวารวดีนี้ได้ตกอยู่ใต้อำนาจของเขมรในราวศตวรรษที่ 11 ส่วนทริภุญไชยที่ลำพูนนั้นตกอยู่ภายใต้อำนาจของราชวงศ์เม็งรายที่เชียงใหม่ ในราวปี พ.ศ. 1833 – 1835 ซึ่งคนมอญเหล่านี้ น่าจะมีการผสมผสานกลมกลืนจนกลายเป็นไทยไปหมด³ ดังนั้นจึงน่าจะหมายความว่า คนมอญที่อยู่ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ น่าจะเป็นมอญที่อพยพมาจากพม่าในระยะหลังในราวพุทธศตวรรษที่ 16, 18 และ 19 นี้เอง โดยเป็นมอญจากลุ่มแม่น้ำอิระวดีที่ได้อพยพหรือถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในประเทศไทยภายหลัง นี่เป็นผลสืบเนื่องจากการที่ไทยกับพม่ามีการสงครามมานานกว่าศตวรรษ

¹ มอญในอดีตและปัจจุบัน (การศึกษาโครงกระดูกและเครื่องใช้ในสมัยทวารวดี), หน้า 12.

² มอญในอดีตและปัจจุบัน (การศึกษาโครงกระดูกและเครื่องใช้ในสมัยทวารวดี), พิมพ์เป็นบรรณาการในงานฉลองปกิศจของแสงสุรพาณิชย์ (ทรัพย์ แสงวิเชียร) ณ เมรุวัดธาตุทอง วันพุธที่ 22 เมษายน 2513, หน้า 2 – 3 .

³ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ และคณะ, มอญ : บทบาทด้านสังคม วัฒนธรรม ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538, หน้า 3.

การอพยพของคนมอญเข้าสู่ประเทศไทยที่มีการบันทึกไว้เป็นทางการเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2127 คือหลังจากที่พระนเรศวรมหาราชทรงประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแครง อย่างไรก็ตามอาจมีการอพยพมาก่อนหน้านี้บ้างเป็นครั้งคราว แต่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน จากการศึกษาพบว่า สาเหตุการอพยพเข้ามาของคนมอญนั้นเนื่องมาจากเหตุทางการเมือง โดยเฉพาะการที่พม่าซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่และแข็งแรงกว่ามักจะเข้ามาปกครองหัวเมืองมอญและกตธิ์ บิ๊บกััน ช่มเหง โดยมักจะเกณฑ์แรงงานมอญไปสร้างประโยชน์ให้กับตนทั้งในยามสงครามและยามสงบ เช่นมีการเกณฑ์แรงงานไปสร้างพระธาตุ ในสมัยของพระเจ้าปดุง¹ นอกจากนี้การที่เมืองมอญเป็นเมืองผ่านของการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า จึงมักจะถูกเกณฑ์เป็นแรงงานไปรบ พร้อมกับเป็นแหล่งสะสมเสบียงเพื่อใช้ในยามสงครามของพม่า หรือการที่พม่าเรียกเก็บภาษีต่างๆ ในอัตราที่สูงมาก ทำให้ชาวมอญได้รับความเดือดร้อน ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้คนมอญบางส่วนอพยพหลบหนีออกไป

ลักษณะการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนมอญ มีความน่าสนใจหลายประการ กล่าวคือ ประการแรกการเข้ามาในฐานะเชลยสงคราม เช่น ในสมัยพระนเรศวรมหาราชที่ทรงกวาดต้อนคนมอญจากหงสาวดีเข้ามาเป็นเชลยจำนวนมาก ประการที่สอง คนมอญอพยพหลบหนีจากกองทัพพม่า เพราะมักจะถูกพม่าเรียกเกณฑ์แรงงานไปทำสงครามอยู่เสมอ จึงชักชวนกันหนีทัพมาขึ้นกับไทย เช่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ที่พม่าเกณฑ์แรงงานมอญไปรบกับฮ่อ ประการที่สาม คนมอญเข้ามาในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง หลังจากที่มอญก่อกบฏและพม่าเข้ามาปราบปราม เช่นการอพยพเข้ามาในสมัยพระเจ้าปราสาททอง นอกจากนี้ยังรวมถึงการที่พม่ามักมีนโยบายปราบปรามมอญ ทำให้มอญต้องออกไปแสวงหาที่อยู่ใหม่ เช่นในสมัยพระเจ้าอลองพญา ซึ่งเป็นสมัยที่มอญถูกพม่าทำลายมากกว่าสมัยใดๆ โดยเหตุผลหนึ่งน่าจะมาจากการที่เมืองมอญมีความอุดมสมบูรณ์ และมีความมั่งคั่งมากกว่าพม่า เพราะการเป็นเมืองท่าที่ทำการค้าขายทางทะเลกับเมืองต่างๆ อีกทั้งด้วยสภาพพื้นที่ที่เป็นที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ทำให้สามารถทำการเพาะปลูก เป็นอยู่อาศัยที่สำคัญ ซึ่งพม้ามักจะใช้เป็นแหล่งเลี้ยงบำรุงประเทศ เหตุนี้จึงทำให้พม่าต้องการครอบครองหัวเมืองมอญ จนเป็นเหตุให้มอญ

¹ วิจารณ์ เกิดวิศิษฐ์ และคณะ, มอญ : บทบาทด้านสังคม วัฒนธรรม ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 8-9.

ซึ่งถูกกดขี่ และขูดรีดในด้านต่างๆ อพยพหลบหนีเข้ามา ซึ่งมอญที่อพยพเข้ามานี้ส่วนมากมาจากเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเป็นเมืองที่มีพรมแดนใกล้กับไทย ทั้งยังเป็นเมืองที่พม่าใช้เป็นที่พักผ่อนก่อนยกทัพเข้ามาตีอยุธยา พร้อมกับใช้เป็นทีเอนท์เสบียงอาหารจึงทำให้คนมอญที่นี่ได้รับความเดือดร้อน และพยายามก่อกบฏแต่ไม่สำเร็จจนต้องหนีเข้ามาในไทย นอกจากนี้พบว่ายังมีคนมอญจากเมืองอื่นๆ อีกเช่น หงสาวดี เมาะลำเลิง แครง และ เริง เป็นต้น¹

ในด้านความเป็นอยู่ของคนมอญนั้นพบว่า จากหลักฐานสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีคนมอญที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือน โดยทั่วไปแล้วลักษณะบ้านเรือนของคนมอญในไทยจะมีลักษณะแตกต่างจากของไทยเล็กน้อยในด้านการก่อสร้างและมักปลูกกริมน้ำในลักษณะขวางแม่น้ำลำคลอง

“.....มอญชอบปลูกเรือนขวางแม่น้ำ เอาด้านซีกลงทางแม่น้ำ จึงกล่าวกันว่ามอญขวาง

แล้วคนจึงเอาประดิษฐ์พูดเป็นคำหยาบ มาคิดดูเห็นว่าพวกมอญปลูกเรือนเช่นนั้นน่าจะ

ประสงค์เอาด้านซีกรับแดด เพราะแม่น้ำตรงนั้นยาวตามเหนือลงมาได้จึงเห็นขวางแม่น้ำ

ปลูกเช่นนั้นหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือ มีพะไลหลังคาบังลมหนาว ด้านใต้ฝาเรือนก็ไม่ถูกแดดเผา และรับลมทางใต้ ดูก็เหมาะทั้งสี่ทิศ...”²

วัสดุในการก่อสร้างบ้านเรือนก็คล้ายกับการก่อสร้างบ้านไทย ในสมัยเดียวกันคือจะใช้ไม้หรือไม้ไผ่ และมุงหลังคาด้วยจาก สิ่งสำคัญคือจะต้องมีเสาเรือนซึ่งเป็นเสาหลักในบ้านและเป็นทีประดิษฐานผีบ้านผีเรือน ตัวบ้านมักจะเป็นบ้านยกพื้น เครื่องเรือนที่สำคัญได้แก่ เสื่อ ซึ่งทอเองภายในหมู่บ้าน และหมอน ไม่ค่อยมีโต๊ะหรือเก้าอี้ โดยทั่วไปมักจะนั่งรับรองแขกบนเสื่อ³

¹ สุภรณ์ โอเจริญ, *มอญในเมืองไทย*, มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541, หน้า 42-49.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครานุวัตติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จพระนคร* (พระนคร : คุรุสภา, 2505), หน้า 20.

³ R. Halliday, *The Talains*, (Rangoon : The Government Press, 1917) pp. 22-23, 29.

การอพยพของคนมอญเข้าสู่ประเทศไทยนั้น แตกต่างจากคนจีนซึ่งอพยพไปโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะไปเลี้ยงชีพในที่แห่งอื่นที่อุดมสมบูรณ์กว่า โดยหวังว่าจะได้กลับบ้านเกิดเมืองนอนของตนอีก ดังนั้นคนจีนจึงมักอพยพไปคนเดียวโดยไม่มีครอบครัวไปด้วย ต่อเมื่อมาถึงเมืองไทยจึงอาจมีการแต่งงานกับคนท้องถิ่น และสามารถผสมผสานวัฒนธรรมได้อย่างรวดเร็ว ขณะที่คนมอญนั้นมักจะอพยพไปตั้งหลักแหล่งใหม่โดยไม่คิดจะกลับไปถิ่นเดิม ทำให้มักจะชนทั้งครอบครัวและข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นไปด้วย ประกอบกับเส้นทางที่เข้าสู่เมืองไทยก็มีความสะดวกต่อการเดินทางมากกว่าคนจีน จึงทำให้คนมอญมักจะอพยพมาทั้งครอบครัว และตั้งกลุ่มชุมชนที่เป็นของตนเองและจะสัมพันธ์กันเฉพาะในกลุ่มของตน ส่งผลให้ในระยะแรกๆ คนมอญมีการติดต่อกับคนภายนอกน้อยมาก จึงทำให้สังคมมอญยังคงรักษาขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมของตนไว้ได้ค่อนข้างมาก แต่อย่างไรก็ตามต่อมาเมื่อมีการขยายขอบเขตชุมชนออกไป มีการติดต่อค้าขายกันมากขึ้น จึงทำให้เกิดการผสมผสานกลมกลืนกับคนไทย และถ่ายทอดลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมให้แก่กัน เช่นปรากฏในหลักฐานสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่พบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 3 คนมอญย้ายปากเกล็ดหันมาใช้วิธีแต่งผมอย่างคนไทย เช่นการ “จับเขม่า” และถอนไรผม ในสมัยรัชกาลที่ 5 มอญได้หันมาปลูกบ้านแบบไทย ด้านภาษาก็ก็นำมาใช้ภาษาไทยและภาษามอญ การแต่งงานระหว่างคนมอญกับคนไทยก็ไม่ใช่เรื่องแปลกหรือมีปัญหาแต่อย่างใด¹

ในการตั้งถิ่นฐานของคนมอญนั้นพบว่าที่อยู่อาศัยของคนมอญมักจะอยู่ใกล้ๆ กรุงเทพฯ และจะแผ่กระจายไปริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาจากอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ไปจนถึงจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งจัดว่าเป็นแหล่งใหญ่ที่สุด รองลงมาได้แก่ตามลำน้ำแม่กลอง ในอำเภอบ้านโป่ง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี และในจังหวัดกาญจนบุรี บริเวณที่สำคัญอีกแห่งคือ ปากลัดหรือพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ นอกจากนี้ที่มหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร เป็นพวกที่ย้ายมาจากปทุมธานี และในจังหวัดลพบุรี อุทัยธานี ซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ในเส้นทาง

¹ R. Halliday, *The Talaiings*, pp.130.

อพยพจากพม่า ส่วนทางเหนือจะพบได้ในจังหวัดลำปาง ลำพูน ตลอดจนเชียงใหม่และ
ยังกระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ในจังหวัดธนบุรี สมุทรสงคราม เพชรบุรี นครปฐม
พระนครศรีอยุธยา นครสวรรค์ และปราจีนบุรี เป็นต้น¹

ชุมชนคนมอญอาศัยอยู่และใช้ภาษามอญ ในจังหวัดนครสวรรค์ปัจจุบัน คือ

- (๑) อำเภอเมืองนครสวรรค์ มีจำนวนประมาณ ๔๐๐ คน อยู่ที่ตำบลบ้านแก่ง
- (๒) อำเภอโกรกพระ มีจำนวนประมาณ ๓๐๐ คน อยู่ที่ตำบลบางมะฝ่อ
- (๓) อำเภอชุมแสง มีจำนวนประมาณ ๕๐๐ คน อยู่ที่ตำบลโคกหม้อ
- (๔) อำเภอลาดยาว มีจำนวนประมาณ ๖๐๐ คน อยู่ที่ตำบลหนองนมวัว

๒.๔.๒.๒ คนจีน

จากการศึกษาพบว่า ถิ่นที่อยู่ของคนจีนอพยพไปตั้งหลักแหล่งเป็นจำนวนมาก
คือ ในเอเชียอาคเนย์ เช่น มลายู สิงคโปร์ และไทย เป็นต้น โดยสมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ ได้ทรงให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับจีนอพยพว่าพวกจีนที่อพยพทั้งบ้านเมือง
ไปทำมาหากินที่ต่างประเทศนั้น ล้วนแต่เป็นจีนทางตอนใต้ และส่วนใหญ่เป็นพวกที่
ยากจนทั้งสิ้น โดยพบว่าคนจีนต่างภาษากันมักนิยมอพยพไปตั้งหลักแหล่งคนละ
ประเทศ คือ พวกแต่จี๊ชอบไปเมืองไทย จีนฮกเกี้ยนไปชวา มลายู และจีนกวางตุ้งชอบ
ไปอเมริกา² นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มคนจีนที่ไปตั้งหลัก
แหล่งในที่ต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ว่า พวกฮกเกี้ยนมาจากเมืองเอ๋หมิง มีอยู่มากใน
แหลมมลายู สิงคโปร์ อินโดนีเซีย พม่า และฟิลิปปินส์ พวกแต่จี๊มาจากชวเตา อยู่ใน
ไทย กัมพูชา และลาว พวกกวางตุ้งมาจากตอนกลางของกวางตุ้ง อยู่มากในเวียดนาม
แหลมมลายู สิงคโปร์ เขมร และลาว พวกแคะอยู่มากในบอร์เนียวเหนือ ชาราวัก บรูไน
อินโดนีเซีย และไทย และพวกไหหลำกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป³

การที่มีการกระจุกตัวของคนจีนเฉพาะกลุ่มในแต่ละประเทศนั้น ก็คงเนื่องมา
จากว่า เมื่อชาวจีนอพยพมารุ่นแรกๆ ไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด ก็คงจะชักชวนญาติ
พี่น้องเพื่อนฝูงไปช่วยทำมาหากิน และสร้างเป็นเครือข่ายของตนในที่นั้นๆ รวมถึงยังสืบ

¹ สุภรณ์ โอเจริญ, มอญในเมืองไทย, หน้า 97-98.

² สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี (พระนคร : คลังวิทยา, 2494), หน้า 323.

³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, ชาวจีนในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517), หน้า 7.

พี่น้องเพื่อนฝูงไปช่วยทำมาหากิน และสร้างเป็นเครือข่ายของตนในที่นั้นๆ รวมถึงยังสืบตระกูลกันต่อมาในกลุ่มภาษาของตน จึงเกิดเป็นถิ่นที่อยู่เฉพาะกลุ่มตามภาษาที่พูด แม้กระทั่งทุกวันนี้

คนจีนที่นิยมอพยพออกนอกประเทศ สามารถแบ่งแยกตามภาษาพูดได้เป็น 6 กลุ่ม คือ¹

- ก. จีนกวางตุ้ง (Cantonese) เป็นประชากรส่วนใหญ่ของมณฑลกวางตุ้งและตามภาคต่างๆ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลกวางตุ้ง ด้วยเหตุว่ามาจากแหล่งอุตสาหกรรมของจีน จีนพวกนี้จึงมีความชำนาญในด้านการช่าง งานเครื่องจักรกล จึงทำงานในแถบที่มีโรงสีข้าว โรงเลื่อย และตามเหมืองแร่
- ข. จีนแต้จิ๋ว (Teachiu) จีนพวกนี้อยู่ตามเมืองต่างๆ ของฮั่วเถาและบริเวณแม่น้ำฮั่น ในมณฑลกวางตุ้ง ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเรียกว่า เซาซุ เนื่องด้วยมณฑลแต้จิ๋วเป็นตลาดการค้า ดังนั้นคนจีนกลุ่มนี้จึงมีความชำนาญพิเศษในทางการค้า²
- ค. จีนฮกเกี้ยน (Fukenesese) จีนพวกนี้อยู่ทางภาคใต้ของมณฑลฮกเกี้ยน โดยมีเมืองไห่หมิงเป็นศูนย์กลาง เนื่องด้วยมาจากดินแดนที่อุดมไปด้วยแร่ธาตุของจีน พวกนี้จึงมักทำเหมืองแร่เป็นอาชีพหลัก
- ง. จีนแคะ (Hakka) จีนพวกนี้อยู่ตามนอกเมืองแถวตะวันตกและตะวันออกจากมณฑลฮกเกี้ยนไปจนถึงกวางตุ้ง และในระหว่างช่องเขาที่เป็นแนวทางไปจนถึงทางเหนือของมณฑลกวางตุ้ง เนื่องด้วยมาจากถิ่นที่แห้งแล้งไม่มีทรัพยากรสมบูรณ์ ส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพรับจ้าง และเป็นพวกที่มีประสิทธิภาพสูงในการสร้างทางรถไฟ
- จ. จีนไหหลำ (Hainanese) จีนพวกนี้เป็นประชากรส่วนใหญ่ของเกาะไหหลำ จีนกลุ่มนี้มีความละเอียดถี่ถ้วน ทำงานประณีต จึงเป็นช่างฝีมือชั้นหนึ่ง และเนื่องจากจีนกลุ่มนี้มาจากแหล่งอุตสาหกรรมต่อเรือของประเทศจีน จึงเป็นแรงผลักดันให้ชาวจีนไหหลำเดินทางขึ้นไปทางเหนือที่มีทรัพยากรไม้สักจำนวนมากและดำเนินกิจการต่อเรือที่ปากน้ำโพรวมทั้งมีความชำนาญในงานประมงด้วยนอกจากนี้บางส่วนยังไปเป็นคนรับใช้ตามบ้านฝรั่งด้วย
- ฉ. พวกอื่นๆ ที่มาจากไต้หวันบ้าง เชียงไต้บ้าง และจากนิงโปบ้าง ซึ่งมีจำนวนน้อย

¹ อ่านเพิ่มเติมได้ใน ขจิตถัย บุรุษพัฒน์, *ชาวจีนในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517).

² บำรุง สุขพรรณ, *บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : คณะวารสารศาสตร์ และสื่อมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524), หน้า 29.

สรุปได้ว่า ชาวจีนที่อพยพออกนอกประเทศนั้น ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนในมณฑล กวางตุ้ง และฮกเกี้ยน ชาวจีนฮกเกี้ยนเป็นกลุ่มชาวจีนที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ส่วนชาวจีนแต้จิ๋วเป็นกลุ่มชาวจีนขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะชาวจีนแต้จิ๋วส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเป็นลูกเรืออยู่แล้ว ดังนั้นเมื่อมีการเดินทางติดต่อและเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย จึงมีชาวจีนแต้จิ๋วมากกว่าคนจีนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทย

ชาวจีนในสังคมได้เพิ่มจำนวนเร็วมาก จนกล่าวได้ว่า ชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุดในสังคมไทย ทั้งนี้เพราะคนกลุ่มนี้ได้อพยพเข้ามาอย่างมากมายและรวดเร็ว จนพวกที่เข้ามาอยู่ก่อนไม่ทันที่จะสลายตัว หรือผสมกลมกลืนกับคนไทยไปได้หมด¹ โดยสาเหตุสำคัญที่คนจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งคือ ประการแรกกลุ่มที่เป็นลูกเรือซึ่งเป็นคนจีนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย น่าจะมีวัตถุประสงค์เพื่อจะได้ทำการต่อเรือได้ในราคาถูกโดยอาศัยไม้ในท้องถิ่นนั้นๆ หรือเพราะเห็นว่าทำการค้าขายได้กำไรงาม ด้วยว่ามีมือของช่างจีนเหล่านี้เป็นที่ต้องการ จึงทำให้มีการอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอย่างต่อเนื่อง แหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของคนจีนกลุ่มนี้จึงมักอยู่ตามแหล่งน้ำที่เป็นเมืองท่าการค้าทางน้ำ เช่น นครสวรรค์ เพราะนอกจากจะเป็นเมืองท่าทางการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าที่สำคัญแล้ว ยังเป็นแหล่งที่รวมของไม้เนื้อแข็งต่างๆ ที่ลอยขอนมาจากทางเหนืออีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่า คนจีนกลุ่มนี้ซึ่งเป็นคนจีนไหหลำได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในนครสวรรค์ในบริเวณที่อยู่ริมแม่น้ำ เช่นที่ อำเภอเก้าเลี้ยว และแถบบ้านมะเกลือ จังหวัดนครสวรรค์

ประการที่สองคือ ความยุ่งยากบีบคั้นทางการเมืองทางจีนตอนใต้ ซึ่งทำให้คนจีนแถบนี้อพยพไปทำมาหากินในต่างประเทศ ประกอบกับความหนาแน่นแออัดของจีนทางตอนใต้ที่ทำให้การทำมาหากินทำได้ไม่สะดวก และมีโจรผู้ร้ายชุกชุม จึงทำการอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานยังที่อื่นๆ เช่นประเทศไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่าจึงเป็นแหล่งหนึ่งที่คนจีนจากที่นี้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ประการที่สามคือ พวกจีนตอนใต้โดยเฉพาะพวกแต้จิ๋วนิยมที่จะออกมาเสี่ยงโชคภายนอกมากกว่าคนจีนทางตอนเหนือ และเมื่อประสบความสำเร็จแล้วก็มักจะส่งเงินกลับไปทางบ้าน หรือกลับไปเยี่ยมเยียนบ้านเกิด โดยคนจีนกลุ่มนี้มักจะเข้ามาค้าขาย เช่นพวกเครื่อง

¹ นิจ ทองโสภิต, ผู้แปล, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ โดย ออลเตอร์ เอฟ. เอลลา (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์, 2514), หน้า 48.

อุปโภค บริโภคต่างๆ เช่นที่เมืองนครสวรรค์ก็ปรากฏว่ามีคนจีนแต่จิวเข้าไปทำการค้าเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุว่านครสวรรค์เป็นชุมทางการค้าที่สำคัญ

ประการที่สี่คือ ในสมัยปฏิรูปการปกครองนั้น มีความต้องการแรงงานทั้งทางด้านการเกษตร การก่อสร้าง การขนส่งคมนาคม ตลอดจนงานบริการอื่นๆ จึงต้องการแรงงานจีนเข้ามาทำ เช่นเป็นคนงานในสวนยาง เหมือนแร่ สร้างทางรถไฟ ก่อสร้างสถานที่และกุดีแบกหามเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้คนจีนเช่นพวกจีนแคะและจีนกวางตุ้งซึ่งมีความชำนาญด้านอุตสาหกรรมก็ได้เข้ามาประกอบธุรกิจและตั้งโรงงานสมัยใหม่ จนสามารถสร้างและสะสมทุนจนเกิดความมั่งคั่งและเป็นนายทุนในเมืองไทย

ประการสุดท้ายคือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จีนได้สิทธิพิเศษนอกเหนือไปจากชนชาติอื่นในการอพยพเข้าสู่เมืองไทยตามนโยบายของรัฐบาล จนกระทั่งมาสิ้นสุดหลังจากจีนคอมมิวนิสต์ปกครองประเทศจีน ทำให้รัฐบาลเดิมของจีนได้ถอยร่นมาอยู่ที่เกาะไต้หวัน และรัฐบาลไทยเองก็ได้เปลี่ยนนโยบายตามไปด้วย

กล่าวโดยสรุปแล้ว การอพยพของคนจีนที่เข้ามาในประเทศไทยนั้น จากหลักฐานพบว่าพวกแรกที่เข้ามาติดต่อกับไทยนั้นเข้ามาในสมัยสุโขทัย โดยส่วนใหญ่เป็นพวกพ่อค้าชาวจีนที่เดินเรือมาค้าขายในบริเวณอ่าวไทย โดยการค้าดังกล่าวนี้มีมาก่อนที่จะมีการสถาปนาอาณาจักรในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา¹ โดยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงซึ่งมีการชุกชุมกับเมืองจีนนั้นได้มีการนำช่างปั้นดินเผาชาวจีนเข้ามาด้วย ในสมัยอยุธยาปรากฏว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีชาวจีนอาศัยอยู่ราว 3,000 คน โดยส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าที่เดินทางมาทางเรือจากรัฐฉานของพม่าเข้ามาทำการค้า ซึ่งส่วนใหญ่มาจากมณฑลฮกเกี้ยน กวางตุ้ง และไหหลำ อย่างไรก็ตามคนจีนที่เข้ามามีได้มีเพียงกลุ่มพ่อค้าเท่านั้น แต่ยังเป็นพวกครุ หมอ ช่างฝีมือ เป็นต้น อย่างไรก็ตามคนจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยนั้นส่วนมากเป็นพวกพ่อค้า ซึ่งมักเข้ามาตั้งแหล่งการค้า แล้วขยายเครือข่ายกว้างออกไปเพราะมีผลประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น โดยอาจจะสรุปถึงสาเหตุที่คนจีนมักเข้าทำการค้าได้เป็น 3 ประการคือ

1. ชาวจีนเป็นแรงงานเสรีที่ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน จึงมีอิสระในการทำมาหากินและการเดินทางค้าขาย ขณะที่คนไทยยังคงอยู่ภายใต้ระบบศักดินาที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานอยู่

¹ พลกุล อังกินันท์, บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปรินต์นิพนธ์เสนอต่อ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร, 2514, หน้า 7.

2. ในสังคมศักดินาไม่เปิดโอกาสให้คนจีนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ ชาวจีนจึงไม่อาจมีที่ดินของตนเองเพื่อทำการเกษตรได้ ส่วนหนึ่งจึงหันไปทำการค้าขายแทน
3. หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ. 2398 นั้น พ่อค้าชาวตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในการค้าส่งออกแทนที่พ่อค้าคนจีน จึงผลักดันให้พ่อค้าจีนหันไปทำการค้าและแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าภายในพื้นที่แทน

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นพบว่า ได้มีการหลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทยของคนจีนเป็นจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่เข้ามาโดยเรือสำเภา ทั้งนี้เป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงภายในของรัตนโกสินทร์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ มีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่ส่งผลให้เกิดความต้องการแรงงานเสรี เข้ามาทำงานภายใต้การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่มีความต้องการแรงงานเสรีเข้ามาเป็นกลไกในการค้า ประกอบปัจจัยประกอบอื่นๆ ดังข้างต้นจึงทำให้คนจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าในต้นรัตนโกสินทร์นี้มีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณที่มีการทำการค้า โดยเฉพาะตามลำน้ำเจ้าพระยาท่าจีน ไปจนถึงปากน้ำโพ และตามลำน้ำแม่กลองไปจนถึงกาญจนบุรี นอกจากนี้คนจีนเหล่านี้ยังกระจายตัวออกจากเมืองสุพรรณ ด้วยว่ามีการเริ่มขยายตัวของเศรษฐกิจสู่ตามหัวเมืองใหญ่ๆ มากขึ้น โดยเมืองเหล่านี้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า ประกอบกับเมื่อทางรถไฟสร้างไปถึงหัวเมืองต่างๆ ชาวจีนเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะพวกจีนแต้จิ๋ว และฮกเกี้ยนได้อพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสุโขทัย อุตรดิตถ์ พิจิตร น่าน แพร่ ลำปาง เชียงใหม่ และโคราช¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า พวกจีนไหหลำอพยพไปอาศัยอยู่ในเมืองต่างๆ ที่มีทางรถไฟไปถึง ซึ่งน่าจะเนื่องมาจาก²

๑. ได้มีการสร้างทางรถไฟออกจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นคนจีนพวกฮกเกี้ยน และจีนแต้จิ๋วเป็นส่วนใหญ่
๒. ทุกๆ แห่งตั้งแต่เหนืออำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ขึ้นไป ผู้รับเหมาในการผลิตหินและการสร้างถนนนั้น มักเป็นพวกจีนแต้จิ๋วหรือฮกเกี้ยนหรือกวางตุ้ง มิใช่พวกจีนไหหลำ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพวกจีนไหหลำไม่ชอบงานกรรมกร เพราะจากหลักฐานพบว่าเมื่อสร้างทางรถไฟ

¹ William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand*, (New York; Cornell University Press, 1980) p. 28.

² William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand*, p.88-89.

จากชุมแสงถึงเด่นชัยเสร็จแล้ว ปรากฏว่ามีเงินแต่จิวเป็นจำนวนมากที่สุดในหมู่กรรมกร รองลงมาคือเงินกวางดั่ง และเงินฮกเกี้ยน

๓. เมืองที่สำคัญๆ ได้ให้ความสำคัญกับการค้าอย่างมาก โดยเฉพาะเชียงใหม่และตาก ดังนั้นจึงเปิดโอกาสให้คนจีนแต่จิว

๔. ความเจริญเติบโตของเมืองใหญ่ต่างๆ เช่น พิษณุโลก อุดรดิตถ์ ทำให้ต้องการช่างฝีมือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเงินกวางดั่งและฮกเกี้ยน

ด้วยเหตุนี้เอง คนจีนไหหลำจึงได้เดินทางต่อไปยังที่ห่างไกลและไปอาศัยอยู่ในเมืองที่เล็กกว่าระหว่างอุดรดิตถ์ พิษณุโลก และพิจิตร เมืองที่ตั้งอยู่ตามบริเวณแม่น้ำยมและลำปาง (ในขณะที่รถไฟยังไม่ถึง) รวมไปถึงจังหวัดเชียงราย น่าน เลย และชัยภูมิ¹

ส่วนในจังหวัดนครสวรรค์นั้น ด้วยสภาพของเมืองการค้าที่ต้องอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ทำให้มีพ่อค้าชาวจีนมีโอกาสเข้ามาทำการค้าโดยเข้ามาเป็นตัวกลางนำสินค้าอุปโภค และบริโภคจากที่ต่างๆ เช่น ผ้า เครื่องใช้ สินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ มาขายและขนผลผลิตประเภทข้าว พืชไร่ ของป่า ของพื้นเมือง ล่องแม่น้ำเจ้าพระยาไปขายกรุงเทพฯ โดยพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้จะอาศัยอยู่ในเรือของตนซึ่งจอดอยู่ในลำน้ำเจ้าพระยา เพื่อความสะดวกในการทำ การค้า และขนถ่ายสินค้าเป็นหลัก ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ผลผลิตจากชนบทถูกดึงเข้าสู่ตลาดโดยพ่อค้าชาวจีน โดยพ่อค้าคนจีนเหล่านี้ท้ายที่สุดแล้วสามารถสะสมทุนกลายเป็นนายทุนการค้าของเมืองนครสวรรค์ในที่สุด

๒.๔.๒.๓ คนลาว

ในการศึกษาถึงการตั้งถิ่นฐานของชาติพันธุ์ลาวในที่นี้จะเป็นกรณีศึกษาถึง กลุ่มลาวพวน ซึ่งเป็นคนกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่พูดภาษาไทย - ลาว ถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองพวน แขวงเชียงขวาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยการเรียกว่า "พวน" เพราะบริเวณที่อยู่อาศัยมีแม่น้ำพวนไหลผ่าน จึงเรียกผู้อาศัยตามบริเวณนี้ว่าลาวพวน

ภายหลังคนกลุ่มนี้ได้อพยพมาอยู่ในประเทศไทยด้วยการสงคราม ถูกกวาดต้อนมาหลายครั้งหลายคราว โดยอาศัยกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ เช่น อุดรธานี หนองคาย พิจิตร นครนายก สุพรรณบุรี สิงห์บุรี ปราชญ์บุรี ลพบุรี เชียงราย ฉะเชิงเทรา เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 ลาวพวนหมายถึงลาวที่อาศัยอยู่ในจังหวัดหนองคาย นครพนม โพนพิสัย ขอนแก่น หนอง

¹ William G. Skinner, *Chinese Society in Thailand*, p. 90.

บัวลำภู ท่าอุเทน หนองหารใหญ่ เขียงขวาง ไชยบุรี สกลนคร บุรีรัมย์ คำเกิด คำม่วน และ มุกดาหาร โดยในสมัยนี้ได้มีสารตราโปรดเกล้าให้รวมดินแดนหัวเมืองอีสานบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจนถึงแผ่นดินเวียดนามเป็นมณฑลลาวพวน¹

โดยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ได้มีการกวาดต้อนคนลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยอย่างเป็นระลอก โดยเฉพาะจากคราวปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ 2 ที่ได้มีการกวาดต้อนเชลยศึกลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในฝั่งไทยจำนวนมาก และอีกครั้งคือในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่รัฐบาลไทยส่งกองทัพไปปราบพวกจีนฮ่อที่ก่อการปล้นสะดมตามพรมแดนไทย จนเป็นเหตุให้ผู้คนในแถบนั้นจำต้องอพยพหลบหนีเข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทย โดยเฉพาะกลุ่มคนลาวพวนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในไทยด้วยเหตุดังกล่าว

การเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนลาวนี้ มักจะมีเหตุมาจากการถูกกวาดต้อนจากสงคราม โดยจะเข้ามาเป็นแรงงานทาสเชลยศึก โดยเฉพาะตามหัวเมืองอีสาน นอกจากนี้ยังพบว่ามีคนลาวที่เข้ามาทำการค้า แต่อย่างไรก็ตามก็ปรากฏว่าเป็นเพียงการค้าเล็กๆ น้อยๆ ตามพรมแดนมากกว่า โดยจะตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ

การตั้งถิ่นฐานของคนลาวปรากฏอย่างเป็นระลอก กล่าวคือ มีการกวาดต้อนเข้ามาเพื่อจัดตั้งเป็นเมือง ภายหลังสงครามเสียกรุงครั้งที่ 2 ที่ผู้คนล้มตายและกระจัดกระจายหายไป ทำให้มีคนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแถบภาคกลาง โดยคนกลุ่มนี้เข้ามาเป็นแรงงานในหัวเมืองต่างๆ ประกอบกับภายหลังการจัดตั้งระบบมณฑลเทศาภิบาล มณฑลนครสวรรค์ ซึ่งรัฐมีนโยบายที่จะเร่งขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อผลิตข้าวเพื่อการค้าหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ทำให้พื้นที่นี้ต้องการแรงงานจำนวนมากในการเพาะปลูก กลุ่มคนลาวที่ส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนจึงเข้ามาอาศัยและตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ แม้เมื่อมีการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล นโยบายการขยายพื้นที่เพาะปลูกในพื้นที่ราบภาคกลางดังกล่าวยังคงเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลเรื่อยมา โดยเฉพาะเมื่อมีการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมมากขึ้น ส่งผลให้ต้องมีการเร่งผลิตเพื่อขายมากขึ้นตามไปด้วย และเมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับแรกปี พ.ศ. 2504 ที่เร่งให้มีการผลิตมากขึ้น ประกอบการขยายความเจริญ เข้าสู่ท้องถื่นผ่านการคมนาคมที่มีการตัดถนนไปยังแหล่งต่างๆ ทำให้เกิดการเดินทางตามทางรถยนต์ เข้าไปเป็นแรงงานในแถบที่ราบลุ่มภาคกลางของคนลาว ดังปรากฏว่ามีการตั้งถิ่นฐานของคนลาวกระจายเป็นวงกว้างในบริเวณแถบนี้จนปัจจุบัน ซึ่งเมือง

¹ เต็ม วิชาคพจนกิจ, ประวัติศาสตร์ลาว (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา, 2513), หน้า 43.

นครสวรรค์เองก็เป็นแหล่งหนึ่งที่มีการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมาก จึงพบว่ามีคนลาวตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองนี้มากพอสมควร โดยเฉพาะตามท้องถื่นที่มีการเพาะปลูกต่างๆ¹

ชุมชนคนลาวในจังหวัดนครสวรรค์ปัจจุบัน มีทั้งลาวโซ่ง หรือที่เรียกว่า "ไทยทรงดำ" ลาวใต้ หรือลาวเวียง ซึ่งย้ายมาจากเวียงจันทน์ ลาวครึ่งมาจากหลวงพระบาง ลาวแจ้วมาจากจังหวัดอุทัยธานี และลาวพวนมาจากจังหวัดสุพรรณบุรี ต่างก็ใช้ภาษาลาวตามกลุ่มของตน มีกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

๑) อำเภอเมืองนครสวรรค์ มีจำนวนประมาณ ๖๐๐ คน อยู่ที่หมู่ที่ ๓ ตำบลหนองปลิง และหมู่ที่ ๙ ตำบลหนองกรด

๒) อำเภอลาดยาว มีจำนวนประมาณ ๑,๘๐๐ คน อยู่ที่ตำบลลาดยาว ตำบลสร้อยละคร ตำบลมาบแก ตำบลวังเมือง ตำบลหนองยาว ตำบลโนนขี้เหล็ก และตำบลวังชัน

๓) อำเภอชุมแสง มีจำนวนประมาณ ๓๐๐ คน อยู่ที่ตำบลชะมัง และตำบลหนองกระเจา

๔) อำเภอบรรพตพิสัย มีจำนวนประมาณ ๖,๐๐๐ คน อยู่ที่ตำบลหนองตาตู ตำบลด่านช้าง ตำบลบึงปลาหู ตำบลตาสัง ตำบลหนองกรด ตำบลบางตาหงาย ตำบลหูกวาง และตำบลอ่างทอง

๕) อำเภอท่าตะโก มีจำนวนประมาณ ๓,๖๐๐ คน อยู่ที่ตำบลสายลำโพง ตำบลวังใหญ่ ตำบลพนมเศษ ตำบลวังมหากร ตำบลหัวถนน และตำบลหนองหลวง

๖) อำเภอไพศาลี มีจำนวนประมาณ ๖,๐๐๐ คน อยู่ที่ตำบลวังน้ำลัด ตำบลโคกเดื่อ ตำบลลำโรงชัย ตำบลตะคร้อ และตำบลโพธิ์ประสาท

๗) อำเภอหนองบัว มีจำนวนประมาณ ๙๐๐ คน อยู่ที่ตำบลหนองบัว ตำบลหนองกลีบ ตำบลห้วยร่วม ตำบลห้วยใหญ่ ตำบลห้วยถั่วเหนือ และตำบลห้วยถั่วใต้

๘) อำเภอตากฟ้า มีจำนวนประมาณ ๒,๐๐๐ คน อยู่ที่ตำบลตากฟ้า ตำบลลำพยนต์ ตำบลสุขสำราญ ตำบลหนองพิบูล ตำบลพุนกยูง และตำบลอุดมธัญญา

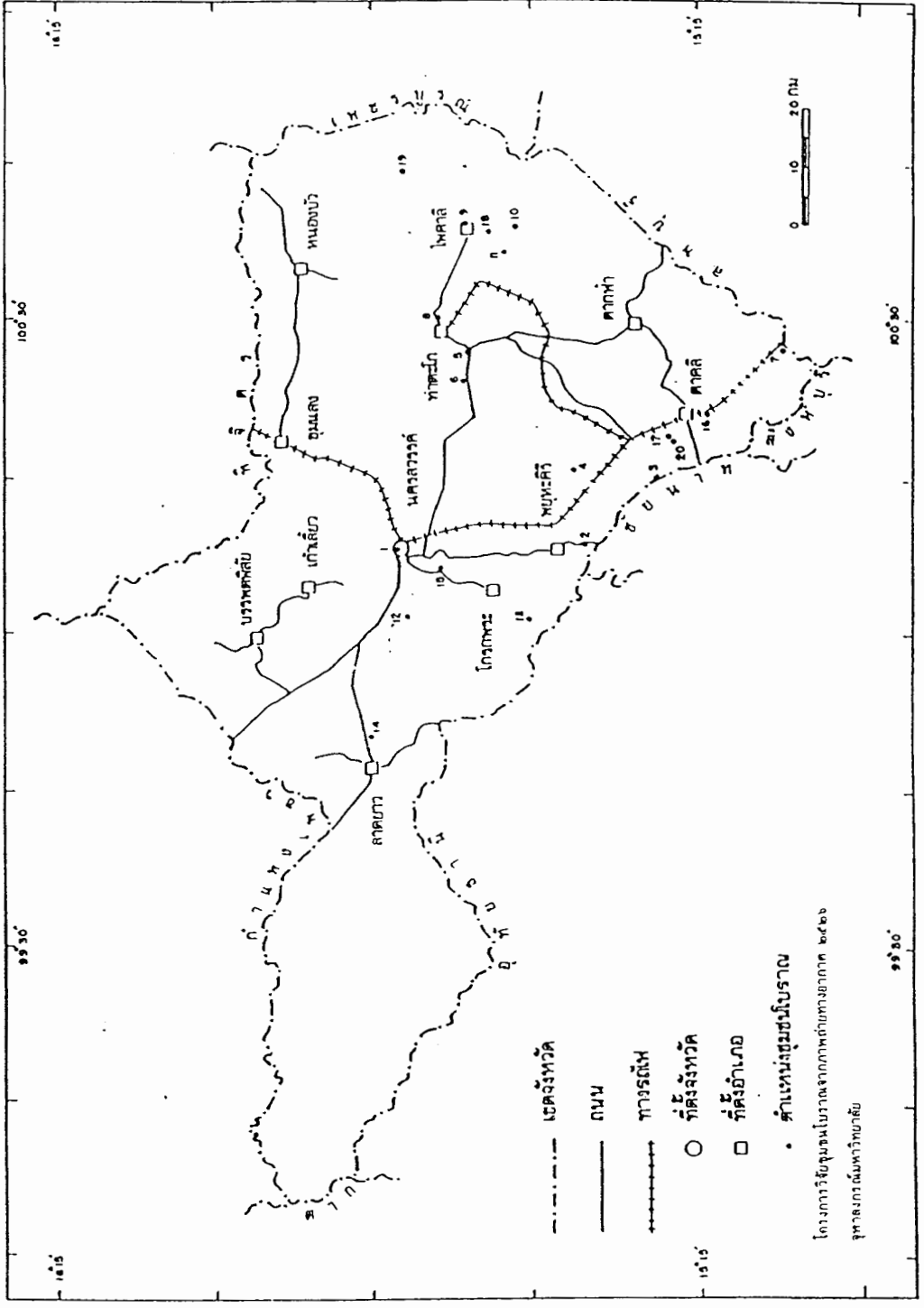
รวมจำนวนผู้ใช้ภาษาลาว ทั้งสิ้นประมาณ ๒๑,๕๐๐ คน คิดเปรียบเทียบตามประชากรของจังหวัดนครสวรรค์ เป็นจำนวนร้อยละ ๑.๘

¹ เดิม วิชาคพจนกิจ,ประวัติศาสตร์ลาว (กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำรา,๒๕๑๓)

๓. แหล่งโบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์

- ๓.๑ เมืองบน
- ๓.๒ เมืองจันเสน
- ๓.๓ ดงแม่นางเมือง
- ๓.๔ เมืองพระบาง
- ๓.๕ เมืองโคกไม้เดน
- ๓.๖ เมืองดอนคา
- ๓.๗ เมืองไพศาล

รูปที่ ๑ แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งชุมชนโบราณ จังหวัดนครสวรรค์ (๒๒)
LOCALITY MAP OF ANCIENT SETTLEMENTS : CHANGWAT NAKHON SAWAN

บทที่ ๓

แหล่งโบราณคดี และแหล่งประวัติศาสตร์

นครสวรรค์ เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบต้นกำเนิดแม่น้ำเจ้าพระยาอันอุดมสมบูรณ์ โอบล้อมด้วยพื้นที่ราบสูง และขุนเขาน้อยใหญ่ อันได้แก่ เขามองโกจู และเขาหลวง ทางด้านเหนือ และด้านตะวันตกประหนึ่งปราการอันแข็งแกร่ง ลำน้ำปิง วัง ยม น่าน สายน้ำสำคัญทั้งสิ้นสายดุจสายโลหิตอันหล่อเลี้ยงพื้นที่กิจกรรมในดินแดนภาคเหนือ ได้ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำสายใหญ่สองสาย คือ แม่น้ำแคว ปิง และแม่น้ำแควใหญ่ แล้วมาบรรจบกัน ณ บริเวณที่เรียกกันว่า “ปากน้ำโพ” อันเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำสายสำคัญยิ่งบนผืนแผ่นดินแห่งนี้ คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของสภาพทำเลที่ตั้งเมืองที่ปัจจุบันเรียกกันว่า “นครสวรรค์” นั้น เดิมเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์ และหลักฐานทางโบราณคดีอันเก่าแก่มานานนับพันปี ด้วยในสมัยโบราณแม่น้ำเป็นทั้งเส้นทางคมนาคม ใช้อุปโภคบริโภค และสำหรับการเกษตรกรรม

ในแง่ของประวัติศาสตร์ เมืองนครสวรรค์มีชื่อเก่ามาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “เมืองพระบาง” แต่ตามหลักฐานการขุดค้นทางด้านโบราณคดี มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเก่าแก่ที่สุด มาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ จากการสำรวจและขุดพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เรียกกันว่า “ศิลปกรรมทวารวดี” ณ เมืองโบราณ เมืองจันเสน ในอำเภอตาคลี โบราณสถานโคกไม้เดน และเมืองบน ณ ต.ท่าน้ำอ้อย อ.พยุหะคีรี ตลอดจนเมืองธานยบุรีหรือดงแม่นางเมือง ในตำบลตาสัง อ.บรรพตพิสัย

ข้อมูลจากการสำรวจขุดค้นเมืองโบราณดังกล่าว มีอายุความสัมพันธ์ร่วมสมัยกับ “อาณาจักร” หรือ “ศิลปกรรมสมัยทวารวดี” คำว่า “ทวารวดี” ในทฤษฎีของนักโบราณคดีทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศกลุ่มหนึ่ง ° หมายถึง อาณาจักร ที่ตั้งอยู่ระหว่างดินแดนที่เป็นประเทศพม่าและสาธารณรัฐเขมรในปัจจุบันเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตามบันทึกอย่างสั้น ๆ ที่ปรากฏในจดหมายเหตุของพระภิกษุจีน อี้จิง (I-Ching) และเหียนจั้ง (Hiuan Isang) ซึ่งเดินทางไปสืบพระพุทธศาสนายังประเทศอินเดียเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และได้บันทึกถึงอาณาจักรแห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า โทโลโปตี (To - lo - po - ti) อันตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอิสานปุระ (สมโบวีไพร่ทุกในกัมพูชา) และทางทิศตะวันออกของทางอาณาจักรศรีเกษตร (ใกล้เมืองแปรในพม่า) ทฤษฎีนี้ได้รับการยืนยันจากการสำรวจและขุดค้นแบบอย่างศิลปกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะที่แพร่หลายอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางและตอนเหนือ เป็นต้นว่า นครปฐม สุพรรณบุรี ลพบุรี ราชบุรี นครสวรรค์ แม้กระทั่งลำพูน ตลอดจนถึงภาคตะวันออก

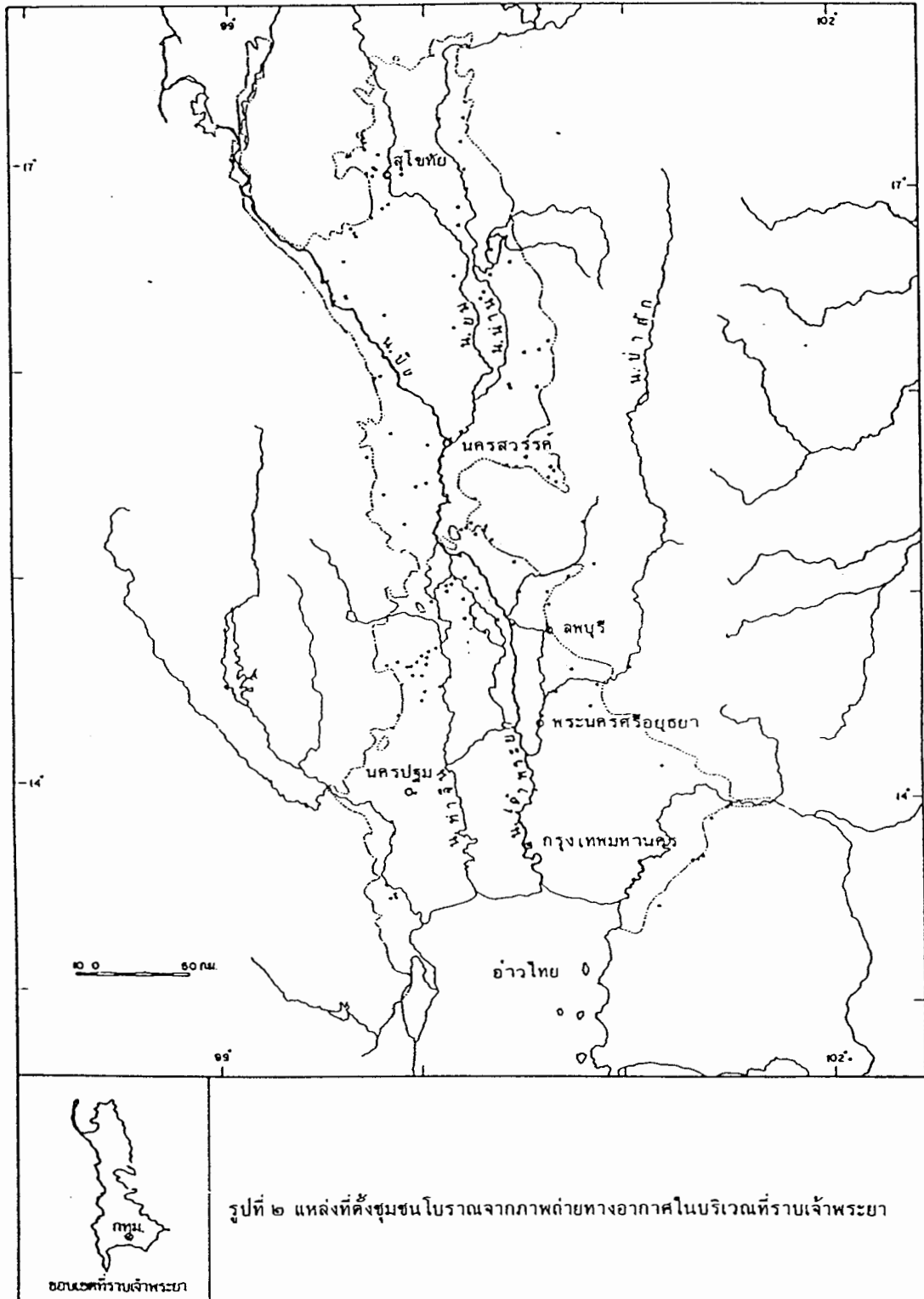
ออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น ที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ของประเทศไทย

หลักฐานสำคัญในการสันนิษฐานว่า พื้นที่อันกว้างขวางนี้คือ ดินแดนที่เรียกว่า อาณาจักรทวารวดี คือ การค้นพบเหรียญเงิน ๓ เหรียญ สองเหรียญ ณ จังหวัดนครปฐม และอีกหนึ่งเหรียญ ณ อำเภออ่างทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งมีจารึกเป็นภาษาสันสกฤต ตัวอักษรพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ ว่า "ศรিতวา-วรดิสวรปุณย" อันอาจถ่ายทอดเป็นภาษาไทยได้ว่า "บุญกุศลของพระราชแห่งแคว้นทวารวดี" นอกจากนี้ การค้นพบศิลาจารึก ตัวอักษรภาษามอญที่ใช้กันอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ อันกระจัดกระจายอยู่ตามดินแดนอันกว้างขวางที่ค้นพบศิลปกรรมอิทธิพลศิลปะคุปตะและหลังคุปตะ ตลอดจนลักษณะอันปรากฏบนเค้าพระพักตร์พระพุทธรูป อันละม้ายเหมือนชนชาติมอญ ทำให้ได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างแน่ชัดถึงชนชาติเจ้าของอาณาจักร และวัฒนธรรมแห่งนี้เป็นชนชาติมอญ

อย่างไรก็ตามเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีดังกล่าว ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่อย่างไม่มีข้อยุติ บ้างว่าอาจอยู่ที่นครปฐม เมืองโบราณที่มีพระประโทนเป็นจุดศูนย์กลาง บ้างว่าอยู่ที่เมืองสุพรรณบุรีเก่าหรือเมืองอู่ทอง และบ้างก็ว่าอยู่ที่เมืองโบราณที่ตำบลคูบัว จังหวัดราชบุรี ซึ่งทั้งสามแห่งนี้ได้มีการขุดพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สนับสนุนการเมืองศูนย์กลางที่สำคัญด้วยกันทั้งนั้น อาณาจักรทวารวดีคงจะสืบเนื่องต่อมาจนราวศตวรรษที่ ๑๖ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพ ได้ทางสันนิษฐานไว้ว่า พระเจ้าอนุรุธ มหาราช แห่งเมืองพุกาม คงจะเสด็จยกทัพมาตีเมืองนครปฐม ราชธานีของอาณาจักรทวารวดีในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แทนที่จะไปตีเมืองสะเทิมที่เข้าใจกันตามพงศาวดารพม่า เพราะของโบราณที่พระเจ้าอนุรุธได้ไปยังเมืองพุกาม เช่น พระพิมพ์และเงินตรา นั้น ไม่เคยพบในเมืองสะเทิมแต่พบมากในจังหวัดนครปฐม และจังหวัดอื่นในประเทศไทยมากกว่าที่เมืองสะเทิม และข้อสำคัญคือ อาณันทเจดีย์ที่เมืองพุกาม ซึ่งสร้างในรัชกาลของพระเจ้ากัณษิตตาโอรสของพระเจ้าอนุรุธมหาราชก็มีแผนผังเหมือนกับวัดพระเมรุที่จังหวัดนครปฐม แต่เปลี่ยนจากพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท เป็นพระพุทธรูปยืนประจำซุ้มจึงทรงสันนิษฐานว่า อาณาจักรทวารวดีได้หมดอำนาจจากการรุกรานของพระเจ้าอนุรุธมหาราชครั้งนี้ แต่นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์อีกหลายท่านก็ยังคงคัดค้านข้อสันนิษฐานนี้ และเชื่อว่าอาณาจักรทวารวดีคงจะสลายตัวลงในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จากการรุกรานของกองทัพขอมในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ที่แผ่อิทธิพลเข้ามาแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ในทฤษฎีของนักประวัติศาสตร์ศิลปะและนักโบราณคดีอีกกลุ่มหนึ่ง^๖ จากการศึกษาแบบศิลปกรรมของชนชาติมอญที่แพร่หลายอยู่ในบริเวณภาคกลางของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ในแง่ของหลักวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะบนพื้น

นครสวรรค์ : รัฐกิ่งกลาง

ฐานของแบบศิลปะเองนั้น ไม่เห็นด้วยกับการกำหนด และเชื่อมโยงแบบศิลปะกับอายุทางประวัติศาสตร์ และอำนาจทางการเมืองของอาณาจักร ในขณะที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ยังกระท่อนกระแท่น จึงไม่ยอมรับการกำหนดแบบศิลปะมอญที่พบกระจัดกระจายทั่วดินแดนที่กล่าวมาแล้ว อันเรียกรวมกันในชื่อ “ ทวารวดี ” หากแต่ได้เรียกแบบศิลปะหมวดนี้ตามผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม หรือผู้ที่กำหนดเอกลักษณ์ของผลงานศิลปะที่สร้างขึ้นในแหล่งต่าง ๆ โดยเรียกศิลปกรรมเหล่านี้ว่า “ ศิลปะมอญ ” โดยแยกตามสกุลช่างตามชื่อท้องถิ่นที่พบ เช่น สกุลช่างลพบุรี สกุลช่างนครปฐม สกุลช่างบุรีรัมย์ เป็นต้น การค้นคว้าและศึกษาประวัติศาสตร์ และศิลปะมอญดังกล่าว จึงทำให้การยอมรับเรื่องราวและการแผ่ขยายอำนาจทางการเมืองของคำว่า “ อาณาจักรทวารวดี ” ตามทฤษฎีแรกจึงได้เริ่มมีข้อขัดแย้งเกิดขึ้น

เรื่องราวของเมืองนครสวรรค์ในครั้งโบราณในสมัยหัวเลี้ยวหัวต่อทางประวัติศาสตร์อันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมานั้น ยังมีเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่สนใจอีกหลายแห่งในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีสภาพทางภูมิศาสตร์สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันระหว่างเมืองมโนรมย์ ชัยนาทและบริเวณกลุ่มเมืองโบราณอำเภอตากดี เมืองศรีเทพและที่ดอนคา อำเภอไพศาลี รวมไพศาลีใหม่ไปจนถึงเมืองลพบุรี¹

๓.๑ เมืองบน

เมืองโบราณ ณ ตำบลท่าน้ำอ้อย ในอำเภอพยุหะคีรี ชาวบ้านเรียกเมืองโบราณแห่งนี้ว่า เมืองบน ซึ่งมีโบราณสถานและคูเมืองตั้งอยู่ตรงฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาและทางตะวันตกของภูเขาโคกไม้เดน (ประมาณ ก.ม.ที่ ๒๑๒ โดยเส้นทางถนนพหลโยธินแล่นผ่านทับคูเมืองชั้นนอกด้านตะวันออกไปบางตอน) และมีซากโบราณสถานที่น่าสนใจเป็นฐานของพระอยู่ทางเชิงเขาโคกไม้เดนด้านตะวันออกใกล้กับวัดโคกไม้เดน

เรื่องราวของโบราณสถานวัดโคกไม้เดน และเมืองโบราณ “ เมืองบน ” นั้นมีต้นเหตุการค้นพบสืบเนื่องมาจากนักโบราณคดีชาวอังกฤษ ชื่อ ดร.ควอริช เวลส์ ได้เดินทางมายังประเทศไทยในต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๗ และได้ติดต่อกับกรมศิลปากรขอร้องให้เจ้าหน้าที่พาไปชมแหล่งโบราณสถานและเมืองโบราณ (สมัยทวารวดี) ที่ ต.คูบัว ราชบุรี ที่ อ.อุทุมพร จ.สุพรรณบุรี และที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์นี้ โดยเฉพาะที่ตำบลท่าน้ำอ้อยนี้ ดร.ควอริช เวลส์ ได้ภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งทหารอังกฤษและอเมริกันได้ถ่ายไว้ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งปรากฏร่องรอยแผนผังและคูเมืองโบราณอย่างชัดเจน จากร่องรอยคูเมืองโบราณที่ปรากฏบนภาพถ่ายทางอากาศนี้ ต่อมาทำ

¹ ผศ. ทิวา ศุภจรรยา นครสวรรค์ : รัฐกิจกลาง หน้า ๓๕๗ , ๓๕๑

ภาพถ่ายทางอากาศเลขที่ ๒๒ - ๑ บ้านวัดสี่เขา ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
(ถ่ายเมื่อ ๙/๑/๙๘)

ภาพถ่ายโดย โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายทางอากาศเลขที่ ๒๒ - ๑๕ บ้านศาลเจ้า ตำบลกลางแดด อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
(ถ่ายเมื่อ ๑๙/๑๑/๑๙)

ภาพถ่ายโดย โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ให้กรมศิลปากรได้ตัดสินใจออกเดินทางไปสำรวจและดำเนินการขุดแต่งทางโบราณคดี ตั้งแต่วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๐๗ โดยเริ่มขุดแต่งฐานโบราณสถานข้างวัดโคกไม้เดนหลายแห่ง พบโบราณวัตถุในศิลปะมอญ (สมัยทวารวดี) อันได้แก่ รูปประดับปูนปั้น รูปนักษัตร รูปคนแคะแบก และแผ่นลวดลายประดับฐานพระสถูปอันคล้ายคลึงกับที่ขุดค้นพบที่นครปฐม คูบัว และอุททอง แต่มีจำนวนไม่มากนักและมีมือด้อยกว่า

สำหรับตัวเมืองโบราณที่เรียกว่า เมืองบนนั้น ดร.เวลส์ ได้เขียนเอาไว้เกี่ยวกับการขุดค้นเมืองนี้ไว้ในเรื่อง *Muang Bon. A Town of Nothem Dvaravati* "ว่า เมืองบนมีกำแพงดินอยู่ ๒ ชั้น ชั้นในล้อมพื้นที่วงกลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓๐๐ หลา ชั้นนอกล้อมพื้นที่รูปรีประมาณ ๑,๐๐๐ หลา กำแพงทั้งสองชั้นต่างมีคูเมืองกว้างประมาณ ๓๕ หลา ขุดขนานกันไปในการเปิดหน้าดินทำการขุดค้นทางโบราณคดีตามคำอนุญาตของกรมศิลปากรนั้น นอกจากจะได้พบเศษหม้อดินเผา และกระดูกสัตว์เป็นจำนวนมากแล้ว ยังได้พบหลักฐานทางโบราณคดีอีกหลายชิ้น เช่น แผ่นดินเผาจำหลักรูปเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หินบดยารูปอานม้าพร้อมด้วยลูกหินบด (แบบเดียวกับที่พบที่จังหวัดนครปฐม) คอตะเกียงโรมันทำด้วยดินเผาและโบราณวัตถุอื่น ๆ นอกจากหิน ยังพบหลักศิลาจารึกสูงราว ๒ ฟุต หลักหนึ่งซึ่งชำรุดและลบเลือนไปเกือบหมดแต่ยังเหลือตัวอักษรที่พอมองเห็นได้อยู่สามสี่บรรทัด ซึ่งเมื่อศาสตราจารย์เซเดส์พิจารณาแล้วได้สันนิษฐานไว้ว่า เป็นตัวหนังสือในพุทธศตวรรษที่ ๑๓

สรุปแล้ว อายุของโบราณสถานจากการขุดค้นเมืองโบราณที่ ต.ท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์นี้ นับเป็นกุญแจสำคัญในการค้นคว้าประวัติศาสตร์และโบราณคดี (สมัยทวารวดี) เป็นอย่างยิ่ง เมืองโบราณแห่งนี้อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของนางจามเทวีในตำนานจามเทวีวงศ์ และตำนานมูลศาสนา ที่กล่าวถึงการเดินทางของพระนางจากเมืองละโว้ ขึ้นไปครองหริภุญไชย โดยกล่าวถึงชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ทรงตั้งขึ้นหลายเมืองรวมทั้งชื่อ "เมืองพระบาง" ปรากฏอยู่ด้วย และในตำนานสองเล่มดังกล่าวก็ยังให้เงื่อนไขเกี่ยวกับระยะเวลาที่พระนางจามเทวีออกเดินทางไปหริภุญไชย (ลำพูน) และตั้งเมืองต่าง ๆ ตามระยะทางไว้ในราว ปี พ.ศ. ๑๒๐๖ หรือราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งถ้าเราทำการกำหนดอายุของโบราณประวัติศาสตร์และตำนานแล้ว ก็กลับมาสอดคล้องกันอย่างน่าสนใจทีเดียว

๓.๒ เมืองจันเสน

เมืองโบราณจันเสน ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลจันเสนในอำเภอดาคส์ มีการสืบหาร่องรอยเมืองโบราณจากแผนที่ทางอากาศที่แสดงถึงร่องรอยยุคเมืองเก่านี้ โดยนักโบราณคดีกิตติมศักดิ์ชาวไทย คือ นายพินิจ วิทยชีระนันท์ ไม่ใช่ นักโบราณคดีชาวต่างประเทศ ดังเช่น การค้นพบเมืองบน โดยคุณพินิจ

ภาพถ่ายทางอากาศเลขที่ ๒๒ - ๗ บ้านโคกจันเสน ตำบลจันเสน อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์
(ถ่ายเมื่อ ๒/๙/๑๘)

ภาพถ่ายโดย โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หิฎูชีระนันท์ ได้ออกเดินทางไปสำรวจเมืองโบราณแห่งนี้เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๐๙ และได้ออกเดินทางไปยังเมืองโบราณแห่งนี้อีกหลายครั้งร่วมกับนักวิชาการและผู้สนใจในหลายสาขาวิชา การเดินทางไปสำรวจเมืองโบราณที่ตำบลจันเสนของคุณพินิจ หิฎูชีระนันท์ และคณะกับข้อเขียนที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ทางสื่อมวลชนหลายแขนง รวมทั้งในอนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๗ ได้เผยแพร่ข้อมูลทางโบราณคดีจันเสน ซึ่งเป็นผลผลักดันให้กรมศิลปากรได้ให้ความสนใจ และดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองโบราณจันเสน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ * แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายยิ่ง ที่ฐานโบราณสถานและพระสถูปสำคัญในบริเวณโคกจันเสนนั้น ได้ถูกทำลายไปจากการพัฒนาไถคราดดินไปถมถนนเสียเป็นส่วนใหญ่

เมืองโบราณจันเสน ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่ทำนาอยู่ทางตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นระยะทางประมาณ ๑๖ ก.ม. โดยมีร่องรอยลำน้ำเก่า คือ คลองบ้านคลอง หรือคลองพระยาพายเรือ ไหลเข้ามาหล่อเลี้ยงตัวเมืองในอดีตมีภูเขาอยู่ใกล้ที่สุดคือ เขาช่องแค ซึ่งปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี อันได้แก่ ขวานหิน ยุคก่อนประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในอดีต เมืองจันเสนนี้มีคันคูล้อมรอบเป็นวงกลม เส้นรอบเมืองประมาณ ๒,๕๘๔ เมตร แต่กำแพงดินและคูเมืองส่วนใหญ่เสื่อมสภาพเกือบหมดแล้วบริเวณภายในตัวเมืองเป็นเนินดินสูงพอเห็นได้ชัด ต่อเนื่องกับคูเมืองมาทางด้านทิศตะวันออกมีสระ หรือบึงโบราณขนาดใหญ่ ซึ่งเรียกกันว่าบึงจันเสนที่สันนิษฐานว่าเป็นสระหรือบึงประจำเมืองที่เป็นแหล่งเก็บน้ำสำหรับบริโภคในสมัยโบราณ มีคันดิน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นคันดินสำหรับกั้นน้ำ และรับน้ำจากพื้นที่ลุ่มด้านตะวันออกเฉียงเหนือลงมายังเมืองจันเสน

การสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี ณ เมืองโบราณจันเสนนี้ ได้พบร่องรอยเศษกระเบื้องดินเผามากมาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสมัยโบราณคงจะเป็นชุมชนที่คับคั่งพอประมาณ โบราณวัตถุสำคัญที่ขุดค้นพบได้แก่ ซากฐานพระพุทธรูปศิลปะปะมอญ (สมัยทวารวดี) โกลนธรรมจักร เครื่องดินเผาและดินดิบอันได้แก่ พระพิมพ์ พวยกา หม้อ ไห ซึ่งมีลายดอกไม้ หงส์และสิงห์ หนูมาน ตุ๊กตาดินเผารูปบุรุษสตรี บางรูปอุ้มสัตว์ เช่น นกแก้ว เครื่องปั้นดินเผาสมัยทวารวดีเป็นรูปนางรำกระหนาบด้วยนักดนตรี ซึ่งกำลังตีฉิ่ง ตีกลอง ซึ่งจำลองบนฐานรูปพนัสบดี (สัตว์ในตำนานและเทพนิยาย มีปากเป็นครุฑ เขาและหูอย่างโค แต่มีปีกเป็นหงส์ เป็นเอกลักษณ์ของศิลปกรรมทวารวดีอย่างหนึ่ง) แผ่นดินเผารูปท้าว กูแหว ซึ่งอีกด้านหนึ่งแสดงรูปปางประสูติของพระพุทธเจ้า เป็นรูปข้างสองเขือกงวงจับคนโท กระหนาบสตรีซึ่งอยู่ในท่าสมาธิราดดินเผารูปตรี แวดล้อมด้วยรูปพระอาทิตย์และพระจันทร์ ซึ่งมีใครหมอบอยู่ข้างใต้ข้างละ ๑ ตัว โบราณวัตถุสำคัญอื่น ๆ ได้แก่ หวีงาจำลองรูปหงส์ประดับด้วยม้าและลวดลายพันธุ์พฤกษาเครื่องปั้นประดับศาสนสถานในต่าง ๆ และเครื่องประดับแต่งกายของชาว

จันเสน เช่น ต่างหู สร้อยคอ และกำไลโลหะ ซึ่งยืนยันถึงความเก่าแก่ของเมืองนี้มาแต่สมัยพูนปั้นและทวารวดี

๓.๓ ดงแม่นางเมือง

เมืองโบราณอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ ณ ตำบลดงแม่นางเมือง อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบรรพตพิสัยไปทางเหนือประมาณ ๑๕ ก.ม. ภูมิลักษณะของเมืองร้างแห่งนี้ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าลบบมุม ขนาดกว้างใหญ่ประมาณ ๑ ก.ม. มีคูเมืองชั้นนอกและชั้นในโดยมีเทินดินกำแพงเมืองอยู่ระหว่างกลาง บริเวณภายในเมืองมีสระที่ขุดขึ้นในสมัยโบราณหลายแห่งขนาดเล็กและใหญ่ ทางด้านตะวันตกของเมืองอยู่ไม่ห่างจากแม่น้ำปิงนัก ทางด้านตะวันออกมีคลองวังตะเคียนเป็นทางน้ำติดต่อกับแม่น้ำน่านที่ปากน้ำเชิงไกรยาวประมาณ ๔๕ ก.ม. การค้นพบเมืองโบราณแห่งนี้ เกิดขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๙๙ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ในครั้งนั้น ได้ทราบข่าวราษฎรขุดค้นหาโบราณวัตถุสถานในป่าดงแม่นางเมือง จึงแจ้งมายังกรมศิลปากรให้ไปดำเนินการสำรวจและขุดค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี

โบราณวัตถุที่ค้นพบในบริเวณนี้เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์และศิลาแบบศิลปกรรมทวารวดีตอนปลาย พระพิมพ์ดินเผาแบบลพบุรี ตลับหรือผอบสังคโลกฝีมือช่างจีน ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถาน ตลอดจนโครงกระดูกและกำไลเครื่องประดับแขน หลักฐานที่สำคัญยิ่งชิ้นหนึ่ง คือ ศิลาจารึก ซึ่งปักจมดินอยู่ที่โคกโบราณสถานใหญ่ รอบ ๆ ฐานอิฐพบพระพิมพ์ดินเผา และผอบสังคโลกจีนฝังอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง ศิลาจารึกที่พบนี้เป็นหินชนวนสีเขียว จารึกเป็นอักษรอินเดียมลายรุ่นที่ ๒ อีก ๒ ด้านเป็นภาษามคธและภาษาขอม ซึ่งอาจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกได้อ่านและแปลเป็นภาษาไทย ทำให้เราทราบชื่อเมืองนี้แต่ครั้งโบราณว่า “ธานยบุรี” หรือ “ธานยปุระ” และพระเจ้าแผ่นดินผู้ครองเมืองทรงพระนามว่า “พระเจ้าสุนัตต์” กล่าวถึงพระบรมราชโองการของ “พระเจ้าศรีธรรมมาโคก” มายังพระเจ้าสุนัตต์ กรุงธานยปุระให้ถวายที่นา และข้าวของเงินทองเพื่อเป็นการบูชาพระบรมอัฐิของพระเจ้าแผ่นดินผู้มีนามว่า “ศรีธรรมมาโคก” อีกพระองค์หนึ่งซึ่งสวรรคตไปแล้วเมื่อศักราช ๑๐๘๙(พ.ศ.๑๗๑๐)¹

จากการสำรวจและขุดค้นหาเมืองโบราณดงแม่นางเมืองใน พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยกรมศิลปากรได้พบโบราณวัตถุที่สำคัญจำนวนมาก เช่น พระพุทธรูปสำริด พระพุทธรูปหินทรายแบบทวารวดีตอนปลาย พระพิมพ์ดินเผาแบบลพบุรี ตลับสังคโลก ปูนปั้นประดับโบราณสถาน ศิลาจารึก

¹ นครสวรรค์ ในวันแห่งอดีตกาล โดย โบจันทร์ อนุสาร อ.ส.ท. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

จากการสำรวจของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ ได้พบหลักฐานเป็น พระพุทธรูปหินชนวนสลักแบบนูนต่ำ ลักษณะพระพักตร์เป็นพระพุทธรูปสมัยทวารวดี ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดดงแม่นางเมือง

หลักฐานที่พบส่วนใหญ่ กำหนดอายุอยู่ในช่วงทวารวดีตอนปลาย ที่สำคัญ จารึกที่พบยังระบุ ศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๗๑๐ ซึ่งหลักจากนั้นไม่นาน ทางเหนือก็เกิดอาณาจักรสำคัญ คือ สุโขทัย ชุมชนที่ ดงแม่นางเมืองจึงลดความสำคัญลงเรื่อยๆ จนกลายเป็นเมืองร้างในที่สุด¹

๓.๔ เมืองพระบาง

ประวัติศาสตร์ของการสร้างบ้านเมืองของอาณาจักรไทย ณ กรุงสุโขทัยนั้น เมืองนครสวรรค์ ปรากฏชื่อในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลายหลักในชื่อของ “เมืองพระบาง” ซึ่งเป็นเมืองสำคัญในราชอาณาจักรทางใต้ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ กล่าวถึงอาณาจักรอันกว้างใหญ่ไพศาล และเมืองสำคัญทางด้านใต้ ไว้ว่า “เมืองห้วนอน (รอดคนที พระบางแพก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลสมุทร) เป็นที่แล้ว” ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท จากหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๔๘ หรือจารึกเขาสุมณกฎ (เขาพระบาทใหญ่ อยู่นอกตัวเมืองสุโขทัยเก่า ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ราว ๕ ก.ม.เหนือหัว เขื่อนศรีดงส์) ซึ่งจารึกเรื่องราวในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท และกล่าวถึงเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๑๙๑๒ เมื่อพระองค์ทรงเรียกเจ้าเมืองและคนจากเมืองในพระราชอาณาจักรอันได้แก่ สระหลวง สองแคว ปากยม สุพรรณภูมิ ชากังราว เมืองพาน และเมืองอื่น ๆ ซึ่งรวมทั้งเมืองพระบางมานมัสการรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมณกฎ กรุงสุโขทัย ซึ่งข้อความดังกล่าวเป็นหลักฐานยืนยันถึงฐานะของเมืองพระบางในสมัยของพระองค์ว่า คงจะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งอีกเช่นกัน

สำหรับการสร้างรอยพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา จากพระมหาธรรมราชาลิไท จะโปรดให้ประดิษฐานไว้บนยอดเขาสุมณกฎ หรือเขาพระบาทใหญ่กรุงสุโขทัยในปี พ.ศ. ๑๙๐๒ แล้ว ยังโปรดให้ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปไว้ยังสถานที่สำคัญ ๆ อีก ๓ แห่ง คือ ณ ยอดเขาเมืองศรีสัชชาลัย บนยอดเขานางทองและบนยอดเขาที่ปากพระบาง ดังปรากฏในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๓ หรือจารึกนครชุมว่า “พระบาทลักษณะนั้นไซ้ พระยาธรรมมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน.....พระเป็นเจ้าถึงสิงหลอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมณกฎบรรพต ประมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้ในเมืองศรีสัชชาลัยเหนือจอม

¹ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

เขา.....อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัย เหนือจอมเขาศุมนนกุฏ อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองพาน เหนือจอมเขานางทอง อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเหนือจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยังมีไว้ทุกแห่ง "

รอยพระบาทที่พระมหารธรรมราชาลิไททรงสร้างไว้ ยังปรากฏหลักฐานอยู่หลายแห่งเช่น รอยพระพุทธรูปบนเขาพระบาทใหญ่ นอกตัวเมืองสุโขทัยเก่า ตรงหัวเขื่อนศรีดงรัง ซึ่งได้ตั้งชื่อเลียนแบบเขาศุมนนกุฏ (Adam s Peak) ในประเทศลังกา รอยพระบาทเหนือเขานางทองได้ส่งมาเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๖ ส่วนรอยพระบาทที่ปากพระบางนั้น ยังคงประดิษฐานอยู่บนยอดเขาแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่า เขากบ นับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญยิ่งสิ่งหนึ่ง ที่ช่วยให้เราทราบว่าเมืองพระบางที่กล่าวถึงในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลายหลักนั้น คือ เมืองนครสวรรค์นั่นเอง

และสำหรับชื่อ " เมืองพระบาง " นี้มีเกดประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวพันกับเรื่องราวในตำนานของพระนางจามเทวีที่ปรากฏในตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา และชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งกล่าวถึงการเดินทางของพระนางไปคลองเมืองลำพูน ในบรรดาชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ทรงสร้างตามรายทางนั้นปรากฏชื่อ " เมืองพระบาง " และคันธิกะรวมอยู่ด้วย และเมืองพระบาง หรือนครสวรรค์ในปัจจุบันนี้ก็ได้รับร่องรอยทางโบราณคดีของเมืองโบราณทวารวดีเช่นที่เมืองบน เป็นหลักฐานของศิลปกรรมในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ปรากฏอยู่ด้วยจึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่าเมืองพระบางและคันธิกะที่ปรากฏในเรื่องราวของพระนางจามเทวีนั้น น่าจะเป็นเมืองเดียวกับ เมืองพระบาง และคนที่ในศิลาจารึก กรุงสุโขทัย โดยเมื่อตั้งกรุงสุโขทัยนั้น ก็ยังคงเรียกชื่อเมืองตามชื่อเมืองเก่าแก่แต่ดั้งเดิมมา แต่ถ้าจะพิจารณาจากระยะทางนั้น มีข้อที่น่าคิดอยู่ว่า เมืองโบราณเมืองบนที่พบร่องรอยทางศิลปกรรมสมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ อันอาจสร้างขึ้นครั้งสมัยพระนางจามเทวีนั้น อยู่ห่างจาก " เมืองพระบาง " อันเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบนเขากบถึง ๓๐ ก.ม. ซึ่งในสมัยโบราณเป็นระยะที่ห่างกันมากจนไม่น่าเป็นเมืองเดียวกันแต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๓ เรียกบริเวณเมืองพระบาง ซึ่งเป็นที่ตั้งของรอยพระพุทธรูป เขากบว่า " ปากพระบาง " ซึ่งอาจจะหมายความว่า เมืองพระบางเก่าแก่มาแต่ครั้งสมัยทวารวดีนั้น คงจะอยู่แถวอำเภอพยุหะคีรี ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่ชาวบ้านปัจจุบันเรียกว่า เมืองบน เมื่อราชวงศ์พระร่วงตั้งกรุงสุโขทัยขึ้นและขยายอาณาเขตมาทางใต้ จึงรวมเอาเมืองพระบางเดิมนั้นเข้าไว้ในอาณาเขต เหนือตัวเมืองเก่าขึ้นไปแถวตัวเมืองนครสวรรค์ปัจจุบัน และเขากบ จึงเรียกว่า ปากพระบาง " ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ดังกล่าวมาแล้ว

เขาวรรณถบรรพต หรือ เขากบ ในจังหวัดนครสวรรค์ ยังมีหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ ศิลาจารึกสมัยกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑๑ หรือศิลาจารึกวัดเขากบ ซึ่งเป็นของที่สร้างขึ้นคนละ

สมัยกับรอยพระบาทของพระยาสิทธิ แต่ได้พบศิลาจารึกหลักนี้ใกล้กับรอยพระพุทธรูปมาก จึงทำให้ บางครั้งมีการสับสนในการอ้างอิงอยู่บ่อยครั้ง ศิลาจารึกหลักนี้หักชำรุดและค่อนข้างจะลบเลือน แต่ข้อความสำคัญที่ปรากฏในศิลาจารึกด้านหนึ่ง พอจะสรุปสันนิษฐานได้ว่า เป็นเรื่องการสร้างรามวิหาร และรามเจดีย์ ที่รามอวาสนบนยอดเขาแห่งนี้ (ศิลาจารึกหลักนี้ก็เรียกเขากบว่า เขาสุมนกฏ) ผู้สร้างเจดีย์และวิหารขออุทิศสวนกุศลให้พระยาราม ผู้เป็นน้อง ชื่อผู้สร้างไม่ปรากฏในศิลาจารึก หรืออาจอยู่ในตอนที่หักหายไปก็ได้แต่ข้อความดังกล่าวก็อาจสันนิษฐานเทียบเคียงได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารกรุงฯ เล่าเหตุการณ์ครั้งเมื่อกรุงสุโขทัยอ่อนแอ (แม้กระทั่งเมืองพระบางในขณะนั้นก็คงมีได้รวมอยู่ในอาณาเขตสุโขทัย ด้วยศิลาจารึกสุโขทัยสมัยพระยาไสลือไท ก็มีได้กล่าวถึงเมืองพระบางเลย) เมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๓ (พระยาไสลือไท) สวรรคตในปี พ.ศ. ๑๙๖๒ ราชวงศ์สุโขทัยแตกแยกในการสืบราชสมบัติ โดยพระยาบาลเมืองและพระยารามพระราชโอรสได้รบพุ่งแย่งกันครองราชย์สมเด็จพระอินทราชาธิราช (พ.ศ. ๑๙๕๒ - ๑๙๖๗) ทรงยกกองทัพกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปคุมเชิงอยู่ที่ นครสวรรค์ ซึ่งได้ตกเป็นของกรุงศรีอยุธยาแล้ว ซึ่งมีผลทำให้พระยาบาลและพระยารามต้องออกมาอ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐว่า " ศักราช ๗๘๑ กุณศก มีข่าวมาว่า พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้านฤพาน และเมืองเหนือทั้งปวงเป็นจลาจล แล้วจึงเสด็จขึ้นไปถึงเมืองพระบาง ครั้นนั้นพระยาบาลเมืองและพระยารามออกถวายบังคม " ทำให้นักประวัติศาสตร์ลงความเห็นว่า พี่ของพระยารามที่สร้างโบสถ์วิหารอุทิศสวนกุศลให้พระยารามรวมผู้เป็นน้องที่ปรากฏในศิลาจารึกวัดเขากบนี้ คงจะเป็นพระยาบาลเมือง (พระเจ้าศรีสุริยวงศ์บรมपाल) และคงจะสร้างขึ้นหลัง พ.ศ. ๑๙๖๒ (จ.ศ. ๗๘๑) หลังจากที่พระยารามสวรรคตแล้วนั่นเอง

ข้อความที่กล่าวถึงเมืองพระบาง ในสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยเสื่อมอำนาจลงและอาณาจักรอยุธยาเริ่มมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองขึ้นทางตอนล่างของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ยังคงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองแห่งนี้ ในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญในการทำศึกสงครามเพื่อผนวกดินแดนทางเหนือเข้ารวมในอาณาจักรมาแล้ว ในสมัยอาณาจักรอยุธยา เมืองพระบางก็ยังคงเป็นหัวเมืองทางเหนือที่สำคัญในการทำศึกสงครามโดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๙๑ - ๒๐๓๑) เมื่อได้เสด็จขึ้นครองเมืองสองแควตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๐๐๖ จนสิ้นรัชกาลนั้น เมืองสองแควมีฐานะเป็นราชธานี และได้รับการเฉลิมพระนามใหม่ว่า " เมืองพิษณุโลก " อันสอดคล้องกับพระนาม " สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ " (พระเป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่แห่งโลกทั้งสาม) หรือพระนารายณ์ เมืองที่ประทับของพระองค์จึงได้ชื่อว่า โลกแห่งพระวิษณุพร้อมกันนั้นเมืองสำคัญอีกหลายแห่ง เช่น เมืองชากังราว และเมืองพระบาง ก็ได้รับการเฉลิมนามเมืองใหม่ว่า เมืองกำแพงเพชร และเมืองนครสวรรค์

ในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองตีกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว และได้อภิเษกพระมหาธรรมราชา ขึ้นครองอยุธยาในตำแหน่งเจ้าประเทศราชของพม่า การปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ อันได้แก่

พิชฌุโลก พิจิตร สวรรคโลก พิไชย เพชรบูรณ์ กำแพงเพชร และนครสวรรค์ ก็ยังมีความสำคัญสำหรับความปลอดภัยทางเหนือของอาณาจักรของอยุธยา จึงได้การแต่งตั้งให้พระนเรศวร (ซึ่งเสด็จกลับจากการเป็นตัวจําอยู่ในเมืองหงสาวดี เมื่อพระชนมายุได้ ๑๕ ปี) เสด็จขึ้นมาปกครอง ๘ หัวเมืองสำคัญนี้ ณ สมัยพิชฌุโลกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) เมืองฝ่ายเหนือเหล่านี้ก็ยังคงเป็นเมืองหน้าด่านในการทำศึกสงครามกับเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๒๐๓ และ พ.ศ.๒๒๐๕ ในปลายสมัยอยุธยาเมืองนครสวรรค์ก็ยังมีบทบาทสำคัญในการเดินทัพและป้องกันศึกสงครามระหว่างอยุธยากับพม่า ที่ยกกองทัพมายึดครองเชียงใหม่อยู่หลายครั้งหลายครา

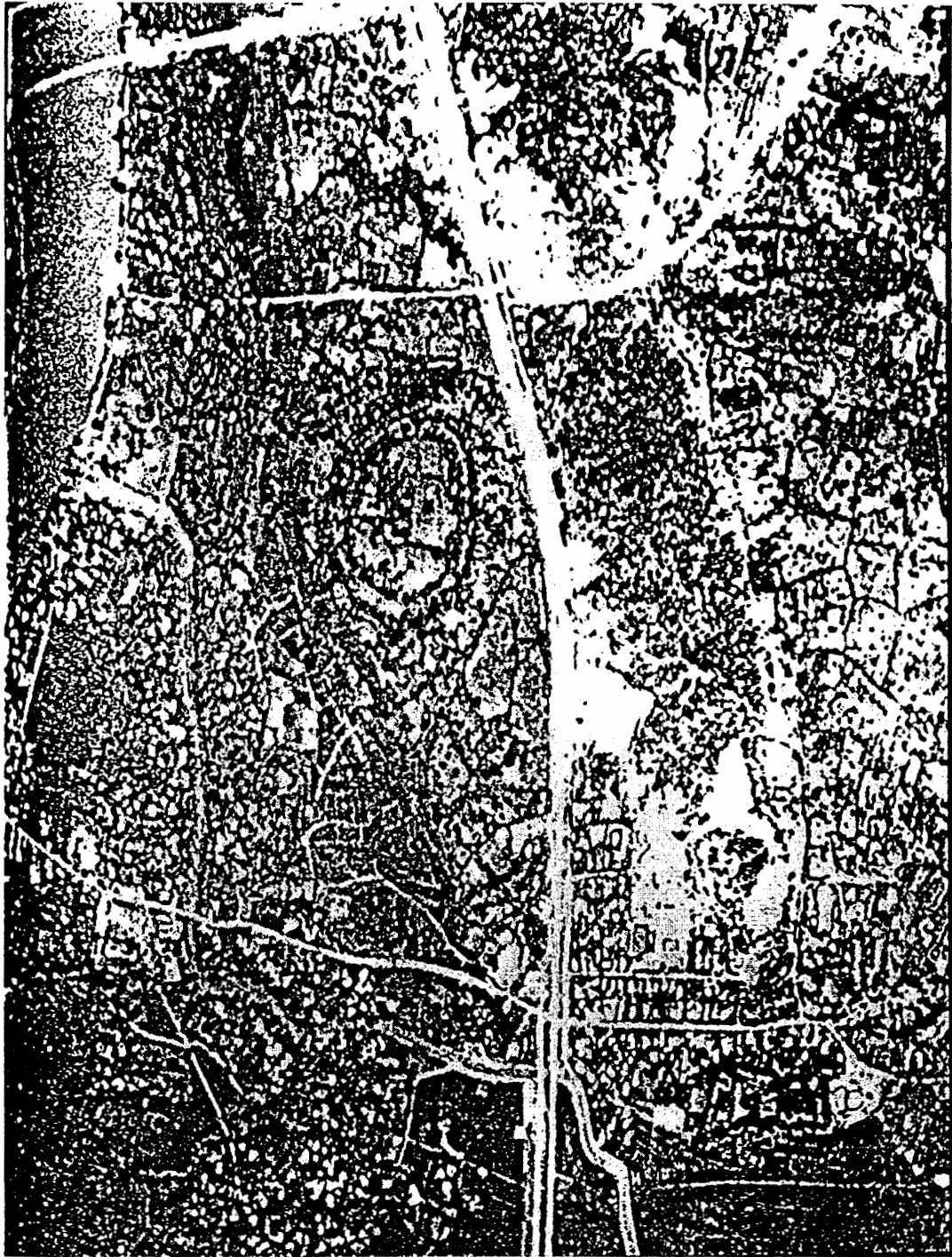
แม้ในกรุงธนบุรี เมื่อทำศึกสงครามครั้งใหม่กับพม่าอีกในปี พ.ศ. ๒๓๑๘ พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้เสด็จขึ้นไปบัญชาการกองทัพและตั้งไพร่พลถึงเมืองนครสวรรค์ เพื่อระแวดระวังข้าศึกที่ยกมาทางเมืองตาก และลำน้ำปิง เช่นเดียวกับการทำสงครามกับพม่าในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ค่ายหลวงที่สร้างครั้งกรุงธนบุรี และครั้งรัชกาลที่ ๑ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ยังมีแนวเชิงเทินปรากฏอยู่

๓.๕ เมืองโคกไม้เดน

ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี ลักษณะของเมืองเป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีกำแพงดินสามชั้น สภาพในปัจจุบัน คูเมืองและกำแพงเมืองชั้นนอกบางส่วนถูกถนนสายเอเชียในปัจจุบันผ่านทับไปบางตอน กำแพงเมืองชั้นในเป็นรูปวงกลม ส่วนกำแพงเมืองชั้นกลางและชั้นนอกเป็นวงรี ขนาดของเมืองยาวประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร กว้าง ๘๐๐ เมตร ส่วนที่เป็นเมืองคูน้ำคันดิน เรียกกันว่าเมืองบน และมีส่วนของโบราณสถานก่ออิฐอยู่บนยอดเขาและพื้นที่ราบนอกเมืองทางด้านทิศตะวันออก

จากการขุดแต่งของกรมศิลปากรร่วมกับ ดร.ควอริตซ์ เวลส์ ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้พบแหล่งโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นในเมืองบนของ ดร.ควอริตซ์ เวลส์ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผา และกระดูกสัตว์จำนวนมาก แผ่นดินเผาสลักเกี่ยวกับเรื่องราวในพระพุทธศาสนา แท่นหินบดยา หินบดยา ชิ้นส่วนตะเกียงโรมัน ทำด้วยดินเผา และศิลาจารึกซึ่ง ศาสตราจารย์เชเดย์ สันนิษฐานว่าเป็นตัวอักษรในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ส่วนโบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่งโบราณสถานทั้ง ๑๖ แห่งนั้น ส่วนใหญ่เป็นรูปปูนปั้น ได้แก่ ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม เศียรพระพุทธรูป เทวดาหรือพระโพธิสัตว์ รูปบุคคลและรูปสัตว์ และมีโบราณวัตถุประเภทดินเผาด้วย เช่น ยอดเจดีย์กลีบมะเฟือง เศียรพระพุทธรูป ลายประดับเจดีย์ ห้วมกร พระพิมพ์ดินเผา เป็นต้น

¹ นครสวรรค์ ในวันแห่งอดีตกาล โดย ไบจันท์ อนุสาร อ.ส.ท. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

ภาพถ่ายทางอากาศเลขที่ ๒๒ - ๒ บ้านหนองไม้เดน ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
(ถ่ายเมื่อ ๑๖/๑๐/๑๔)

ภาพถ่ายโดย โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนี้ยังพบโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น ขวานหินมีป้า เครื่องถ้วยสมัยสุโขทัย เป็นต้น หลักฐานทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นลักษณะของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนลักษณะของตัวเมือง ทำให้สรุปได้ว่า เมืองโคกไม้เดนเป็นเมืองในสมัยทวารวดี

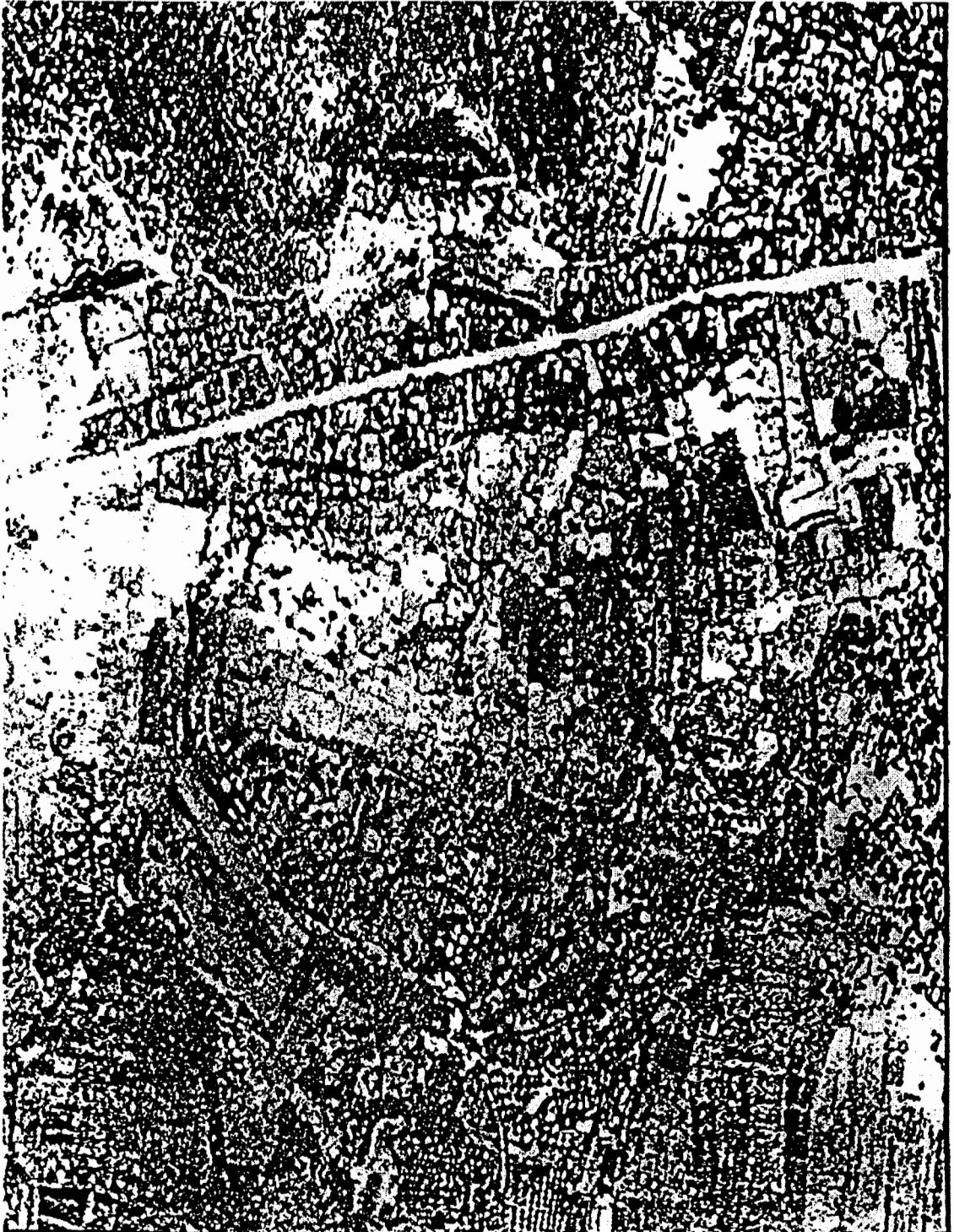
จากการสำรวจของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัย เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๑ บริเวณบ้านเขาบ่อพลับ ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองโคกไม้เดนลงไปทางใต้ราว ๕-๗ กิโลเมตร พบว่า บริเวณบ้านเขาบ่อพลับ มีโบราณวัตถุจำนวนมากที่แสดงถึงการเป็นชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ขวานหินขัด กำไลหินและกำไลเปลือกหอย ลูกปัดเปลือกหอย ชิ้นส่วนหอยมือเสือ เครื่องมือเหล็ก กำไลสำริด และภาชนะดินเผาทรงกลม กำหนดอายุในเบื้องต้นราว ๔,๕๐๐-๒,๗๐๐ ปีมาแล้ว และยังพบโบราณวัตถุในสมัยประวัติศาสตร์อีกส่วนหนึ่ง ส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยสมัยสุโขทัย และเครื่องถ้วยลพบุรี และพบโบราณสถานอิฐบูนยอดเขา จึงอาจเป็นไปได้ว่า ชุมชนโบราณที่บ้านเขาบ่อพลับบางส่วนได้อพยพมาอยู่ที่บ้านโคกไม้เดนในปัจจุบัน เนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมกว่า เพราะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม แต่ขณะเดียวกันก็ยังมีชุมชนอีกบางส่วนที่ยังอาศัยอยู่ที่บ้านเขาบ่อพลับ จนมีพัฒนาการเรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัย¹

๓.๖ เมืองดอนคา

ตั้งอยู่บนที่ลาดเชิงเขาทางทิศใต้เขาขวางและเขาดอนคา ตำบลดอนคา อำเภอท่าตะโก เป็นเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดิน รูปสี่เหลี่ยมมุมมน เกือบจะเป็นรูปวงกลม นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือมีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ และมีแนวคันดินกว้างขนาดประมาณ ๒๐-๒๕ เมตร สูงประมาณ ๗ เมตร เชื่อมต่อระหว่างเขาโรง และเขาพนมฉัตร บริเวณโดยรอบมีทางน้ำไหลผ่าน กล่าวคือ ทางทิศตะวันออกมีห้วยน้ำใส หรือห้วยตะโก ทางทิศใต้มีห้วยวังแรง และคลองปลาหมอ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ อีกทั้งยังพบว่ามีารขุดทางน้ำเพื่อเชื่อมต่อระหว่างห้วยวังแรง และคลองปลาหมออีกด้วย

จากการสำรวจของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๐ นอกจากพบหลักฐานในสมัยประวัติศาสตร์แล้ว ในบริเวณบ้านเขาล้อ ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๕ กิโลเมตร ของเมืองดอนคา ปรากฏร่องรอยของความเป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายหรือยุคโลหะ และคงจะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองดอนคาในเวลาต่อมา มีการพัฒนาด้านระบบชลประทานด้วยการชักน้ำจากที่สูงเข้ามาใช้ภายในเมืองเช่นเดียวกับ เมืองสุโขทัย

¹ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

ภาพถ่ายทางอากาศเลขที่ ๒๒ - ๘ บ้านดอนคา อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
(ถ่ายเมื่อ ๓๑/๑๐/๘)

ภาพถ่ายโดย โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพถ่ายทางอากาศเลขที่ ๒๒ - ๕ บ้านหัวถนนกลาง ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
(ถ่ายเมื่อ ๒๘/๑๐/๑๙)

ภาพถ่ายโดย โครงการวิจัยชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๓.๗ เมืองไพศาลี

เป็นเมืองที่มีคูน้ำคันดิน ๒ ชั้น รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน มีคูน้ำคันกลาง ขนาดยาวประมาณ ๗๐๐ เมตร กว้างประมาณ ๕๐๐ เมตร ตั้งอยู่ตำบลลำโรงชัย อำเภอไพศาลี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยทวารวดี บริเวณที่ตั้งชุมชนเป็นที่ราบลุ่ม มีคลองลำโรงชัยไหลผ่าน

จากการขุดแต่งของกรมศิลปากรในปี พ.ศ.๒๕๓๙ พบโบราณสถาน ประกอบด้วย อุโบสถมณฑป วิหารและเจดีย์ ทางบริเวณด้านตะวันออก ผลจากการศึกษาหลักฐานชั้นดินทางด้านโบราณคดี ยังพบว่า บริเวณแห่งนี้มีการตั้งชุมชนอยู่ก่อน การสร้างโบราณสถาน

จะเห็นว่า ในชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายในหลายพื้นที่มีการพัฒนาเข้าสู่การเป็นชุมชนการเป็นคูน้ำคันดินในสมัยทวารวดี เช่น บ้านใหม่ชัยมงคลพัฒนาเป็นชุมชนจันเสน ชุมชนบ้านเขาบ่อพัฒนาเป็นชุมชนเมืองโคกไม้เดน ชุมชนบ้านเขาส้อพัฒนาเป็นเมืองคอนคา ชุมชนสมัยทวารวดีเหล่านี้ บางแห่งก็ยังมีพัฒนาการต่อเนื่องเข้าสู่สมัยสุโขทัยและอยุธยาต่อมา^๑

^๑ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครสวรรค์ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

๔. ศิลปะสถาปัตยกรรมนครสวรรค์และบริเวณใกล้เคียง

- ๔.๑ สมัยอารยธรรมอินเดีย
- ๔.๒ สมัยอารยธรรมมอญ
- ๔.๓ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย-ชวา
- ๔.๔ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมเขมร
- ๔.๕ สมัยเปลี่ยนแปลงอารยธรรมมอญ-เขมร

บทที่ ๔

ศิลปะสถาปัตยกรรมนครสวรรค์และบริเวณใกล้เคียง

วิทยาลัยครุนครสวรรค์ได้จัดสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เมืองนครสวรรค์ ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๓ กันยายน ๒๕๒๗ สำหรับในหัวข้อนี้ ผู้บรรยายประกอบไปด้วย ผศ.ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ อาจารย์วิทยา เริงโกสมุ และอาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์ แต่จะเรียบเรียงเฉพาะรายละเอียดการบรรยายของ ผศ.ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ซึ่งมีเนื้อหาที่น่าสนใจของศิลปะสถาปัตยกรรมนครสวรรค์และอาณาจักรข้างเคียง ดังนี้

เริ่มได้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๗ โดยการค้นคว้าของนายควอริทซ์ เวลส์ (Quaritch Wales) ต่อมา ๒๕๐๙ คุณพินิจก็พบเมืองโบราณที่จันทเสน ๒๕๑๑ - ๒๕๑๒ นายบรอนสันและนายเดลล์มาทำการขุดค้นที่จันทเสน เพื่อประกอบวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของนายบรอนสันซึ่งเสนอต่อมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียในปี ๒๕๑๙ วิทยานิพนธ์นี้ยังไม่ได้พิมพ์แต่ว่ามี Xerox อยู่ที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๐๙ - ๒๕๑๐ ก็มีการค้นคว้าที่ต่งแมนางเมือง (ส่วนต่งแมนางเมืองก็ค้นพบในปี ๒๕๙๙ เช่นเดียวกัน) อันนี้คือข้อมูลทางศิลปวัตถุที่มีอยู่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เพราะว่าเป็นช่วงระยะเวลาที่มีเอกสารทางประวัติศาสตร์คือจารึกและจดหมายเหตุทั้งภายในและภายนอกประเทศน้อยมาก คือแทบจะไม่มีเลย เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ของนครสวรรค์ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จึงมีข้อมูลที่สำคัญคือ ศิลปวัตถุ

ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและด้านโบราณคดี สามารถแยกยุคสมัยของศิลปวัตถุที่พบในจังหวัดนครสวรรค์ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หรือก่อนคนไทยจะเข้ามามีบทบาทในแผ่นดินนี้ได้ ๕ ยุค หรือ ๕ สมัย แต่ละสมัยเรียกชื่อตามอารยธรรมที่เป็นบ่อเกิดของศิลปะในแต่ละสมัย คือ

๑. สมัยอารยธรรมอินเดีย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑
๒. สมัยอารยธรรมมอญ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔
๓. สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย - ขวา ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕
๔. สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมเขมร ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และ
๕. สมัยเปลี่ยนแปลงอารยธรรมมอญ - เขมรเป็นอารยธรรมไทย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙

หลังจากกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นไป ก็เป็นสมัยอารยธรรมไทย ภายในแต่ละสมัยอารยธรรมก็ได้แยกออกมาเป็นยุคเพื่อให้ความสะดวกในการค้นคว้า

๔.๑ สมัยอารยธรรมอินเดีย

สมัยอารยธรรมอินเดีย ในสมัยอารยธรรมอินเดียนี้เป็นช่วงระยะเวลาในพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ ที่ภาคกลางของประเทศไทย เป็นเส้นทางในการค้าขายของชาวอินเดียที่มาทำการค้าขาย พ่อค้าชาวอินเดียได้ตั้งหลักแหล่งในจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อควบคุมเส้นทางการขนส่งผลิตภัณฑ์จากป่าในภาคเหนือ ส่งไปยังเมืองท่าซึ่งอาจจะอยู่ที่ลพบุรี วัฒนธรรมอินเดียที่มีบทบาทต่อศิลปะ ในจังหวัดนครสวรรค์ แบ่งได้เป็น ๓ ยุค คือยุคต้น ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นการขุดค้นของนาย บรอนสันและนายเดลล์ ในยุคต้นนี้จากการขุดค้นในด้านโบราณคดีที่จันเสน ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวนาขนาดเล็ก ทำเครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเครื่องปั้นดินเผาของอินเดียในยุคนั้น และเริ่มนิยมการเผาศพมากกว่าการฝัง อันนี้แปลว่ารับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ยุคนี้ตรงกับระยะที่สองของประวัติศาสตร์เมืองจันเสน

ต่อมายุคกลาง ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๘ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ในยุคนี้พ่อค้าชาวอินเดียได้นำเอาสินค้าจากตะวันตกเข้ามาขายในบริเวณนี้ และยังส่งไปประเทศจีน เป็นยุคของตะเกียงโรมันที่พบที่พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี และตะเกียงในลักษณะนี้ก็ได้ให้อิทธิพลแก่ตะเกียงที่พบที่นครปฐมและที่เมืองบน ที่เมืองบนพบแค่ส่วนปลายของตะเกียง ตะเกียงรุ่นที่ได้รับความนิยมจากตะเกียงแบบโรมันที่พบที่พงตึก เป็นการค้าขายโดยพ่อค้าชาวอินเดียซึ่งเป็นคนกลาง เพราะว่าเรือของคนอินเดียมีคุณสมบัติดีกว่าเรือของชาติพื้นเมืองหรือเรือของคนจีน นครสวรรค์เป็นเมืองซึ่งติดต่อกับเมืองออกแก้ว ซึ่งเป็นเมืองท่าของรัฐพูนันที่สามเหลี่ยมแม่น้ำโขงในปัจจุบัน และก็ยังติดต่อกับรัฐที่ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของอ่าวไทยในลุ่มแม่น้ำท่าจีน ซึ่งปรากฏว่าพบศิลปวัตถุร่วมลักษณะกันในยุคนี้ได้แก่ศิลปวัตถุที่เรียกว่าแบบพูนัน เป็นศิลปวัตถุร่วมลักษณะพูนันที่พบที่จันเสน ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับที่พบพูนัน คือกระดิ่งสำริด ต่างหูดีบุก แม่พิมพ์ดินเผาสำหรับประทับลายบนเครื่องปั้นดินเผา ทั้งหมดนี้ พบที่พูนัน จันเสน และอุ้งทองด้วย คือจันเสนกับอุ้งทอง มักจะพบอะไรคล้าย ๆ กันมาก ซึ่งเป็นเหตุให้เรียกยุคนี้ว่า ยุคพูนันตอนต้น และดินแดนในบริเวณนครสวรรค์อาจจะเป็นที่ตั้งของรัฐจินหลิน ซึ่งประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเหลียงของจีนกล่าวว่า กษัตริย์พินมันเป็นแห่งอาณาจักรพูนัน ทรงยกทัพเรือข้ามอ่าวไทยไปตีรัฐจินหลินในพุทธศตวรรษที่ ๘ ซึ่งรัฐจินหลิน ตั้งอยู่ตอนเหนือของอ่าวไทย ซึ่งก็น่าจะเป็นในบริเวณนครสวรรค์

ยุคปลาย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ จากการขุดค้นพบ ทราบว่าจันเสนเติบโตเป็นเมืองขนาดย่อม และกับมีความสัมพันธ์กับเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่

บริเวณรอบอ่าวไทยตอนเหนือ ทั้งยังมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัฐฟูนันเช่นเคย ซึ่งรูปแบบของเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีลักษณะดินเผา ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเครื่องปั้นดินเผาที่พบที่อุทอง เมืองศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรีและที่ออกแก้ว โดยเฉพาะภาชนะน้ำ จึงเรียกยุคนี้ว่า ยุคฟูนันตอนปลาย ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เป็นช่วงระยะเวลาที่อิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย ได้นำเอาศิลปวัตถุเข้ามาทั้งนี้ทั้งนั้นเพราะว่าเหตุการณ์จากภายในประเทศอินเดียคือการขยายอำนาจของราชวงศ์คุปตะ โดยพระเจ้าสมุทราชคุปตะ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ชาวอินเดียที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำคงคา และทางอินเดียภาคใต้เข้ามายังประเทศในเอเชียอาคเนย์ ในช่วงนี้เป็นช่วงของหิวที่พบที่จันเสน หิวด้านหนึ่งเป็นภาพม้าเดินเข้าแถวกัน และตอนบนของม้า เป็นรูปพระอาทิตย์หม้อน้ำแห่งความอุดมสมบูรณ์ เขาโคสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ ศรีวิตชะ สัญลักษณ์แห่งผู้มีบุญมาก ๆ จัตรสัญลักษณ์ของกษัตริย์ หอยสังข์สัญลักษณ์ของกษัตริย์เช่นเดียวกัน และแฉ่งจามรี ซึ่งก็ยังเป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์อยู่ทุกวันนี้ รวมทั้งจัตรด้วย และก็จบลงด้วยพระจันทร์ส่วนหงส์ ประวัติศาสตร์ศิลปะกำหนดอายุได้ เพราะว่าหงส์ที่มีหางเป็นพันธุ์พฤษพานี้มันจะเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลากลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เป็นต้นไป มันจะไม่มีเก่ากว่านี้ ดังเช่นที่พบที่ถ้ำอชันดา กำหนดอายุตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๐ หงส์ในยุคนี้มีหางเป็นพันธุ์พฤษพานี้ เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ศิลปะก็น่าจะถูกกว่าโบราณคดีที่ว่า หิวนี้มีอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ ส่วนหงส์อีกชนิดเป็นหงส์มีหางยาวอันนี้เป็นภาชนะดินเผาที่พบที่คูบัว เป็นเอกลักษณ์พิเศษของศิลปะเครื่องปั้นดินเผาอมฤ คือ ประทับตราเป็นรูปสัตว์หรือคน

๔.๒ สมัยอารยธรรมมอญ

ต่อมาสมัยอารยธรรมมอญ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ชาวพื้นเมืองซึ่งใช้ภาษามอญอันมีหลักฐานก็คือ จารึกและตราดินเผาที่พบที่จันเสนหลายชิ้นมีจารึกเป็นภาษามอญ อักษรแบบอินเดียภาคใต้ ชาวพื้นเมืองมอญเหล่านี้สืบทอดวัฒนธรรม อินเดียเอามาเป็นของตนเอง และก็สามารถปกครองตัวเองได้ และเป็นคนกลางในการค้าแทนชาวอินเดีย เพราะฉะนั้นยุคนี้ก็เป็นยุครุ่งเรืองของชาวพื้นเมืองเพราะว่าเป็นคนที่ทำการค้าแทนคนจากต่างประเทศ สมัยอารยธรรมมอญ แบ่งเป็น ๓ ยุคด้วยกัน คือ

ยุคต้น ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในยุคนี้จันเสนได้กลายเป็นเมืองที่มีคูน้ำล้อมรอบ ส่วนศิลปะที่พบที่จันเสนกำหนดอายุในยุคนี้ก็คือ ผนังตราดินเผา ซึ่งจารึกอยู่ข้าง ๆ เป็นภาษามอญว่า เป็นสมบัติของคนมอญชื่อนายชุต ซึ่งเป็นรูปแบบที่นายชุตขอขมมาจากเหรียญทองแดง ที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าจันทรคุปตะที่ ๒ ของอินเดีย ซึ่งปกครองอินเดียอยู่ประมาณ พ.ศ. ๙๒๓ - ๙๕๗ คือตรงกลางจะเป็นรูปตรีศูล และมีครุฑซึ่งมองด้าน

ตรงและก็มีวั้วซึ่งมีหลังโหนกขึ้นมา เป็นรูปแบบของตราพระเจ้าจันทรคุปตะที่ ๒ ซึ่งมอญชื่อ ชุตคองความประทับใจมากจึงขอยืมมาใช้เป็นตราส่วนตัวของตนเอง อันนี้ก็กะอายุอยู่ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ที่นี้ยุคกลางของอารยธรรมมอญที่นครสวรรค์ก็ไม่ปรากฏอะไรมา นอกจากหม้อหรือไหขนาดย่อม ทาสีขาวและสีแดง ที่คอและที่ปาก

หม้อที่พบที่จันเสนซึ่งหม้อแบบนี้พบเป็นจำนวนมากที่สมโบรีไพรกุก หรือเมืองหลวงของพระเจ้าอิศานวรมันของอาณาจักรอิศานปุระ คือที่เขมร ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ส่วนนั้นเป็นภาชนะในลักษณะเดียวกับที่พบที่บ้านมณฑล อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อันนี้ก็ตีความว่านครสวรรค์ ไชยา และอิศานปุระ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

ยุคกลางของอารยธรรมมอญ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นยุคที่รัฐทวารวดีรุ่งเรือง รัฐทวารวดี อยู่ที่อุทอง และจำกัดด้วยอายุเวลา คือ จะปรากฏขึ้นในเอกสารจีนในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และจะจบลงในเอกสารจีนในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เพราะฉะนั้นมันจำกัดด้วยเวลาและจำกัดด้วยภูมิศาสตร์ เพราะว่าในช่วงระยะเวลาที่พบเหรียญษาปณ์เขียนว่า " บุญกุศลของพระเจ้ากรุงทวารวดี " ก็ปรากฏว่าพบเหรียญษาปณ์อีกชิ้นหนึ่งที่มีจารึกว่า " ลวะปุระ " ลวะปุระนี่ก็คือ ชื่อของเมืองลพบุรีเก่า และตลอดจนรัตนปัญญาเถระเขียนชินกาลมาลินี ก็ใช้คำว่า " ลวะปุระ " เมื่อหมายถึงเมืองลพบุรี คำว่า ลพบุรี เป็นคำซึ่งเริ่มมีในสมัยพระนารายณ์มหาราช แต่ในสมัยเขมรเรียกว่า " ละโว้ " แต่ชื่อจริงของเขาคือ " ลวะปุระ " ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ส่วนนครปฐมซึ่งเริ่มเจริญขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และเจริญอยู่ในเอกสารจีนจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เข้าใจว่าเป็นรัฐอีกรัฐหนึ่งที่ชื่อว่า " กลชะปุระ " หรือที่จีนเรียกว่า " เกนลวะปุชาโระ " อย่างไรก็ตามจะสังเกตได้ว่าแม่น้ำเจ้าพระยาจะแบ่งออกมาเป็น ๒ รัฐ คือ รัฐลวะปุระ ตั้งอยู่ที่ลพบุรี และรัฐทวารวดี ตั้งอยู่ที่อุทอง เพราะฉะนั้นจึงไม่ใช่คำว่า สมัยทวารวดี เพราะมันทำให้เห็นเรื่องราวผิดไป แต่ใช้ว่าสมัยอารยธรรมมอญ เพราะว่าแต่ละรัฐพวกนี้เป็นรัฐที่ขึ้นอยู่กับอารยธรรมมอญทั้งนั้น อย่างไรก็ตามนครสวรรค์มาเจริญเอาในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ไม่พบหรือพบศิลปะโบราณวัตถุน้อยมาก

ยุคปลายของอารยธรรมมอญ คือพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อันเป็นยุครุ่งเรืองและยุคนี้ก็สอดคล้องกับยุคประวัติศาสตร์ระยะที่ ๕ ของเมืองจันเสน ซึ่งกำหนดอายุไว้กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ก็ใกล้เคียงกับที่กำหนดไว้ คือ ปลาย ๑๒ - ต้น ๑๔ ศิลปะในยุคนี้เจริญขึ้นพร้อมกับความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา คือศิลปะในประเทศไทยจะไปกันกับพุทธศาสนาหรือไม่ก็ศาสนาฮินดู จะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อศาสนาหรือไม่ก็พระมหากษัตริย์ ในยุคนี้เป็นยุคที่โคกไม้เดนรุ่งเรือง ได้ค้นพบโบราณสถานทั้ง

หมด ๑๖ แห่ง โบราณสถานที่สำคัญเป็นเจดีย์ขนาดย่อม มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีบันไดขึ้นทั้งสี่ด้านไปสู่ลานประทักษิณส่วนฐานนั้นย่อเก็จ มีลักษณะเช่นเดียวกับ เจดีย์จุลปะโทน ที่จังหวัดนครปฐม จากโบราณคดีทั้งหมด เจดีย์โคกไม้เดนน่าจะมีลักษณะเช่นเดียวกันแต่เล็กกว่ามาก ส่วนเจดีย์ในประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ นี้ก็คือว่าประดับด้วยภาพดินเผาและปูนปั้นเล่าเรื่องนิทานในพุทธศาสนาและประดับด้วยพระพุทธรูปเจ้าในซุ้มซึ่งอยู่ที่ฐาน ขึ้นบันไดไปเป็นลานประทักษิณ ส่วนแผนผังของเจดีย์ที่โคกไม้เดนซึ่งเปรียบเทียบกับแผนผังของเจดีย์จุลปะโทนซึ่งเหมือนกัน แม้แต่ย่อเก็จก็จะเหมือนกันกับจุลปะโทน ส่วนลานประทักษิณสี่เหลี่ยมมีบันไดขึ้นทั้งสี่ด้านเหมือนกันและที่ฐานลานประทักษิณก็มีภาพปูนปั้นประดับเช่นเดียวกัน ส่วนเจดีย์จุลปะโทนเป็นปูนปั้นประดับที่ฐาน

ด้านเหนือของฐานลานประทักษิณ มีสิงห์นั่งอยู่ข้างบันได สิงห์ตัวนี้นั่งหันข้าง แต่หันหัวกลับคือที่โคกไม้เดนซึ่งนั่งอยู่ข้างบันได ส่วนสิงห์ที่จุลปะโทนที่อยู่ข้างบันไดไม่ได้หันหน้า คือตำแหน่งเดียวกัน แล้วนั่งในท่าลักษณะเดียวกัน ในด้านเหนือก็ปรากฏชิ้นส่วนดังที่เห็น เป็นยักษ์ในความหมายดั้งเดิมก็คือ ผู้พิทักษ์ทรัพย์ในดินซึ่งแตกต่างกับนาคซึ่งเป็นผู้พิทักษ์สินในน้ำ ยักษ์นี้ไม่ใช่ยักษ์วัดพระแก้ว พวกนั้นเรียกว่า " รากษส " พวกนั้นเป็นสมุนของทศกัณฐ์ แต่ความหมายดั้งเดิมของยักษ์ คือ เทวดาที่พิทักษ์สินในดิน นั่นคือภาพขวาที่พบที่จุลปะโทน พวกนี้บางท่านก็เรียกว่า " ท้าวชุมพล " คือเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่งในพุทธศาสนา ส่วนศาสนาฮินดูเรียกว่า " ท้าวกุเวร " แต่ทั้งสองท่านเป็นยักษ์ทั้งนั้น

ทางด้านใต้ พบรากษสไม่ใช่ยักษ์แล้ว อยู่ในท่าแบก นี่คือรากษส นี่คือสมุนของทศกัณฐ์ นี่คือต้นสกุลของรากษสแบกที่พบที่เจดีย์ทอง วัดพระแก้วหรือที่เรามักจะเรียกกันว่า ยักษ์แบก อันนี้ดั้งเดิมที่สุดอยู่ที่โคกไม้เดนกับจุลปะโทน

ด้านทิศตะวันตก เป็นด้านที่สมบูรณ์ที่สุดของโคกไม้เดน คือประกอบด้วยสัตว์ในนิมพานต์ ชื่อ " สกุนไกรสร " สกุนไกรสรนี้ ตัวเป็นสิ่งโต แต่หัวเป็นนกมีปีก ภาษาฝรั่งเรียกว่า Griffin ซึ่งเป็นสัตว์ที่อยู่ใน Mythology ของเอเชียภาคกลาง ภาษาไทยเรียกว่า " สกุนไกรสร " ส่วนเจดีย์จุลปะโทน แต่ที่พบที่โคกไม้เดนด้วย ซึ่งไม่มีรูป คือนกหัสติ ตัวเป็นนกแต่หัวเป็นช้าง นี่ก็สัตว์ในนิมพานต์ ซึ่งพบมากที่จุลปะโทน แต่ไม่ทราบว่าจะเวลานี้อยู่ที่ไหน ก็คือสกุนไกรสรที่โคกไม้เดน ว่าเป็นตัวสิ่งโต หัวเป็นนกและก็มีปีก ซึ่งเป็นสัตว์ประเภทเดียวกันกับที่พบที่จุลปะโทน แต่หักไปแล้วเหลือแต่หางกับตัวสิงห์ ตรงกลางของสกุนไกรสรที่ด้านตะวันตกของโคกไม้เดนก็ปรากฏว่าพบผู้ชายที่ขึ้นกอยู่ เรียกว่า เป็นพระกาฬสีนคแลก หรือพระพรหมสีนงส์ ซึ่งสันนิษฐานว่าไม่ใช่ทั้งสองอย่าง แต่เป็นเทพเจ้าขันตุมาร หรือสกันท ซึ่งเป็นโอรสของพระอิศวรกับนางปาวาดี อันนี้

เป็นที่นิยมกันมากในสมัยคุปตะและในสมัยมอญ ดังที่พบที่นครปฐม คือในการตีความจะต้องใช้ความนิยมของสมัยนั้นด้วย เพื่อจะตีความว่าเป็นใครกันแน่ พระพรหมกับพระกาฬไม่เคยปรากฏเลยในศิลปะอินเดียในยุคนี้ เพราะฉะนั้นเป็นไปได้โดยปริยาย คนที่ชี้หงส์ก็ได้แก่ สกันท คือพระพรหมชี้หงส์ไม่มี พระกาฬชี้นกแสกก็ไม่มีในศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ

ในทิศตะวันตก เช่นเดียวกันก็พบพญาช้าง นี่คือเรื่องของพญาช้างฉัททันต์ซึ่งก็พบที่จุลปะโตนเช่นเดียวกันในท่าเดียวกัน คือเรื่องของพญาช้างฉัททันต์นี้เป็นชาดกที่เก่าที่สุดในพุทธศาสนา และวิวัฒนาการมามากเหลือเกิน เรื่องที่ปรากฏขึ้นครั้งแรกซึ่งปรากฏขึ้นในภาพสลักที่ ธารคุปต์ ในประเทศอินเดียในพุทธศตวรรษที่ ๓ เรื่องจะมีอยู่แค่นายพรานเอาธนูไปยังพญาช้างฉัททันต์ เรื่องพญาช้างฉัททันต์ที่เห็นอยู่ มีมือโผล่ขึ้นมากับธนู อันนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีที่อยู่ในชาดก ที่นี้ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และ ๑๒ คติธรรมของพุทธศาสนาเปลี่ยนไป คือคติธรรมของความเสียสละเข้ามาสู่มหายาน แต่ยังไม่เป็นมหายานนัก แค่นานมาก ๆ คือนายพรานไม่ต้องออกแรงเลย นายพรานเพียงแต่ไปพบพญาช้างฉัททันต์และของา พญาช้างฉัททันต์ก็ดึงงาของตัวเองทั้ง ๖ งาด้วยวงและยื่นไปให้แก่นายพรานซึ่งหมอบคอยอยู่ด้วยความขอบพระคุณ

อันนี้เป็นคติธรรมของพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และ ๑๒ ซึ่งปรากฏที่โคกไม้เดน และที่เมืองพุกาม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาที่เสียสละ นี่คือมูลสารวาสติวาส ที่ใช้พระคัมภีร์ภาษาสันสกฤต เพราะฉะนั้นที่เมืองพุกามนี้จะมีทั้งคติของมูลสารวาสติวาส คือถืองาอยู่ในวง พร้อมกับคติธรรมของเถรวาท คือใช้ธนู คือจะปรากฏขึ้นพร้อมกัน ซึ่งเวลานั้นนักวิชาการหลายท่านก็เห็นด้วยว่าที่เมืองพุกามมีมูลสารวาสติมาก่อน

โคกไม้เดน มีลักษณะใกล้เคียงกับเจดีย์จุลปะโตนมากเหลือเกิน แม้กระทั่งห้วงบันไดที่จะขึ้นไปสู่ลานทักษิณก็ประดับด้วยหน้าสิงห์ หน้าสิงห์ที่พบที่โคกไม้เดนซึ่งครั้งหนึ่งเคยประดับห้วงบันไดที่จุลปะโตน คือราวบันไดจะเป็นลื่นซึ่งแลบออกมาจากหน้าสิงห์ อันเป็นระบบการประดับในสมัยคุปตะของอินเดีย ซึ่งมีอิทธิพลแก่โคกไม้เดนและจุลปะโตน แม้กระทั่งลายก้านขดซึ่งประดับอยู่ปลายซุ้มที่โคกไม้เดนก็เหมือนที่จุลปะโตน อันนี้เป็นส่วนหนึ่งของปลายซุ้ม ซุ้มจะขึ้นมาอย่างนี้ แล้วจบลงอย่างนี้ จะเห็นลายลูกประคำของตัวซุ้ม

เจดีย์สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่โคกไม้เดน มีลักษณะเดียวกันกับเจดีย์จุลปะโตน และโคกไม้เดนคือแผนผังสี่เหลี่ยม มีบันไดขึ้นทั้ง ๔ ด้าน คือบันไดช่วงนี้ เป็นประตูเข้าแล้วเป็นอุโมงค์เข้าไปเดินประทักษิณภายใต้ลานทักษิณก็ได้ ซึ่งแท้ที่จริงมันไม่ใช่ มันเป็นเทคนิคของการก่อสร้างสถูปในสมัยนั้น คือช่วงที่ไม่ทาน้ำหนักก็จะใช้กรวดและทรายถมคือ ช่วงลานทักษิณนี้ไม่ต้องทาน้ำหนักตัว

สถูป เพราะฉะนั้นก็ใช้กรวดและทรายถม แต่ว่ามีกำแพงเป็นอิฐล้อมรอบเพื่อไม่ให้กรวดทรายตกลงไป แต่ไม่ต้องทาน้ำหนักเลย ช่วงที่ทาน้ำหนักก็เป็นอิฐไป อันนี้เป็นเทคนิคในการสร้างสถูป ในพุทธศาสนาคือที่เบคสะโน (Beikthano) ในประเทศพม่าซึ่งเป็นวัฒนธรรมปยู นั่นคือสถูปสี่เหลี่ยม ซึ่งมีอะไรยื่นออกมาด้านหนึ่ง อันนั้นคือราวบันได ซึ่งหักหายไปแล้วอีกด้านหนึ่ง ช่วงขาตรงกลางนั้นไม่ใช่ช่วงทาน้ำหนักจึงทิ้งว่าง แม้กระทั่งมหาสถูปที่เบคสะโน นั่นคือที่เป็นกลม ๆ เช่นเดียวกัน คือช่วงที่ไม่ทาน้ำหนักจะใช้กรวดและทรายถม อันนี้เป็นเทคนิคการสร้างที่มาจากอินเดียภาคใต้จากนครนาคาจุลนครทะ ส่วนที่โคกไม้เดนช่วงที่ไม่ใช้จะเห็นว่ามิบันไดขึ้นไปและก็ทาน้ำหนักเช่นเดียวกับที่เบคสะโน นี่คือเทคนิคของการก่อสร้างเจดีย์ซึ่งปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่ในประเทศไทย และประเทศพม่า เช่นที่วัดมหาธาตุ ราชบุรี ก็ยังเห็นได้ชัด ที่กล่าวมานี้จะอยู่ในช่วงแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๓

ต่อมาในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๓ สถูปก็เปลี่ยนไปแล้ว คือไม่มีลานทักษิณอีกต่อไป ไม่มีบันไดขึ้น มีแต่ฐานซึ่งก็ยังย่อเก็จเช่นเดียวกัน แล้วก็เอาภาพที่ประดับลานทักษิณนั้นมาประดับไว้ที่ฐาน ดังเช่น โคกไม้เดน คือลานทักษิณกับบันไดหายไปแล้ว แต่ก็ยังประดับด้วยภาพเล่าเรื่องเก่าๆ ของพระพุทธเจ้าอีกเช่นกัน เช่นบุรุษกำลังหันข้างซึ่งหมอบอยู่เรื่องนี้ปรากฏอยู่ที่เจดีย์จุลปะโทนกำลังชำแหละข้างอยู่ อันนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนาใช้คัมภีร์ภาษาสันสกฤตเพราะไม่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภาษาบาลี เป็นเรื่องของความเสียดสี คือข้างไปเจอคนซึ่งเดินทางอยู่ในทะเลทรายกลุ่มหนึ่ง ซึ่งไม่มีอาหารกินก็ไปถามข้างว่าจะหาอาหารได้ที่ไหน ข้างก็บอกว่าที่ตีนหน้าผาจะมีข้างตายอยู่ตัวหนึ่งไปกินได้ ว่าแล้วข้างก็วิ่งด้วยความเร็วไปก่อนคน ขึ้นไปยอดเขาและกระโดดลงมา เมื่อคนมาถึงจึงเจอข้างตายสด ๆ ร้อน ๆ คนผู้หนึ่งก็บอกว่า ข้างนี้เป็นข้างที่เราเคยพูดด้วยนี่เราจะไปกินเพื่อนเราได้อย่างไร แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็บอกว่า เขาตายเพื่อเรา ถ้าเราไม่กินข้างก็ตายเปล่า เพราะฉะนั้นช่วงนี้ก็เป็นช่วงชำแหละข้าง แต่ที่สำคัญก็คือ คัมภีร์เป็นภาษาสันสกฤตและเรื่องนี้ไม่ปรากฏในภาษาบาลี ซึ่งทำให้ผมสันนิษฐานว่าโคกไม้เดนจะสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ นี้ เป็นครั้งสุดท้ายที่ปรากฏเรื่องเล่าเรื่องกินรีตัวผู้กับตัวเมีย ตัวผู้ไปหาผลไม้กิน ซ้ำแม่ น้ำไปเผอิญน้ำท่วมกลับเข้ามาไม่ได้ ซึ่งเป็นเวลา ๑ คีน แต่กินรีทั้งคู่เมื่อมันเจอกันแล้วก็ยังพูดถึงเรื่องที่ว่ามันต้องแยกกันไป ๑ คีนไปอีกหมื่นปี อันนี้แสดงถึงความรักที่แม้จะจากไปคีนเดียวก็ยังพูดไม่สิ้นสุดเป็นเวลาอีกหมื่นปี ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตเหมือนกัน

คูบัว เป็นยุคหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ศิลปะมอญเสื่อม คือว่ารูปบุคคลขาดความเป็นคน และคล้าย ๆ กับหุ่นกระบอก คือไม่มีกล้ามเนื้อไม่มีอะไรแล้วและมีมือก็เสื่อมลง การกำหนดอายุนี้สามารถกำหนดได้จากความใกล้เคียงของลวดลายในโคกไม้เดน เป็นขุ่มประดับสลู๊ป ซึ่งในยุคนั้นนิยมลายที่เรียกว่า " ลายผักกูด " ลายผักกูดเป็นที่นิยมกันมากในศิลปะมอญ เช่นที่ จุลปะโทน และในศิลปะเขมร สาเหตุที่เรากำหนดอายุได้ก็เพราะว่าศิลปะเขมรนี้มีจารึกประกอบส่วนใหญ่ ลายผักกูดเป็นลายที่นิยมในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พุทธศาสนานิกายอนิกายเถรวาทเริ่มเข้ามาในแผ่นดินไทยประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และค้นพบที่จังหวัดนครสวรรค์ก็เป็นพระพิมพ์ที่เน้นถึงคติธรรมของพุทธศาสนาเถรวาท คือเน้นที่อยู่ท้องค์พระพุทธเจ้าและเหตุการณ์ขององค์พระพุทธเจ้าศรีศากมุนี แสดงถึง ๔ ปางที่สำคัญ คือปางปฐมเทศนา ปางสมาธิใต้ต้นโพธิ์ซึ่งในที่นี้ใช้แทนตรัสรู้ มหาปาฏิหาริย์ หรือ ยมกปาฏิหาริย์ ที่เมืองสาวัตถี คือกำลังเหาะอยู่ในอากาศ และปางนิพพาน คือสลู๊ป แต่ที่แน่ใจว่าเป็นหินยานก็เพราะว่าจะแสดงให้เห็นเทพที่ยืนเคียงข้างพระพุทธเจ้า คือพระอินทร์กับพระพรหม พระอินทร์ในศิลปะอินเดียในยุคนี้นะจะมุ่งใจกระเบนสั้นส่วนพระพรหมจะมุ่งใจกระเบนยาวกรอมข้อพระบาทเหมือนกับแขกยามเดี๋ยวนี้ จะผิดกันระหว่างพระอินทร์กับพระพรหมเพราะมุ่งไม่เหมือนกัน พระอินทร์พระพรหมเป็นเทพในศาสนาในนิกายเถรวาท ซึ่งหินยานไม่นิยม ก็เป็นตอนปางแสดงธรรมเท่านั้น ไม่มีท่อนบน ที่พบในจังหวัดนครสวรรค์ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓

ที่เมืองทัพชุมพล ตำบลหนองกรด อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ก็พบพระพิมพ์และสลู๊ป ซึ่งมีจารึกซึ่งกำหนดได้จากการวิวัฒนาการของจารึก ว่าอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นพระพุทธเจ้าเคียงข้างด้วยพระโพธิสัตว์ อันนี้จะเป็นส่วนของมหายานซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่เป็นการสร้างรูปของมหายาน คือรูปมหายานจะแสดงภาพที่มีพระโพธิสัตว์อยู่เคียงข้าง อันนี้ก็เป็สลู๊ปเช่นเดียวกับที่พบที่หนองกรด อำเภอเมือง สลูปลักษณะเช่นนี้พบที่อินทร์บุรี เพราะฉะนั้นเราจะเห็นว่าถ้าสมบูรณ พวกที่พบที่หนองกรดจะมีหน้าตาเป็นยังไง คือมีฉัตรวลีหรือปล้องไฉนสูงขึ้นไปข้างบน บัลลังก์นั้นเป็นรูปกลมไม่ใช่สี่เหลี่ยม นั่นแสดงว่าไม่ได้รับอิทธิพลจากลังกาสลู๊ปที่มีบัลลังก์สี่เหลี่ยมซึ่งเรารู้จักกันในปัจจุบันเป็นอิทธิพลจากลังกา

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ไม่พบเลยในจังหวัดนครสวรรค์ พบแต่ฐานหินทรายที่วัดจันเสน สันนิษฐานว่า มันน่าจะเป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่วัดมหาธาตุสุโขทัยนี้พระมหาเถรศรีศรีถ่านำไปจากบริเวณจังหวัดนครสวรรค์ เพราะในจารึกหลักที่ ๒ มหาเถรศรีศรีถ่านุรณะพระธาตุหลวง หลังจากบูรณะพระธาตุหลวงแล้วก็ส่งคืนไปหาพระพุทธรูปหินไกล ๒ คืบ ๓ คืบ บาง

ขึ้นกันหนักต้องใช้คนยกกัน ๔ คน นำมาปะติดปะต่อกัน และไปตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุ สุโขทัย เพราะฉะนั้นพระพุทธรูปมอญ ทั้ง ๒ องค์นี้เามาจากวัดมหาธาตุ สุโขทัย

นอกจากพุทธศาสนาแล้วก็ยังมีศาสนาฮินดูที่ปรากฏขึ้นที่จันเสน อันได้แก่ ดินเผาเป็นพระอิศวรในปางนาฏราช เป็นราชาของนาฏศิลป์ กำลังเต้นเพื่อก่อให้เกิดโลกใหม่ คือ พระอิศวรจะทำลายโลก เมื่อทำลายเสร็จแล้ว ก็จะเต้นใหม่เพื่อให้เกิด energy ในการสร้างโลก ส่วน " ศักติ " หรือส่วนที่เข้มแข็งของพระอิศวรที่เรียกว่า " พระอุม่า " พระอุมานี้ไม่ใช่มเหสี ไม่ได้เป็นภรรยาพระอิศวร แต่เป็นส่วนที่เข้มแข็งของพระอิศวร เพราะในศาสนาตันตระของฮินดูเชื่อว่า ในคน ๆ เดียวกันมีทั้งส่วนที่เป็นผู้หญิงและส่วนที่เป็นผู้ชาย ส่วนที่เป็นผู้หญิงนั่นคือ ส่วนที่เข้มแข็ง กล้าหาญ ไม่ขี้เกียจ ส่วนที่เป็นผู้ชายนั่นคือส่วนขี้เกียจ ส่วน passive ซึ่งตันตระของพุทธศาสนากลับกัน ในพุทธศาสนาส่วนที่เป็น passive คือส่วนที่เป็นผู้หญิง เช่น ฟรอยด์ แต่ส่วนที่เป็น active คือส่วนที่เป็นผู้ชาย ซึ่งมันกลับกันกับของฮินดูเพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่านี่อุม่าหรือกาลีกำลังเต้นอยู่แสดง active energy ของส่วนที่เป็นผู้หญิง

คนที่เมืองจันเสนและเมืองบนก็ยังมีเครื่องรางของขลัง คือทุกคนแม้จะอยู่ในสมัยมอญก็ยังอยากจะรวย อยากจะอุดมสมบูรณ์ก็มักจะใช้เครื่องรางของขลังซึ่งมี ๒ ด้าน ด้านหนึ่งเป็นรูปക്ഷക്ഷมีหรืออภิชะของนางศรี นางศรีจะเกิดขึ้นมาจากมหาสมุทร ผุดขึ้นมาจากดอกบัวในท้องสมุทรแห่งความมิด และก็มีข้าง ๒ เชือกเกิดขึ้นมา แล้วก็เอาน้ำพ่นไปที่นางศรี คืออภิชะขึ้นมาเป็นคน เป็นเทพธิดา แห่งความอุดมสมบูรณ์ นำโชคลาภ ส่วนท้าวภูเวร ยักษ์ซึ่งปกป้องทรัพย์ในดิน ซึ่งอยู่ด้านที่ ๒ เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่ของดินเผาพวกนี้ก็จะมียูอยู่ตอนบน สำหรับสอดใส่เชือกเพื่อแขวนคอ เป็นเครื่องรางของขลัง นำความอุดมสมบูรณ์และโชคลาภมาให้แก่ผู้ใส่ อันนี้ที่พบจันเสน ช่วงฐานนี้ไม่ใช่ของเขา เป็นสมัยมอญรุ่นหลังเหมือนกัน ท้าวภูเวรด้านหนึ่ง อภิชะของนางศรีอีกด้านหนึ่ง อันนี้จันเสน และพวกนี้ก็พบที่อุ้มทอง

เครื่องถ้วยในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ มีลักษณะของเครื่องถ้วยมอญโดยตรง คือพวกที่ประดับด้วยการประทับตราเป็นรูปสิงห์หรือรูปสัตว์ หรือรูปคนอยู่ในช่อง เช่นพบที่จันเสนเป็นรูปคน ส่วนที่พบที่เบคสะโน ที่พม่า ในรูปร่างลักษณะเดียวกัน แบ่งเป็นช่อง ๆ แล้วก็มีภาพคนหรือสัตว์อยู่ในนั้น ส่วนใหญ่ของศิลปวัตถุที่พบที่จันเสนและโคกไม้เดนจะอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ในสมัยอารยธรรมมอญตอนปลาย

๔.๓ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย-ชวา

สมัยร่วมลักษณะอินเดีย - ขวา เมืองแถว ๆ นครสวรรค์ในยุคนี้เริ่มเสื่อมแล้ว เพราะความรุ่งเรืองในทางเศรษฐกิจนั้นไปอยู่ที่คาบสมุทรภาคใต้ในสมัยที่กษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ปกครองอยู่ในคาบสมุทรภาคใต้ และก็เป็นสมัยแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรศรีวิชัย เป็นเพราะว่าเหตุการณ์ในการเดินเรือเปลี่ยนไป การค้าอยู่ในเมืองของอาหรับและเปอร์เซีย ซึ่งต้องเดินทางข้ามมหาสมุทรในการค้าขายระหว่างตะวันออกตะวันตก เพราะฉะนั้นตอนบนของอ่าวไทยความเจริญจึงลดน้อยลง ในช่วงระยะเวลานี้ พุทธศาสนาลัทธิวัชรยานเข้ามาจากมหาวิทยาลัยนาลันทาและตอนอื่นในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงเรียกว่า สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมอินเดีย - ขวา ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ที่โคกไม้เดนก็ปรากฏว่าพบพระพิมพ์ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกันมากกับพระพิมพ์ที่พบที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง ที่จังหวัดกาฬสินธุ์

ในยุคช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นยุคที่อารยธรรมมอญที่เมืองฟ้าแดดและในภาคอีสานเจริญรุ่งเรือง เพิ่งจะปรากฏขึ้นในยุคนี้ พระพิมพ์ในลักษณะเช่นนี้ พบที่อุทอง พบที่ศรีมหาโพธิ พบที่นครปฐม และที่พนัสนิคม และพระพุทธรูปประทับยืน แล้วมีสลูปลูกอยู่เคียงข้าง อันนี้พบที่จันเสน ซึ่งเหมือนกันเลยกับที่พบที่นาคูน จังหวัดมหาสารคามในภาคอีสาน อันนี้เข้ามาสู่ช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในช่วงนี้ปรากฏว่าค้นพบที่ดงแม่นางเมือง ครั้งแรกของดงแม่นางเมือง คือ ครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ดังปรากฏเสมอเป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าเคียงข้างด้วยเทวดาถือแล้ว ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเสมอที่เมืองฟ้าแดด และที่โคกไม้เดนมีวัฒนธรรมเสมอเช่นเดียวกันกับภาคอีสาน

พระพุทธรูปในจำนวน ๑๘ องค์ ที่พบที่ดงแม่นางอยู่ในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นพระพุทธรูปที่รับอิทธิพลจากศิลปะร่วมลักษณะอินเดีย - ขวา ศิลปะมอญจะหม่นเฉิงพระหัตถ์ขวาปางวิตรณะ หรือปางแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายแบมือออก แต่ที่สำคัญคือ หม่นเฉิงและไม่หม่นคลุมอีกแล้ว ดังเช่นที่พบที่อุทอง และจะมีประภามณฑลอันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะจากอินเดียแบบपालอยู่เบื้องหลังด้วยซึ่งเริ่มเข้า นอกจากนั้นยังมีสิ่งที่เข้ามาใหม่ในยุคนี้ คือ รัศมี เป็นรูปรัศนะหรือรูปแก้ว เพิ่งจะเข้ามาในยุคนี้กับศาสนาวัชรยานปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พระพุทธรูปจากดงแม่นางเมืองซึ่งเราเปรียบเทียบอายุได้กับพระพุทธรูปที่พบที่ปราจีนบุรีเป็นช่วงระยะเวลาการสิ้นสุดอารยธรรมมอญในภาคกลาง

๔.๔ สมัยร่วมลักษณะอารยธรรมเขมร

อารยธรรมเขมร ตั้งแต่ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อารยธรรมเขมรเข้ามาปกครองส่วนใหญ่ของประเทศไทยยกเว้นแต่ภาคเหนือ แต่ไม่ปรากฏศิลปะเขมรที่นครสวรรค์ เป็นศิลปะจากอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือเช่นเดียวกันเป็นภาพนางกาลิยันอยู่บนพระอิศวร พระกฤษณะและนางราชา พระพุทธรูปเช่นเดียวกับที่พบที่จันเสนซึ่งมีรูปลักษณะมาจาก

พุทธศตวรรษที่ ๑๗ แต่นอกเหนือจากจารึกดงแม่นางเมืองไม่ปรากฏว่าพบศิลปะร่วมลักษณะศิลปะเขมรเลย ซึ่งในช่วงนี้ความสำคัญของนครสวรรค์คงจะขึ้นอยู่กับลพบุรี อันเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมเขมรในภาคกลาง และก็จะเลยนครสวรรค์ไปเลย

๔.๕ สมัยเปลี่ยนแปลงอารยธรรมมอญ-เขมร เป็นอารยธรรมไทย

รูปแบบศิลปะพระพิมพ์พบที่จันทเสน มีลักษณะเดียวกับที่พนัสนิคม พระกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ อโยธยา นครศรีธรรมราช สุพรรณบุรี เป็นศิลปะในครั้งหลังศตวรรษที่ ๑๘ ก่อนเป็นเวลาที่พระนครศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางทางการเมืองแห่งใหม่ ภายหลังจากพระเจ้าอู่ทองโปรดให้ขุนดินสร้างเมืองทวารวดีศรีอยุธยาขึ้นในปี พ.ศ.๑๘๙๐ เป็นสถานีกาการค้าที่สำคัญด้วยเป็นท่าเรือใหญ่ที่ควบคุมการค้าภายในประเทศไว้ถึง ๓ แม่น้ำหลัก คือ แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำเจ้าพระยา และอีก ๑๐ สายน้ำย่อย ฉะนั้นบรรดาสินค้าเข้า-ออก จากหัวเมืองต่างๆ ไม่ว่าจะเป็เมืองเชียงใหม่ สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ลพบุรีหรือสุพรรณบุรี กำแพงเพชร และนครสวรรค์ จะต้องผ่านสถานีแห่งนี้ เป็นยุคแห่งความเปลี่ยนแปลงมาสู่อารยธรรมไทย เป็นยุคที่รัฐบาลสยามซึ่งเข้าใจว่าอยู่ที่อยุธยาปัจจุบัน เริ่มมีบทบาทในการรุกรานภาคใต้ ดังราชวงศ์หยวนว่าสยามอย่าทำร้ายมลายูเออร์

พระพิมพ์พวกนี้เป็นพระพิมพ์ในลักษณะของรัฐบาลสยาม ซึ่งนิยมพระพุทธรูป ๓ องค์อยู่ด้วยกัน ในเรือนแก้วและมีต้นโพธิ์อยู่ข้างบน และก็พบลักษณะเดียวกันนี้น่าจะมาจากลพบุรีหรือหริภุญไชย ซึ่งเมื่ออิทธิพลเขมรเสื่อมลงอิทธิพลมอญหรือหริภุญไชยก็เข้ามาแทนที่ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘

¹ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี-กัมพูชา กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมพ์ ๔ ส.ศ. ๓๕๓๖

๕. กรณีศึกษา

๕.๑ อาคารประเภทวัด

๕.๑.๑ วัดเกรียงไกรกลาง อ.เมือง

๕.๑.๒ วัดมหาโพธิ์ใต้ อ.เก้าเลี้ยว

๕.๑.๓ วัดหนองนมวัว อ.ลาดยาว

๕.๒ อาคารประเภทบ้าน

๕.๒.๑ ชุมชนบ้านเขาทอง

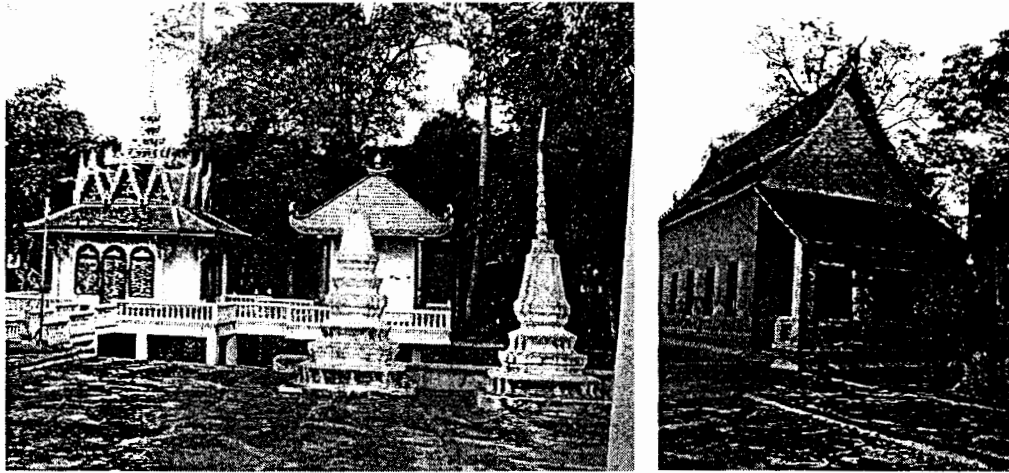
๕.๒.๒ ชุมชนบ้านแก่ง

๕.๒.๓ ชุมชนบ้านหนองนมวัว

บทที่ ๕
กรณีศึกษา

๕.๑ อาคารประเภทวัด

๕.๑.๑ วัดเกรียงไกรกลาง

- ที่อยู่** : เลขที่ 1 บ้านปากน้ำเกรียงไกร หมู่ที่ 5 ตำบลเกรียงไกร อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** : คณะสงฆ์มหานิกาย
- เนื้อที่ที่ดินตั้งวัด** : 250 ไร่ 1 งาน 20 ตารางวา
- อาณาเขต** : ทิศเหนือ ยาว 12 เส้น ติดกับที่ดิน น.ส. ชั้น จันทร์ทรัพย์
ทิศใต้ ยาว 12 เส้น ติดกับที่ดินนายสวิง ศาสตร์ศรี
ทิศตะวันออก ยาว 5 เส้น 3 วา 1 ศอก ติดกับหนองราชมนต์
ทิศตะวันตก ยาว 4 เส้น 16 วา 2 ศอก ติดกับแม่น้ำน่าน
ตาม ส.ค. 1 เลขที่ 1
- ที่ตั้ง** : พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบอยู่ริมแม่น้ำน่านทางฝั่งตะวันออก มีถนนสายนครสวรรค์-ชุมแสง การคมนาคมสะดวก
- สิ่งปลูกสร้าง** : อาคารเสนาสนะต่างๆ มี
1. อุโบสถ กว้าง 7.73 เมตร ยาว 19.50 เมตร สร้างประมาณ พ.ศ. 2224 ได้บูรณะหลายครั้ง
 2. วิหารหลวงพ่อดุสิต กว้าง 5.12 เมตร ยาว 15.80 เมตร สร้างประมาณ พ.ศ. 2400-2430
 3. ศาลาการเปรียญ กว้าง 17.99 เมตร ยาว 22.46 เมตร สร้าง พ.ศ. 2375 ได้บูรณะหลายครั้ง
 4. หอสวดมนต์ กว้าง 10 เมตร ยาว 10 เมตร สร้าง พ.ศ. 2441 ได้บูรณะครั้งสุดท้าย พ.ศ. 2522
 5. กุฏิสงฆ์ จำนวน 4 หลัง
- ปูชนียวัตถุมีประธานในอุโบสถและสร้างเจดีย์หลายองค์

ความเป็นมา

วัดเกรียงไกรกลาง สร้างขึ้นเป็นวัดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2174 รับเข้าเป็นวัดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2174 ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สถาปตยกรรมโดยเฉพาะอาคารต่างๆ เริ่มนิยมทำเป็นเส้นโค้งที่ฐานและหลังคา คงเป็นลักษณะสืบเนื่องมาแต่ครั้งศิลปะสุโขทัยแล้ว โดยเฉพาะชายคาชั้นปีกนกนั้น ศิลปะอยุธยาไม่นิยมสร้างยื่นออกมามาก การมุงหลังคานิยมใช้กระเบื้องชนิดหางดัด และกระเบื้องชนิดกาบมีกระเบื้องเชิงชายประกอบ กระเบื้องที่ใช้มุงเป็นกระเบื้องเคลือบนั้นมีใช้กันมาตั้งแต่สมัยพระเพทราชา ศิลปะยุคนี้ยังมีลักษณะเจดีย์ที่เป็นแบบฉบับอีกลักษณะหนึ่ง คือ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ประมาณ พ.ศ.2224 ในสมัยอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ ช่วงนี้ อิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบยุโรปเริ่มแผ่เข้ามาอิทธิพลอยู่ในสถาปัตยกรรมไทย มีการก่อสร้างซุ้มประตูหน้าต่างโค้งแบบ Gothic¹

เดิมมีนามเรียกกันต่างๆ คือ วัดเชียงกาย หรือ วัดเชียงgray หรือ วัดเชียงไกร ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น "วัดปากน้ำ" และ "วัดใหญ่" ครั้นเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จโดยทางชลมารค ทอดพระเนตรเห็นวัดถูกน้ำท่วมไปหมด จึงพระราชทานนามว่า "วัดคงคา" หรือ วัดคงคาราม

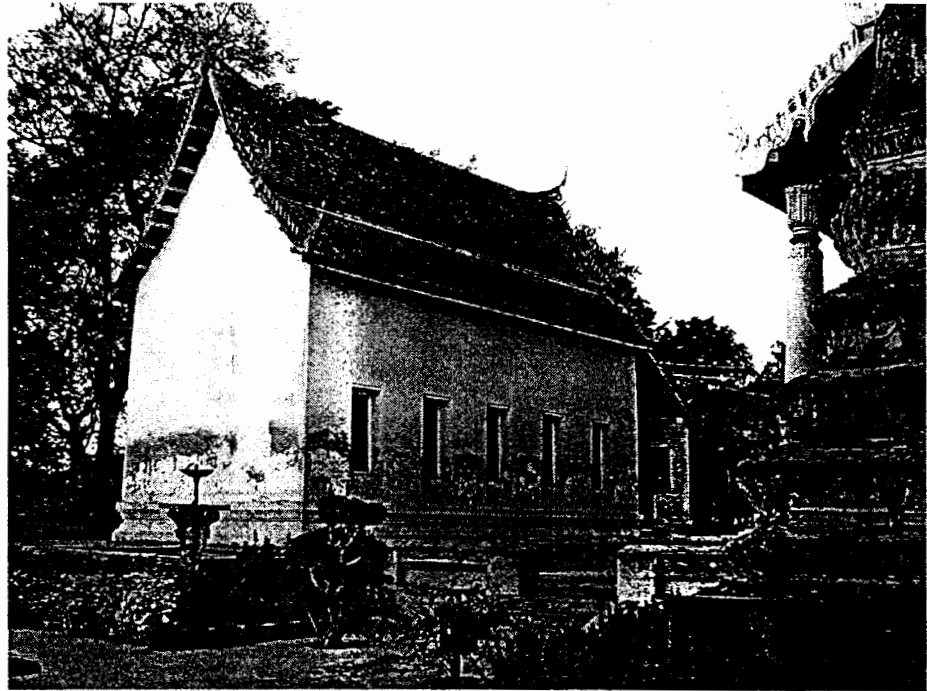
ต่อมาในช่วงระหว่างประมาณ พ.ศ. 2473-2474 นายทัฬหสูวรรณนิษฐ์ ได้เป็นกำนันในตำบลแถวนี้ ได้รับพระราชทานนามเป็น "ขุนเกรียงไกรกำหราบพาล" ด้วยเหตุนี้ตำบลนี้จึงได้เปลี่ยนเป็น ตำบลเกรียงไกร และวัดคงคารามก็ได้เปลี่ยนนามเป็น "วัดเกรียงไกรกลาง" ให้สอดคล้องกับชื่อตำบลด้วย ด้านหน้าวัดนี้มีสระน้ำมนต์ ซึ่งเรียกกันว่าหนองราชมนต์ เดิมใช้เป็นที่ประกอบกิจสังฆกรรม "โบสถ์น้ำ" แต่ปัจจุบันไม่ได้ประกอบกิจใดๆ

สระน้ำเล็กๆ หน้าวิหารซึ่งถูกขุดเอาดินขึ้นมาถมปรับระดับพื้นที่รอบๆ วิหารและอุโบสถ มีอาคารทรงจัตุรมุข มุขละสามจั่ว ยอดทรงเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองแบบอยุธยา-รัตนโกสินทร์ และสร้างกังจีนเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งหลัง แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสถาปัตยกรรมจีน ได้เข้ามาผสมผสานกับสถาปัตยกรรมไทยเดิมของวัด เนื่องจากมีคนจีนในจังหวัดได้เข้ามาร่วมทำบุญถวายเงินให้สร้าง แต่งานสถาปัตยกรรมจีนในวัดไทยโดยทั่วไปปรากฏให้เห็นน้อยมาก เพราะคนจีนเองก็นิยมที่จะสร้างศาลเทพเจ้า ตามความเชื่อในลัทธิเต๋า และความเชื่อพื้นบ้าน² บางแห่งก็มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี เช่นศาลเจ้าเตี้ยเขียนหรือศาลเจ้าพ่อเตี้ยเทียนกง อำเภอโกรกพระ

การศึกษาทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. 2375 เป็นต้นมา มีโรงเรียนประถมศึกษารวมทั้งมัธยมศึกษาตั้งอยู่ในวัดนี้ด้วย สำหรับพระภิกษุอยู่จำพรรษาปีละ 15 รูป

¹ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์ เสนอ นิลเดช

² ฐานข้อมูลจังหวัดนครสวรรค์ ๒๕๔๒ สำนักฝึกอบรมและบริหารวิชาการ สถาบันราชภัฏนครสวรรค์

วิหารหลวงพ่อธรรมมูล มีขนาดทงห้อง ไม่มีการลดหลังคาทั้งมุขหน้าและมุขหลัง เป็นหลังยาวตั้งแต่ห้องที่สองถึงทงโดยตลอด ลดหลังคาด้านข้างเป็นปีกนกชายคาสันทั้งสองข้าง รวมอยู่เป็นหน้าบ้านเดียว มุขหน้าห้องที่หนึ่งทำโถงทางเข้ามีบันไดทางขึ้นทางด้านข้างทั้งสองด้าน ดังเช่นวัดในสมัยสุโขทัย ส่วนด้านหน้าจะเป็นโถงโล่ง ประตูทางเข้ามีเพียงประตูเดียว มุขหน้ามีเพียงหลังคาปกคลุมลาดลงมาจากระดับได้แป้วเสาชายคาปีกนก ซึ่งอุโบสถวัดบ้านบนอำเภอพยุหะคีรี ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ หากแต่มีองค์ประกอบของศิลปกรรมแบบรัตนโกสินทร์ จึงมีรายละเอียดของศิลปะที่วิจิตรงดงามมากกว่า

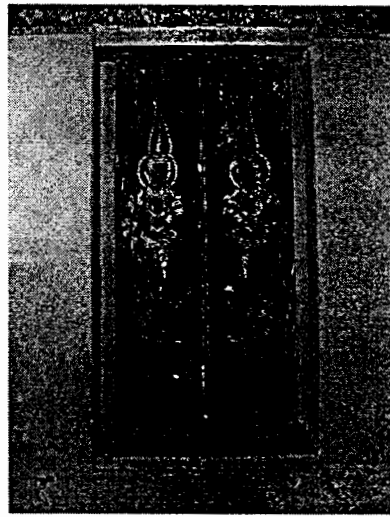
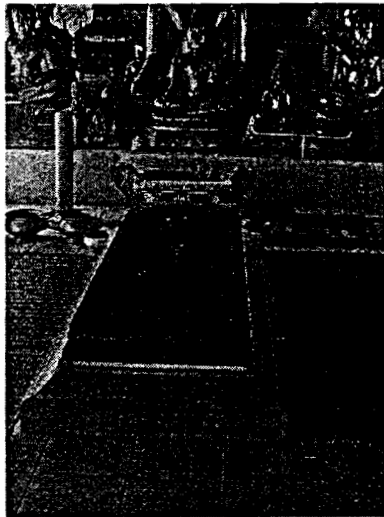
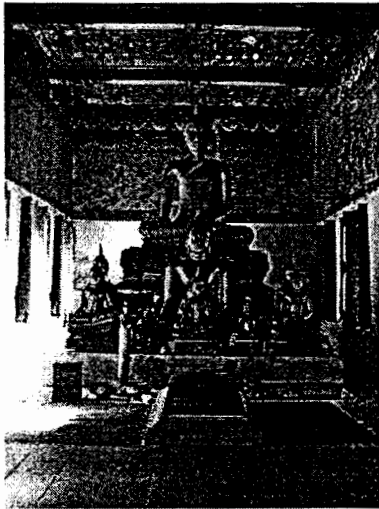

ด้านหน้าวิหาร

ทางเข้าด้านหน้าอุโบสถ

ภายในวิหารหลวงพุทธมุลยกพื้นเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่ตั้งรอยพระพุทธรูป
จำลอง จากมณฑปหลังเดิม และหมู่พระประธานโดยยกระดับฐานชุกชีพระประธานไว้สูงที่สุด
ระดับพื้นอุโบสถภายในเป็นทางเดินโดยรอบ

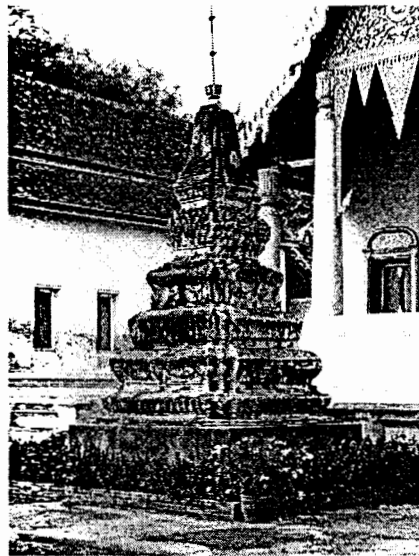
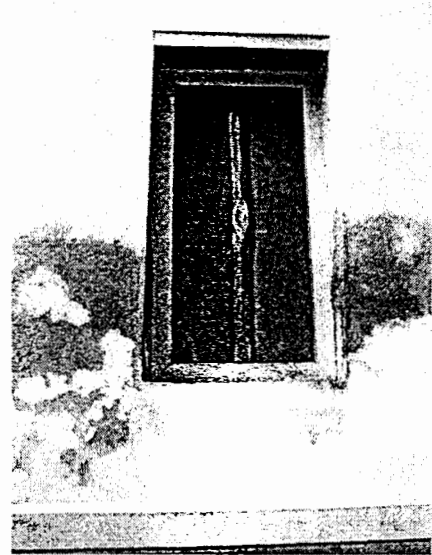

พระพุทธรูปจำลอง

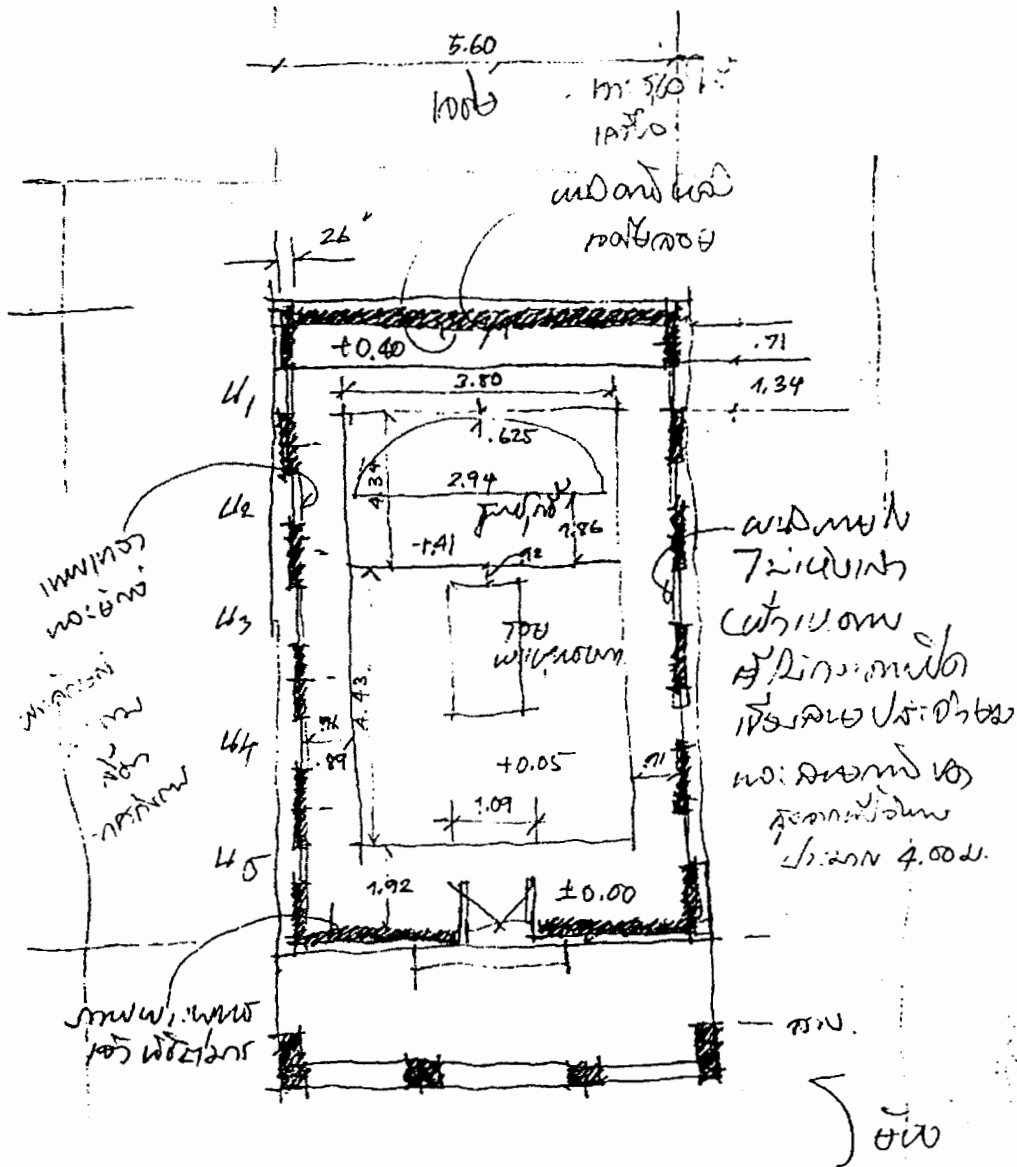
ภาพเขียนสีน้ำมันบนบานหน้าต่างภายใน

โครงสร้างเครื่องบนหลังคาและเพิงด้านหน้าเป็นโครงสร้างไม้ ผนังอุโบสถก่ออิฐฉาบ
ปูนภายในเขียนภาพจิตรกรรมเหนือระดับขอบวงกบ ด้านทางเข้าเป็นลายพระพุทธรูปประวัติ
ตอนพิชิตมาร ด้านข้างทั้งสองด้านเป็นลายเทพเทวาและยักษ์ ด้านหลังพระประธานเป็นภาพ
เจดีย์ลอย โครงสร้างผนังมีลักษณะแบบกำแพงรับน้ำหนัก ฐานเป็นฐานปัทม์ พื้นอุโบสถยกสูง
ขึ้นไม่มากนัก ประมาณ ๔๕-๕๐ เซนติเมตร รอยคราบน้ำปรากฏอยู่ใต้ขอบล่างของวงกบหน้า
ต่าง คาดว่าคงจะมีน้ำท่วมเหมือนเมื่อครั้งในอดีต

บ้านลมแบบนาครวย มีหางหงส์รูปนาคเลี้ยวเป็นโครงรูปของนาค ๓ เศียร สัดส่วนดู
 เทอะทะ ใบระกาห่างดูแก้งก้างเหมือนวัดทางเหนือ เช่นวัดในพะเยา ไชราหน้าบ้านตีไม้กระดาน
 ตามแนวตั้งแล้วทาสีแดงปิดไม้กลอนและแป แต่มองเห็นแปลานได้ชัดเจน หน้าบ้านฉาบปูน
 เรียบไม่มีการตกแต่งลวดลายใดๆทั้งสิ้น บ้านประตูและหน้าต่างแบ่งเป็นสองบานเปิดเข้าทาง
 ด้านใน ฝีมือการก่อสร้างแบบพื้นๆเรียบง่าย ดังเรือนพักอาศัยแบบไทยเดิมทั่วไป

ระเบียบการวางผังวิหารและเจดีย์ยังคง
 วางในแนวทิศตะวันออกและตะวันตกโดยวาง
 หน้าหน้าไปทางทิศตะวันออกตามคติพุทธ
 ลักษณะสถาปัตยกรรม มีองค์ประกอบ
 ของโค้งซุ้มประตูหน้าต่าง ในสมัยสมเด็จพระ
 นารายณ์ เลียนแบบมาจากชาวมณฑลพระ
 พุทธบาท แต่เจดีย์องค์เล็กเป็นเจดีย์ย่อมุมไม้
 สิบสอง เข้าใจว่ามาสร้างเสริมขึ้นในภายหลัง
 ส่วนยอดชำรุดมาก จะเห็นได้ว่าสถาปัตยกรรม
 ไทยเองก็มีการผสมผสาน รูปแบบ
 สถาปัตยกรรมของในแต่ละยุคสมัย เช่นกัน

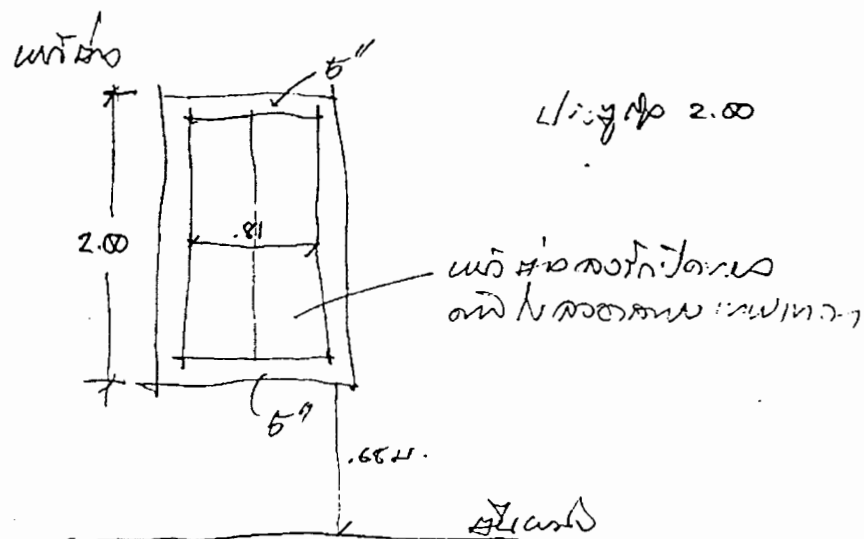
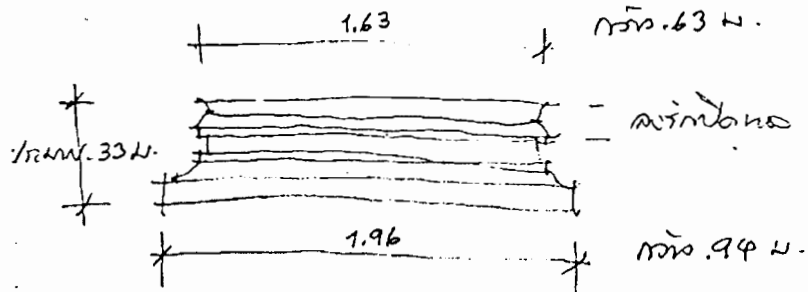
ผนังทาสี
ผนังปูน
ประตู
หน้าต่าง
ช่องลม

ผนังปูน 7 ชั้น
ประตูบานอม
ตั้งอยู่ทางด้านหน้าวิหาร
ผนังปูน
ประตูบานอม
ช่องลม 4.00ม.

ตั้งอยู่ทางด้านหน้าวิหาร

ภาพร่างวัดๆในภาคสนาม
ผังวิหารวัดเกรียงไกรกลาง

รูปถ่ายพระพุทธรูป

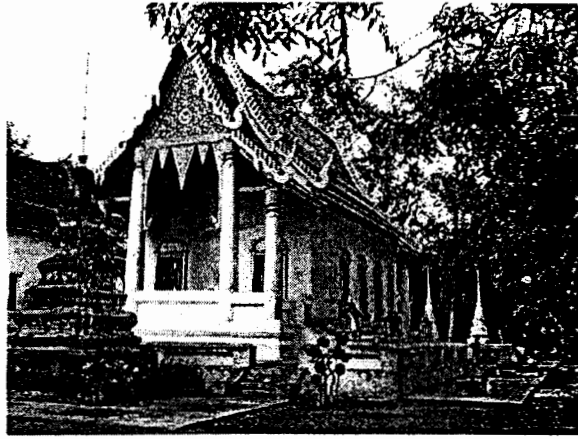

แบบขยายหน้าต่างวิหาร

แบบร่างหน้าต่างวิหาร
 ของพระพุทธรูป
 ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
 กรุงเทพมหานคร

รูปด้านฐานพระพุทธรูป

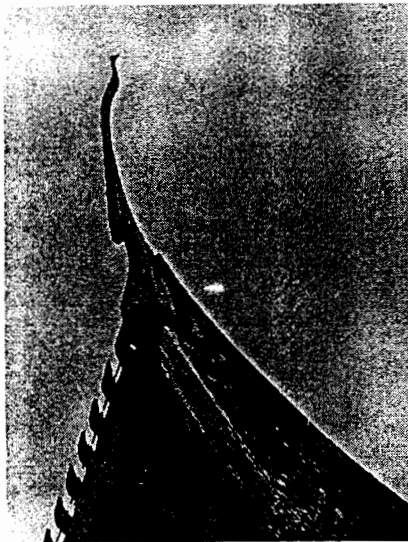
(ภาพร่างบันทึกในระหว่างการออกภาคสนาม)

อุโบสถหลังเก่าหลังได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่

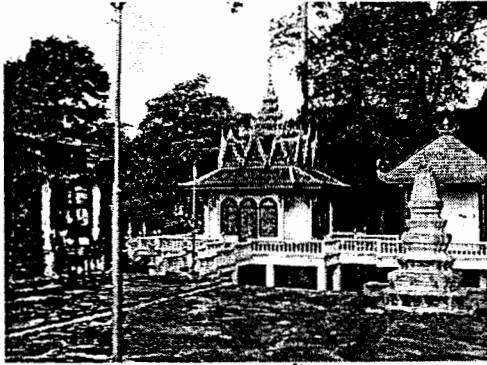
รูปแบบและลวดลายหน้าบัน และทางขึ้นด้านข้างของมุขหน้า
ที่หน้าบันจะไม่มี หน้าอุตปิกนก และหน้าอุตเต้า

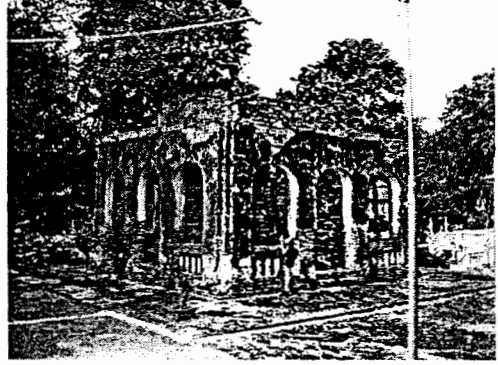
ซ้อฟ้าวิหาร

ซุ้มหน้าต่างอุโบสถ จำลองจากมณฑลพระพุทธรบาท

เก๋งจีนถูกสร้างขึ้นภายในสระขุด

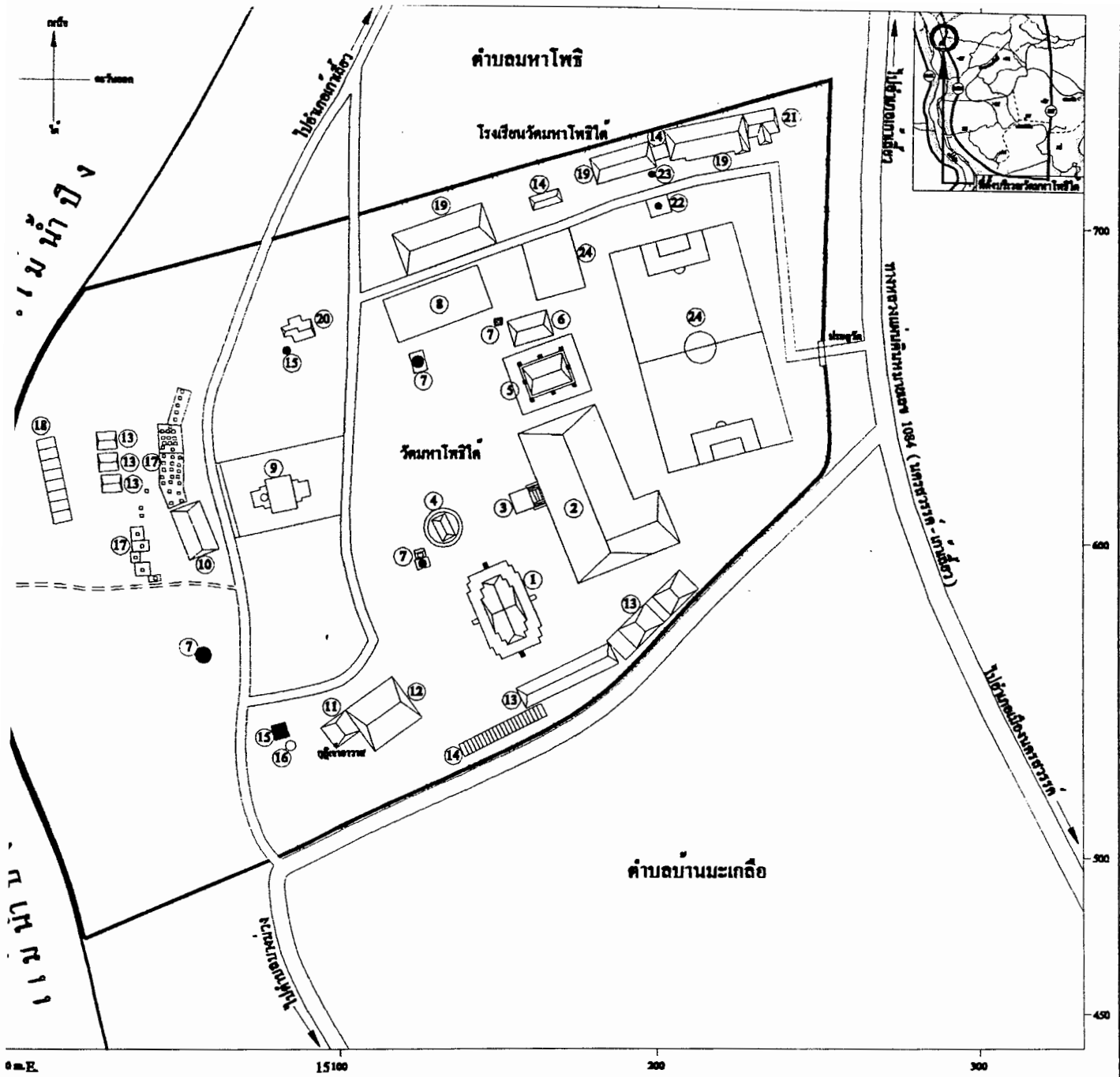
มณฑปพระพุทธบาท

รายละเอียดซุ้มประตูและฐานบัวของมณฑปพระพุทธบาทเก่า

ศาลาเอนกประสงค์และหอสวดมนต์เก่า มีหลังคาแบบปั้นหย่า และหลังคาทรงจั่วมีปีกนกรอบตัวเช่นแบบสุโขทัย

หมายเหตุ

- ขอบเขตแปลงที่ดินและรั้ว
- ถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต
- ทางเดิน
- แม่น้ำ คลอง ห้วย

รายละเอียดสิ่งปลูกสร้างวัดมหาโพธิ์ ตำบลมหาโพธิ์ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์	
① วิหารหลวงพอมแดง (สำนักอโศก)	⑮ คูน้ำ
② ศาลาการเปรียญ	⑯ หอระฆัง
③ หอระฆัง	⑰ บ่อน้ำ
④ วิหารหลวงพอมแดง	⑱ ที่เก็บกระดูก
⑤ โบสถ์เก่า	⑲ สระน้ำ
⑥ โบสถ์ใหม่	⑳ อาคารโรงเรียนวัดมหาโพธิ์
⑦ ศาลี	㉑ บ้านพักครู
⑧ โบสถ์ใหม่ (สำนักอโศก)	㉒ หอสมุดหลวงพอมแดง
⑨ ลม	㉓ ศาลา
⑩ ศาลาการเปรียญหลังเก่า	㉔ หอพระฉายา
⑪ คูน้ำขจร	㉕ สนามกีฬา
⑫ หอระฆังโบราณประจำวัดมหาโพธิ์	
⑬ ศูนย์การเรียนรู้วัดมหาโพธิ์	

แผนที่การไว้ที่ดินปัจจุบันวัดมหาโพธิ์
ตำบลมหาโพธิ์ อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์

0 50 100 เมตร

๕.๑.๒ วัดมหาโพธิ์ใต้

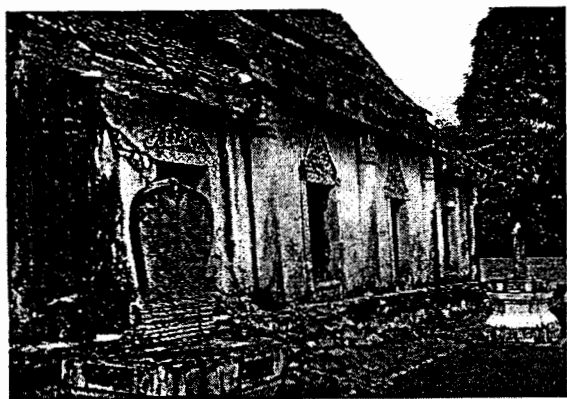
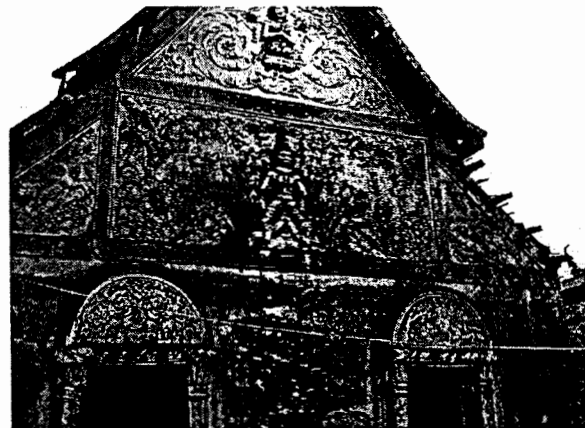
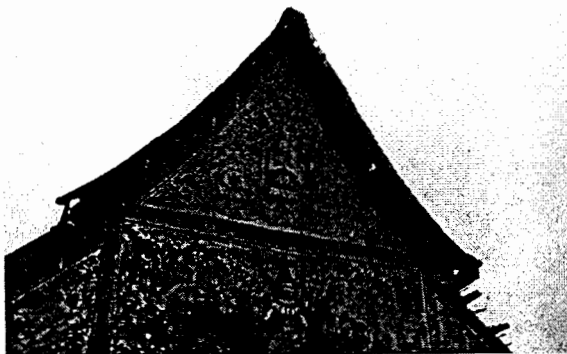

วิหารหลังเก่า

- ที่อยู่** เลขที่ ๓๖๑ บ้านมหาโพธิ์ หมู่ที่ ๓ ตำบลมหาโพธิ์ อ.เก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** คณะสงฆ์มหานิกาย
- เนื้อที่ที่ดินตั้งวัด** 25 ไร่ 88 ตารางวา
- อาณาเขต** ทิศเหนือ ยาว 265 เมตร ติดต่อกับไร่นางปลี้ม
ทิศใต้ ยาว 85 เมตร ติดต่อกับทางสาธารณะ
ทิศตะวันออก ยาว 245 เมตร ติดต่อกับไร่นางลูกอินทร์
ทิศตะวันตก ยาว 180 เมตร ติดต่อกับแม่น้ำปิง
ตามใบตราจองที่ดิน เลขที่ 295
- ที่ตั้ง** พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบมีลักษณะเหมือนรูปสามเหลี่ยม
พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบมีลักษณะเหมือนรูปสามเหลี่ยม
อาคารเสนาสนะต่างๆ มี
1. อุโบสถกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๕ เมตร สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๒๐๙ ก่ออิฐถือปูน ทรงโบราณฐานโค้ง
 2. ศาลาการเปรียญ กว้าง ๒๔ เมตร ยาว ๓๖ เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๐ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ส่วนศาลาการเปรียญหลังเก่าซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำปิงทางด้านทิศตะวันตกของวัด ถูกปล้นยึ่งรกร้างใกล้ผุพัง แต่ยังคงเห็นสภาพโครงสร้างโดยเฉพาะโครงสร้างเครื่องบน

3. กุฏิสงฆ์ จำนวน ๕ หลัง เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ๑ หลัง เป็นอาคารไม้ ๔ หลัง
4. วิหารก่ออิฐถือปูน กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๕ เมตร สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย
5. ปูชนียะวัตถุมี พระประธานในอุโบสถ และมีเจดีย์เก่าแก่คู่มากับวัด ฐานกว้าง ๓ เมตร สูง ๕ เมตร

ความเป็นมา วัดมหาโพธิ์ใต้ สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๑๙๙ สมัยอยุธยาช่วงสมเด็จพระเจ้าฟ้าชัยและสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา สถาปัตยกรรมจะนิยมศิลปะแบบเขมร เดิมมีต้นโพธิ์ใหญ่อายุนับหลายร้อยปี ชาวบ้านจึงเรียกนามวัดนี้ว่า วัดมหาโพธิ์ ตรงกับชื่อหมู่บ้านและตำบล บางคนก็เรียกว่า วัดศรีมหาโพธิ์ใต้ เนื่องจากมีอีกวัดหนึ่งนามตรงกัน จึงเรียกวัดอีกวัดหนึ่งว่า วัดมหาโพธิ์เหนือ เพื่อไม่ให้นามซ้ำกัน วัดนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๙ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นเวลาที่สถาปัตยกรรมแบบยุโรปได้เข้ามามีอิทธิพลกับสถาปัตยกรรมไทยมาก จะเห็นว่าองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวิหาร ตรงซุ้มประตูทางเข้าทั้งสอง จะเป็นซุ้มโค้ง เขตวิสุงคามสีมา กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๘.๒๐ เมตร

วิหารหลังเก่า เป็นวิหารก่ออิฐถือปูน ศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ชุ่มประตูทางเข้าโค้ง ได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมยุโรปซึ่งเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช วิหารวางอยู่ในแนวเหนือใต้ โดยหันหน้าไปทางแม่น้ำปิงทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ขนาดความกว้างประมาณ ๘.๐๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๒.๖๐ เมตร ถือเป็นสถาปัตยกรรมขนาดเล็ก มีขนาด ๔ ห้อง แต่ละห้อง มีความยาวชื่อประมาณ ๗.๕๐ เมตร เป็นวิหารที่มีผนังก่ออิฐถือปูนหนาประมาณ ๒๕ เซนติเมตร ก่อปิดล้อมทุกด้าน ผนังด้านหน้ามีประตูทางเข้าสองทาง ประตูเป็นบานเปิดไม้คู่โดยเปิดเข้าข้างใน หน้าต่างด้านข้างเป็นบานเปิดคู่เช่นกัน จะเจาะช่องหน้าต่างต่าง ๑ ช่อง ระหว่างช่วงเสา ผนังด้านหลังทึบ

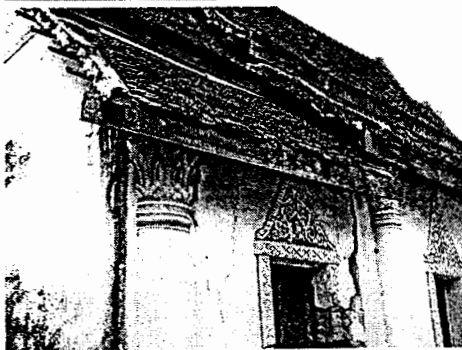
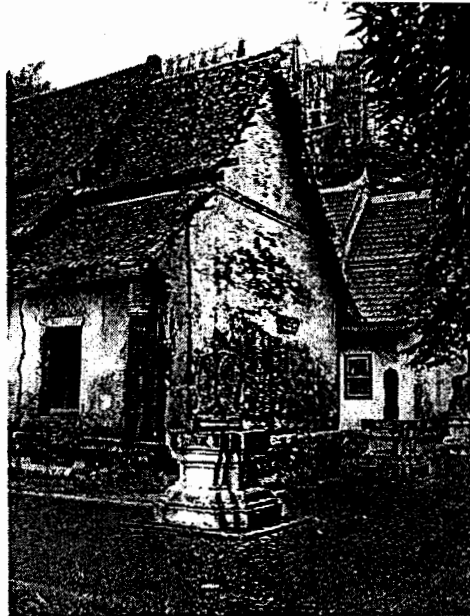
หลังคามีการลดชั้นที่ด้านหน้าและด้านหลังอย่างละ ๑ ครั้ง หลังคาด้านข้างลดเป็นแบบหลังคาปีกนก แต่ภายในวิหารไม่มีเสาดำเนิน หรือเสาดำเนิน แต่จะกำหนดขอบเขตของโถงพระประธาน โดยการยกพื้นภายใน สูงจากระดับพื้นวิหารประมาณ ๑๔ เซนติเมตร และเว้นพื้นที่ภายในเป็นทางเดินกว้างประมาณ ๑.๐๐ เมตร โดยรอบ แต่ทางเดินรอบด้านหน้าจะเว้นไว้ ๒.๘๐ เมตร

ฉินหลังคาเฉียงลาดประมาณ ๔๕ องศา ส่วนลดที่เป็นแผงแรคอสอง ทำด้วยแผ่นไม้ขนาดกว้างประมาณ ๑๒ นิ้ว หนา ๑ นิ้วครึ่ง เนื่องจากชายคาชั้นปีกนกวิหารยื่นออกมาไม่มากตามคตินิยม ในยุคนั้น องค์กรประกอบตกแต่งโถงหน้าบัน และปากแครงจะไม่มีลวดลายตกแต่งพิเศษอย่างใดทั้งสิ้น นอกจากตีไม้กระดานปิดไว้ตรงโถงหน้าบันเท่านั้นเอง

สันหลังคาปูนปั้น ฉาบแต่งปลายทั้งสองข้างตรงตำแหน่งช่อฟ้า ลาดสูงชันเล็กน้อย ไม่มีตัวลายอง ส่วนช่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ เข้าใจว่าคงจะหลุดลงมาแล้ว หลังคามุงด้วยกระเบื้องขอดินเผา รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เกี่ยวยึดกับแปลนไม้ระแนง

หน้าบันด้านหลัง เป็นผนังปูนเรียบไม่มีการตกแต่งประดับลวดลายใดๆ แต่หน้าบันด้านหน้ามีลวดลายปูนปั้นตกแต่ง โดยแบ่งลวดลายออกเป็นสี่ส่วน คือ ส่วนที่เป็นหน้าจั่วสามเหลี่ยม ๑ ส่วน กระจ้งฐานพระ (ในกรอบสี่เหลี่ยมได้หน้าจั่วสามเหลี่ยม) ๑ และหน้าอุตุปีกนก ๒ หน้าจั่วสามเหลี่ยมเป็นรูปเทพเทวาประดับลวดลายกนกกำนด

ลักษณะการวางลายแบบสมดุลงทั้งสองข้าง ลวดลายกระจังฐานพระเป็นรูปยักษ์ เข้าใจว่า ถือกะบองเฝ้าประตูแบบที่วัดโพธิ์ กรุงเทพ แต่มีข้างขวาและแขนข้างซ้ายหลุดหายไป ประดับนกและลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบธรรมชาติ ส่วนหน้า อดูปีกนกเป็นรูปสัตว์หิมพานต์ ประดับลวดลายพันธุ์พฤกษาแบบธรรมชาติเช่นกัน

ด้านข้างและด้านหลังวิหาร

ประตูทางเข้าด้านหน้าขวามือ

ภาพที่ ๑

ประตูทางเข้าด้านซ้ายมือ

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๓

ภาพที่ ๔

ภาพที่ ๑-๔ เป็นภาพซุ้มหน้าต่างรูปจั่ว ด้านทิศตะวันออก เรียงลำดับจากด้านหน้าไปทางด้านหลัง ลวดลายปูนปั้นระบายสีตกแต่งสวยงาม มีลักษณะเฉพาะตัวของช่าง บรรยายเรื่องราววิถีชีวิตของชาวบ้าน ประดับลวดลายกนกประเภทก้านขด ในภาพที่หนึ่งเป็นภาพสามีกำลังลากจูงภรรยา เข้าใจว่ากำลังเมามาย หรือไม่ก็ช่วยพยุงลุกขึ้นมา แล้วแต่จะจินตนาการ ภาพที่ ๒ เป็นภาพคนกำลังไล่จับม้าคงจะเลี้ยงม้า หรือไล่จับม้าให้เจ้านาย ภาพที่ ๓ เป็นภาพแม่จูงมือลูก โดยอุ้มหวิกถ้วยสำหรับ

ไว้ให้ลูกกินด้วย ภาพที่ ๕ เป็นภาพชายหญิง ที่ดูเหมือนว่าฝ่ายชายกำลังจ้องอนอยู่ เนื่องจากฝ่ายหญิง
 ในภาพเฝ้ามองไปอีกทางหนึ่ง อย่างไม่สนใจ เดว่าคงจะโกรธ

ภาพที่ ๕

ภาพที่ ๖

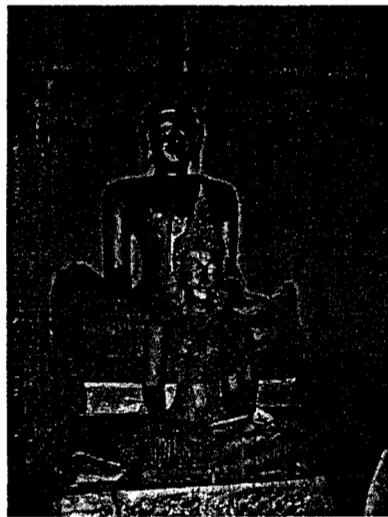
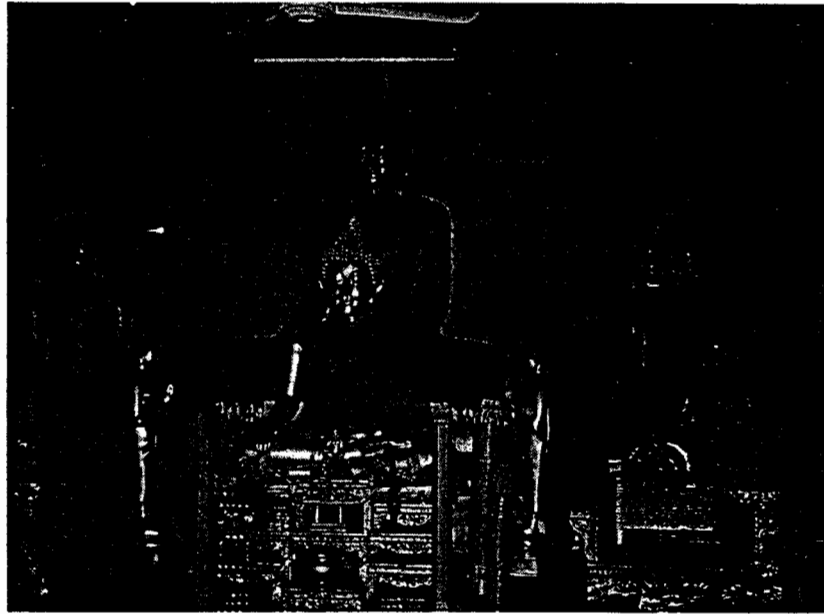
ภาพที่ ๗

ภาพที่ ๘

ภาพที่ ๕-๘ เป็นซุ้มหน้าต่างทางด้านทิศตะวันตก เรียงลำดับจากด้านหลังไปทางด้านหน้า
 วิหาร ลักษณะวนซ้าย ภาพวิถีชีวิตท้องถิ่นด้านทิศนี้ มีภาพของความรุนแรง และมีว่มาปรากฏให้เห็น
 ภาพที่ ๕ เป็นภาพชายกำลังขออะไรบางอย่างจากหญิงซึ่งหันหลังให้อย่างไม่สนใจ ภาพที่ ๖ เป็นภาพ
 ชายสองคนกำลังสูบบ้องกับชากันอยู่ ภาพที่ ๗ มองเห็นไม่ชัดเจน ดูเหมือนชายสองคนในภาพกำลัง

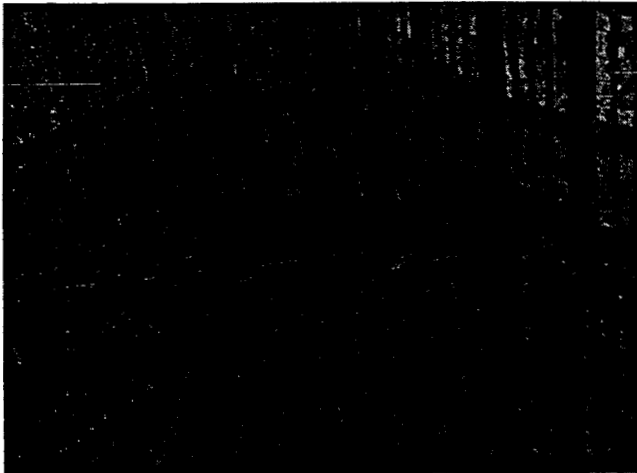
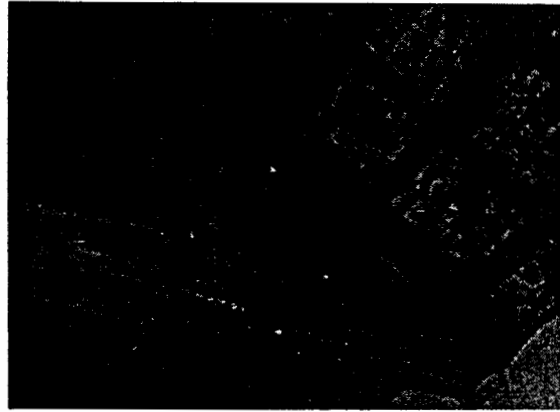
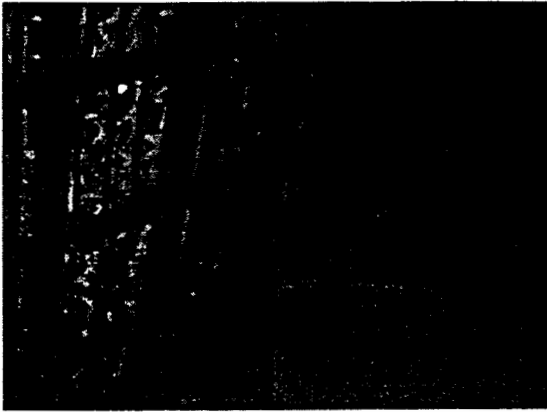
เมากอดคอกันในวันแข่งเรือ ส่วนภาพที่ ๘ กำลังเงื่อง่าจะใช้อาวุธอะไรสักอย่างกระหน่ำคนอื่นซึ่ง
ล้มลงอยู่

ภาพหมู่พระประธานภายในวิหาร

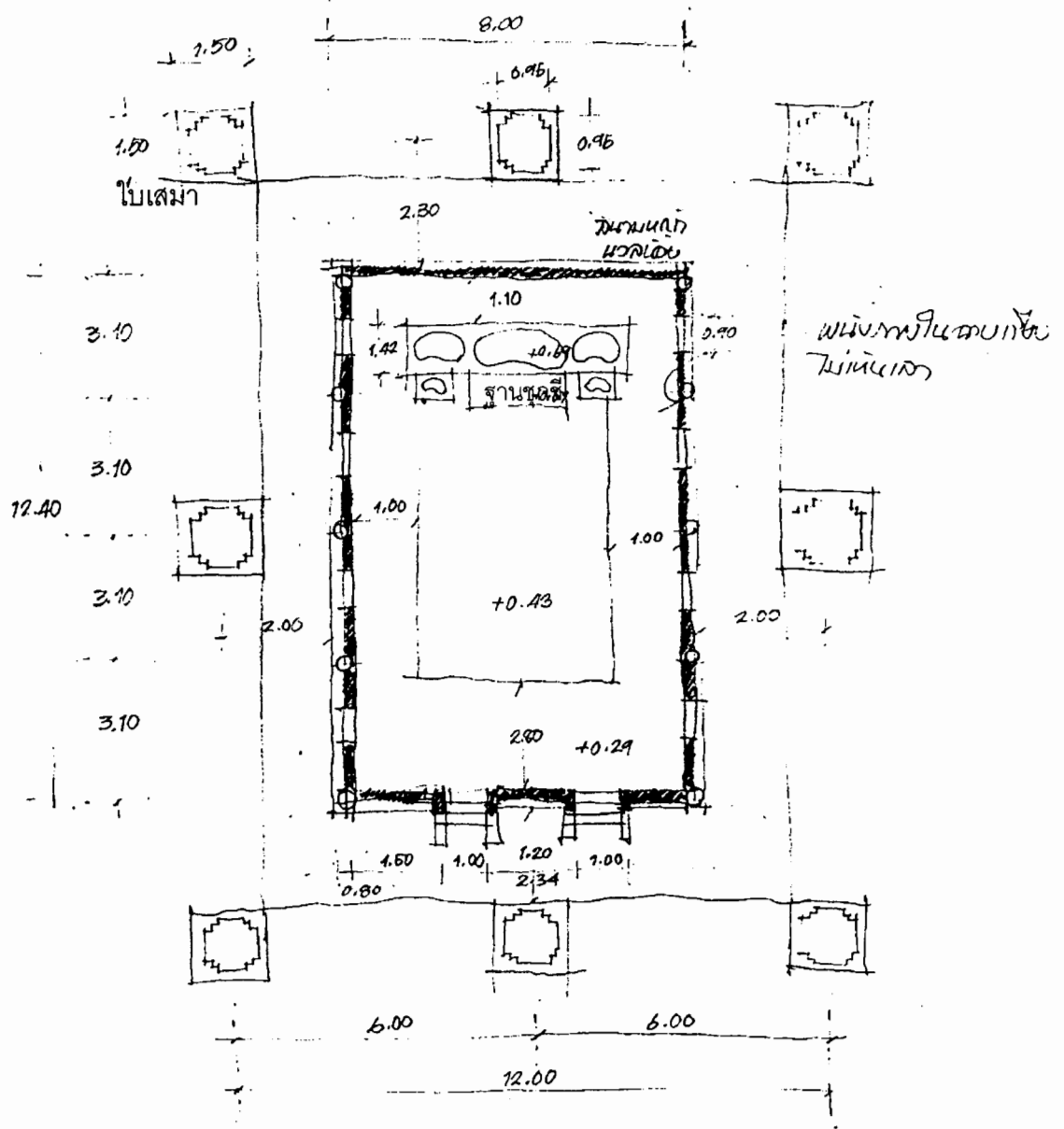
เทคนิคและวิธีการก่อสร้าง

โครงสร้างวิหาร เป็นแบบเสาไม้รับน้ำหนักโครงสร้างเครื่องบนไม้ จันทันถูกติดตั้งยึดติดกับซื่อ มีลักษณะเป็นโครงจั่ว รับน้ำหนักของโครงสร้างย่อย เช่น แปลาน กลอน และระแนง ที่รับน้ำหนักหลังคากระเบื้อง ส่วนลดหลังคาชายคาปีกนกจะเสริมเสาแบบเสาดั้ง ส่วนผนังเป็นกำแพงรับน้ำหนักของตัวมันเอง โดยยึดติดกับเสาไม้แล้วก่ออิฐถือปูนหุ้มไว้อีกครั้ง ทำให้เสากายใน และภายนอกเมื่อมองดูแล้วจะมีลักษณะเช่นเสาปูน

โครงสร้างเครื่องบนที่มีลักษณะนี้ จะแข็งแรง สามารถรับน้ำหนักของหลังคากระเบื้องได้ดี โดยไม่ต้องใช้ไม้ค้ำตั้งหรือ ชั่วยัน หรือ ไม้ยิงลม ช่วยประคองเสาดั้ง แบบโครงสร้างม้าต่างใหม่ เช่น สถาปัตยกรรมวิหารแบบล้านนา ในกรณีที่เกิดมีการทรุดตัวของดินซึ่งรับน้ำหนักตัววิหาร

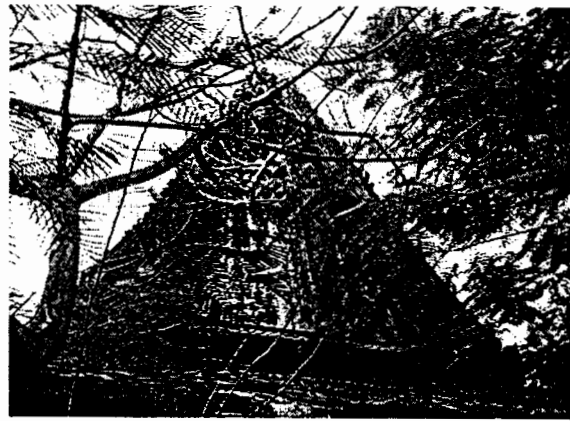
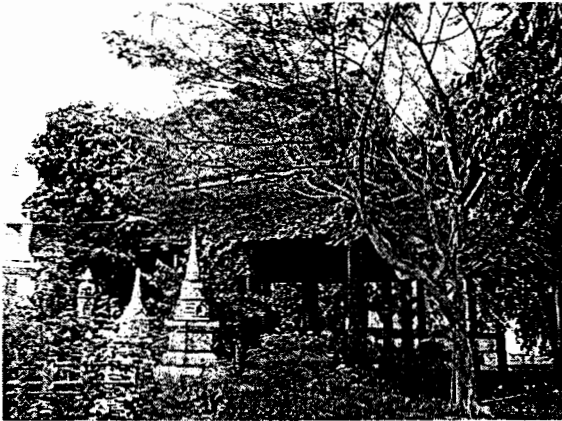

ผังวิหารวัดมหาโพธิ์ใต้

(ภาพร่างจากการเก็บข้อมูลในภาคสนาม)

ศาลาเอนกประสงค์หลังดั้งเดิม

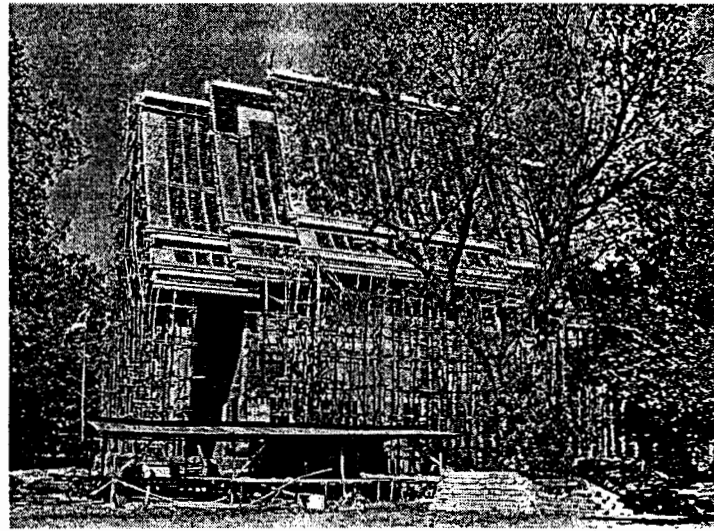
ศาลาเอนกประสงค์ตั้งอยู่ริมน้ำ ถูกทอดทิ้งให้อยู่ในสภาพทรุดโทรมใกล้จะพังทลายลงมาทุกขณะ

โครงสร้างพื้นยังเห็นลักษณะการเข้ามุมไม้แบบเรือนไทยเดิมซึ่งจะวางคานไม้(รอด)ลอดผ่านเสา

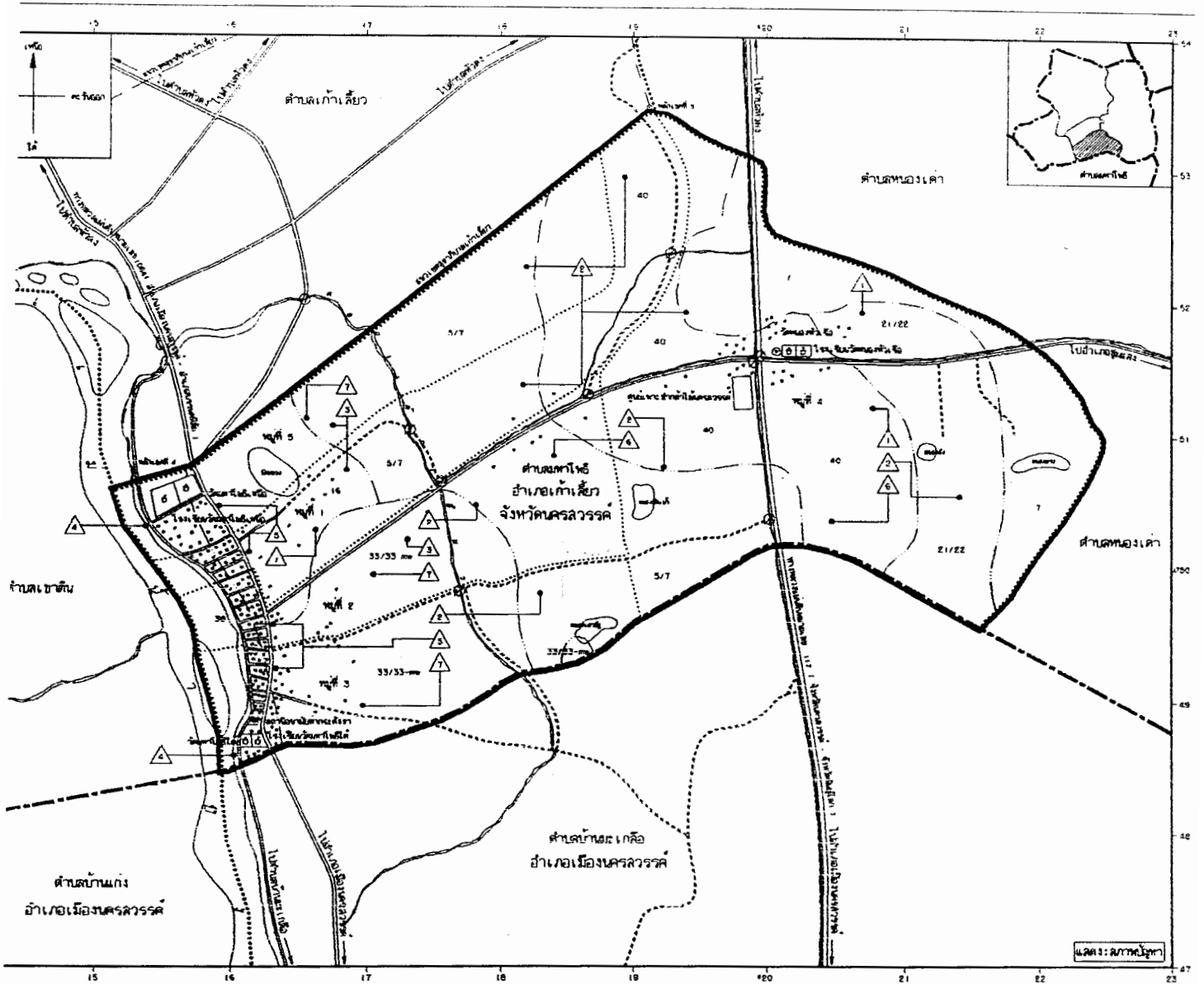
โครงสร้างเครื่องบน ไม่สามารถมองเห็นลักษณะโครงสร้างได้เนื่องจากตีฝ้าด้วยไม้กระดานปิดไว้

อุโบสถหลังใหม่กำลังก่อสร้าง ทางวัดขอความร่วมมือให้กรมศิลปากร
ออกแบบรูปแบบให้ตามความต้องการในการใช้พื้นที่ในอาคารของทางวัด
แม้ว่าจะเป็นอาคารที่มีประโยชน์ใช้สอยไม่เหมือนเมื่อครั้งในอดีต
แต่ก็นำรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเดิมมาประยุกต์ใช้

ศาลาหลวงพ่อเฮงกำลังก่อสร้าง ยังไม่แล้วเสร็จมีรูปแบบของสถาปัตยกรรมล้านนา

- หมายเหตุ**
- เขตวางผัง ๓๓๕.
 - เขตอำเภอ
 - เขตตำบล
 - เขตชุมชน
 - เขตสุขาภิบาล
 - เขตชุมชนพิเศษ (๓/๗, ๕, ๗, ๘/๑๑๕, ๑๒/๑๑๖-๑๑๗, ๑๑, ๑๑)
 - ถนนคอนกรีต ถนนลาดยาง
 - ถนนลูกรัง พื้นถนนอ่อน
 - สะพาน
 - แม่น้ำ คลอง ท่อ
 - ทางรถไฟ
 - หนอง คลอง
 - วัด
 - โรงเรียน
 - สถานีอนามัย
 - กลุ่มชุมชน

สัญลักษณ์ทั่วไป

สัญลักษณ์	ลักษณะปัญหา
▲	ขาดน้ำเพื่อการบริโภค
▲	ขาดน้ำเพื่อการเกษตร
▲	ขาดน้ำสำหรับสาธารณะ
▲	คลังพื้
▲	ขาดโทรศัพท์สาธารณะ
▲	ที่ตั้งขยะไม่เพียงพอ
▲	อาคารเคมิดัง
○	การให้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรไม่สอดคล้องกับความเหมาะสมของที่ดิน

สัญลักษณ์ของดินทางการเกษตร

กลุ่มที่ดิน	เนื้อที่ (ไร่)	ปัญหาของดินทางการเกษตร	การให้ประโยชน์ที่ดิน
๓/๗	—	ไม่มีปัญหาของดินทางการเกษตร	อยู่อาศัย, ไม้ผล, ๓๕
๗	—	ไม่มีปัญหาของดินทางการเกษตร	อยู่อาศัย
๑๖	—	ดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำและพื้ดินแข็ง	อยู่อาศัย, ไร่
๕/๑๑๕	—	ดินเค็มต่ำ, ไร่	อยู่อาศัย
๓๓/๓๓-๓๓	—	ไม่มีปัญหาของดินทางการเกษตร	อยู่อาศัย, ไม้ผล, ๓๕
๓๖	—	ดินเค็มต่ำ, ไร่	ไร่, ไม้ผล, ๓๕, ๓๕
๔๐	—	ดินเค็มต่ำ, ไร่	อยู่อาศัย, ไม้ผล

แผนที่องค์การบริหารส่วนตำบล
องค์การบริหารส่วนตำบลสมหาโพธิ์
อำเภอเก่าเลี้ยว จังหวัดนครศรีธรรมราช

๕.๑.๓ หนองนมวัว

- ที่อยู่** : เลขที่ 69 บ้านหนองนมวัว หมู่ที่ 3 ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** : คณะสงฆ์มหานิกาย
- เนื้อที่ที่ดินตั้งวัด** : 16 ไร่ 1 งาน 78 ตารางวา
- อาณาเขต** : ทิศเหนือ ยาว 65 วา ติดต่อกับถนนสาธารณะ
ทิศใต้ ยาว 66 วา ติดต่อกับลำเหมือง
ทิศตะวันออก ยาว 101 วา ติดต่อกับถนนสาธารณะ
ทิศตะวันตก ยาว 101 วา ติดต่อกับถนนสาธารณะ
ตาม น.ส. 4 ง. เลขที่ 1854
- ที่ตั้ง** : พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่ม

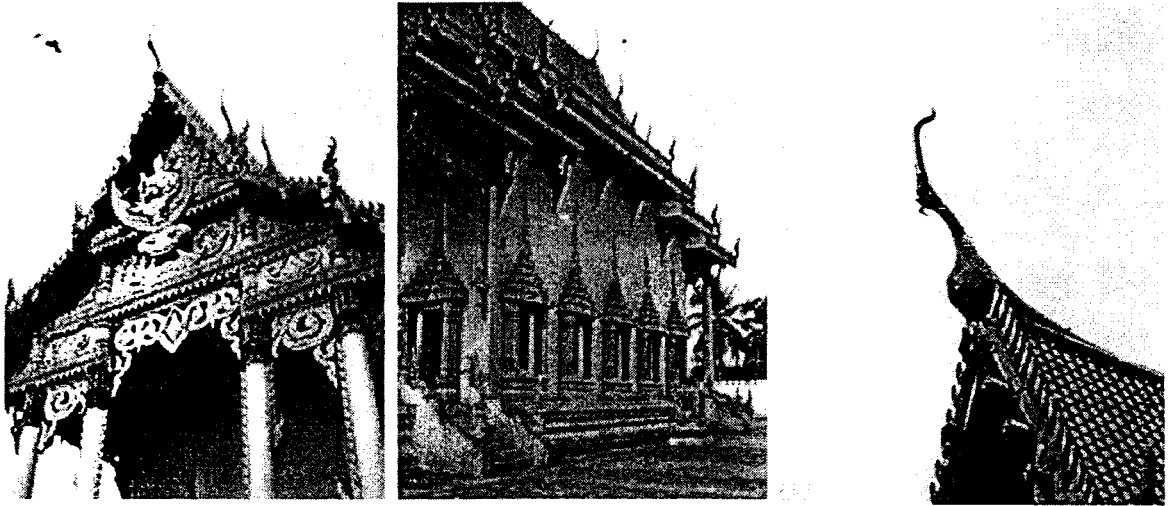
สิ่งปลูกสร้าง : อาคารเสนาสนะต่างๆ มี

1. อุโบสถหลังเดิม กว้าง 7.23 เมตร ยาว 14.15 เมตร สร้าง พ.ศ. 2522 ตั้งอยู่ในแนวตะวันออกและตะวันตก ในแนวเดียวกับเจดีย์แต่ถูกรื้อถอนออกไปแล้ว ปัจจุบันได้สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นมาขนาดใหญ่กว่าเก่า กว้าง 10.10 เมตร ยาว 23.00 เมตร
2. ศาลาการเปรียญ กว้าง 14 เมตร ยาว 30 เมตร สร้าง พ.ศ. 2501
3. หอสมุดมนต์ กว้าง 10 เมตร ยาว 16 เมตร สร้าง พ.ศ. 2507
4. กุฏิสงฆ์ จำนวน 5 หลัง

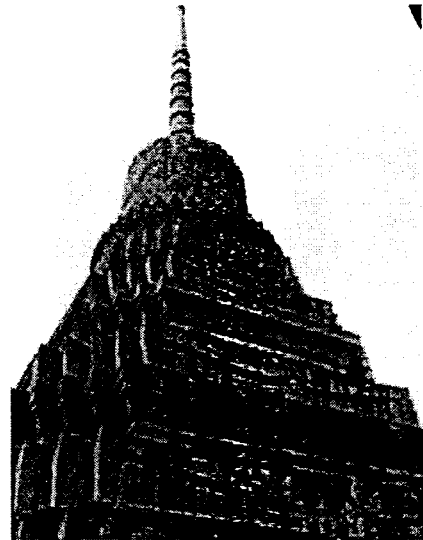
สำหรับปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถหลังใหม่ พร้อมด้วยพระอัครสาวก พระประธานในอุโบสถหลังเก่า 2 องค์ ที่วิหารน้อย 1 องค์ ที่ศาลาการเปรียญ 1 องค์ หอประชุม 4 องค์ พระพุทธรูปขนาดเล็ก 21 องค์ พระพุทธรูปอื่นอีก 3 องค์ ที่กลางลานวัด และศาลาธรรมสังเวชและมีเจดีย์ 1 องค์

ความเป็นมา : วัดหนองนมวัว สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2464 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงนี้เป็นช่วงเวลาหลังที่ ประเทศชาติได้เปลี่ยนแปลงพัฒนาการบ้านเมืองให้เจริญรุดหน้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไทยได้ปฏิวัติการแต่งกาย การปกครอง และโดยเฉพาะสถาปัตยกรรมเปลี่ยนเป็นแบบยุโรป เรือนฝากระดานแบบฝาปะกนหายไปหมด แล้วอาคารแบบยุโรป และอเมริกาเข้ามาแทนที่ สถานที่ราชการ ตลอดจนวังเจ้านายชนิดที่เป็นท้องพระโรง มีข้อฟ้าใบระกาก็สร้างเป็นแบบฝรั่ง¹ วัดนี้มีนามตามชื่อบ้าน โดยมีนางจำปีบริจาคที่ดินให้เป็นที่สร้างวัดเนื้อที่ 9 ไร่ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งหลังวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เขตวิสุงคามสีมากว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร ได้ผูกพัทธสีมาครั้งหลังวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา 10 รูป

¹ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช

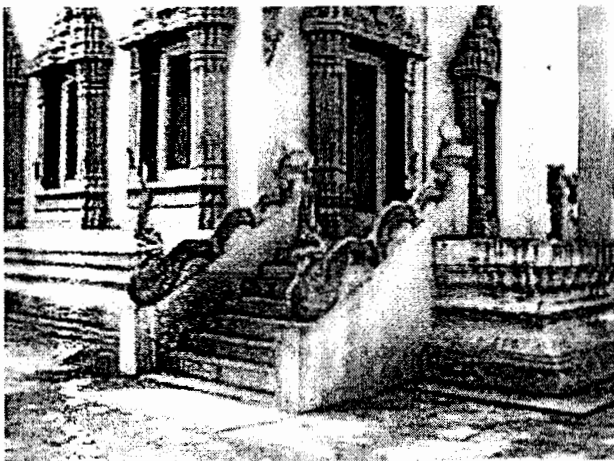
อุโบสถหลังใหม่ เป็นศิลปะสถาปัตยกรรมเช่นในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นศิลปะที่ถ่ายแบบจากศิลปะสมัยอยุธยายุคปลาย¹ ขนาด ๗ ห้อง หลังคามีการลด ๒ ครั้งทั้งมุขหน้าและหลัง โถงทางเข้าออกมีลักษณะของทางขึ้นลง ๓ ทาง ประตู ๒ ประตู เหมือนกันทั้งด้านหน้าและหลัง อุโบสถวางอยู่ในแนวตะวันออก และตะวันตก โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แต่ถ้าเดินเข้าภายในเขตพุทธาวาส จะมีความรู้สึกที่ด้านหน้าจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเนื่องจากด้านหลังอุโบสถ หันออกสู่ซุ้มประตูทางเข้าใหญ่ (คติความเชื่อแบบมอญ ที่วัดเขาแก้ว อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี หน้าอุโบสถหรือวิหาร จะหันหน้าไปทางทิศตะวันตก)

¹ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช

ทางด้านทิศใต้ของอุโบสถ มีเจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบแบบศิลปะรัตนโกสินทร์¹ รัชกาลที่ ๑-๒ ส่วนยอดมีรูปแบบลวดบัวลูกแก้วของปล้องไฉนแบบศิลปะศรีวิชัย ที่เจดีย์วัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่สัดส่วนของส่วนยอดสูงกว่ามาก แตกต่างออกไปจากระเบียบแบบแผนทั้งศรีวิชัยและไทยรัตนโกสินทร์ ทางด้านทิศใต้ติดกับเจดีย์ มีอาคารรูปแปดเหลี่ยมทรงมณฑปซึ่งประดิษฐานรอยพระพุทธรูปตั้งอยู่ นายม้วน แผนพยัคฆ์ อายุ ๗๔ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๙๖/๙ หมู่ ๓ ตำบลหนองนมวัว มรรคทายกวัดหนองนมวัว ซึ่งเป็นคนไทย-มอญอพยพจากจังหวัดอุทัยธานีมาอยู่ที่นี้ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้เล่าว่า หลวงพ่อลำดวน ฐานะมโร (บิดา)เจ้าอาวาส เป็นผู้บูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ และสร้างศาลาพระพุทธรูปขึ้นมา โดยใช้จินตนาการของท่านผสมผสานกับ รูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมจากช่างเชื้อสายไทย-มอญซึ่งว่าจ้างมาจากอุทัยธานี แต่การก่อสร้างไม่แล้วเสร็จเนื่องจากขาดทุนทรัพย์ นายม้วนเกิดมีจิตศรัทธาจึงได้บริจาคเงินส่วนตัวจำนวนเท่ากังบงบก่อสร้างที่เหลือทั้งหมดอุทิศให้กับวัด งานก่อสร้างจึงได้แล้วเสร็จในเวลาต่อมา

นายม้วน ยังได้เล่าให้ฟังถึงโครงสร้างของฐานเจดีย์เดิมก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ว่า ช่างจะใช้หินก้อนใหญ่จำนวนมากเพื่อรองรับน้ำหนักของเจดีย์ ระเบียบวิธีการก่อสร้างฐานรากเช่นนี้เป็นลักษณะเดียวกับสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างที่เมืองหลวงพระบาง และ ศาลาการเปรียญ วัดหน้าพระธาตุ ของชุมชนคนไทย-ลาวอื้อฉา นครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งก่อนหน้านั้นบ้านหนองนมวัวจะมีคนไทย-ลาวเข้ามาอาศัยอยู่มาก แต่ต่อมาภายหลังคนส่วนใหญ่อพยพไปอยู่ที่ ตำบลสร้อยละคร ตำบลมาบแก และตำบลโนนขี้เหล็ก ปัจจุบันฐานเจดีย์ถูกเทคอนกรีตเป็นทางเดินไว้โดยรอบจึงมองไม่เห็นโครงสร้างของฐานรากเดิม

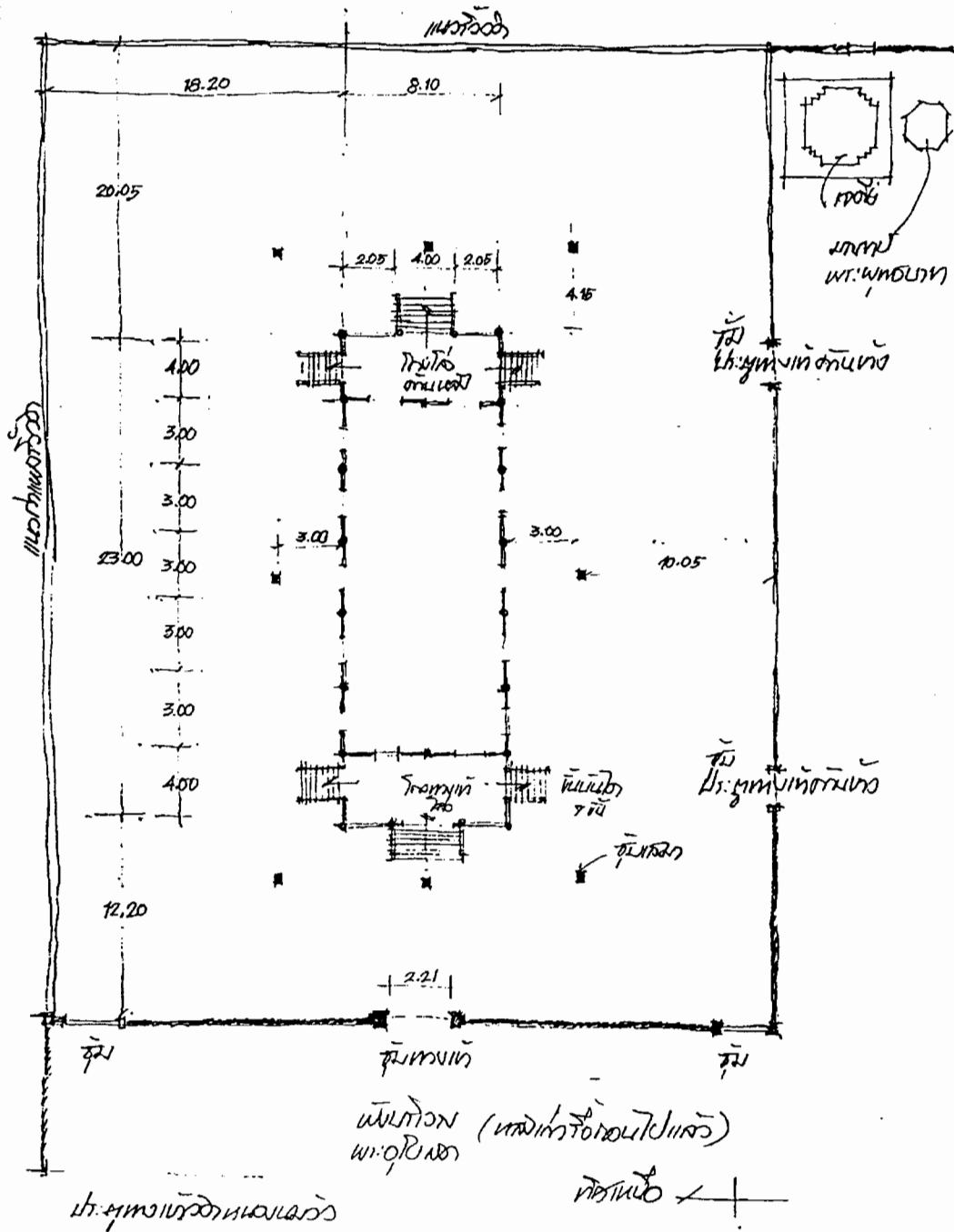

บันไดช่างทางขึ้นด้านหน้าอุโบสถ

รอยพระพุทธรูปจำลอง

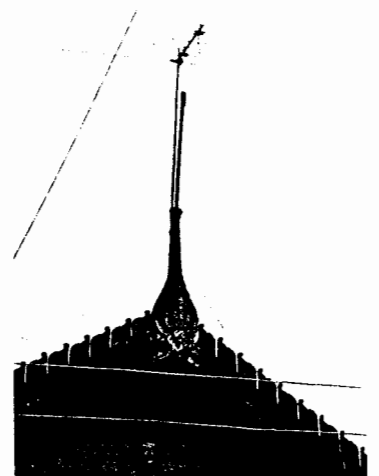
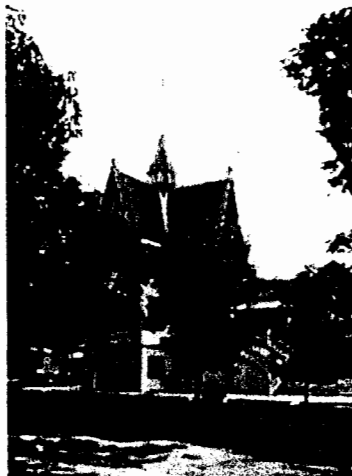
¹ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช

ผังบริเวณพระอุโบสถวัดหนองนมวัว

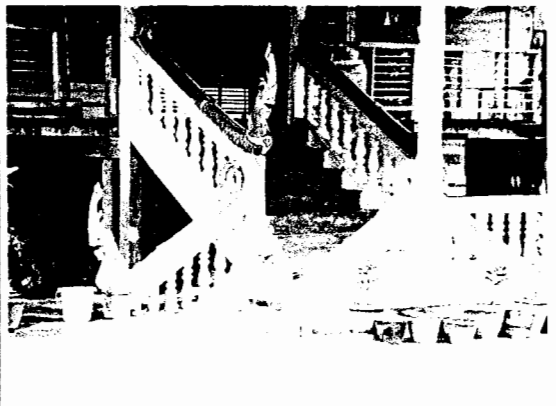
พระพุทธรูปจำลองทำด้วยปูนทราย

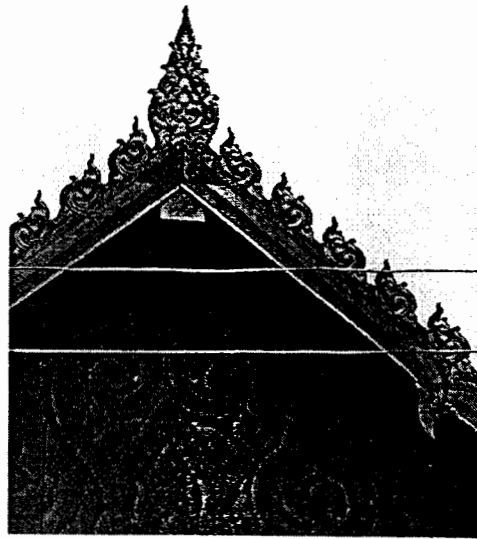
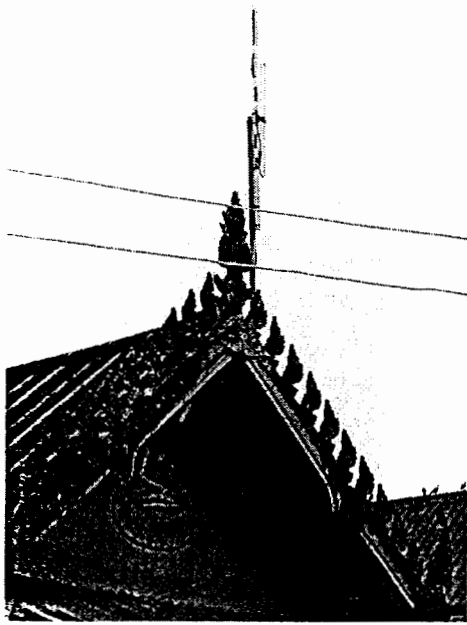
พระสังกะจาย และรูปหล่อ ร.๕
ภายในศาลาพระพุทธรูป

วิหารหอมเย็นทรงจัตุรมุข

ยอดบันลมหทรงพุ่มข้าวบิณฑ์
หอสวดมนต์และกุฏิเจ้าอาวาส

ทางขึ้นด้านหน้า และบันไดทางขึ้นหอสวดมนต์มีราวบันไดนาคตามคติของล้านนา

รูปแบบและลวดลายหน้าจั่วหอสวดมนต์

รูปปูนปั้นวัว ๒ ตัว หน้าวิหารหอมเย็น สร้างขึ้นมาภายหลัง เข้าใจว่าสร้างขึ้นเป็นที่ระลึกตามชื่อหมู่บ้าน แต่ก็ไม่แน่ใจว่า จะเป็นคติความเชื่อแบบฮินดู ที่นับถือบูชาวัวนนทิ ซึ่งเป็นพาหนะของพระอิศวร ที่มีชื่อเรียกว่า โคนันทวิศาล ผู้ให้น้ำนมและเนื้อแก่มนุษย์ เสมือนแม่ของคนอินเดีย เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดู' หรือไม่ เพราะไม่มีโอกาสสัมภาษณ์ผู้ออกทุนให้สร้าง

'ประวัติศาสตร์ โบราณคดี-กัมพูชา กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พิมาย ๔ ส.ศ. ๓๕๓๖

๕.๒ อาคารประเภทบ้าน

๕.๒.๑ ข้อมูลทั่วไปบ้านเขาทอง ต.เขาทอง อ.พยุหะคีรี

บ้านกรณีศึกษา

บ้านนางสำเนียง แกมสุข หมู่ ๔

๕.๒.๒ ข้อมูลทั่วไปบ้านหนองนมวัว ต.หนองนมวัว อ.ลาดยาว

บ้านกรณีศึกษา

บ้านนายเจ๊ก ไตรภาค เลขที่ ๗๒ หมู่ ๓

๕.๒.๓ ข้อมูลทั่วไปตำบลบ้านแก่ง อ.เมือง

บ้านกรณีศึกษา

๑. บ้านนายเสาร์ รุ่งเรือง เลขที่ ๓๓ หมู่ ๒ บ้านวังหวน

๒. บ้านนายชิน โมกศักดิ์ เลขที่ ๖๗ หมู่ ๑ บ้านมอญ

๓. บ้านนางกิมล้วน หอมสนิท เลขที่ ๕๑ หมู่ ๑ บ้านมอญ

๕.๒ อาคารประเภทบ้าน

๕.๒.๑ ตำบลเขาทอง

๑. ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

๑.๑ ประวัติความเป็นมาของอำเภอพยุหะคีรี

ในสมัยโบราณพยุหะคีรี เป็นเมือง ๗ แห่ง ขึ้นอยู่กับจังหวัดนครสวรรค์ มีหน้าที่เก็บเงิน ส่วยอากรผู้ที่มีหน้าที่เก็บอากรสมัยนั้น ชื่อ หลวงภูมิ ได้ตั้งบุตรชายของตนชื่อจันทร์ขึ้นเป็นเจ้าของ เมือง พยุหะคีรี ที่ทำการอยู่ข้างวัดพระพรางค์เหลือง ตำบลท่าน้ำอ้อย ต่อมาได้ย้ายที่ทำการไป อยู่บ้านสระเศรษฐี ตำบลน้ำทรง ตั้งที่ทำการชั่วคราว มีจวนเจ้าเมือง บ้านข้าราชการเรือนจำ (ล้อมด้วยไม้ไผ่) เจ้าเมืองคนต่อมาชื่อกันและชื่ออิม ต่อมาเมื่อมีโจรกลุ่มหนึ่งคุมสมัครพรรคพวก ประมาณ ๔๐ คน เข้าทำการปล้นจวนเมือง สถานที่ราชการจึงได้ย้ายตัวเมืองพยุหะคีรี มาตั้งที่ คลองหลวงพิบูลย์ เมื่อสิ้นอายุเจ้าเมืองอิมแล้ว เจ้าเมืองคนต่อมาชื่อน้อย ได้ย้ายตัวเมืองมาตั้งอยู่ ท่าแร่ สร้างที่ว่าการอำเภอพยุหะคีรี ณ ตำบลที่อยู่ปัจจุบัน

การที่อำเภอนี้มีชื่อประกอบนี้มีชื่อประกอบคำบาลี สันสกฤตสองพยางค์ คือ "พยุหะ" กับ "คีรี" คำว่า พยุหะ แปลว่าขบวนหรือกองทัพ คำว่า คีรี แปลว่าภูเขา พยุหะคีรี แปลได้ว่า กองทัพภูเขาหมายถึง มีภูเขามากมายนั่นเอง ตามหลักภาษาคำนี้ไม่ต้องประวิสรรชนี (เติม สระอะ) ที่ตัวท้ายของพยางค์แรก แต่ได้ใช้กันมาอย่างนี้แล้วยังไม่มีการแก้ไขให้ถูกต้อง ที่ไม่ แก้ไขเพราะถือได้ว่าเป็นตำนานเข้ากรณียกเว้นก็ได้ ไม่อาจสืบเรื่องราวได้ว่าใครเป็นผู้ตั้งชื่อนี้ แต่ ยอมรับกันว่าเป็นที่ชื่อที่เหมาะสม เพราะฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือเต็มไปด้วยภูเขาน้อย ใหญ่สลับซับซ้อนกันมากมาย ถ้ามองดูจากพื้นบนจะเห็นภูเขาต่าง ๆ มีลักษณะกองทัพที่เคลื่อน พลไปรุกรบ ณ ที่ใดที่หนึ่งทุกขณะ โดยประกอบด้วยภูเขาใหญ่ เป็นขุนพลนำทัพอยู่ข้างหน้า ติดตามด้วยภูเขาเล็กลูกน้อย ซึ่งเปรียบเสมือนพลทัพและนายกอง ภูเขาอันสลับซับซ้อนนี้ได้ กลายเป็นสัญลักษณ์ของอำเภอพยุหะคีรีอยู่ทุกวันนี้

คำว่าพยุหะคีรีนั้น เป็นทั้งชื่อเมือง ชื่อตำบล และชื่ออำเภอ ดังพระนิพนธ์สมเด็จพระ ธรรมพระยาดำรงราชานุภาพอธิบายถึงเมืองพยุหะคีรีว่า "เมืองพยุหะคีรีเป็นเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่เมื่อ รัชกาลที่ ๔ เดิมเรียกว่าบ้านพยุแด่น อยู่ในแขวงจังหวัดนครสวรรค์ เป็นที่มีแร่เหล็กมากแต่ โบราณเก็บเอาแร่ที่บ้านพยุแด่นนี้มาถลุงเป็นเหล็กหุงงู เรียกเช่นนั้นเพราะเหล็กที่ถลุงแล้ว รูปร่างคล้ายกับงูข้างตอนหาง ใช้ทำของเครื่องเหล็กสำหรับการต่าง ๆ ในสมัยเมื่อก่อนมีเหล็ก เทศ คือเหล็กต่างประเทศเข้ามาขายราคาถูกกว่าเหล็กถลุงในเมืองไทย ที่บ้านพยุแด่นจึงเป็นที่ มีผู้คนอยู่มากมาแต่เดิม และมาเหตุอีกอย่าง ๑ ด้วย ระยะทางแต่เมืองมโนรมย์ขึ้นไปถึงเมือง นครสวรรค์ห่างมากนัก ประสงค์จะให้มียี่อ้ายของเรือขึ้นล่อง ทั้งเรือราชการ คือเป็นที่ส่งฟัน

เรือไฟ เป็นต้น และเรือราษฎรที่ไปมาค้าขายจึงตั้งเมืองพยุหะคีรีขึ้น ประหลาดอยู่ที่ในแขวงเมืองพยุหะคีรีมีภูเขาแห่ง ๑ เป็นแม่เหล็ก ไม่เคยได้ยินว่ามีที่ไหนอีกในเมืองไทยอีก "

ส่วนหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานนั้น กล่าวว่า

" พยุหะคีรี ตำบลและอำเภอ ขึ้น จ. นครสวรรค์ ตั้งที่ว่าการที่ ต.พยุหะคีรีฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ทางทิศใต้ของ อ.โกรกพระ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของ อ.ตาคลี อยู่ทางทิศเหนือของ อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของ อ.เมืองฯ จ.ชัยนาท คมนาคมจากเมืองไปอำเภอ ทางบกโดยสถานีรถไฟลงที่สถานีบ้านมะกอก ระยะทาง ๒๑ กม. แล้วโดยสารรถยนต์ต่อไปถึงอำเภอ ระยะทางอีก ๔.๗ กม. หรือโดยทางหลวงแผ่นดินสาย ๑ (พหลโยธิน) ระยะทาง ๒๘ กม. ทางน้ำไปทางลำแม่น้ำเจ้าพระยา ระยะทาง ๔๐ กม. ภูมิประเทศเป็นที่ราบดอน มีเขาทั่ว ๆ ไปตามที่ราบทำน่าน้ำฝนได้ ทำนาเป็นพื้น

อ.พยุหะคีรี เดิมเป็นเมือง ภายหลังยุบเป็นอำเภอ มี ๑๐ ตำบล คือ ๑. พยุหะคีรี ๒. เขากะลา ๓. เขาทอง ๔. ทำน่าน้อย ๕. น้ำทรง ๖. นิคมเขาบ่อแก้ว ๗. เนินมะกอก ๘. ม่วงหัก ๙. ยางขาว ๑๐. ย่านมัทรี"

ประชากรทั้งอำเภอสำรวจเมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๕ มีจำนวน ๖๗,๘๓๖ คน เป็นชาย ๓๓,๔๓๖ คน หญิง ๓๔,๓๖๐ คน มีบ้านจำนวน ๑๓,๒๙๕ หลังคาเรือน

ตัวอำเภอพยุหะคีรีปัจจุบันตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ห่างจากทางหลวงหมายเลข ๓๒ เพียงหนึ่งกิโลเมตร ทิวทัศน์สองข้างทางจากพยุหะคีรีเข้าตัวจังหวัดนครสวรรค์ จะแลเห็นภูเขาเทือกยาวทาบอยู่กับขอบฟ้าด้านตะวันตก ใกล้ทางเดินไปด้วยนาข้าวและพืชไร่จำพวก ข้าวฟ่างมากกว่าอย่างอื่น ก่อนข้ามสะพานเดชาติวงศ์ซึ่งทอดข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา จะแลเห็นกลุ่มอาคารต่าง ๆ ทั้งสองฟากถนนมีทั้งศูนย์พัฒนาฝีมือ ศูนย์ฝึกอาชีพ ค่ายจีรประวัติ โรงพยาบาลแม่และเด็ก สนามมวย ส่วนภูเขาเล็ก ๆ ด้านซ้ายเป็นที่ตั้งของวัดจอมคีรีนาคพรต¹

ปัจจุบันที่ว่าการอำเภอพยุหะคีรี ตั้งอยู่ในหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในภาคกลางคือ "บ้านเด่น" (เหมือนกับจังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ที่ปากน้ำโพ อย่างนั้นแหละ) ชาวบ้านจึงเรียกอำเภอนี้ว่า อำเภอหัวเด่นไปก็มี

คำว่า " หัวเด่น " สืบเนื่องมาจากนิยายปรัมปราที่เล่าสืบต่อกันมาครั้งโบราณว่าที่เชิงเขาแก้ว (บริเวณที่ตั้งวัดเขาแก้วขณะนี้) มีถ้ำใหญ่อยู่ถ้ำหนึ่ง ถ้ำลึกและยาวไปสู่ปลายถ้ำริมแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือที่ว่าการ เล็กน้อยจากตำบลบอกลำของผู้นำผู้แก้วว่า สมัยยังเป็น

¹ เอกสารการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์ ๑๐-๑๓ กันยายน ๒๕๒๗ ณ วิทยาลัยครูนครสวรรค์

เด็กอยู่แต่เดี๋ยวนี้ได้ถูกปิดแล้ว มีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อครั้งกระโน้นถ้านี้เป็นที่เก็บสมบัติของกษัตริย์โบราณ เช่น เพชรนิลจินดา แก้วแหวนเงินทอง แต่ไม่ค่อยมีผู้ใดพบเห็นบ่อยกันนับว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ผู้มีบุญเท่านั้นจะให้เห็น แม้เห็นแล้วจะหยิบขวยเอาไปเป็นสมบัติส่วนตัวไม่ได้ เพราะมีวัวใหญ่เฝ้าอยู่ตัวหนึ่ง วัวตัวนี้เล่ากันว่ามรูปร่างใหญ่โตมีลักษณะสง่างาม สีแดง ศีรษะขาวตั้งชาวบ้านเรียกว่า " วัวเด่น " ต่อมาเพี้ยนเป็นหัวเด่น และแล้วต่อมาชื่อนี้ก็กลายเป็นชื่อตั้งอยู่ในบริเวณเขานั้น คือ หมู่บ้านที่ว่าการอำเภอพยุหะคีรี

๑.๒ ประวัติความเป็นมาของตำบลเขาทอง

ชาวบ้านตำบลเขาทอง มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีท้องถิ่น ภาษาพูด ที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างไปจากชาวบ้านในตำบลอื่นๆของจังหวัด หมู่บ้านมีขนาดใหญ่ประชากรตั้งบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่น โดยมีศูนย์รวมของชุมชนอยู่ที่ วัดเขาทอง (วัดสุวรรณคีรีท่าโขลง) ซึ่งตั้งอยู่ในใจกลางของหมู่บ้าน (หมู่ที่ 4) เจ้าอาวาสในปัจจุบันคือ พระครูนิภาธรรมวงศ์

ทางด้านทิศใต้ห่างจากวัดเขาทอง ประมาณ 1 กิโลเมตร จะมีภูเขาเตี้ยๆ ลูกหนึ่งชาวบ้านเรียกว่า "เขาป่าปะทอง" (ปะ แปลว่า พบ, เห็น) คนโบราณเชื่อกันว่าเขาลูกนี้มีทองฝังอยู่หนึ่งลำเรือชะล่า(เรือขุดด้วยซุงทั้งท่อน) วันดีคืนดีจะเห็นลำแสงหนาที่บสวางจ้ำขึ้นในเวลากลางคืน บริเวณเขามีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นส่วนมากจะเป็นกอไม้ลวก หน้าฝนชาวบ้านจะขึ้นไปหาหน่อไม้ และให้เด็กๆนำวัว-ควายมาเลี้ยง เจ้าของทรัพย์ที่เฝ้าอยู่อยากจะทดสอบความมีน้ำใจของชาวเขาทองว่าจะมีจิตใจดีสมควรจะได้รับทองหรือไม่ จึงแปลงกายเป็นชายแก่รูปร่างอัปลักษณ์ ตามเนื้อตัวบุปเปเต็มไปด้วยแผลพุพอง เข้ามาขอน้ำและข้าวจากเด็กเลี้ยงวัวควายแต่เด็กทุกคนไม่ยอมให้เพราะรังเกียจ แม้จะอ่อนนวยแล้วอย่างไรก็ตาม ดังนั้นชายแก่จึงสาปว่า "คนที่นี่แล้งน้ำใจไม่มีความเมตตาสงสาร ไม่ควรได้รับทองที่อยู่ในภูเขา ทองเท่าเมล็ดฝ้ายก็จะได้ไม่พบ" ครั้งสุดท้ายชาวบ้านเห็นแสงสว่างพุ่งขึ้นเป็นประกายครู่หนึ่งแล้วก็หายไป และ นับตั้งแต่นั้นมาก็ไม่มีใครได้เห็นลำแสงสว่างนั้นอีกเลย

จากที่เคยเรียกชื่อหมู่บ้านว่า"บ้านเขาป่าปะทอง" จึงเรียกเปลี่ยนไปว่า "บ้านเขาป่าบัวทอง" ต่อมาภาษาได้กร่อนไป ภาษาถิ่นพูดตามชาวบ้านมักจะเรียกว่า "บ้านเขาป่าบัวทอง" และได้กร่อนเป็น"บ้านเขาทอง"ในที่สุด ปัจจุบันเนินเขาลูกนี้เป็นที่ตั้งของ วัดโตเขาทอง พุทธาราม ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่คู่บ้าน มีพระครูสุวรรณเขต หรือ หลวงพ่อเชื่อมเป็นเจ้าอาวาสอยู่

๒. การอพยพ

พื้นเพเดิม ชาวบ้านตำบลเขาทอง เป็นชาวมอญอพยพมาจากเมืองเมาะตะมะ โดยเดินทางข้ามจังหวัดอุทัยธานี และมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในตำบลนี้ (หมู่ที่ 5) อีกส่วนหนึ่งเป็นไทยอพยพมาจากทางภาคอีสาน และมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในหมู่ที่ 3 ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ ปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นถิ่นนครสวรรค์ไปหมดแล้ว

๓. ลักษณะทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจ

๓.๑ ที่ตั้ง

ตำบลเขาทองตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวอำเภอพยุหะคีรี และอยู่ทางทิศใต้ของตัวจังหวัดนครสวรรค์ มีทางคมนาคมติดต่อกับทางอำเภอและจังหวัดได้สะดวกมาก ทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ มีระยะทางห่างจากอำเภอพยุหะคีรีและจังหวัดประมาณ 20 กิโลเมตร เท่ากัน มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	จดตำบลหนองปลิง	อำเภอเมือง
ทิศใต้	จดตำบลสระทะเล	อำเภอพยุหะคีรี
ทิศตะวันตก	จดตำบลยางตาล	อำเภอโกรกพระ
ทิศตะวันออก	จดตำบลเขากะลา	อำเภอพยุหะคีรี

ขนาดของตำบลเขาทอง มีเนื้อที่ประมาณ 84.23 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 52,673.75 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง เหมาะแก่การทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ประชากรชาย 3,642 คน หญิง 3,920 คน รวม 7,562 คน สสำรวจเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2544 แบ่งการปกครองออกเป็น 11 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านใหม่น้อย
หมู่ที่ 2	บ้านเหนือกลาง
หมู่ที่ 3	บ้านเหนือ
หมู่ที่ 4	บ้านใหม่
หมู่ที่ 5	บ้านเขาทอง
หมู่ที่ 6	บ้านสระบัว
หมู่ที่ 7	บ้านนอก (ดินแดง)
หมู่ที่ 8	บ้านสระบัว
หมู่ที่ 9	บ้านนอก

หมู่ที่ 10 บ้านป่าบัวทอง

หมู่ที่ 11 บ้านหนองกลอย

๓.๒ ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

๓.๒.๑ ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง เหมาะแก่การปลูกพืชไร่ มีลำห้วย 2 สายไหลผ่าน อาชีพที่สำคัญของราษฎรในหมู่บ้าน คือ ทำนา ทำไร่ หาของป่าขาย

๓.๒.๒ ลักษณะภูมิอากาศ

สำหรับสภาพอากาศจะคล้ายคลึงกับท้องถิ่นอื่นๆ ซึ่งจะมี 3 ฤดู ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในฤดูร้อนอากาศค่อนข้างร้อน ฤดูหนาวอากาศค่อนข้างหนาว ดังนั้น อากาศจึงเย็นและแห้งแล้ง

๓.๒.๓ การคมนาคม ติดต่อสื่อสาร

การคมนาคม มี 2 ทาง คือ โดยทางรถยนต์ และทางรถไฟ สำหรับการเดินทางไปต่างจังหวัด ชาวบ้านจะนิยมเดินทางโดยทางรถไฟ เพราะสะดวกและปลอดภัยกว่าทางรถยนต์

๓.๒.๔ แหล่งท่องเที่ยวในเชิงศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี

ตำบลเขาทองไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวเด่น ๆ ที่สามารถจะพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวขนาดใหญ่ได้ แต่ตำบลเขาทองนั้นมีศิลปวัฒนธรรมความเป็นอยู่แบบชนบทหลายอย่างที่ น่าสนใจควรแก่การศึกษาและอนุรักษ์ไว้ และยังมีศาสนสถานที่น่าสนใจอีกมาก เช่น วัดเขาทอง วัดโตเขาทอง วิหารหลวงพ่อสระวัดเหนือ และวิหารหลวงพ่อสระใต้

ตำบลเขาทองแบ่งการท่องเที่ยวได้เป็น 2 ลักษณะ คือ การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ และการท่องเที่ยวในเชิงศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ วัดเขาทอง

๑. วัดเขาทอง (วัดสุวรรณคีรีท่าโขลง) ศูนย์รวมจิตใจของชาวเขาทอง

วัดเขาทอง แต่เดิมนั้นเรียกว่า วัดสุวรรณคีรีท่าโขลง สร้างขึ้นเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2197 ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาตอนกลาง ช่วงหลังจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคตแล้ว เป็นวัดมหานิกายตั้งอยู่เลขที่ 185 หมู่ที่ 4 ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี

จังหวัดนครสวรรค์ บริเวณที่ตั้งวัดเป็นพื้นที่ราบสูงมีเนื้อที่ทั้งสิ้น 38 ไร่ 3 งาน 16 ตารางวา นับตั้งแต่ พ.ศ. 2197-2545 วัดนี้มีอายุทั้งสิ้น 348 ปี

เมื่อปี พ.ศ. 2482 หลวงพ่อเดิม (พระครูนิวาสธรรมขันธ์) ได้มาพำนัก ณ วัดเขาทองหลายครั้ง จนมีความคุ้นเคย พร้อมกับได้จัดสร้างรูปหล่อขนาดเท่าองค์จริงของหลวงปู่เดิมไว้ที่วัดเขาทองหนึ่งองค์ ซึ่งมี 5 องค์เท่ากันในประเทศไทย โดยมอบให้วัดเขาทอง เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2482

วิหารบูรพาจารย์ สร้างขึ้นใหม่ โดยการรื้อโบสถ์หลังเดิม แล้วสร้างวิหารหลังใหม่คือ วิหารในปัจจุบัน วิหารบูรพาจารย์นี้สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระคุณอธินพระเถระจารย์เจ้าทั้งหลาย ซึ่งเคยปกครองและอุปการะวัดเขาทองให้เจริญรุ่งเรือง วิหารนี้มีขนาดกว้าง 9.50 เมตร ยาว 19 เมตร เริ่มดำเนินการสร้างขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2538 และเสร็จสิ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 งบประมาณในการสร้างทั้งสิ้น คือ 3,699,479 บาท โดยมีพระครูนิภาธรรมวงศ์ เจ้าอาวาสวัดเขาทองเป็นประธานในการก่อสร้างวิหารบูรพาจารย์หลังใหญ่

ข้อหลักฐานของขามอญที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ พระประธานในโบสถ์ของวัดเขาทอง ยังหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าประเพณีขามอญอย่างหนึ่งคือจะไปตั้งถิ่นฐานอยู่แห่งใดหนใดก็ตามจะต้องสร้างพระประธานหันหน้าไปทางเมืองหงสาวดี มาตภูมิของบรรพบุรุษนั่นเอง

ในสมัยก่อน บริเวณวัดมีเสาสูง ยอดเสามีตัวหงส์หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเช่นกัน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของหงษ์ชาวดีผู้เรืองอำนาจ ปลายคางของหงส์มีกระดิ่งแขวนไว้ เวลาลมพัดกระดิ่งจะแกว่งเกิดเสียงกังวาลน่าฟัง (ปัจจุบันฝุพังและสูญหายไป)

๒. สระชลาลัยถัญญผลประสิทธิ์

เมื่อ พ.ศ. 2472 ได้ริเริ่มการสร้างสระชลาลัย ที่วัดเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ โดยเป็นสระขนาดใหญ่ คือ ขนาด 40 เมตร ยาว 60 เมตร ลึก 9 เมตร สำเร็จเรียบร้อยใช้งบประมาณทั้งหมด 34,500 บาท และศาลารอบสระอีก 6 หลัง หลังละ 800 บาท ในการสร้างสระชลาลัย นี้ รัชกาลที่ 7 ทรงพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานเงินจำนวน 1,500 บาท และทรงพระราชทานพระบรมรูปไปประดิษฐานที่สระชลาลัยด้วย มีการใช้ศิลาแลงในการสร้าง และสร้างสระนี้ขึ้นเพื่อใช้เป็นที่เก็บกักน้ำฝน เพื่อใช้อุปโภคบริโภคให้กับบริเวณวัดเขาทองในสมัยก่อน และถ้าน้ำเหลือพอก็จะแจกจ่ายไปตามชุมชน ส่วนปัจจุบันก็เก็บอนุรักษ์ไว้และยังพอมีน้ำเหลืออยู่บ้าง แต่เป็นน้ำสะอาด

และยังมีลักษณะของการทำประปา คือ มีแท่งน้ำ และแจกจ่ายไปใช้ทั่วทั้งวัด โดยสร้างขึ้นมาพร้อม ๆ กับสระชลาลัย อีกด้วย

๓. วิหารหลวงพ่อสระวัดเหนือ

มีพระพุทธรูป แกะสลักด้วยไม้ ประดิษฐานอยู่โดยไม่ปรากฏหลักฐานในการก่อสร้าง พระประธานหล่อด้วยโลหะเก่าแก่ พระโมคคัลลา พระสารีบุตร แกะด้วยไม้ ประดู่สูงประมาณ 3.5 เมตร พระพุทธรูปปางห้ามญาติ 1 องค์ สูงประมาณ 3.5 เมตร พระรำบึง 1 องค์ สูงประมาณ 3 เมตร พระขัดสมาธิปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 15 นิ้ว พระพุทธรูปปางห้ามญาติ 2 เมตร กระจ่างรูปแกะกลีบบัวหงาย 1 ใบ ยังคงปรากฏอยู่ ณ วิหารหลวงพ่อวัดสระวัดเหนือ ไม่ปรากฏหลักฐานผู้แกะ

๓. วิหารหลวงสระวัดใต้

มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่โดยไม่ปรากฏหลักฐานในการก่อสร้าง

๔. วัดโตเขาทองพุทธาราม

สถานที่ชุมชนเริ่มแรกของชาวเขาทอง

๔. ข้อมูลทั่วไปของประชากร

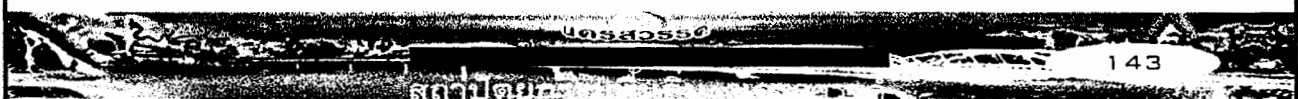
๔.๑ แหล่งข้อมูล

จากการสัมภาษณ์ในภาคสนาม องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเขาทอง เอกสาร ข้อมูลที่บ้านเขาทอง รายงานการศึกษาค้นคว้า โครงการเรียนรู้ร่วมกันสร้างสรรค์ชุมชน สถาบันรับผิดชอบ วิทยาลัยภาคกลาง จังหวัดนครสวรรค์ ทบวงมหาวิทยาลัย งบประมาณปี ๒๕๔๕ และ เอกสารประกอบการศึกษาวิชา สังคมศึกษา เรื่อง พายุหตุรีท้องถิ่นของเรา โดย ไชยวัฒน์ วรเชษฐวรวัตร์

๔.๒ จำนวนครัวเรือนและประชากรตำบลเขาทอง

จำนวนและความหนาแน่นของประชากรตำบลเขาทอง จำแนกเป็นรายหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	จำนวนประชากร				ความหนาแน่น (คน/ไร่)			
		2541	2542	2543	2544	2541	2542	2543	2544
หมู่ที่ 1	3,442	597	605	602	583	6	6	6	6
หมู่ที่ 2	5,324	746	749	745	739	7	7	7	7
หมู่ที่ 3	3,512	882	906	898	895	4	4	4	4
หมู่ที่ 4	5,530	1,216	1,102	1,102	1,095	5	5	5	5

หมู่ที่ 5	5,341	805	709	781	808	7	7	7	7
หมู่ที่ 6	2,300	302	444	445	453	8	5	5	5
หมู่ที่ 7	4,787	490	494	490	479	10	10	10	10
หมู่ที่ 8	4,784	475	454	458	453	10	10	10	10
หมู่ที่ 9	4,115	723	717	723	716	6	6	6	6
หมู่ที่ 10	4,251	1,100	1,109	1,125	1,114	4	4	4	4
หมู่ที่ 11	2,887	136	203	206	215	21	14	14	13
รวมทั้งตำบล	46,273	7,474	7,492	7,575	7,550	6	6	6	6

อัตราการเพิ่มประชากรเฉลี่ย = 6 คน/ไร่

ประมาณการจำนวนประชากร

หมู่บ้าน	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	จำนวนประชากร			
		2541	2542	2543	2544
หมู่ที่ 1	3,442	597	605	602	583
หมู่ที่ 2	5,324	746	749	745	739
หมู่ที่ 3	3,512	882	906	898	895
หมู่ที่ 4	5,530	1,216	1,102	1,102	1,095
หมู่ที่ 5	5,341	805	709	781	808
หมู่ที่ 6	2,300	302	444	445	453
หมู่ที่ 7	4,787	490	494	490	479
หมู่ที่ 8	4,784	475	454	458	453
หมู่ที่ 9	4,115	723	717	723	716
หมู่ที่ 10	4,251	1,100	1,109	1,125	1,114
หมู่ที่ 11	2,887	136	203	206	215
รวมทั้งตำบล	46,273	7,474	7,492	7,575	7,550

๔.๓ รูปแบบและขนาดของครอบครัว

๔.๓.๑ รูปแบบของครอบครัว

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานในลักษณะของขนาดของครอบครัว และจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

จำนวนคนในบ้าน	ร้อยละ
น้อยกว่า 2 คน	12.5
1-3 คน	55
3-5 คน	22.5
มากกว่า 5 คน	10

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนคนในบ้าน แยกตามช่วงของจำนวนคน
(ข้อมูล : สัมภาษณ์)

๔.๓.๒ การศึกษา

ราษฎรในตำบลเขาทองส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาภาคบังคับ เพราะมีโรงเรียนสังกัดการประถมศึกษาแห่งชาติ 1 โรงเรียน เปิดสอนในระดับประถม 1 ถึง ประถม 6 และเมื่อปีพุทธศักราช 2523 ได้จัดตั้งโรงเรียนกรมสามัญศึกษาขึ้นอีก 1 โรงเรียน เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

๔.๓.๓ อาชีพ

ส่วนใหญ่ราษฎรในตำบลเขาทองจะประกอบอาชีพทางการเกษตร ฐานะของประชาชนส่วนใหญ่ยังยากจนเพราะพื้นที่แห้งแล้ง เนื่องจากไม่มีการชลประทานมาช่วยเสริมในการทำเกษตรกรรม ราษฎรในหมู่บ้านต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก จึงต้องมีภาชนะเก็บน้ำไว้ใช้และดื่มตลอดปี รวมทั้งมีการขุดสระใหญ่เก็บกักน้ำไว้ใช้ประจำหมู่บ้าน และเป็นสาเหตุที่การเกษตรกรรมต้องอาศัยน้ำฝนนี้เอง ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอ ฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่ดีเท่าที่ควร อาชีพรองจากการเกษตร คือ อาชีพค้าขาย และอาชีพรับจ้าง

ที่นาและไร่นา	ร้อยละ
1-10 ไร่	0
11-20 ไร่	35

21-40 ไร่	35
41-60 ไร่	0
มากกว่า 60 ไร่	10
ไม่มีที่นาและไร้สวน	20

ตารางที่ 3 แสดงปริมาณที่นาและไร้สวน

(ข้อมูล: สัมภาษณ์)

การประกอบอาชีพกสิกรรม	ร้อยละ
ประกอบอาชีพกสิกรรม	60
ไม่ได้ประกอบอาชีพกสิกรรม	10
ให้คนอื่นเช่าที่เพื่อประกอบการ	0

ตารางที่ 4 แสดงลักษณะการประกอบการกสิกรรม

(ข้อมูล: สัมภาษณ์)

๔.๓.๔ การใช้ประโยชน์ที่ดิน

จำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินรายหมู่บ้าน

ประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน	ขนาดพื้นที่ (ไร่)	สัดส่วน
- ที่อยู่อาศัย	-	
- พาณิชยกรรม (ร้านค้าและบริการ)	-	
- อุตสาหกรรม	-	
- สถาบันการศึกษา	80	
- สถาบันศาสนา	128	
- สถาบันราชการ	20	
- พื้นที่เกษตรกรรม	41,140	
- สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ฯลฯ	-	
- แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง	-	

- ระบบคมนาคม	-	
- ที่ดินสาธารณประโยชน์	1,006.3	
- อื่นๆ	-	
รวม	42,374.3	

๔.๔ สรุปข้อมูลประชากร

๔.๔.๑ การอพยพ ขยายตัวของชุมชน และรูปแบบทางสังคมของคนในชุมชน

ปัจจุบันมีการอพยพเข้ามาจากคนถิ่นอื่นน้อยมาก อาจกล่าวได้ว่าคนส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่เกือบทั้งหมด และไม่คิดจะย้ายไปอยู่ที่อื่น มีสังคมแบบพี่น้องรู้จักกันทั้งหมดในบ้าน

๔.๔.๒ อาชีพ และรายได้

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเห็นได้ว่า ประชากรของบ้านเขาทองร้อยละ ๘๐ มีรายได้น้อยเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายประจำที่จำเป็นเท่านั้น เช่น ค่าอาหาร, ค่าน้ำ, ค่าไฟฟ้า เป็นต้น

๔.๔.๓ สถาปัตยกรรมที่พักอาศัย

บ้านส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้านมีอายุมากกว่า ๓๐ ปี โดยที่ร้อยละ ๔๐ อายุระหว่าง ๒๑-๓๐ ปี ร้อยละ ๓๐ อายุบ้านมากกว่า ๕๐ ปี และ ร้อยละ ๑๐ อายุเกิน ๑๐๐ ปี

เรือนที่อยู่อาศัยของชาวดำบลเขาทอง มักนิยมปลูกเป็นเรือนไม้สองชั้น รูปทรงเรือนแบบเรือนไทยเดิมภาคกลาง ยกใต้ถุนโล่งสูง ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ รับแขก พักผ่อนนั่งเล่น ทำงาน หัตถกรรม เลี้ยงไก่ เก็บของและเก็บอุปกรณ์การเกษตร พื้นที่นอกชาน หรือ ชานเรือนชั้นบน กว้างใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่เอนกประสงค์จัดงานมงคลต่างๆ เชื่อมต่อระหว่างเรือนพักอาศัยและครัว นิยมให้ลูกหลานแตกเรือนออกไปโดยการปลูกเรือนหลังใหม่แยกออกไปแม้ว่าจะตั้งอยู่ในบริเวณบ้านเดียวกัน แต่ถ้าพื้นที่บ้านจำกัดจะใช้ชานนอกเป็นตัวเชื่อม ระหว่างเรือนเก่าและเรือนหอบของลูกหลาน และจะแยกครัวออกจากกันด้วย มีเรือนบางหลังตามแนวถนนในหมู่บ้าน เป็นเรือนแถวยาวหลายสิบเมตร 4-5 ครัวเรือน เช่นวิถีชีวิตคนในเมือง เป็นต้น

๔.๔.๔ ประเพณี วัฒนธรรมและเพลงพื้นบ้าน

การร้องรำต่างๆ จับข้อมือสาว เข้าผีแหนางแมว งานปี (งานผีปู่ย่าตายาย) เพลงพื้นบ้าน เช่น ยินเลเล พิษฐาน ข้าเจ้าโลม เพลงซึบท เกี่ยวข้าว โขลกแห้ง ใจหวัง ระบายบ้านไร่ เพลงฉ่อย เต็นกำรำข้าว เพลงสังนาค รำกลองยาว เพลงยี่มโย ฯลฯ

๔.๔.๕ ความเชื่อ

การยอมรับนับถือ ยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนว่าเป็นความจริง หรือมีความจริง ความเชื่อของคนไทยมีมาแต่สมัยโบราณ คือเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตน โดยเข้าใจว่ามีฤทธิ์อำนาจอยู่ อาจดลบันดาลให้ดีหรือร้ายแก่คนได้ ความเชื่อเช่นนี้ถือเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

เกี่ยวกับเรื่องความศรัทธายึดมั่น ถือได้ว่าประชาชนตำบลเขาทองนับถือศรัทธาทางพุทธศาสนาได้อย่างเหนียวแน่นมาก อีกส่วนหนึ่งยังนับถือเรื่อง เจ้าเข้าผี นับถือในลัทธิพราหมณ์บ้าง เช่น เรื่องโศกลาง เป็นต้น

ความเชื่อที่ปรากฏในตำบลเขาทอง

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา

- ๑.๑ ความเชื่อเรื่องกรรม
- ๑.๒ ความเชื่อเรื่องนรก - สวรรค์
- ๑.๓ ความเชื่อเรื่องชาตินี้ - ชาติหน้า
- ๑.๔ ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะเมตไตรย
- ๑.๕ ความเชื่อเรื่องบุพเพสันนิวาส

๒. ความเชื่อเกี่ยวกับผีบางเทวดา

๓. ความเชื่อเกี่ยวกับการบนบานศาลกล่าว

๔.๔.๖ การละเล่น

ผู้ใหญ่จะเล่นไล่ไม้ ลูกช่วง เข้าผีต่างๆ เช่น ผีนางควาย นางสุม นางสาก เพลงในท้องถิ่น เพลงเกี่ยวข้าว เด็กๆ จะเล่น ชายของ ไม้หีม ตีวงล้อ ดีโก๊ะ มอญซ่อนผ้า กะโลก ทอยลูกหิน ฯลฯ

๔.๔.๗ เพลงพื้นบ้าน

เพลงพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่ถือเป็นวิธีการอย่างหนึ่งของสังคมในการที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นความมุ่งหมายหลักคือความบันเทิง

และเพลงพื้นบ้านยังเปรียบเสมือนกระจกสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ ความนึกคิด ความเชื่อ ประเพณี และค่านิยมของกลุ่มชน ผู้เป็นเจ้าของวรรณกรรมอีกด้วย

๔.๔.๘ ค่านิยม

คือ สิ่งที่สังคมหนึ่ง ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ควรแก่การกระทำ น่ายกย่อง เป็นการยอมรับทั่วไปจากสังคมนั้น ๆ

ค่านิยมที่พบในเพลงประกอบการละเล่นพื้นบ้าน ของตำบลเขาทอง

๑. ค่านิยมยกย่องเงินและความมั่งคั่ง

ให้มิ่งเรือนนี้	เป็นเศรษฐีเรือนหน้า
ถุงเงินแค้เขน	ถุงแหวนแค้ศอก

เพลงแห่นางแมว

๒. ค่านิยมเกี่ยวกับการครองเรือน

ทำบุญด้วยสิ่งใดหนอ
จะได้ร่วมหอกับคนใจเดียว

เพลงพิชฐาน

๓. ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี

๓.๑ ค่านิยมเกี่ยวกับความงาม

๓.๒ ค่านิยมเกี่ยวกับความประพฤติ

๔. ค่านิยมเกี่ยวกับความรักชาติ

๕. ค่านิยมเกี่ยวกับความกตัญญู

๕.๑ ความกตัญญูของลูกที่มีต่อพ่อแม่

๕.๒ ความกตัญญูระหว่างศิษย์กับครู

๖. ค่านิยมเรื่องการทำบุญกุศล

๔.๔.๙ การแต่งกาย

การแต่งกายของหญิงชาวบ้านจะนุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อเอวสั้น เรียกว่าเสื้อบ้านน้อย ใต้ผมดอกกระทุ่ม ใต้ผมจอนทัดหู เวลาทำงานใช้ผ้าแถบคาดอกหรือตะเบ็งมาน ประดับด้วยเครื่องเงิน เช่น กำไลข้อเท้า สร้อยเงินใส่หลาย ๆ เส้น กำไลมือหลายอัน แหวนปลอกมิดประมาณ นิ้วละ 4-6 วง กำไลข้อเท้าจะใส่ตั้งแต่เป็นเด็กเล็กจนแต่งงานและมีลูกหนึ่งถึงสองคนจึงจะถอด มีผู้คนเล่าว่าถ้าสาวคนใดใส่ทองก็จะถือเพื่อนเหนียน (เป็นภาษาพื้นบ้านแปลว่า อิจฉาริษยา) จะไม่

มีใครเล่นด้วย การแต่งกายด้วยเครื่องเงินนี้อาจสืบเนื่องมาจากตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา แต่ในปัจจุบันนี้การแต่งกายของชาวเขาทองอย่างสมัยก่อนได้เลือนหายไปแล้ว จึงหาดูได้ยาก

๔.๔.๑๐ คำภาษาถิ่นของตำบลเขาทอง

หมวดคำ	ภาษากลาง	ภาษาพูด	ภาษาเขียน	
เครือญาติ	ปู่ทวด	ปู่แก่	ปู่ทวด	
	ย่าทวด	ย่าแก่	ย่าทวด	
	ตาทวด	พ่อแก่	ตาทวด	
	ยายทวด	แม่แก่	ยายทวด	
	ภาษาใช้สอย และ เครื่องใช้ทั่วไป	ตุ้	ซั่ว	ตุ้
		ไห	แง	ไห
		ถังน้ำ	กะปิ้ง กะแป้ง	ถังน้ำ
		ผ้าห่มนอน	อีจ้อน	ผ้าห่มนอน
		ตะไคร้	ฝูม แฝก	ตะไคร้
		ซ้อนแกง	ซ้อนหอย	ซ้อนหอย
ข้าวสาร		ข้าวเปลือก (ข้าวสารแช่ น้ำใสในครกตำรวม เครื่องแกงเพื่อให้น้ำ แกงข้น	ข้าวสาร	
ผ้าขาวม้า		กะเตง	ผ้าขาวม้า	
ตะกร้า			ตะกร้า	
สวยงาม, งาม		เกร้อ	สวยงาม, งาม	
สะอาด	แอ้ว	สะอาด		
ข้าวเช้า	ข้าววางย	ข้าวเช้า		
ข้าวกลางวัน	ข้าวผอก	ข้าวกลางวัน		
ข้าวมือเย็น	ข้าวคั่ว	ข้าวมือเย็น		
รักใคร่	ผู้ใจ	รักใคร่		
อิจฉา ริชยา	เหนียน	อิจฉา ริชยา		
อยากให้ถึงเวลานั้น	ละคอง	อยากให้ถึงเวลานั้น		

หมวดคำอื่นๆ

โกรธ	หุน	โกรธ
ไม่สบาย คลุมเครือ	อุมพะรุม	ไม่สบาย คลุมเครือ
สมมุติ	เสียดย	สมมุติ
หน่อไม้แห้ง	นางเหี่ยว	หน่อไม้แห้ง
หันหลัง	ห็นหลัง	หันหลัง
ชั้น	คุ่น	ชั้น
โผล่	โหม่	โผล่
งด	ชืน	ยอกงด
เรียก, ร้องเรียก	เอิ้น	เรียก, ร้องเรียก
ร้องบอก	กระหนึ่ม	ร้องบอก
ยืมย่อง	เก๋อว	ยืมย่อง
กู่, เรียกด้วยเสียงดัง	เฟ็ด	กู่, เรียกด้วยเสียงดัง
สั้น คับ	แม้ง (คำอุทาน)	สั้น คับ
แหม! โอ้เอ๊ย!	เรีย	โอ้! แหม!
ตก หล่น	เล่าหลือ	ตก หล่น
พรวดพราด		พรวดพราด
(พูดแล้วพูดอีก)	พิน่าวพินึง	(พูดแล้วพูดอีก)
คร่ำครวญ, พิรีพีไร	เกือน (ให้เข้าที่เข้าทาง)	คร่ำครวญ, พิรีพีไร
ต้อน	บังอับบังรา	ต้อน
เข้าที่อับจน	อับัด อีโรย	เข้าที่อับจน
ไม่สนใจ เบื่อหน่าย	ระจ้อย	ไม่สนใจ เบื่อหน่าย
หงอย เหงา	-	หงอย เหงา

๔.๕ บ้านนางสำเนียง แกมสุข

บ้านนางสำเนียง แกมสุข อายุ 40 ปี บ้านเลขที่ หมู่ 4 ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มีสมาชิกร่วมเรือน 3 คน ลักษณะบ้าน เป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างโล่งเป็นที่เก็บของ

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

โครงสร้างหลังคา ฝ้า และฝาเรือนเป็นไม้ทั้งหมด หลังคาสังกะสี บันไดไม้ มีจำนวน 7 ชั้น ซึ่งไม่มีความเชื่อใดๆ เกี่ยวกับทางขึ้น (การวางตำแหน่ง) ชั้นบนเปิดโล่ง มีห้องนอน 1 ห้อง จากคำบอกเล่าของเจ้าของบ้านคือ เดิมบริเวณตัวบ้านไม่มีหลังคาคลุม มีการเปลี่ยนแปลงช่วงหลัง โดยสร้างหลังคาเพิ่มเติมขึ้นมาคลุมบริเวณชาน และซ่อมแซมในส่วนของโครงสร้างเสา รอด และโครงสร้างหลังคาและเพิ่มเติมขึ้นมาในระยะ 15 ปี หลัง เสาทั้งหมดเป็นไม้ โดยที่ขนาดเสาเอกของตัวเรือนขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 40 เซนติเมตร ส่วนเสาที่มีการเสริมขึ้นมาภายหลังเพื่อช่วยในการรับน้ำหนักของโครงสร้างตัวเรือนที่มีการชำรุดเสียหาย (ดูแบบผังพื้น)

ในส่วนของโครงสร้างพื้น ผนัง และส่วนประกอบอื่นๆ

รอด ขนาด 2"x8" ไม้มีดงไม้ พริงไม้ ขนาด 1"x6" ฝ้าไม้มี 2 ขนาด ขนาด 1"x11" และ 1"x12" ฝาประกนลูกฟัก โครงเคร่าฝา 1.20 เมตร วงกบหน้าต่างหน้าต่างไม้ 1.5"x3" มีหย่องลวดลายเครือวัลย์ บานหน้าต่างมีการติดลูกกรงเหล็ก

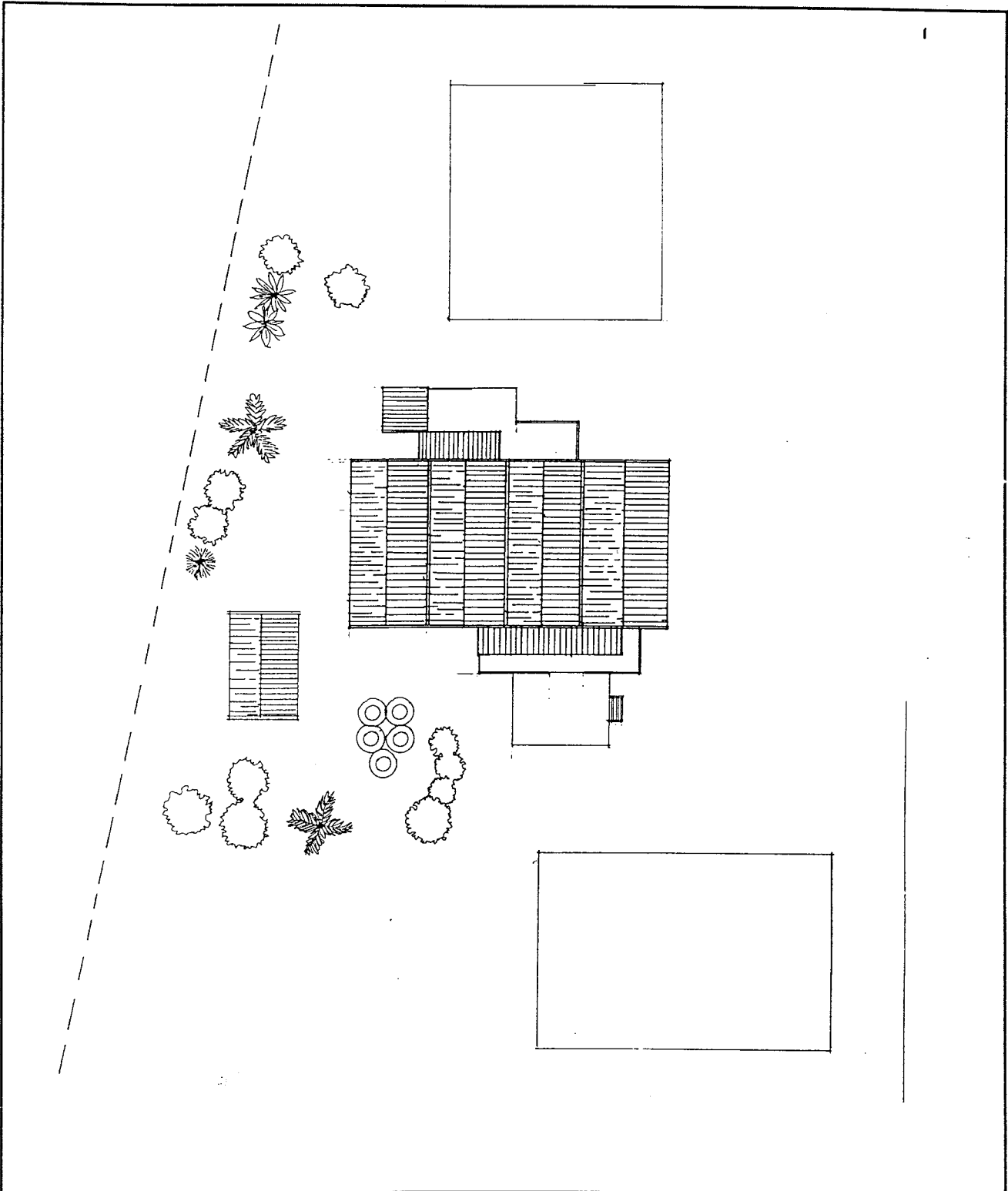
ส่วนอื่นๆ เค้าไม้และซื่อ ขนาด 1.5"x5" แป้ไม้ขนาด 1.5"x3" ดั้ง 1.5"x5" เสาตั้งและอกไก่ ไม้ขนาด 1.5"x5" ปั้นลมเป็นปั้นลมที่ลายฉลุ ขนาด 0.50"x6" (ดูรูปที่ 15 ประกอบ)

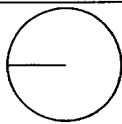
บันไดทางขึ้นเป็นไม้ แม่บันไดไม้ ทางเดินระหว่างชานเชื่อมกันทั้งหมดมี 1 ห้องนอนส่วนตัว แต่ภาษาถิ่น เรียก ตะคร้ว มีลักษณะเปิดโล่ง

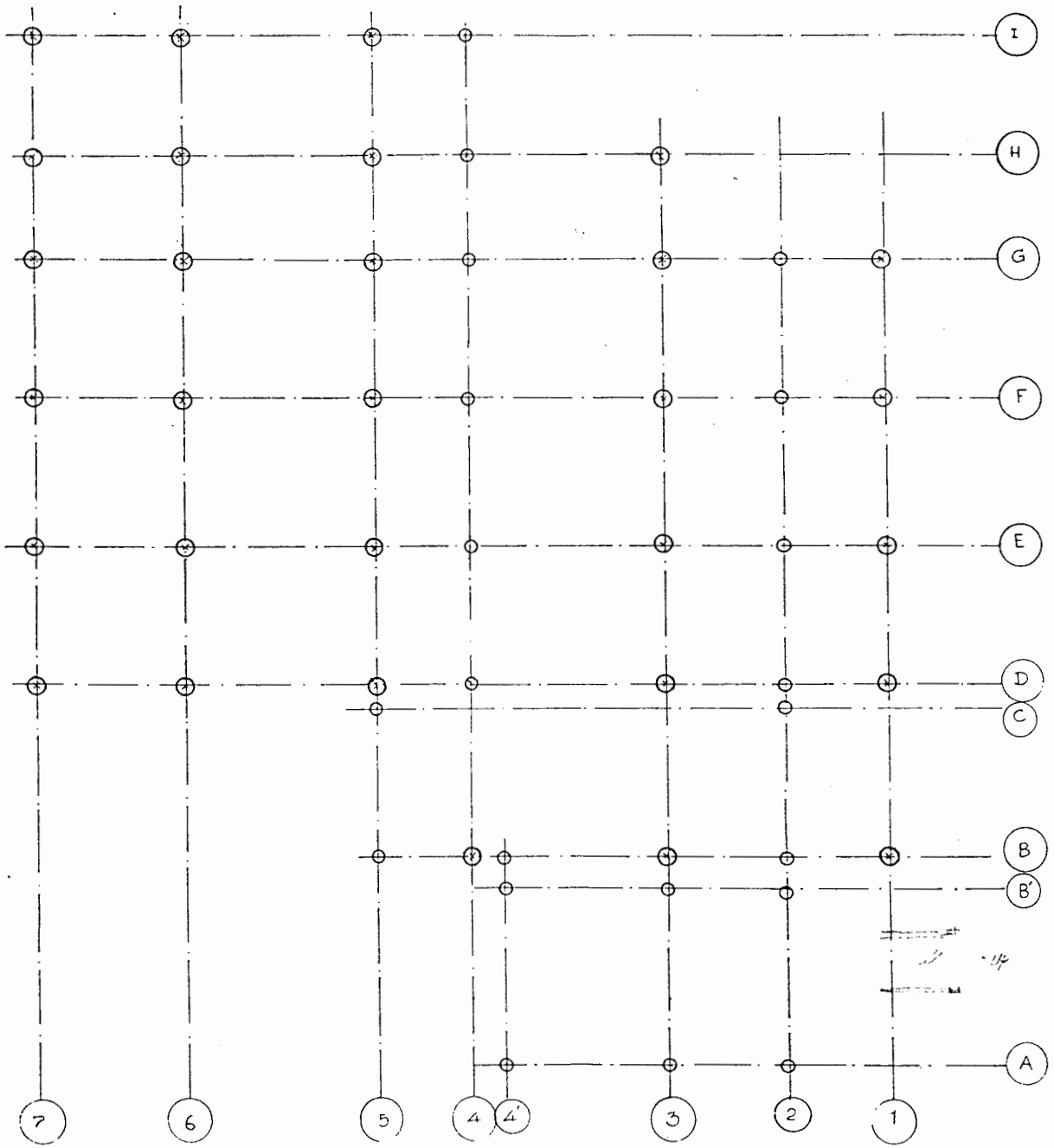
ในส่วนเรือนมีการซ่อมแซมมาแล้ว หลายครั้ง ครั้งแรกเมื่อ 15 – 20 ปีมาแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือน เพื่อให้ตอบสนองต่อการใช้งานในสภาพเวลาที่เปลี่ยนไปได้มากขึ้นมีการเพิ่มหลังคาบริเวณชาน และมีการใช้ชานเชื่อมต่อกับบ้านอีก 2 หลังข้างสร้างขึ้นมาให้ ปัจจุบันเจ้าของบ้านไม่ได้พักอยู่ที่บ้านนี้แล้ว แต่ไม่มีแผนจะรื้อบ้านเก่า

วิถีความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของเจ้าของบ้าน คือ มีความรู้จักคุ้นเคยกับเพื่อนบ้าน เกือบทุกคน อยู่กันฉันพี่น้อง ทำบุญทุกวันพระ และมีความเชื่อในการถือผีปู่ผีย่า ผีบ้าน ตามความเชื่อแบบมอญ เพราะมีเชื้อสายมอญ

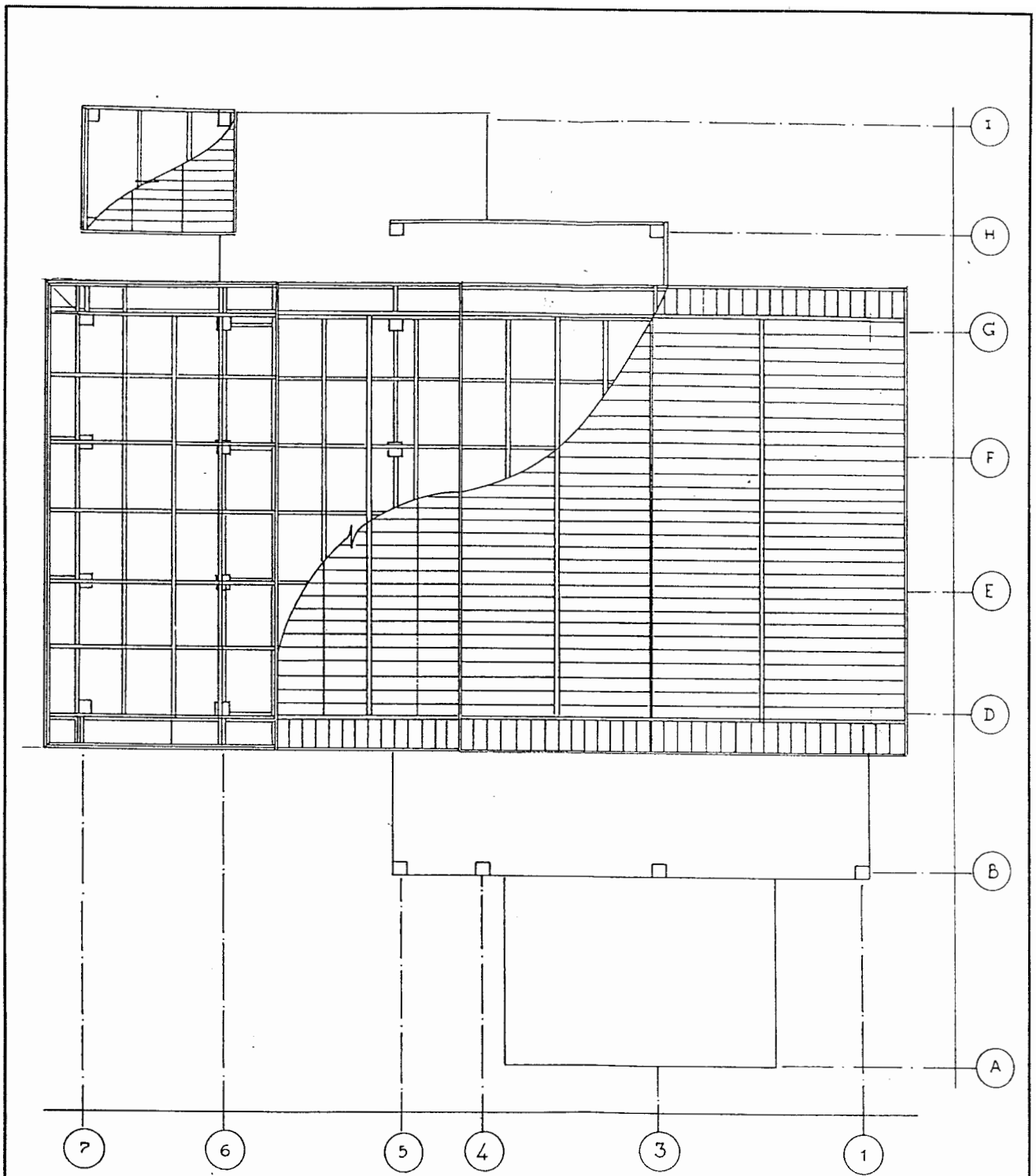
ในการปลูกเรือนมีการสวดถอนที่ ก่อขึ้นบ้านใหม่ มีการยกเสาเอก เสาเอกอยู่ทางทิศเหนือ มีความเชื่อเรื่องการผีดผี

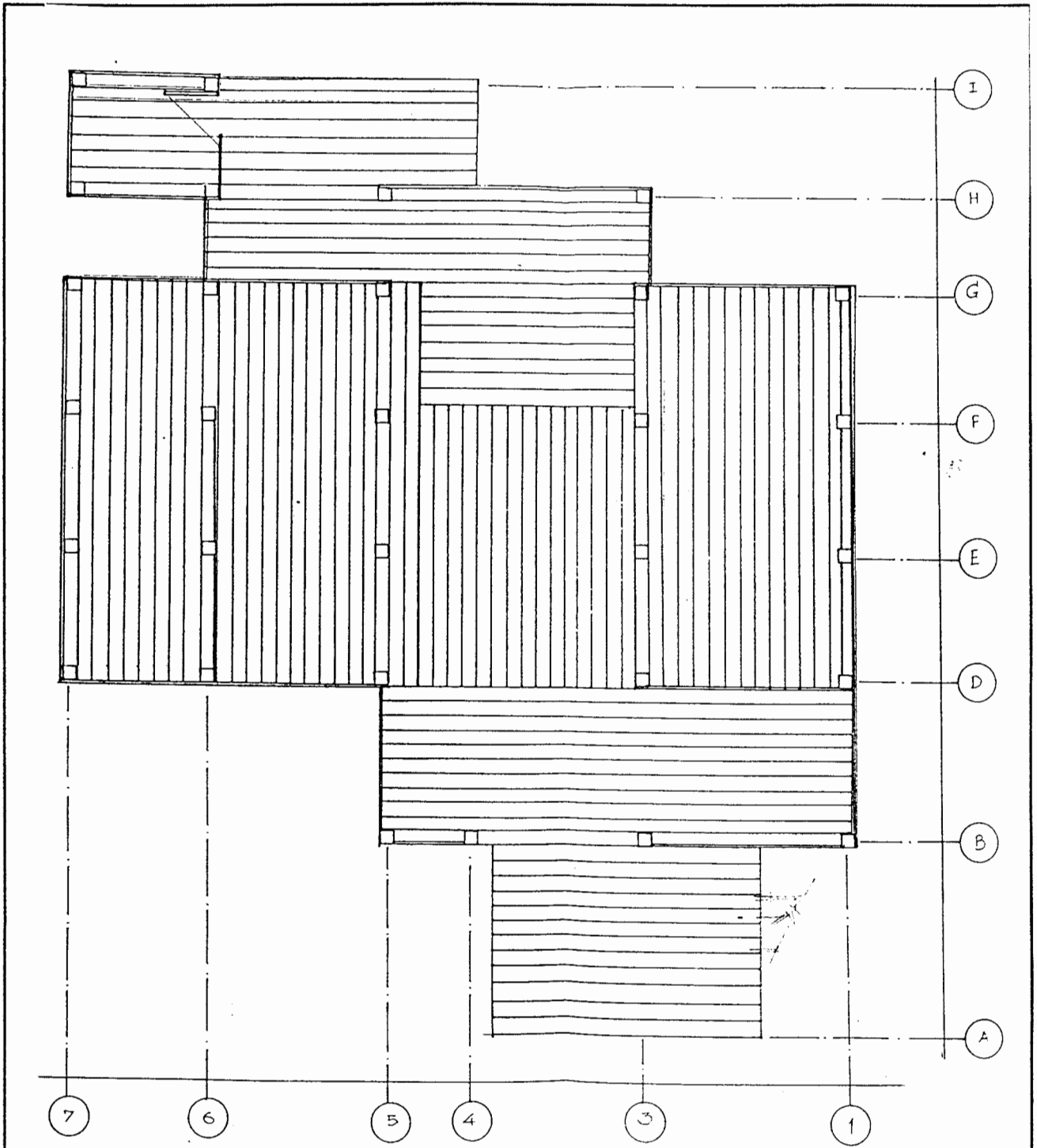
บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางสาวเนียง แกมสุข		
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละอ น.ส.ธนาภรณ์ ชุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์	ผังบริเวณ มาตรฐาน 1:300	

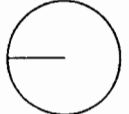

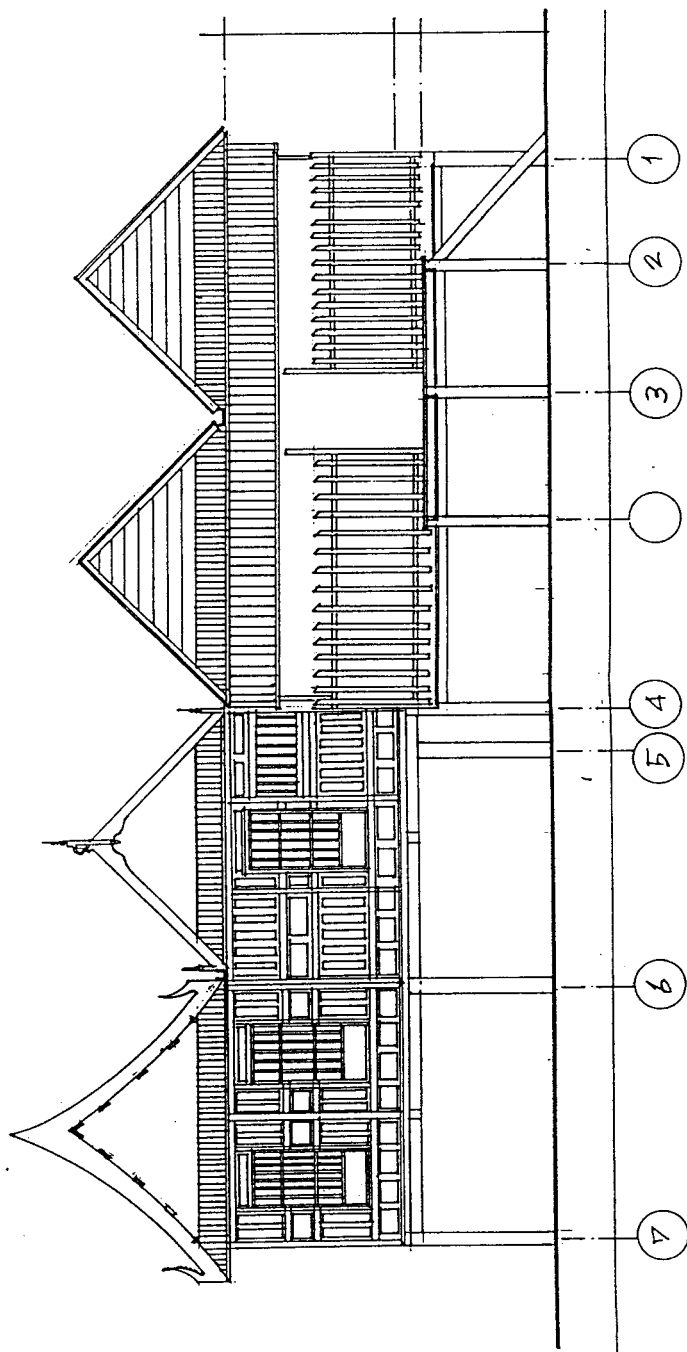
บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี		จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางสำเนียง แกมสุข			
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภูริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออ น.ส.ธนาภรณ์ ขุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์		ผังเสาชั้่นล่าง มาตรฐาน 1:75	

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี		จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางสาวเนียง แกมสุข			
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภูริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออ น.ส.ธนาภรณ์ ขุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์		ผังหลังคา	

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางคำเนียง แกมสุข		
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภูริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออง น.ส.ธนาภรณ์ ขุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์	ผังพื้นที่นบน มาตรฐาน 1:75	

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี

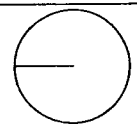
จังหวัดนครสวรรค์

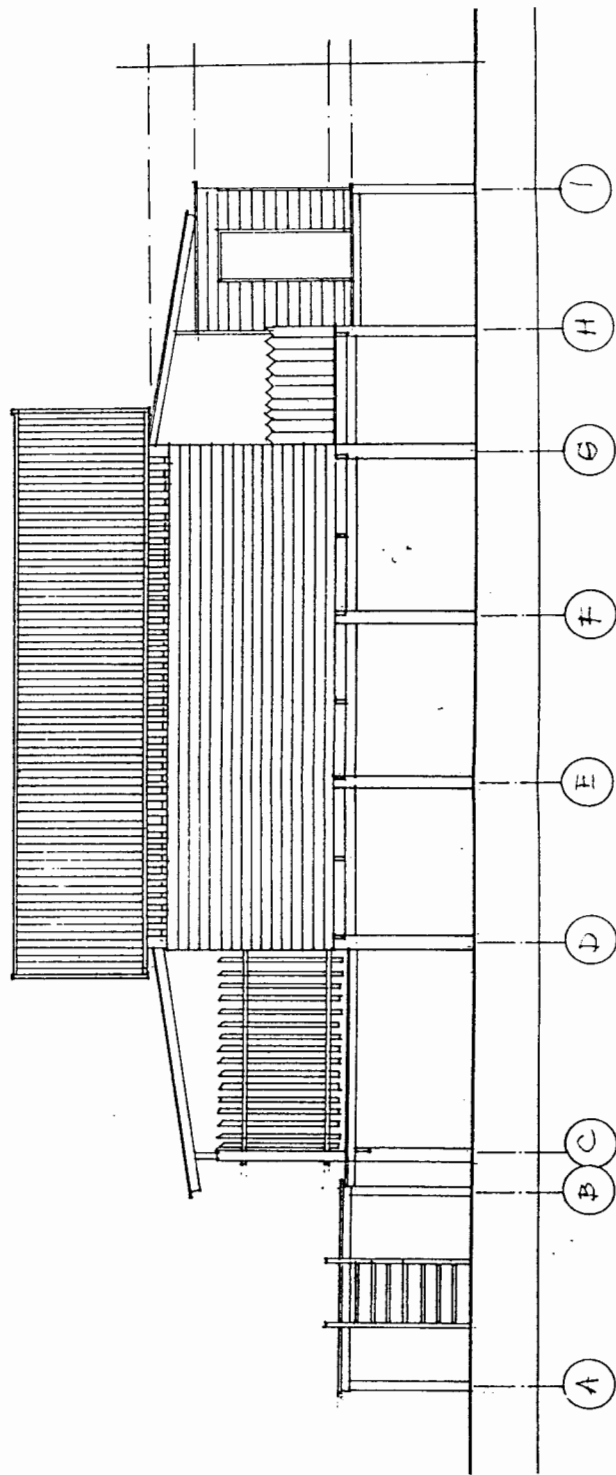
เจ้าของบ้าน นางสาวเนียง แกมสุข

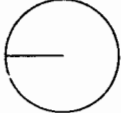
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภูริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออ
 น.ส.ธนาภรณ์ ชุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์

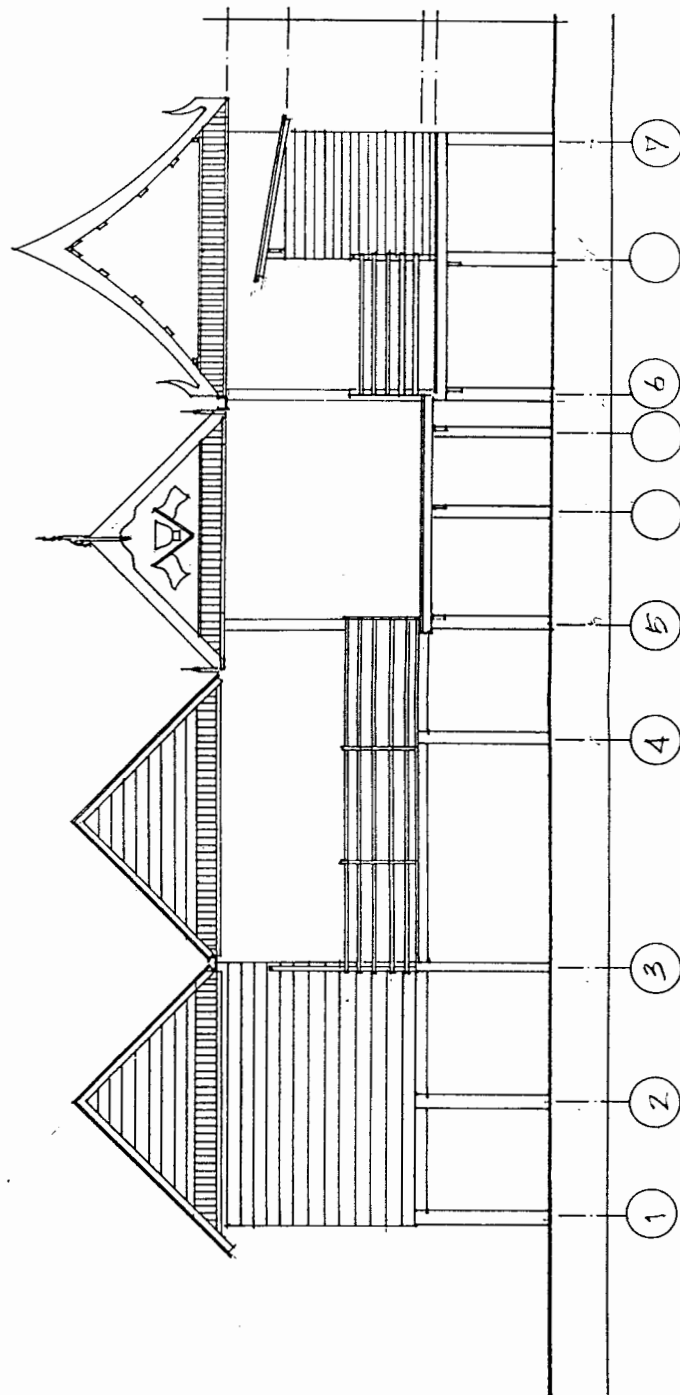
รูปด้าน 1

มาตราส่วน 1:75

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางคำเนียง แกมสุข		
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละอ น.ส.ธนาภรณ์ ขุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์	รูปด้าน 2 มาตรฐาน 1:75	

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี

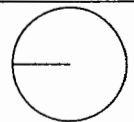
จังหวัดนครสวรรค์

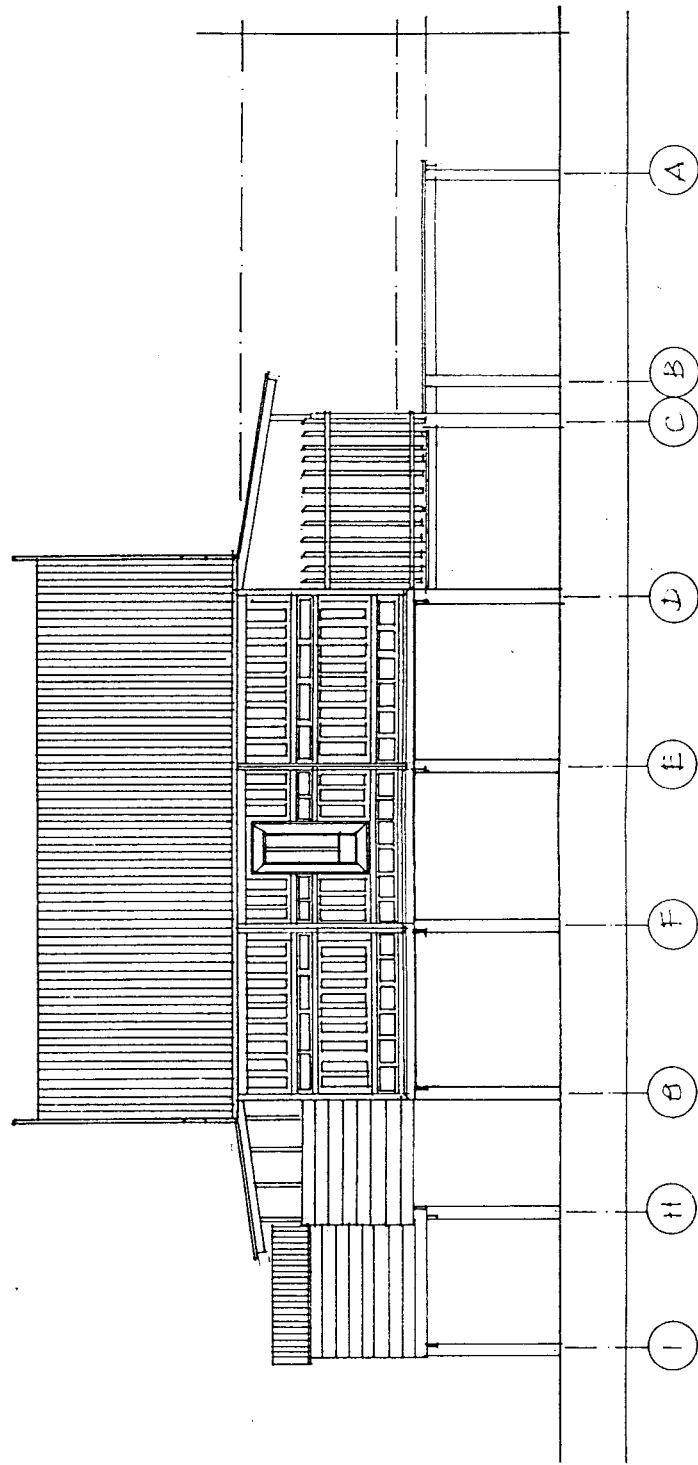
เจ้าของบ้าน นางสาวเนียง แดมสุข

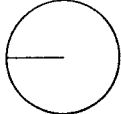
นิติน นายณัฐพล ผลบุญ นายภูริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออ
 น.ส.ธนาภรณ์ ชุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์

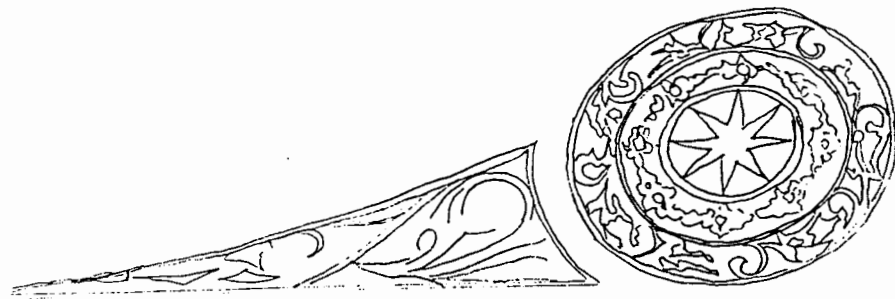
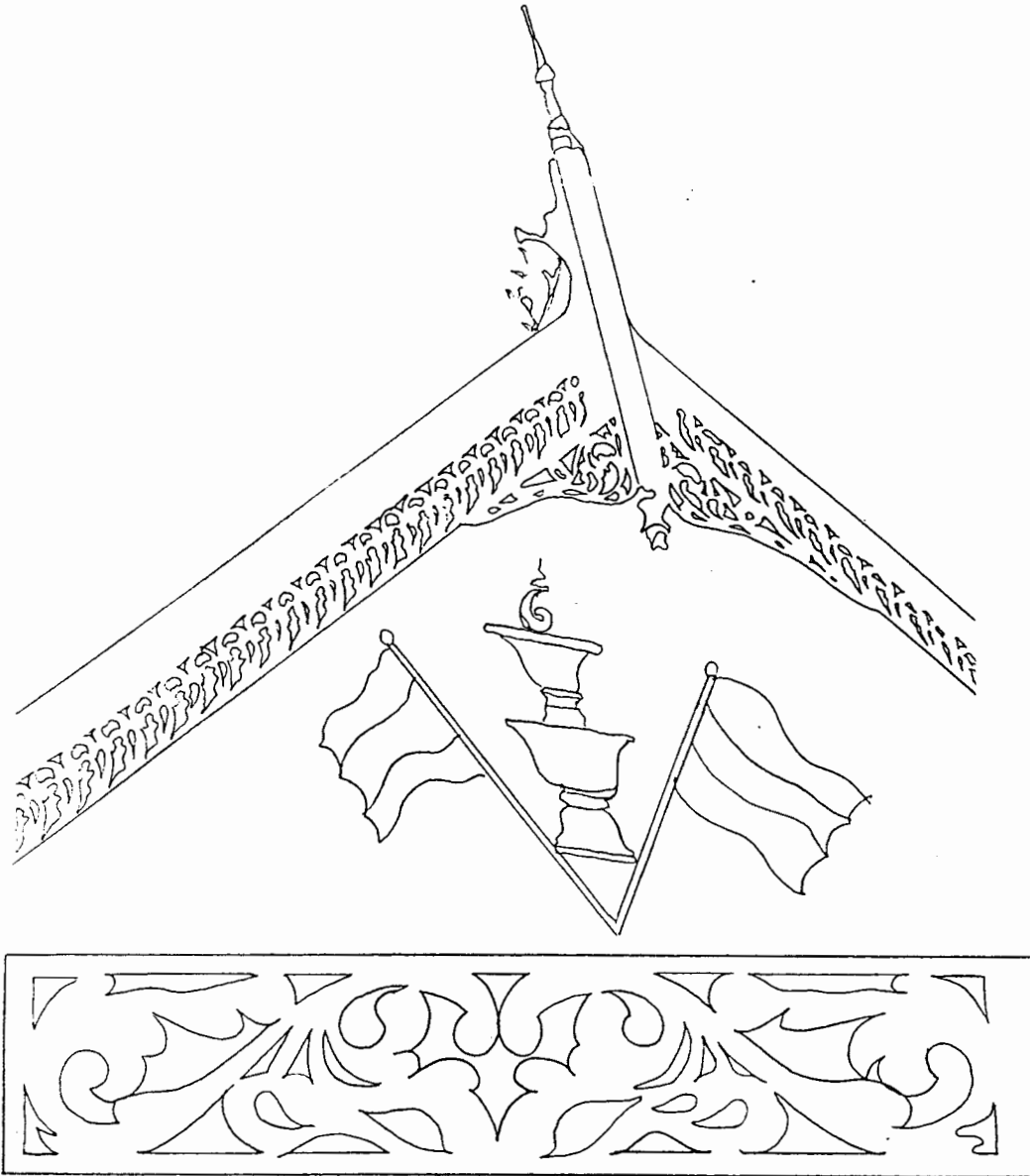
รูปด้าน 3

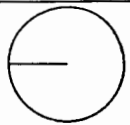
มาตราส่วน 1:75

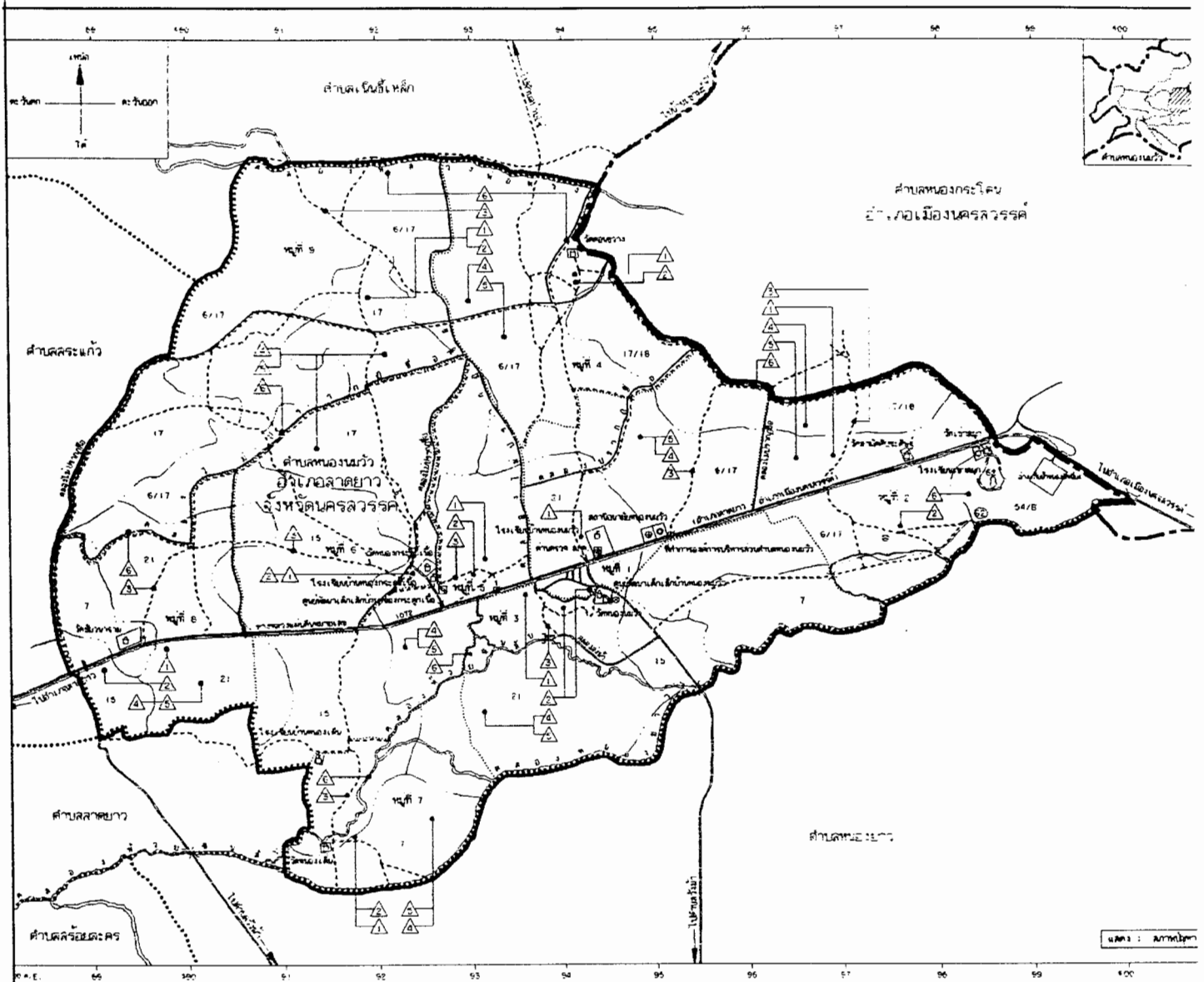

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางคำเนียง แกมสุข		
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภุชชิต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออง น.ส.ธนาภรณ์ ขุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์	รูปด้าน 4 มาตรฐาน 1:75	

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน นางสำเนียง แกมสุข	
นิสิต นายณัฐพล ผลบุญ นายภูริทัต ชลประทีน นายสุรเชษฐ์ นิลละออง น.ส.ธนาภรณ์ ขุนรักพรหม น.ส.ภัทราภรณ์ สุทธิสุข น.ส.อุษณีย์ ณรงค์พันธ์	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="border: 1px solid black; width: 100px; height: 100px; margin-right: 10px;"></div> <div style="text-align: center;"> </div> </div>

แบบขยายลายจั่ว

คำอธิบาย

- เขตหวัด อบต.
- เขตอำเภอ
- เขตตำบล
- เขตชุมชน
- เขตหมู่บ้าน
- เขตหมู่บ้าน (6/17, 7, 15, 17, 17/18, 21, 54/8, 54)
- ถนนคอนกรีต ถนนลาดยาง
- ถนนลูกรัง ถนนดิน
- สะพาน
- แม่น้ำ คลอง ฝาย
- คลองชลประทาน
- ภูเขา ควบ เือน
- ฝายน้ำล้น
- ประตูน้ำ
- เขื่อนคอนกรีต
- พวงมณี
- สถานที่ราชการ
- วัด
- โรงเรียน
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก
- สถานีอนามัย
- ศาลากลาง
- ประตูน้ำฝาย

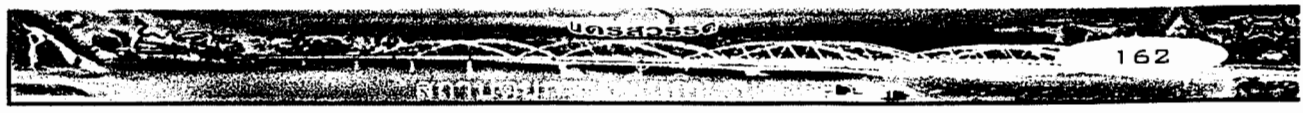
แผนที่ทางเดิน

สภาพพื้นที่ทางเดินทางการเกษตร

หมู่ที่	พื้นที่	ลักษณะพื้นที่ทางการเกษตร	การใช้ประโยชน์
6/17	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 2 - 3 ไร่ เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง	ปลูกข้าว
7	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 3 - 5 ไร่	ปลูกข้าว
15	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 3 - 5 ไร่	ปลูกข้าว
17	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 2 - 4 ไร่	ปลูกข้าว
17/18	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 2 - 4 ไร่	ปลูกข้าว
21	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 2 - 3 ไร่	ปลูกข้าว
54/8	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 2 - 3 ไร่	พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง
54	[Symbol]	พื้นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับปลูกข้าวและพืชไร่ 2 - 3 ไร่	พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง

แผนผังองค์การบริหารส่วนตำบล
องค์การบริหารส่วนตำบลของหม
กำแพงแสน จังหวัดนครราชสีมา

0 500 1,000 2,000

๕.๒.๒ ตำบลหนองนมวัว

๑. สภาพทั่วไป

๑.๑ ที่ตั้ง

ตำบลหนองนมวัวตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของอำเภอลาดยาวโดยศูนย์กลางของตำบลอยู่ห่างจากอำเภอลาดยาวประมาณ 10 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดนครสวรรค์ประมาณ 30 กิโลเมตร

๑.๒ เนื้อที่

มีพื้นที่ประมาณ 43 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 26,875 ไร่

๑.๓ ภูมิประเทศ

เป็นที่ราบลุ่ม มีลำคลองไหลผ่านหลายสายจากทิศตะวันตกสู่ทิศตะวันออก เหมาะกับภาคเกษตรกรรม ไม่มีป่าไม้ ไม่มีแหล่งแร่ธาตุต่าง ๆ

๑.๔ จำนวนหมู่บ้าน 9 หมู่

จำนวนหมู่บ้านในเขต อบต.มี 9 หมู่ ได้แก่ หมู่ที่ 1 - หมู่ที่ 9

๑.๕ จำนวนประชากร

ชาวตำบลหนองนมวัวในอดีต ส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดอุทัยธานี ปัจจุบันมีประชากรทั้งสิ้น 5,382 คน แยกเป็นชาย 2,638 คน หญิง 2,744 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 125 คน/ตารางกิโลเมตร ร้อยละ ๕๖.๒๕ เป็นชาวนครสวรรค์ มาจากจังหวัดอื่นๆ ร้อยละ ๑๒.๕ ส่วนอีกร้อยละ ๓๑.๒๕ ยังคงเป็นคนมีพื้นเพอพยพมาจากจังหวัดอุทัยธานี

๑.๖ รูปแบบของครอบครัว

จำนวนคนในบ้าน	ร้อยละ
น้อยกว่า 2 คน	0
1-3 คน	50
3-5 คน	31.25
มากกว่า 5 คน	18.75

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนคนในบ้าน แยกตามช่วงจำนวนคน

(ข้อมูล : สัมภาษณ์)

๒. สภาพทางเศรษฐกิจ

๒.๑ อาชีพ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลหนองนมวัว เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ฉะนั้นอาชีพหลักของประชาชน ก็คือ การทำนา และทำสวน มีการค้าขายเช่นชนบทอื่นๆ เช่น อาหาร สิ่งของเครื่องบริโภค ปืมน้ำมัน รถโดยสารประจำทาง ฯลฯ

ที่นาและไร่สวน	ร้อยละ
1-10 ไร่	6.25
11-20 ไร่	19.5
21-40 ไร่	6.5
41-60 ไร่	6
มากกว่า 60 ไร่	18
ไม่มีที่นาและไร่สวน	43.75

ตารางที่ 2 แสดงปริมาณที่นาและไร่สวน

(ข้อมูล: สัมภาษณ์)

การประกอบอาชีพกสิกรรม	ร้อยละ
ประกอบอาชีพกสิกรรม	75
ไม่ได้ประกอบอาชีพกสิกรรม	25
ให้คนอื่นเช่าที่เพื่อประกอบการ	0

ตารางที่ 3 แสดงลักษณะการประกอบการกสิกรรม

(ข้อมูล: สัมภาษณ์)

๒.๒ หน่วยธุรกิจในเขต อบต.

- ธนาคาร	-	แห่ง
- โรงแรม	-	แห่ง
- ปืมน้ำมัน	3	แห่ง
- โรงงานอุตสาหกรรม	1	แห่ง
- โรงสี	-	แห่ง

๓. สภาพทางสังคม

ชาวบ้านหนองนมวัวรู้จักคนในละแวกบ้านกันเกือบทุกคน มีการอยู่อาศัยกันแบบพี่น้อง แม้ว่าจะมีรั้วของแต่ละครัวเรือนแบ่งแยก แต่จะคอยดูแลเอาใจใส่ได้ตามสารทุกข์สุขดิบกันอยู่สม่ำเสมอ ไม่ว่าใครจะไปจะมาจะทราบกันทั้งหมดทั้งหมู่บ้าน

๓.๑ การศึกษา

- โรงเรียนประถมศึกษา	3	แห่ง
- โรงเรียนมัธยมศึกษา	-	แห่ง
- โรงเรียนอาชีวศึกษา	-	แห่ง
- โรงเรียน/สถาบันชั้นสูง	-	แห่ง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน	9	แห่ง

๓.๒ สถาบันและองค์กรศาสนา

เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ จึงมีศาสนสถานคือ วัด เป็นศูนย์รวมของชุมชนแต่เพียงสิ่งเดียว แม้ว่าจะมีคนจีนอาศัยอยู่บ้างแต่ก็มีจำนวนน้อย และไม่ปรากฏว่ามีการปลูกสร้างศาลเจ้า หรืออาคารเสนาสนะใดๆที่มีลักษณะแบบจีนภายในวัดขึ้นมา แต่จะมีปรากฏรูปแบบศิลปะของมอญ และลาวให้เห็นบ้าง ในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น ลวดลาย หน้าบัน และ กรรมวิธีในการก่อสร้างฐานรากขององค์เจดีย์ เป็นต้น

- วัด/สำนักสงฆ์	7	แห่ง
- มัสยิด	-	แห่ง
- ศาลเจ้า	-	แห่ง
- โบสถ์	-	แห่ง

๓.๓ สาธารณสุข

- โรงพยาบาลของรัฐบาล	-	เตียง	-	แห่ง
- สถานีอนามัยประจำตำบล			1	แห่ง
- สถานพยาบาลเอกชน			-	แห่ง
- ร้านขายยาแผนปัจจุบัน			1	แห่ง

ห้องน้ำห้องส้วมใช้ระบบบ่อหมัก-บ่อกรอง ทุกหลังคาเรือน

๓.๔ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

- สถานีตำรวจ	-	แห่ง
- สถานีดับเพลิง	-	แห่ง
- ที่พักสายตำรวจ	1	แห่ง

๔. การบริการพื้นฐาน

๔.๑ การคมนาคม

๑. มีทางหลวงแผ่นดินสายลาดยาว – นครสวรรค์ เป็นเส้นทางคมนาคม สายหลัก
๒. มีถนนลาดยางของ รพช.โยธาธิการ ติดต่อกับตำบลเนินขี้เหล็ก และต.หนองยาว
๓. มีถนนลูกรังเชื่อมติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้าน

๔.๒ การโทรคมนาคม

๑. ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 1 แห่ง
๒. สถานีโทรคมนาคมอื่น ๆ แห่ง ระบุการสื่อสารแห่งประเทศไทย

๔.๓ การไฟฟ้า

ตำบลหนองนมวัวมีไฟฟ้าใช้ครบทั้ง 9 หมู่บ้าน จำนวน 1,098 ครัวเรือน

๕. แหล่งน้ำ

๕.๑ แหล่งน้ำธรรมชาติ

๑. มีลำน้ำ, ลำห้วย 2 สาย คือ
คลองห้วยหินลับ
คลองหนองยาว
๒. บึง, หนองและอื่น ๆ 2 แห่ง
หนองอีเหนียง
หนองพญา

๕.๒ แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

ฝาย 5 แห่ง

บ่อน้ำตื้น 9 แห่ง

บ่อโยก 14 แห่ง

สระน้ำขนาด 10 ไร่ ขึ้นไป 3 แห่ง

๖. สรุปข้อมูลอื่น ๆ

๖.๑ มวลชนจัดตั้ง

ลูกเสือชาวบ้าน 1 รุ่น 40 คน

ไทยอาสาป้องกันชาติ - รุ่น - คน

กองทุนเพื่อความมั่นคงของชาติ - รุ่น - คน

อาสาสมัครสาธารณสุข 40 คน

เกษตรหมู่บ้าน 9 คน

๖.๒ ศักยภาพในตำบล

ก. ศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบล

จำนวนบุคลากร จำนวน 6 คน

ตำแหน่งในสำนักงานปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน

ตำแหน่งในส่วนการคลัง 3 คน

ตำแหน่งในส่วนการโยธา 1 คน

ตำแหน่งในส่วนสาธารณสุข - คน

ระดับการศึกษาของบุคลากร

ประถมศึกษา 1 คน

มัธยมศึกษา/อาชีวศึกษา 2 คน

ปริญญาตรี 3 คน

รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล

ประจำปีงบประมาณ 2543 - 3,548,480.71 บาท แยกเป็น

รายได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลเก็บเอง 166,247.03 บาท

รายได้ที่ส่วนราชการต่าง ๆ จัดเก็บให้ 2,058,133.68 บาท

เงินอุดหนุนจากรัฐบาล 1,324,100.00 บาท

๖.๒ ศักยภาพของชุมชนและพื้นที่

ก. การรวมกลุ่มของประชาชน

อำนวยความสะดวกทุกประเภท 12 กลุ่ม

แยกประเภทกลุ่ม

กลุ่มอาชีพ 9 กลุ่ม

กลุ่มออมทรัพย์ 3 กลุ่ม

กลุ่มอื่นๆ - กลุ่ม

ข. จุดเด่นของพื้นที่ (เอื้อต่อการพัฒนาตำบล)

ตำบลหนองนมวัวมีพื้นที่ติดถนนลาดยาว - นครสวรรค์ตลอดแนวของพื้นที่
เหมาะที่จะพัฒนาด้านการค้าขายและสามารถนำผลผลิตการเกษตรออกสู่ตลาดได้สะดวกสามารถ
พัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้า - ขยายผลผลิตทางการเกษตร

๖.๓ สถาปัตยกรรมที่พักอาศัย

อายุของเรือนพักอาศัยของชุมชนชาวตำบลหนองนมวัว ซึ่งมีวัดหนองนมวัวเป็น
ศูนย์กลางและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน จากการสัมภาษณ์ชาวชุมชนรอบๆวัด ได้ข้อมูลของอายุ
เรือนพักอาศัย ดังนี้

อายุเรือนพักอาศัย	ร้อยละ
ต่ำกว่า ๑๐ ปี	6.25
11-20 ปี	6.25
21-30 ปี	12.5
31-40 ปี	37
มากกว่า 50 ปี	38
มากกว่า ๑๐๐ ปี	0

ตารางที่ 4 แสดงอายุของเรือนพักอาศัย

(ข้อมูล: สัมภาษณ์)

ชาวบ้านตำบลหนองนมวัว ไม่เคร่งในการทำพิธีก่อนปลูกเรือน การยกเสาเอก การขุดหลุมฝังเสาก็ไม่มีกรรมพิธีอะไร การยกเสาเอกจะทำเพียงการผูกผ้าสามสีไว้ที่เสาเอกเท่านั้น ตำแหน่งเสาจะตั้งตรงไหนก็ได้

การวางเรือนนิยมวางเรือนหันหน้าไปทางทิศเหนือหรือทางทิศใต้ โดยหันหันหน้าเรือนไปทางทิศตะวันตกเพราะเชื่อว่าเป็นทางผี มักสร้างเป็นเรือนไม้สองชั้น รูปแบบเรือนเป็นเรือนคู้ ที่มีขนาดของทรงหลังคาเท่ากัน มุงด้วยกระเบื้องหรือสังกะสี โครงสร้างหลังคาหรือเครื่องบนยังมีฝีมือการก่อสร้างแบบโบราณ คือ ใช้หัวเทียนบังคับซื่อ และแปหัวเสา มีร่องรอยปรากฏหลงเหลือให้เห็นอยู่มาก เรือนส่วนใหญ่ในปัจจุบัน จะใช้ระบบเสาคานยึดโครงสร้างให้แข็งแรงโดยใช้น๊อต และตะปู ฝาผนังเรือนนิยมตีฝาเรือนด้วยไม้กระดานขนาด ๑/๒ x ๖ นิ้ว ตามแนวนอน

จากการสัมภาษณ์ ลุงม้วน แผนพยัคฆ์ อายุ ๗๔ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๙๖/๙ หมู่ ๓ เป็นคนมอญ อพยพมาพร้อมกับโยมพ่อ(หลวงพ่อลำดวน ฐานะมโร เจ้าอาวาสวัดหนองนมวัว)จากตำบลปางเก่า บ้านหินโงน อำเภอหนองจาง จังหวัดอุทัยธานี มาอยู่ที่หนองนมวัวประมาณปี พ.ศ.๒๔๙๙ อดีตเป็นมัคนายกของวัดหนองนมวัว ปัจจุบันก็ยังช่วยงานวัดอยู่ ได้เล่าให้ฟังถึงสิ่งที่น่าสนใจของ การปลูกเรือนโบราณในจังหวัดอุทัยธานี สมัยจำความได้ในวัยเด็ก ว่า

คนบ้านลุงซึ่งมีฐานะดีที่อุทัยธานี เวลาจะปลูกเรือน ก่อนอื่นต้องไปเลือกซื้อฝาเรือนแบบฝาลูกผัก หรือฝาปะกนฝีมือช่างชาวจีน ซึ่งวางขายอยู่ตามทำน้าของลำน้ำสะแกกรัง (เรียกว่า ฝาท่า) หรือวางขายอยู่ตามตลาด (เรียกกันว่า ฝาดตลาด) จึงจะสามารถกำหนดระยะเสาเรือน หรือขนาดของเรือนได้ เพราะเขาทำขายกันแบบสำเร็จรูปไม่ได้มาทำกันในพื้นที่ตอนปลูกเรือน

แสดงว่าฝาเรือนไทยเดิมแบบฝาลูกผัก และฝาปะกนเมื่อหกสิบกว่าปีมาแล้ว หรือก่อนหน้านั้น เป็นรูปแบบและงานฝีมือสำเร็จรูปของคนจีนที่เข้าอาศัยอยู่ในเมืองไทยทำขึ้นมาวางขาย ในช่วงเวลาที่เมืองไทยมีการแปรรูปไม้มาใช้ในงานก่อสร้าง ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) และคงจะมานิยมแพร่หลายมากเอาตอนเกิดบริษัทแปรรูปไม้มากมาย ภายหลังที่ไทยต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยเฉพาะในจังหวัดนครสวรรค์เองก็มีบริษัทค้าไม้ต่างชาติ เช่น บริษัทค้าไม้อีสต์เอเชียติก และ บริษัทค้าไม้มิสซูลุยส์ ของคนไทยเองก็มีบริษัทค้าไม้เกิดขึ้นมาหลายบริษัท เช่น บริษัทป่าไม้ลำซำ บริษัทน้อมจิตร และบริษัทตระกูลเพชรทองคำ เป็นต้น

การทำฝาผนังไม้ดังกล่าว เป็นงานฝีมือการเข้าไม้แบบฝาลูกผักที่ละเอียด แข็งแรงทนทานนานเป็นร้อยปี ขนาดความหนาของฝาประมาณ ๗ นิ้ว รางลื่นเพียง ๒.๕ นิ้ว ซึ่งนอกจาก

จะมีฝีมือที่ละเอียดประณีตแล้ว ยังต้องอาศัยอุปกรณ์เครื่องมือช่างไม้ เช่น เลื่อยมือ สิ่ว และกบมือ ที่พัฒนาให้สามารถใช้สำหรับงานฝีมือที่ละเอียดได้ด้วยเช่นกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมและเทคนิคการเข้ามูมไม้โครงสร้างของเรือนพักอาศัย และวัด เปลี่ยนไปจากโบราณมาก เมื่อมีการนำไม้ที่แปรรูปแล้วเข้ามาใช้ในงานก่อสร้าง เพราะการแปรรูปไม้เป็นวิธีการที่นำไม้มาใช้อย่างถูกต้องตามลักษณะของการใช้งาน ไม้ในงานก่อสร้าง จึงทำให้น้ำหนักของไม้โครงสร้าง เช่น เสา คาน และพื้น มีขนาดเล็กลงมาก รวมไปถึงการเข้ามูมไม้ของส่วนต่างๆ เช่น โครงสร้างเครื่องบน ซึ่งเดิมใช้วิธีสวมข้อ แปะ เข้ากับหัวเทียนแบบโบราณก็ลดความสำคัญลง เปลี่ยนมาเป็นการใช้น็อต และตะปูแทน ซึ่งสะดวกรวดเร็วกว่า เป็นต้น เป็นเหตุให้รูปแบบเรือนพักอาศัยแบบเรือนไทยเดิมในชนบทเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง อย่างตลอดไป

การใช้เนื้อที่ของบ้าน เนื่องจากคนที่นี่หากลูกหลานแตกเรือนออกไป มักจะปลูกเรือนหอขึ้นมาใหม่ในที่ดินใหม่เช่นกัน หากว่าจะปลูกเรือนหอเชื่อมต่อกับชานนอกเรือนเดิมของเรือนพ่อแม่ ก็จะนิยมแยกครัวออกจากกัน ดังนั้น ผังบริเวณบ้านโดยรวมทั่วไปของชุมชน จะมีเพียงเรือนพักอาศัย และยุ้งข้าวเพียงเท่านั้น

พื้นที่เรือนชั้นล่างหรือเรียกว่าใต้ถุน จะถูกใช้เป็นที่โล่งสำหรับพักผ่อน และเก็บของใช้ต่างๆ รวมทั้งการเข้าทรงผี หากมีการผีดผีเกิดขึ้นภายในบ้าน กรณีที่เจ้าของบ้านเป็นคนมอญ ส่วนชั้นบนใช้พักอาศัย จัดงานบุญ จัดผังชานนอก ห้องนอน และครัว ในลักษณะเรือนหมู่แบบไทยเดิมภาคกลาง ใช้ชานภายในกว้างใหญ่ในลักษณะเอนกประสงค์ เป็นพื้นที่เชื่อมต่อกัน มีเนื้อที่ของชั้นบนโดยรวม ไม่ต่ำกว่า ๑๒๐ ตารางเมตร

๖.๔ ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น และเพลงพื้นบ้าน

ในปัจจุบัน พิธีกรรมต่างๆ ลดน้อยลงไปมาก แต่ยังคงมีประเพณีถวายสังฆทานที่วัด เรียกกันว่า งานสาทรกลางเดือน ๑๐ โดยชาวบ้านทั้งหมด ชนมสาทร เช่นชนมหวาน กระจายสาทร ไปถวายสังฆทานกันที่วัด หากเหลือก็จะเก็บไว้ที่วัด ให้พระท่านฉันในภายหลัง เมื่อถวายเสร็จแล้วจะกรวดน้ำ หลังจากนั้นจะนำชนมหวานไปวางใต้ต้นไม้ใหญ่ กรวดน้ำกันเองอีกครั้ง เพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ และญาติโดยการเอ่ยชื่อของผู้ที่ต้องการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ออกมา เสร็จพิธีแล้วทิ้งขนมไว้ยังโคนต้นไม้ใหญ่เลย

หลังจากเสร็จพิธีแล้ว บางกลุ่มจะนำผลไม้ เช่น กล้วย อ้อย ส้ม ไปทำขวัญท้องข้าวต่อยังที่นาของตน โดยตั้งร้านบูชาข้าวทั้งห้า ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ แล้วตั้งจิตใจให้สงบบอกกล่าวด้วยพูดคำที่ดีอันเป็นมงคล ก่อนกราบลงไปแม่ธรณีก็เป็นอันสิ้นสุดพิธี ส่วนผลไม้ที่นำมาบูชาจะทิ้งไว้ไม่นำกลับ

หลังจากนั้นจะมีการลงแขกเกี่ยวข้าวกัน จะมีการละเล่นร้องรำทำเพลงที่เรียกว่า รำเคียวเกี่ยวข้าว แต่ในปัจจุบัน: ั้รถเกี่ยวข้าวแทนพิธีต่างๆก็ไม่ค่อยจะได้ทำกันแล้ว

การละเล่น เช่น มอญซ่อนผ้า และเพลงยาว กระโดดเชือก เป็นต้น ชาวบ้านจะนิยมไปรวมตัวเล่นกันที่วัด

๖.๕ ความเชื่อ

คนส่วนใหญ่ในบ้านหนองนมวัวจะมีพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว แต่ก็ยังมีบ้างที่ยังคงมีความเชื่อในเรื่องเข้าทรงผี เช่น คนไทย-มอญ จะทำพิธีเข้าทรงผีก็ต่อเมื่อมีการผีดผีเกิดขึ้นภายในบ้าน กล่าวคือ แขนกที่มากักภายในบ้านแม้ว่าจะจะเป็นสามีภรรยา กัน หรือคนรักของลูกสาวกับลูกสาว ยกเว้นคนรักของลูกชายกับลูกชาย จะมีเพศสัมพันธ์กันภายในบ้านไม่ได้ จะต้องทำพิธีเข้าทรงผีเรือน โดยมีคนทรงประจำหมู่บ้านซึ่งเป็นผู้หญิง และต้องพูดภาษามอญได้ เป็นผู้ทำพิธี

การทำพิธีเข้าทรง ผู้กระทำผิดจะต้องบอกบณบานสานกล่าวต่อผีเรือนว่าจะทำพิธีในวันเวลาใด การทำพิธีจะเชิญญาติทั้งอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน อยู่ต่างถิ่น ต่างอำเภอ และต่างจังหวัดทั้งหมดมาทำพิธี โดยค่าใช้จ่ายทั้งหมดจะเป็นของคู่ผีดทั้งสิ้นแม้กระทั่งค่าตัวคนทรง แล้วจะถูกบังคับให้รำในพิธี ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่ ๙.๐๐ น. ไปจนแล้วเสร็จเวลา ๑๖.๐๐ น. โดยฝ่ายหญิงจะต้องแต่งชุดแบบโจงกระเบน หรือผ้าถุง ส่วนชายจะต้องมีผ้าขาวม้าเคียนเอว หรือศีรษะ อดคล้องประกอบในพิธีจะมีการตั้งร้านใหญ่ ใช้ขนม ข้าวต้ม ดอกไม้ ผลไม้ และจะขาดเสียมิได้ คือ เครื่องกระยาบวช ซึ่งเป็นถาดใส่ขนมควาวหวาน แล้วจะเชิญผีลูก ผีพี่น้อง ของเจ้าของบ้าน ไม่ว่าจะอยู่ที่แห่งไหนก็ตามให้มารำร่วมด้วย

๖.๖ บ้านนายเจียก ไตรภาค

บ้านนายเจียก ไตรภาค อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 72 หมู่ 3 ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มีสมาชิกอยู่ร่วมกันในบ้านทั้งสิ้น 5 คน คือ ปู่ ย่า ลูกสาว 1 คน หลานชาย 1 คน และลูกเขย 1 คน เดิมนายเจียกเป็นคนอุทัยธานี อาศัยอยู่บ้านหลังนี้มาแล้วประมาณ 37 ปี ซึ่งบ้านนายเจียกและภรรยาช่วยกันปลูก

อาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่ ทำนา และนายเจียกก็ทำสืบต่อมา แต่ปัจจุบันมีอาชีพรับจ้าง ค่าใช้จ่ายของครอบครัว ประมาณ 3,000 บาท / เดือน แบ่งเป็นค่าน้ำ 40 บาท ค่าไฟ 200 บาท และค่าอื่น ๆ รวมค่าอาหาร 2,960 บาท

วัสดุที่ใช้ในการปลูกสร้างบ้านที่เป็นอยู่ปัจจุบัน หลังคาสังกะสี โครงสร้างหลังคาไม้ เสาไม้ โครงสร้างพื้นไม้ ฝาผนังบ้านตีตามนอน

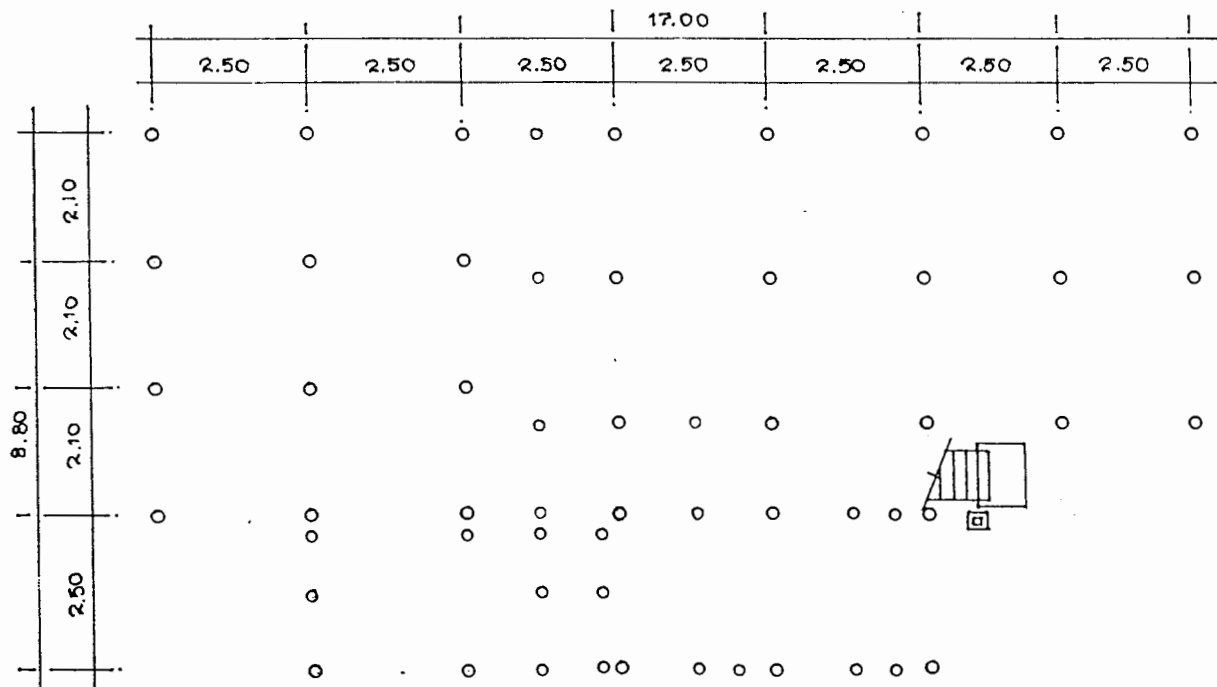
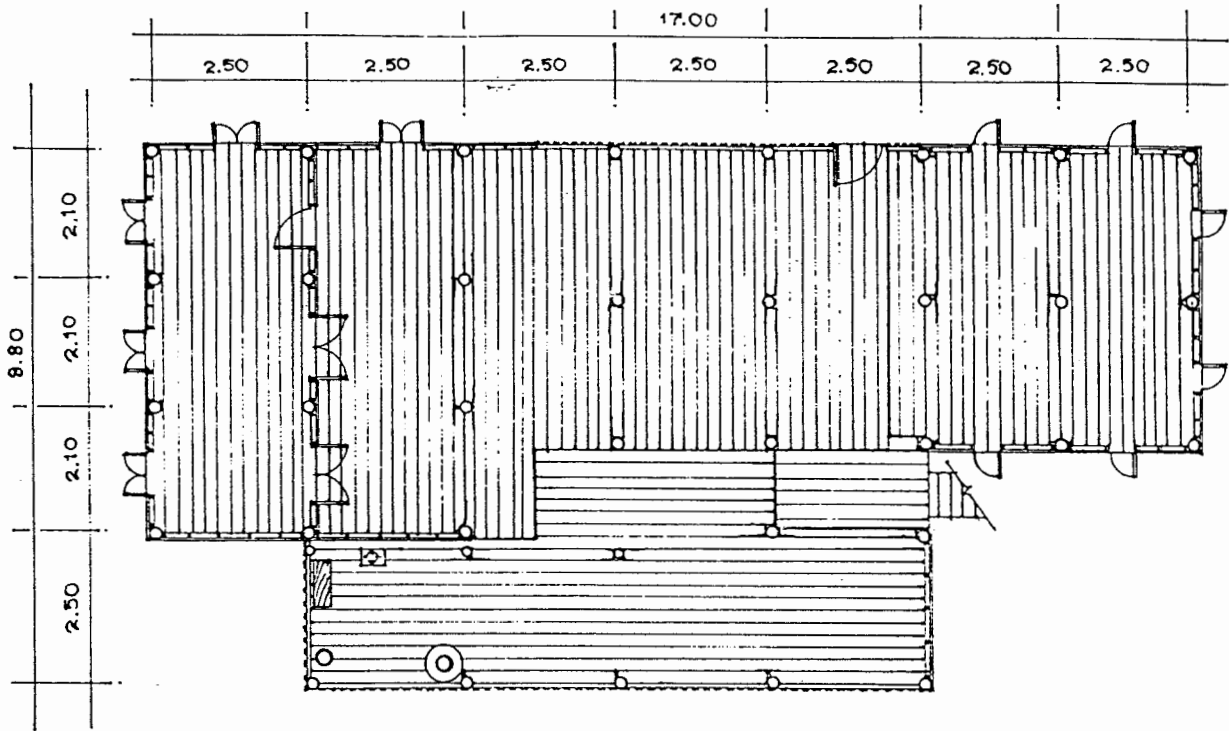
ลักษณะบ้าน เป็นบ้านไม้ 1 ชั้น ชั้นล่างโล่งใช้สำหรับเก็บของ และนั่งเล่น มีบันไดขึ้นเป็นไม้จำนวน 5 ขั้น ขึ้นจากนอกตัวบ้านทางทิศใต้ มีคติความเชื่อในการวางทางขึ้นบ้านตามคติโบราณ ชั้นบนมีการกั้นห้องจำนวน 2 ห้อง

การปลูกบ้าน ฝังเสาหลักลงในดิน 0.50 เมตร เสาไม้กลม บางต้นใช้ไม้ทั้งต้นแล้วบากสำหรับวางรอด ระดับท้องรอดของเรือนหลังเก่า 1.20 เมตร หลังที่ต่อเติม 1.50 เมตร ลักษณะของส่วนโครงสร้างอื่น ๆ เป็นไม้ทั้งหมด

รอดขนาด 2" x 6" ตงขนาด 2" x 6" พื้นขนาด 2" x 8" - 2" x 9" ฝาผนังไม้ขนาด 1 1/2" x 6" เคราฝาขนาด 1 1/2" x 3" มีระยะห่างในแนวตั้ง 0.50 เซนติเมตร แนวนอน 0.50 เมตร วงกบ 2" x 4" บานหน้าต่างขนาด 0.50 x 0.60 เมตร ประตูขนาด 1.00 x 2.00 เมตร

ส่วนโครงสร้างหลังคา เป็นไม้ทั้งหมดเหมือนกัน ชื่อขนาด 1 1/2" x 5" คีบตั้ง 1 1/2" x 4" ตั้ง 1 1/2" x 5" ออกไก่ 1 1/2" x 6" แป 1 1/2" x 3" บันลม 1/2" x 4" มีการตีฝ้าด้วยแผ่นไม้ขนาด 1/2" x 4" หลังคาสังกะสี มีลักษณะเป็นจั่ว สันหลังคาเป็นสังกะสี

เนื้อที่ประโยชน์ใช้สอยประกอบด้วย บันไดไม้ แม่บันได 1 1/2" x 5" ลูกนอน 1 1/2" x 5" ลูกตั้ง 0.25 เมตร ชานนอกมีเนื้อที่ประมาณ 20 ตารางเมตร ชานในยกสูงจากชานนอก 0.50 เมตร ทางเดินในเรือนโล่ง ห้องนอนเนื้อที่ 9 ตารางเมตร ครัวโล่งเชื่อมกับชานนอกใช้เตาแก๊สและเตาถ่าน

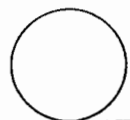
บ้านหนองนมวัว ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว

จังหวัดนครสวรรค์

เจ้าของบ้าน นายเจ๊ก ไตรภาค

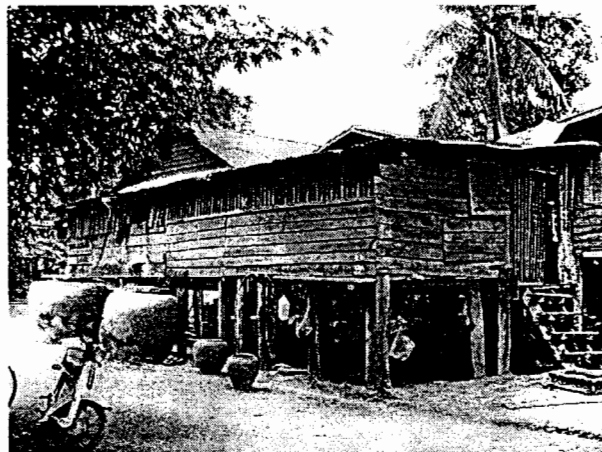
นิติน นายนพรัตน์ สุวรรณี

นางสาวรัตกานต์ เรือศรีจันทร์

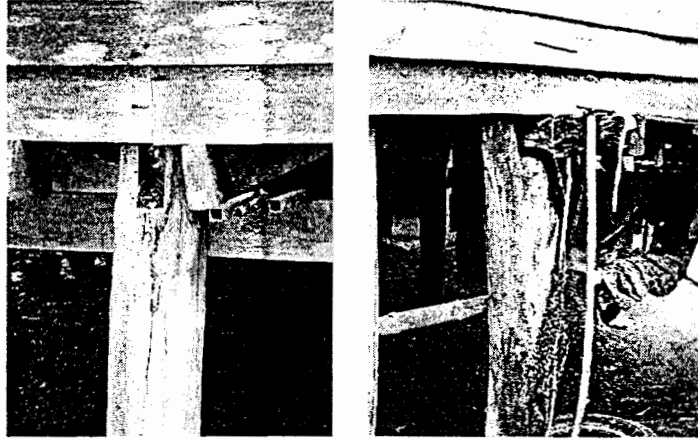
ลักษณะเรือนเป็นเรือนคู้ มีขนาดเครื่องบนไม่เท่ากัน

ทัศนียภาพของเรือน มีช่องลม แต่เจาะช่องแสงน้อย

บันไดทางขึ้นเรือนอยู่ระหว่างเรือนเดิม และส่วนต่อเติม

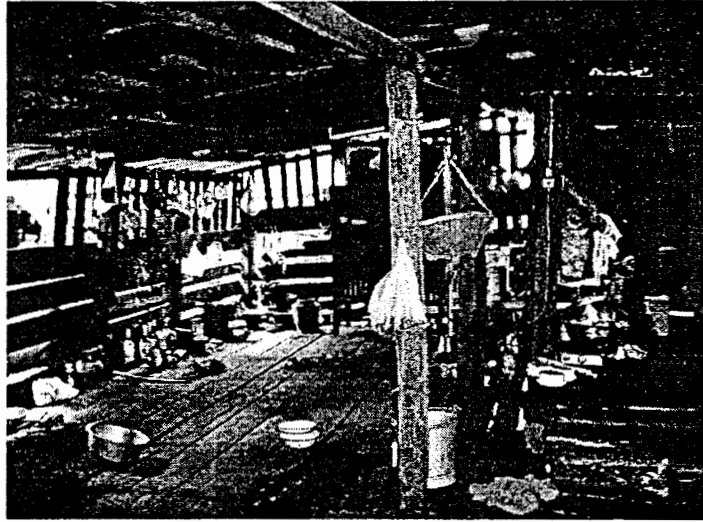
เสายังคงเห็นร่องรอยของ รูดเด็มซึ่งได้รับการซ่อมแซมใหม่

การวางรูดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางขนาด ๔ นิ้วโดยไม้ลดขนาด

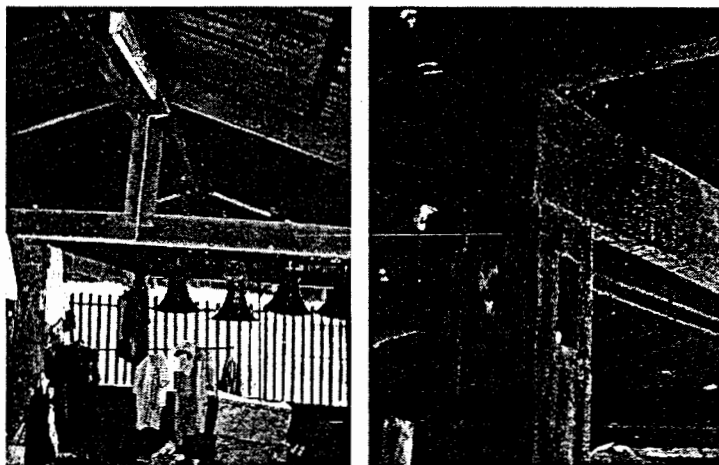
พื้นมีขนาดหนามาก จึงไม้ใช้ตั้งไม้มาช่วยรับเช่นเรือนชนบททั่วไป

การใช้ที่ว่างภายใน ชานจะถูกใช้สอยในลักษณะอเนกประสงค์

การวางจันทันช่วงกลางเสาจะเสริมไม้ขนาด ๒ นิ้ว x ๖ นิ้ว มารับ

เครื่องบนใช้ค้ำตั้งบังค้ำไม้ให้โครงจั่วลึ้ม และรอยรูเต้าไม้เดิม

๕.๒.๓ ตำบลบ้านแก่ง

๑. สภาพทั่วไป

๑.๑ ที่ตั้ง

ตำบลบ้านแก่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือ ของอำเภอเมืองนครสวรรค์ ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ด้วยระยะทางจากศูนย์กลางจังหวัดประมาณ 15 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลและอำเภอของจังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลเขาดิน อำเภอเก้าเลี้ยว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลวัดไทรย์ อำเภอเมืองนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านมะเกลือ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองกระโดน และตำบลหนองกรด

๑.๒ เนื้อที่

37.52 ตารางกิโลเมตร หรือ 23,450 ไร่

๒. ภูมิประเทศ

โดยทั่วไปเป็นที่ราบ ด้านตะวันออกติดกับแม่น้ำปิง มีบึงเขาดินตั้งอยู่ทางตอนเหนือ และมีคลองท่าขนมจีนไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตก

๓. จำนวนหมู่บ้าน

จำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล เต็มทั้งหมู่บ้าน 12 หมู่ ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านมอญ หมู่ที่ 2 บ้านวังหอยก หมู่ที่ 3 บ้านวัดยาง หมู่ที่ 4 บ้านแก่งหมู่ที่ หมู่ที่ 5 บ้านตลาดบ้านแก่ง หมู่ที่ 6 บ้านวัง หอยกได้ หมู่ที่ 7 บ้านแก่ง หมู่ที่ 8 บ้านสามแยกบ้านแก่ง หมู่ที่ 9 บ้านโรงสีเก่า หมู่ที่ 10 บ้านยางเอน หมู่ที่ 11 บ้านแหลมพิกุล หมู่ที่ 12 บ้านมอญได้

๔. ท้องถิ่นอื่นในตำบล

จำนวนเทศบาล ไม่มี
จำนวนสุขาภิบาล ไม่มี

๕. ประชากร

หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน	ประชากรชาย	ประชากรหญิง	ประชากรรวม
1	259	472	481	953
2	229	486	497	983
3	189	392	436	828
4	163	356	344	700
5	102	222	236	458
6	156	345	325	670
7	140	259	273	532
8	120	236	257	493
9	159	280	331	611
10	173	356	384	740
11	83	178	186	364
12	161	348	377	725
	1,934	3,930	4,127	8,057

ความหนาแน่นเฉลี่ย 215 คน / ตารางกิโลเมตร

(ข้อมูลจาก ทะเบียนราษฎร วันที่ 17 มิถุนายน 2545)

๖. สภาพทางเศรษฐกิจ

๖.๑ อาชีพ

1. อาชีพการเกษตร 60%

ที่นาและไร้สวน	ร้อยละ
๑-๑๐ ไร่	15.12
๑๑-๒๐ ไร่	11.10
๒๑-๔๐ ไร่	22.22
๔๑-๖๐ ไร่	6.00
มากกว่า ๖๐ ไร่	5.56
ไม่มีที่นาและไร้สวน	40.00

ปริมาณที่นาและไร้สวน

(ข้อมูล : สัมภาษณ์)

การประกอบอาชีพกสิกรรม	ร้อยละ
ประกอบอาชีพกสิกรรม	60.00
ไม่ได้ประกอบอาชีพ	38.89
ให้ผู้อื่นเช่าประกอบการ	0.00

ปริมาณที่นาและไร้สวน

(ข้อมูล : สัมภาษณ์)

2. อาชีพรับจ้าง	25%
3. อาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน	7%
4. อาชีพค้าขาย	4%
5. อาชีพรับราชการ	3%
6. อาชีพเลี้ยงสัตว์	1%

๖.๒ หน่วยธุรกิจในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล

- ปิ่มน้ำมันและก๊าซ	27	แห่ง
- โรงงานอุตสาหกรรม	9	แห่ง
- โรงสี	2	แห่ง

๗. สภาพทางสังคม

๗.๑ การศึกษา

โรงเรียนประถมศึกษา	2	แห่ง
โรงเรียนมัธยมศึกษา	1	แห่ง
ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน / ห้องสมุดประชาชน	8	แห่ง

๗.๒ สถาบันและองค์การทางศาสนา

วัด / สำนักสงฆ์	4	แห่ง
-----------------	---	------

๗.๓ สาธารณสุข

สถานีนอนามัยประจำตำบล / หมู่บ้าน	1	แห่ง
สถานพยาบาลเอกชน	3	แห่ง
ร้านขายยาแผนปัจจุบัน	3	แห่ง
อัตราการมีและใช้ส้วมรดน้ำ ร้อยละ	98	

๗.๔ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ที่พักสายตรวจ 1 แห่ง

๘. การบริการพื้นฐาน

๘.๑ การคมนาคม

1. ถนนสามหลักเป็นถนนลาดยางแล้วทั้งหมด คือ ถนนรังสิโยทัยสายนครสวรรค์-บรรพตพิสัย (ทางหลวงหมายเลข 1182)

2. ถนนภายในหมู่บ้านเป็นลูกรัง 32 สาย

3. ถนนภายในหมู่บ้านลาดยางแล้ว 10 สาย

4. ถนนภายในหมู่บ้านคอนกรีต 17 สาย

5. ถนนในหมู่บ้านเป็นดิน 16 สาย

๘.๒ การโทรคมนาคม

ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 1 แห่ง

โทรศัพท์สาธารณะ 3 แห่ง

สถานีโทรคมนาคมอื่น ๆ

- สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย 1 แห่ง

- สถานีวิทยุกระจายเสียงบีบีซี 1 แห่ง

๘.๓ การไฟฟ้า

- มีไฟฟ้าใช้ 12 หน่วย / 1,934 ครัวเรือน / 8,057 คน

๙. แหล่งน้ำธรรมชาติ

ลำน้ำ, ลำห้วย 9 สาย

บึง, หนอง และอื่น ๆ 4 แห่ง

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

ฝาย 4 แห่ง

บ่อโยก 40 แห่ง

บ่อน้ำตื้น 11 แห่ง

๑๐. ข้อมูลอื่น ๆ

๑๐.๑ ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

1. แม่น้ำปิง ไหลผ่านด้านทิศตะวันออกของตำบล
2. คลองราชเมือง อยู่ในหมู่ที่ 2
3. คลองวังหยา อยู่ในหมู่ที่ 2-6
4. คลองท่าขนมจีน อยู่ในหมู่ที่ 2, 11 (คลองร่องมะดัน, หลังหาด)
5. คลองลัดสา อยู่ในหมู่ที่ 2
6. คลองวัดยาง อยู่ในหมู่ที่ 3 (ในเขตเก่าเดี่ยวเรียก คลองคล้า)
7. คลองหนองจิก อยู่ในหมู่ที่ 2 (เชื่อมคลองลัดสา ถึงราชเมือง)
8. บึงวังเลน อยู่ในหมู่ที่ 10
9. บึงเขาดิน อยู่ในหมู่ที่ 1
10. หนองผักกะเจด อยู่ในหมู่ที่ 9
11. หนองบัว อยู่ในหมู่ที่ 2
12. คลองช้าง อยู่ในหมู่ที่ 11 (แยกจากคลองแหลมพิกุล)
13. คลองแหลมพิกุล อยู่ในหมู่ที่ 1
14. หนองละควาย อยู่ในหมู่ที่ 6 (พื้นที่ 80 ไร่)

๑๐.๒ มวลชนจัดตั้ง

- ลูกเสือชาวบ้าน
- ไทยอาสาป้องกันชาติ
- กองหนุนเพื่อความมั่นคงของชาติ
- อปพร.

๑๑. ศักยภาพในตำบล

๑๑.๑ ศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบล

๑๑.๑.๑ จำนวนบุคลากร

จำนวน	8	คน
ตำแหน่งในสำนักปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล	3	คน
ตำแหน่งในสวนการคลัง	3	คน
ตำแหน่งในสวนโยธา	2	คน
ตำแหน่งในสวนสาธารณสุข	-	คน

๑๑.๑.๒ ระดับการศึกษาของบุคลากร

ประถมศึกษา	1	คน
มัธยมศึกษา / อาชีวศึกษา	2	คน
ปริญญาตรี	5	คน
สูงกว่าปริญญาตรี	-	คน

๑๑.๑.๓ รายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบล

ประจำปีงบประมาณ 2545 จำนวนรวม 4,811,012.36 บาท
แยกเป็น

รายได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดเก็บเอง	166,529.21	บาท
รายได้ที่ส่วนราชการต่าง ๆ จัดเก็บให้	3,212,488.66	บาท
รายได้จากทรัพย์สิน	13,294.49	บาท
เงินอุดหนุนจากรัฐบาล	1,418,700.00	บาท

๑๑.๑.๔ จุดเด่นของพื้นที่ (ที่เอื้อต่อการพัฒนาตำบล)

1. มีอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่หมู่ที่ 1 บ้านมอญ
2. เป็นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำปิงไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออก
3. มีบึงเขาดินมีพื้นที่กว้างขวาง

๑๒. รูปแบบและขนาดของครอบครัว

จำนวนคนในบ้าน	ร้อยละ
น้อยกว่า 2 คน	11.10
1-3 คน	27.78
3-5 คน	38.89
มากกว่า 5 คน	22.23

ตารางแสดงจำนวนคนในบ้าน แยกตามช่วงจำนวนคน

(ข้อมูล : สัมภาษณ์)

๑๓. สถาปัตยกรรมที่พักอาศัย

อายุของเรือนพักอาศัยของชุมชนชาวบ้านวังหอยกและบ้านมอญ

อายุเรือนพักอาศัย	ร้อยละ
ต่ำกว่า ๑๐ ปี	11.10
๑๑-๒๐ ปี	5.56
๒๑-๓๐ ปี	33.33
๓๑-๔๐ ปี	16.67
มากกว่า ๕๐ ปี	33.34
มากกว่า ๑๐๐ ปี	0.00

ตารางแสดงอายุของเรือนพักอาศัย

(ข้อมูล : สัมภาษณ์)

เรือนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านวังหอยกและบ้านมอญ มักนิยมปลูกเป็นเรือนไม้สองชั้น รูปทรงแบบเรือนชนบททั่วไปที่เปลี่ยนแปลงเทคนิคในการก่อสร้างไปจากการใช้สลักเดือยไม้แบบโบราณ ใต้ถุนหรือพื้นที่ชั้นล่างโล่งสูง ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ รับแขก พักผ่อนนั่งเล่น ทำงาน หัตถกรรม โดยเฉพาะคนบ้านมอญส่วนใหญ่จะมีฝีมือในการปั้นหม้อจนกลายเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ทำรายได้ให้กับชาวชุมชน นอกจากนั้นยังใช้เป็นพื้นที่เก็บของ และเก็บอุปกรณ์การเกษตร พื้นที่นอกชาน หรือ ชานเรือนชั้นบน กว้างใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่เอนกประสงค์จัดงานมงคลต่างๆ และไม่นิยมกันห้องไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ใช้หลับนอนชั้นบน ซึ่งการใช้ที่ว่างภายในเรือนลักษณะนี้ แตกต่างไปจากชาวชุมชนหนองนมวัว และบ้านเขาทอง

๑๔. ความเชื่อ

คนส่วนใหญ่ในบ้านมอญ แม้จะมีพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว แต่ก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องเข้าทรงผี เช่น คนไทย-มอญ ที่หนองนมวัวคือจะทำพิธีเข้าทรงผีก็ต่อเมื่อมีการผีเกิดขึ้นภายในบ้าน(รายละเอียดเช่น ข้อ ๖.๕ ข้อมูลทั่วไปของบ้านหนองนมวัว) และยังถือผีในการปลูกเรือนด้วย แตกต่างจากคนไทย-ลาว ที่บ้านวังหอยกจะทำพิธีเข้าทรงผี เพื่อกราบไหว้บูชาผีบรรพบุรุษ ซึ่งจะมีการอ่านรายชื่อบรรพบุรุษที่มีมาตั้งแต่ครั้งในอดีต จนถึงปัจจุบันซึ่งได้เสียชีวิตไปแล้ว แต่อย่างไรก็ตามเมื่อนานเข้ารายชื่อมีมากก็มีการเผาทำลายไปบ้าง

๑๕. บ้านนายเสาร์ รุ่งเรือง

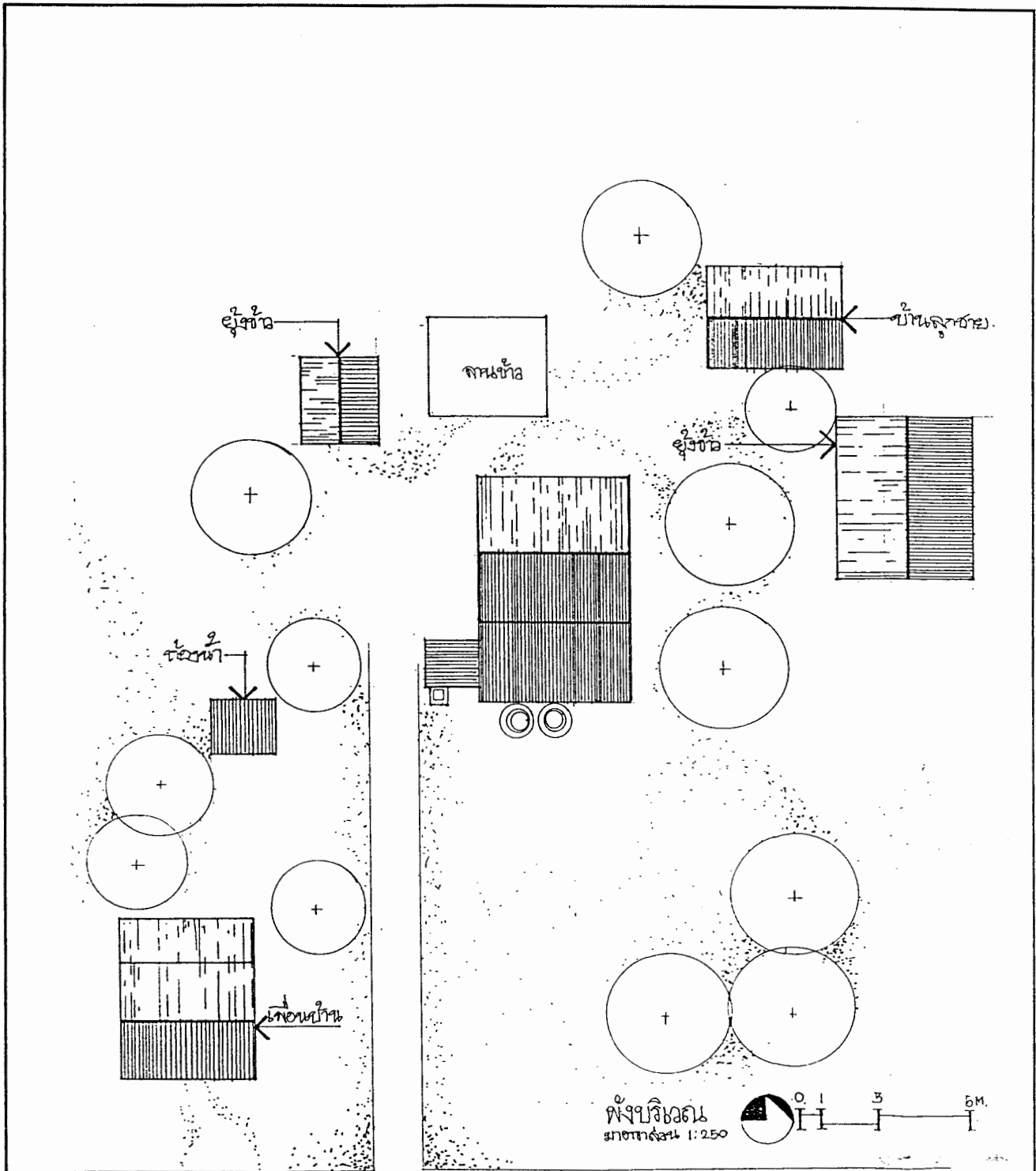
เจ้าของบ้านชื่อ นายเสาร์ รุ่งเรือง อายุ 87 ปี อยู่บ้านเลขที่ 33 หมู่ 2 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ สมาชิกในบ้านมีทั้งหมด 5 คน

ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนเพชรบุรี อยู่บ้านหลังนี้มาประมาณ 30-40 ปี เดิมเป็นของพ่อ แม่ ไม่คิดจะย้ายไปอยู่ที่อื่น

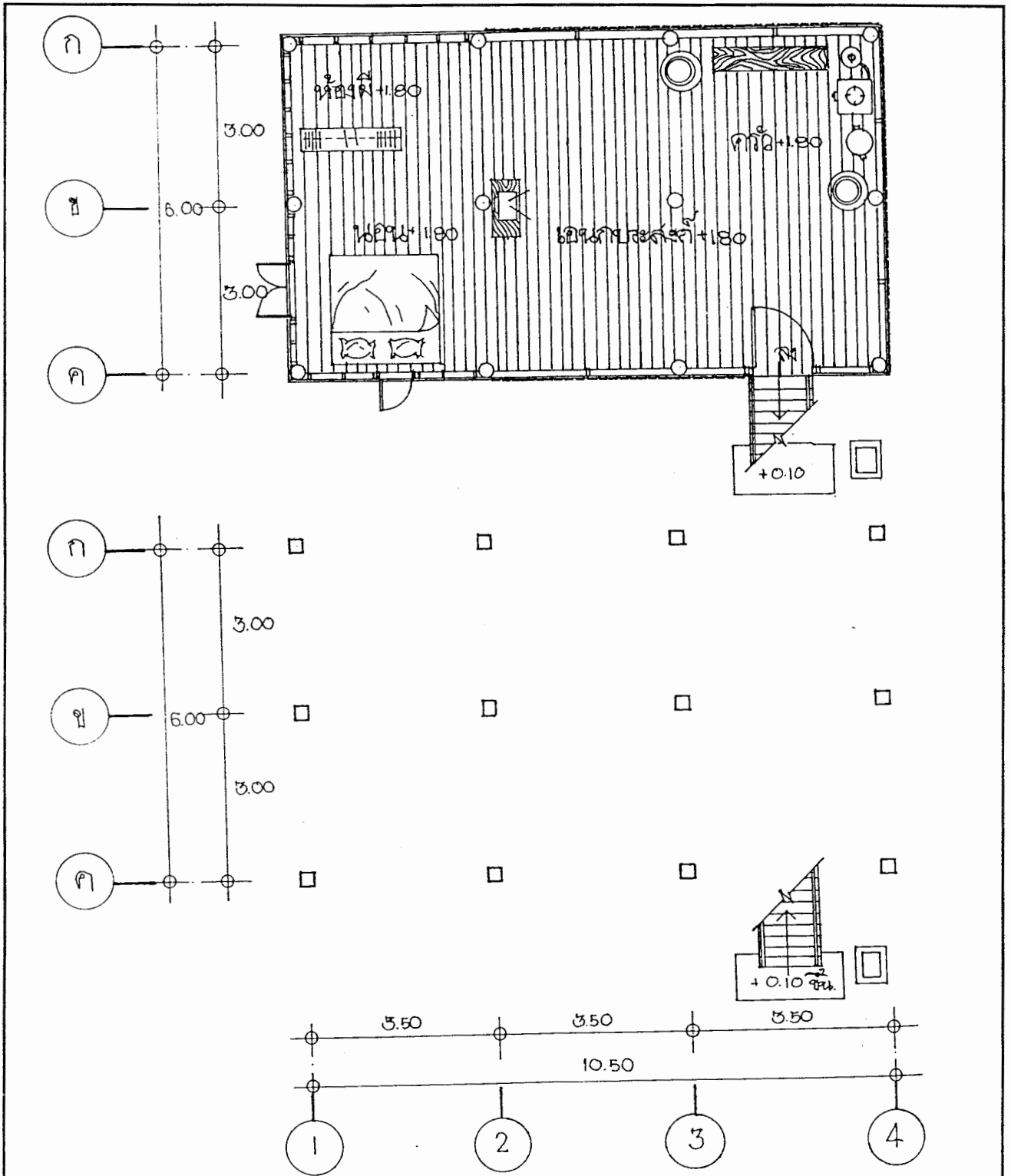
วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน หลังคาสังกะสี (จั่ว) เสา คสล. ฝาไม้ตีตามนอน โครงสร้างทั่วไปเป็นไม้

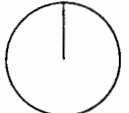
เป็นเรือนไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่ง ใช้นั่งเล่น มีบันไดทางขึ้นเป็นไม้ 9 ขั้น หันไปทางทิศใต้

เสา คสล. ขนาด 7"x7"	รอดไม้ 2"x6"	ตง 1½"x6"
พื้นไม้ตีเว้นร่อง 1½"x8"	ฝาเรือนไม้ 1½"x6"	
คร่าไม้ 1½"x3"	วงกบหน้าต่างบานเปิดคู่ 2"x4"	
ตั้งไม้ 2"x4"	แปไม้ 1½"x3"	บันลมไม้ 1½"x4"
หลังคาสังกะสี จั่ว บันไดทางขึ้นเป็นไม้ แม่บันได 2"x6"		
ลูกนอนไม้ 2"x6" ลูกตั้งสูง 0.20 เมตร		
รู้จักกันดีเฉพาะละแวกบ้าน ทำบุญตักบาตรทุกวันพระ		

บ้านลาว ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นายเสาร์ รุ่งเรือง	Lay - out	
นิติน นางสาวปาสิตา ศรีสง่า	1 : 250	
นายจักรวธ บานเพียร		

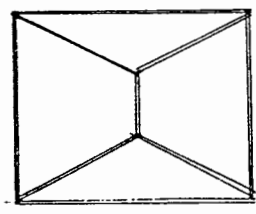
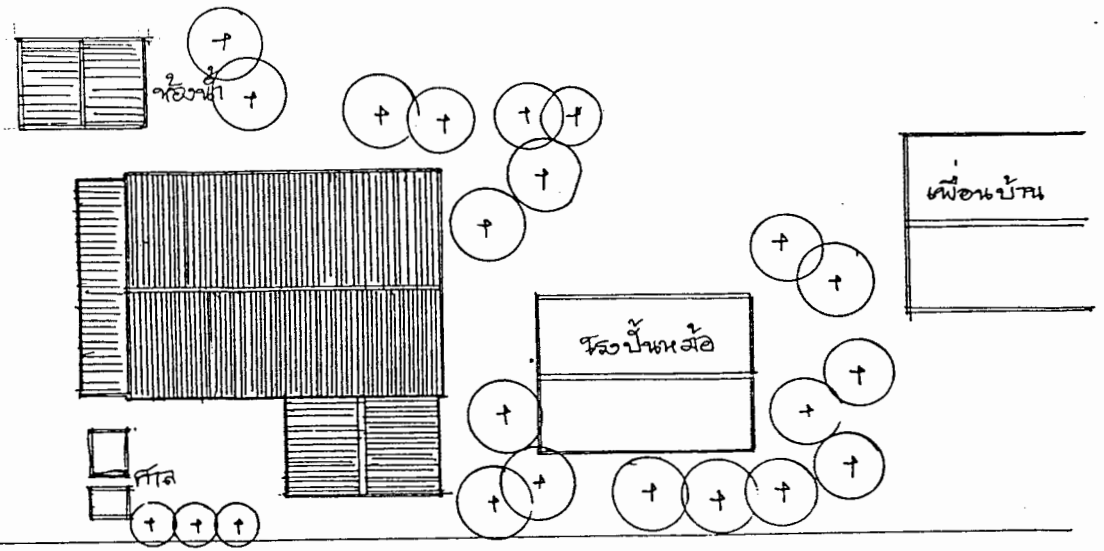
บ้านลาว ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นายเสาร์ รุ่งเรือง	ผังพื้นที่บน ผังพื้นที่ล่าง	
นิติน นางสาวปาสิตา ศรีสง่า	1 : 100	
นายจักรวธ บานเพียร		

๑๖. บ้านยายชิน โมกศักดิ์

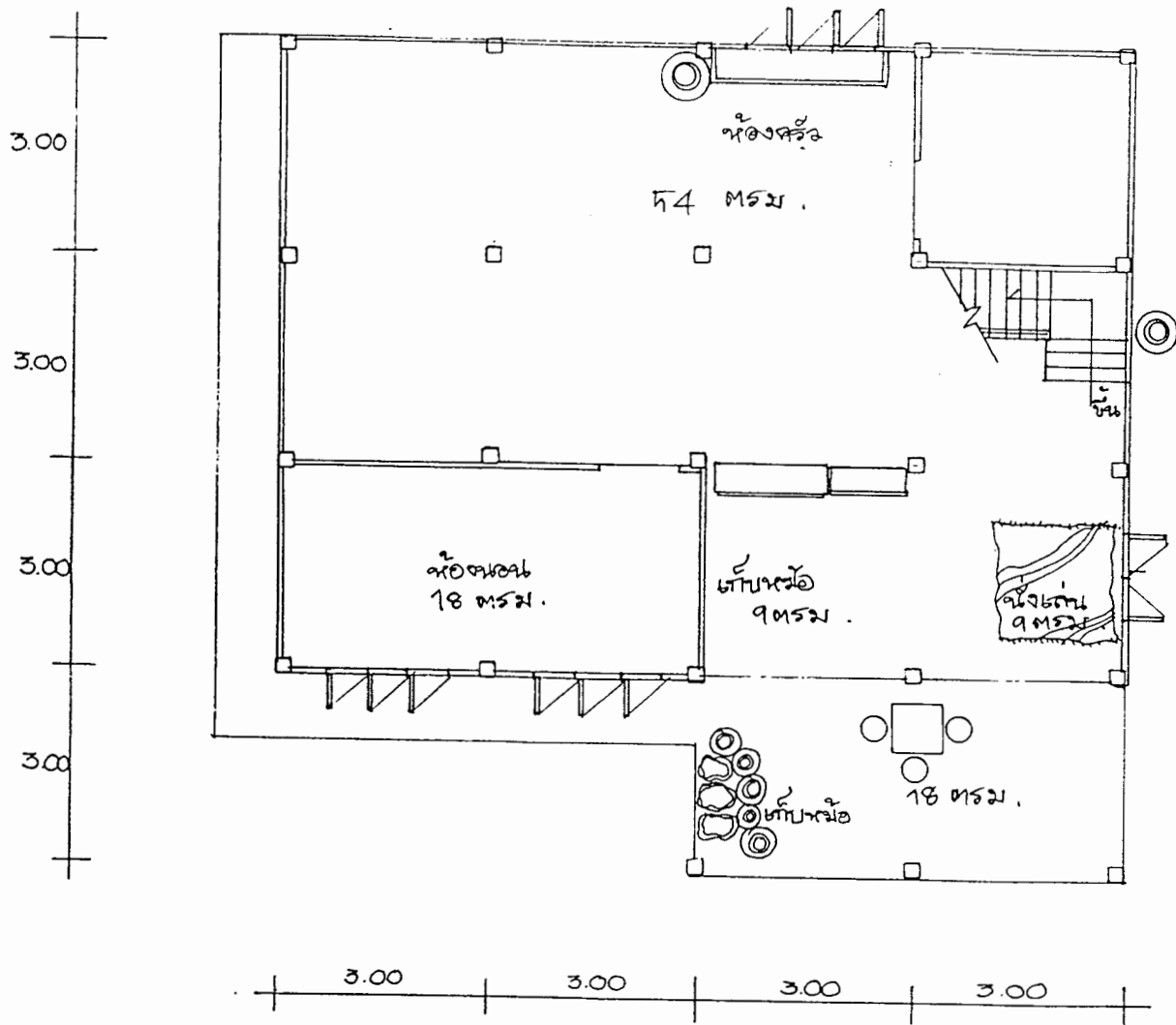
เจ้าของบ้านชื่อ ยายชิน โมกศักดิ์ อายุ 60 ปี มีเชื้อสายจีนและเป็นมอญแท้ๆ ย้ายถิ่นฐานมาจากปากเกล็ดตั้งแต่สมัยพ่อแม่ บ้านเลขที่ 67 หมู่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โทรศัพท์ 056-362355 มีสมาชิกในบ้าน 6 คน มีช่างไม้สร้างบ้านชื่อ นายสำเนียง เป็นคนนครสวรรค์ อยู่บ้านท่าทราย อนาคตไม่คิดจะย้ายไปอยู่ที่อื่น อาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่คือ บัณฑิตทำหม้อ ปัจจุบันก็ยังคงทำอาชีพนี้กันอยู่

วัสดุที่ใช้ปลูกบ้าน หลังคาสังกะสี โครงสร้างคาทำด้วยไม้ เสาชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นปูน พื้นชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นปูน ฝาชั้นล่างเป็นปูน ชั้นบนเป็นไม้

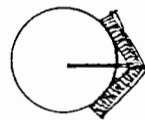
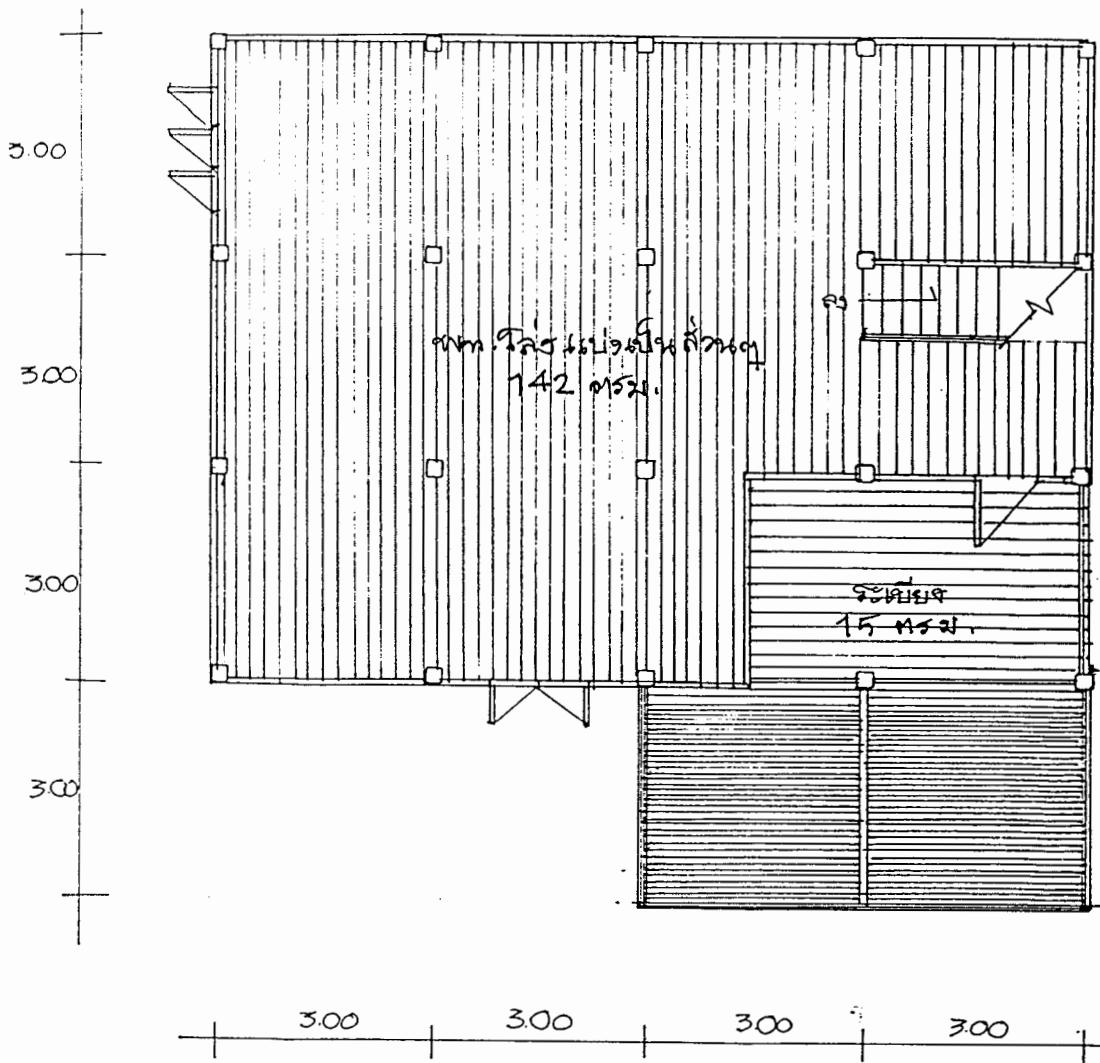
เรือนเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างมีลักษณะเป็นห้องใช้เป็นที่ทำงานปั้นหม้อและนั่งนอนเล่นทางขึ้นเป็นไม้ จำนวนชั้นบันได 11 ชั้น หันหน้าไปทางทิศเหนือ ชั้นบนมีลักษณะโล่ง ใช้ด้วยกันเป็นส่วนต่างๆ

บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน ยายชิน โมกคักดี	
นีสิต นางสาวรวงคณา พุฒหอม นายกิตติพงษ์ เงินอยู่	○

บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน ยายหิน โมกศักดิ์	
นิสิต นางสาวรางคนา พุดหอม	○
นายกิตติพงษ์ เงินอยู่	

ร.อ.พท. 157 ต.ร. 62 ๒๕๖

ผังพื้นที่ชั้น 2

1:100

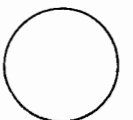
บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง

จังหวัดนครสวรรค์

เจ้าของบ้าน ยายชิน ไหมศักดิ์

นิติน นางสาวรวงคณา พุดหอม

นายกิตติพงษ์ เงินอยู่

๑๗. บ้านนางกิมล้วน หอมสนิท

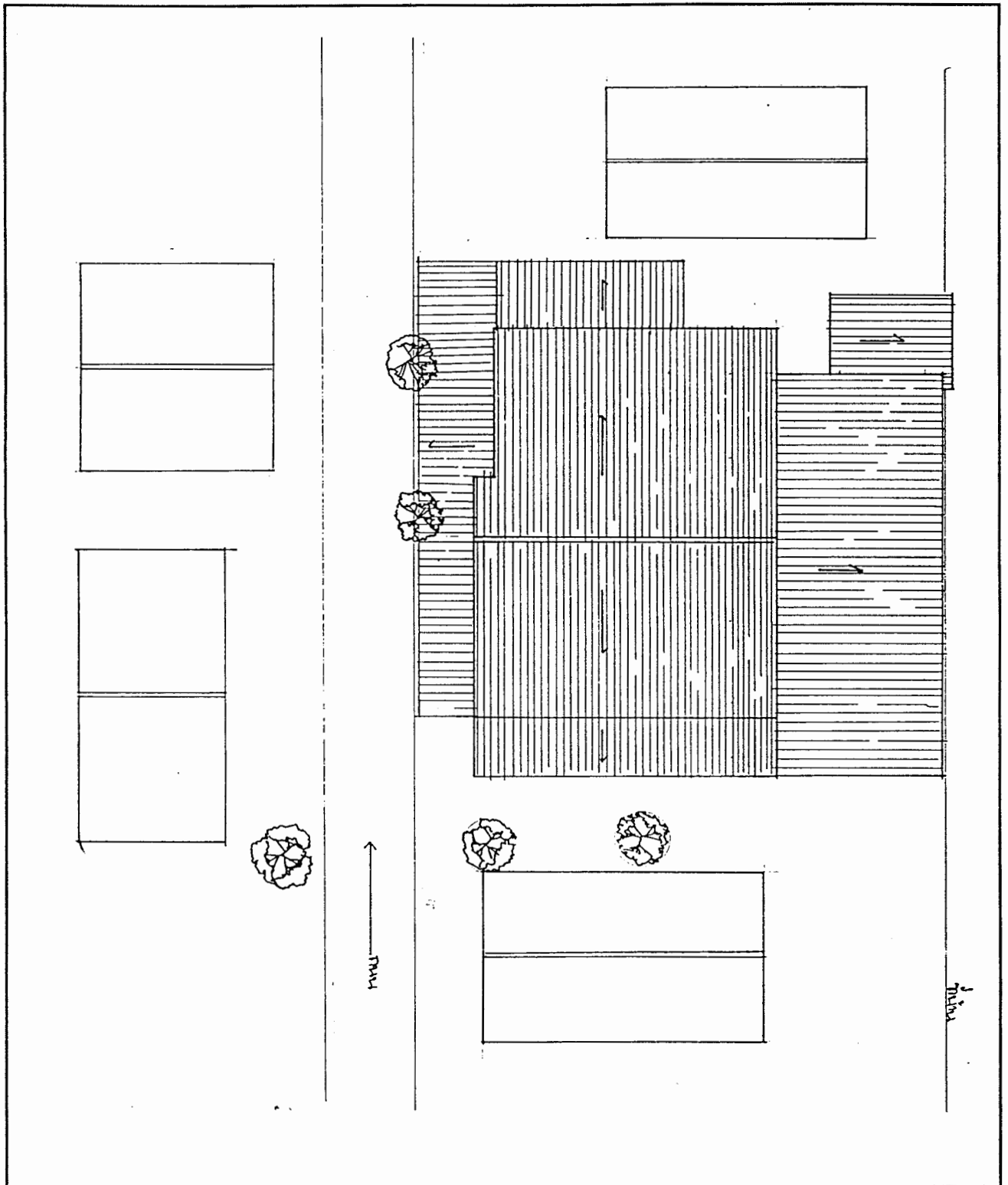
เจ้าของบ้านชื่อ นางกิมล้วน หอมสนิท อายุ 62 ปี อยู่บ้านเลขที่ 51 หมู่ 1 ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีสมาชิกอยู่รวมเรือน 7 คน พ่อแม่ ลูกชาย 1 ลูกสาว 1 หลานชาย 2 คน หลานสาว 1 คน อยู่บ้านหลังนี้มานาน 30 ปีแล้ว ซึ่งช่วยกันปลูก อาชีพเดิมของพ่อและแม่ของเจ้าของ คือทำเครื่องปั้นดินเผา ทั้งอาชีพเดิม และปัจจุบันของเจ้าของบ้านคือการทำเครื่องปั้นดินเผา รายได้ของครอบครัวต่อเดือนประมาณ 10,000 บาท แบ่งออกเป็น ค่าอาหาร 5,000 บาท ค่าน้ำ 200 บาท ค่าไฟฟ้า 500 บาท ส่วนประกอบหลักของบ้านมีดังนี้ หลังคาสังกะสี โครงสร้างหลังคาไม้ เสาปูน โครงสร้างพื้นไม้ ฝาบ้านไม้ลักษณะบ้านเป็นบ้านไม้ 2 ชั้น ใต้ถุนโล่งไว้ประกอบอาชีพเครื่องปั้น บันไดไม้ จำนวน 7 ชั้น อยู่นอกบ้านทางทิศตะวันออก มีคติความเชื่อทางการวาง เพราะเชื่อตามคติโบราณ ชั้นบนมีการกันห้อง 1 ห้อง และเปิดโล่ง เสาเป็นเสาปูน สูงจากระดับดินถึงพื้นบ้านประมาณ 3 เมตร

โครงสร้างและส่วนประกอบต่างๆ ของบ้านส่วนใหญ่เป็นขนาดมาตรฐานตามท้องตลาด เนื่องจากไม่ได้มีการใช้ของเก่ามาปลูกสร้าง เช่น รอดไม้ขนาด 2"x8" ตงขนาด 1½"x6" โครงคร่า 1½"x3" เป็นต้น บานหน้าต่างก็เป็นขนาดมาตรฐานที่ขายตามท้องตลาด เนื้อที่ประโยชน์ใช้สอยภายในบ้านประกอบด้วย ชั้นล่างโล่ง และมีการกันห้องนั่งและห้องนอน อย่างละห้อง และส่วนที่เหลือไว้เป็นที่จอดรถ และไว้ทำงานกับเก็บของปูนปั้นที่เป็นอาชีพของเจ้าของบ้าน ส่วนชั้นบนมีการกันห้องเพียง 1 ห้อง ส่วนที่เหลือเป็นการแบ่ง Space การใช้สอยแล้วแต่จะต้องการ เช่น นอน ในส่วนของครัวจะอยู่ชั้นล่างของบ้าน บ้านหลังนี้ตั้งแต่สร้างมายังไม่มีการซ่อมแซม และไม่มีแผนที่จะรื้อ

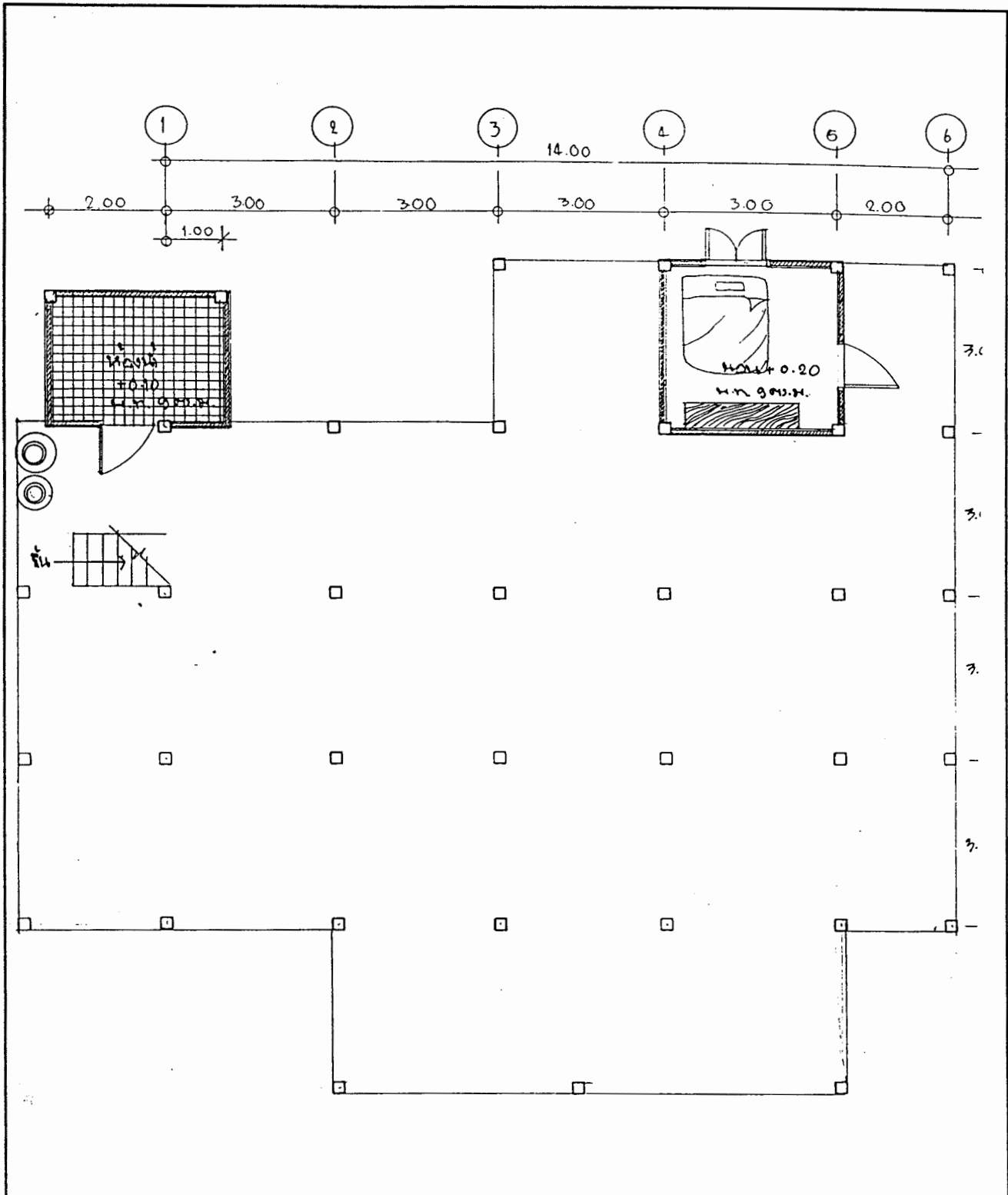
เครื่องใช้ไฟฟ้าประกอบด้วย โทรทัศน์ 2 เครื่อง วิทยุ 2 พัดลม 3 ตู้เย็น 1 เครื่องซักผ้า 1 หม้อหุงข้าว 2 เครื่องปั่นน้ำไม่มี

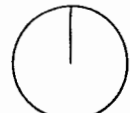
วิถีชีวิตของคนแถวนี้ จะรู้จักกันดี เนื่องจากมีแต่เครือญาติ ความเชื่อมี คือการถือผีในการสร้างบ้าน

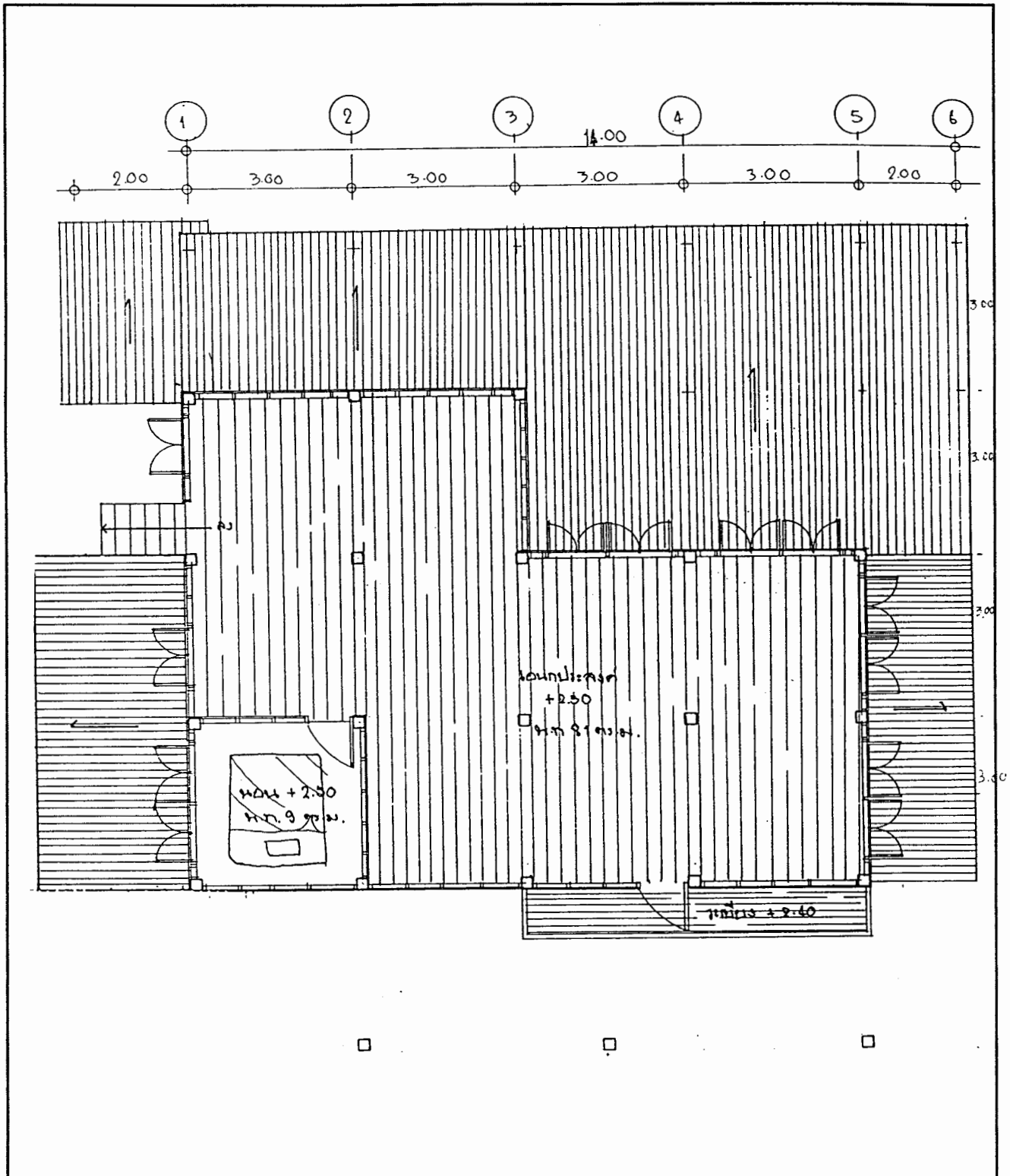
หมายเหตุ ครอบครัวที่กล่าวมานี้เป็นชาวมอญบ้านหม้อ

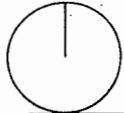

บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางกิมล้วน หอมสนิท	ผังบริเวณ	
นิสิต นางสาวรัตติกาล เรือศรีจันทร์	1 : 100	
นายนพรัตน์ สุวรรรัตน์		

บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางกิมล้วน หอมสนิท	ผังพื้นที่ชั้นล่าง	
นิตินางสาวรัตติกาล เวือศรีจันทร์	1 : 100	
นายนพรัตน์ สุรัตน์		

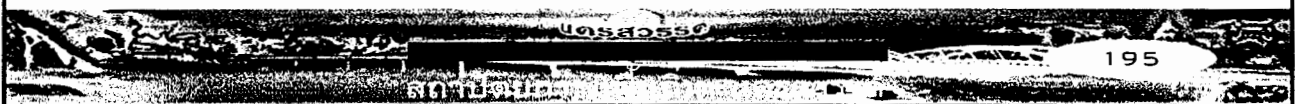

บ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นางกิมลิ้น หอมสนธิ	ผังพื้นที่บน	
นิตินางสาวรัตติกาล เรือศรีจันทร์	1 : 100	
นายพนรัตน์ สุวรรณี		

๖. สรุปรายงานวิจัยและข้อเสนอแนะ

๖.๑ อาคารประเภทวัด

๖.๒ อาคารประเภทบ้าน

บทที่ ๖ สรุปรายงานวิจัย

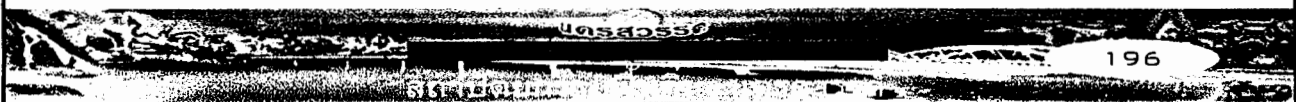
๖.๑ อาคารประเภทวัดวัด

จากการออกภาคสนามสำรวจวัดต่าง ๆ ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ พบว่าการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารเสนาสนะภายในวัด ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันเกือบทั้งสิ้น แม้ว่าบางวัดจะมีสถาปัตยกรรมของวิหาร อุโบสถ หรือศาลาการเปรียญเก่าหลงเหลือ (ซึ่งต้องการการบำรุงรักษา เนื่องจากอยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม) ตั้งอยู่ท่ามกลาง อาคารเสนาสนะที่ปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ในรูปแบบของศิลปะสถาปัตยกรรมไทยแบบผสมผสาน โดยมีรูปแบบลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์เป็นหลัก มีปรากฏศิลปะสถาปัตยกรรมแบบจีน มอญ ล้านช้าง ประปนเข้ามาบ้าง แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนน้อยโดยเฉพาะศิลปะสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างของลาว

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ประมาณปี พ.ศ.๒๔๙๕ เมืองนครสวรรค์ยังมีผู้คนอยู่กันอย่างเบาบาง พื้นที่โดยรอบเป็นป่า วัดส่วนใหญ่ซึ่งตั้งอยู่ในเวลานั้น ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๖ รูปทรงโบสถ์หรือวิหารจะนิยมสร้างทรงจัตุรมุข ซึ่งมียอดปราสาทสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือไม่ก็เป็นยอดทรงเจดีย์แบบลังกา ส่วนโครงสร้างเครื่องบนวิหารหรือโบสถ์เป็นโครงสร้างไม่มีลักษณะโครงจั่วแบบสุโขทัย ศิลปะสถาปัตยกรรมวัดในปัจจุบันดูเหมือนว่าการพัฒนาการของสถาปัตยกรรมของวัดในนครสวรรค์จะพัฒนาไปถึงจุดอิมิตัว กล่าวคือสิ้นสุดการพัฒนาารูปแบบองค์ประกอบ เช่นเดียวกับ ศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยรัตนโกสินทร์

สถาปัตยกรรมเจดีย์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด เป็นเจดีย์ทรงลังกาแบบสุโขทัย โดยส่วนใหญ่จะเป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง แบบเดียวกับที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย ส่วนเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ นิยมรูปแบบเจดีย์ย่อมุมไม้ยี่สิบ แบบรัตนโกสินทร์เกือบทั้งสิ้น

ในการสำรวจวัดต่าง ๆ ในภาคสนามสามารถแปลรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมของวัด ออกเป็นช่วงอายุตามประวัติการสร้างวัด จากหนึ่งประวัติวัดที่วราชอาณาจักร เล่ม ๖ อาจแบ่งช่วงอายุการศึกษาวัดที่มีประวัติสร้างมาได้ ๔ ช่วง ดังนี้

๑. วัดในพุทธศตวรรษที่ ๑๙

๑.๑ อำเภอเมือง

๑.๑.๑ วัดยางโทน

๑.๑.๒ วัดสุคตวนาราม

๒. วัดที่พุทธศตวรรษที่ ๒๐

๒.๑ อำเภอเมือง

๒.๑.๑ วัดกบหรือวัดวรรณภรรยาพรต

๒.๑.๒ วัดท่าพระเจริญพรต

๒.๑.๓ วัดนครสวรรค์

๒.๑.๔ วัดศรีสุวรรณ

๒.๒ อำเภอพยุหะคีรี

๒.๒.๑ วัดหนองหมู

๒.๒.๒ วัดเขาแก้ว

๓. วัดในพุทธศตวรรษที่ ๒๑

๓.๑ อำเภอเมือง

๓.๑.๑ วัดจอมคีรีนาคพรต

๓.๑.๒ วัดเกรียงไกรกลาง

๓.๒ อำเภอพยุหะคีรี

๓.๒.๑ วัดเขาทอง

๔. วัดในพุทธศตวรรษที่ ๒๒

๔.๑ อำเภอเมือง

๔.๑.๑ วัดหนองปลาแห้ง

๔.๑.๒ วัดบ้านแก่ง

๔.๒ อำเภอเก้าเลี้ยว

๔.๒.๑ วัดห้วยดงใต้

๔.๒.๒ วัดมหาโพธิ์ใต้

จะเห็นได้ว่าการศึกษาศิลปะสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของวิหาร อุโบสถ หรืออาคารเสนาสนะต่างๆในเมืองนครสวรรค์ ปรากฏหลักฐานหลงเหลืออยู่ จำกัดขอบเขตอายุการศึกษาย้อนยุคกลับไปได้เพียงศิลปะสถาปัตยกรรมในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งตรงกับยุคสุโขทัยเท่านั้นเอง ทั้งๆที่เมืองมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานอันยาวนานมาก่อนหน้านั้น คงต้องรอคอยการขุดค้นทางด้านโบราณคดี ในพื้นที่แหล่งโบราณสถานต่างๆในเขตเมืองนครสวรรค์ต่อไปอีกสักระยะหนึ่ง เพื่อศึกษาค้นหารูปแบบสถาปัตยกรรมก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙

๖.๒ อาคารประเภทบ้าน

สภาพแวดล้อมของชุมชนในกรณีศึกษา ยังคงมีรูปแบบวิถีชีวิตเหมือนกับชนบทอื่น ๆ ของประเทศ กล่าวคือ มีการอยู่อาศัยรวมกันเป็นชุมชนแบบเครือญาติ รั้วบ้านเป็นเพียงสิ่งปลูกสร้างที่แสดงขอบเขตเท่านั้น ทุกคนจะรู้จักกันเกือบทั้งหมดหมู่บ้าน แม้ว่าจะไม่เคร่งครัดต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ก็พยายามรักษาและอนุรักษ์สืบสานรูปแบบวิถีชีวิตของตนเอง จะสังเกตได้จากการเข้าไปสัมภาษณ์ ทุกคนจะกระตือรือร้นให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในการให้ข้อมูลของวิถีชีวิตชุมชนตน

๖.๒.๑ การวางผังบ้าน

ผังบริเวณบ้าน ส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ไม่มากนัก เกิดความแออัด มีอากาศชื้นเนื่องจากแสงแดดส่องลงมาไม่ถึงพื้นบ้าน และไม่มีระบบการระบายน้ำจากพื้นที่พักอาศัยออกสู่ที่สาธารณะ พื้นที่โดยรอบเรือนหากไม่ทำรั้วปิดกัน จะถูกใช้เป็นทางเดินสัญจรติดต่อกันในหมู่บ้านและญาติมิตร รูปแบบเรือนนิยมปลูกเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ยกใต้ถุนสูงโล่งใช้เป็นที่สนทนาพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้าน ใช้สำหรับพักผ่อนในตอนกลางวัน ทำงานหัตถกรรม เก็บเครื่องมือเครื่องใช้เลี้ยงไก่ และสร้างเป็นห้องน้ำ-ห้องส้วม เพราะจะไม่นิยมทำไว้บนเรือน เช่นเรือนไทยเดิมภาคกลางในอดีต การวางผังเรือนจะวางแบบอิสระเป็นหลังๆไปตามพื้นที่บ้าน ไม่ยึดระเบียบของทิศทางการวางบันไดขึ้นลง ไม่นิยมแตกเรือนออกไปโดยการขยายพื้นที่ชานนอกเชื่อมต่อกัน หากลูกหลานจะแตกเรือนออกไป ก็จะปลูกสร้างขึ้นมาใหม่แม้ว่าจะตั้งอยู่ภายในบริเวณบ้านเดียวกัน

๖.๒.๒ การใช้ที่ว่างของเรือน

ชั้นบนของเรือนจะมีชานนอกกว้างเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ เพื่อใช้ทำพิธีมงคลต่างๆภายในบ้าน การทำพิธีใดๆจะบอกญาติมิตรทั้งที่อยู่ใกล้และไกลมาร่วมงานกันอย่างคับคั่ง พื้นที่ทำครัว

ปรุงอาหารจะไม่ทำผนังภายในปิดล้อม บางเรือนแยกเป็น ๒ ครัว ในกรณีที่ครอบครัวของลูกสาวหรือลูกชายซึ่งแต่งงานแล้ว แต่ยังไม่แตกเรือนออกไปและยังคงอาศัยรวมกันโดยมีชานนอกเชื่อมต่อเรือน

ห้องนอนมีพื้นที่ไม่กว้างมากนัก พื้นที่ส่วนห้องนอนยังคงวางช่วงเสา ๒ ช่วง ลักษณะเป็นเรือนหลังยาวแบบเรือนไทยเดิมภาคกลางทั่วไป หากต้องการพื้นที่ให้กว้างเพิ่มขึ้น จะไม่นิยมวางห้องเรียงยาวออกไป แต่จะนิยมนำมาซ้อนกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

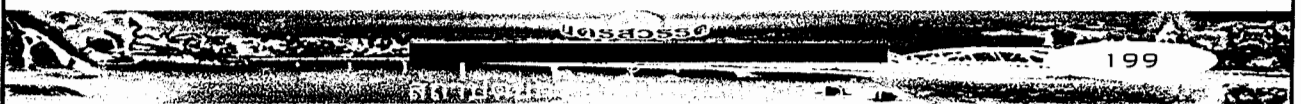
พื้นที่ห้องนอนจะมีการใช้ผนังปิดล้อมภายใน ๒ ลักษณะ คือ

๑. ใช้ผนังไม้กระดานตีเรียงซ้อนกันขึ้นไป หรือเป็นฝาไม้สักแบบฝาปะกนกันส่วนห้องนอน ระดับเหนือวงกบประตูตลอดแนวผนังจะทำช่องลมโดยปล่อยโล่ง หรือ ทำไม้ฉลุด้วยลวดลายเครือวัลย์ หรือทำเป็นช่องลมโดยใช้แผ่นไม้เล็ก ๆ ติวเว้นช่องไปตลอดแนว
๒. ไม่มีการกันห้องใดๆทั้งสิ้น แม้แต่ส่วนหลังนอน พื้นที่ชั้นบนจะถูกปล่อยให้โล่งตลอดแบ่งแยกประโยชน์ใช้สอยให้เห็นโดยการวางเครื่องเรือนในตำแหน่งที่ใช้อยู่ประจำ เช่น ส่วนหลังนอนก็จะมีเครื่องนอนวางตั้งอยู่ เป็นต้น

๖.๒.๓ โครงสร้างของเรือน

โครงสร้างของเรือนเป็นไม้แต่ ไม้มะค่า หรือไม้เต็งรัง ซึ่งเป็นไม้พื้นถิ่นที่คงทน หากเป็นเรือนโบราณ พื้นจะนิยมวางบนรอดโดยไม่ต้องมีตงมารองรับ เนื่องจากพื้นไม้ที่ใช้มีความหนาเกินกว่า ๑ นิ้วครึ่ง สามารถรับน้ำหนักสิ่งของและคนภายในบ้านได้ และไม่เกิดเสียงดังเมื่อเวลาเดิน นับเป็นลักษณะโครงสร้างพื้นไม้ที่มีลักษณะเทคนิคในการสร้างแบบเฉพาะของพื้นถิ่นนี้ แม้ว่าจะพบบ้างที่กำแพงเพชรและที่พะเยา โครงสร้างเครื่องบนหลังคาจะเป็นโครงสร้างที่เป็นโครงจั่ว โดยยึดจันทันกับช่อและอยู่ในแนวเดียวกับหัวเสา การวางแปหัวเสาและช่อ ใช้หัวเทียน(เดือยหัวเสา) เป็นตัวบังคับโครงสร้าง เช่นเรือนไทยเดิมที่บ้านกล้วย เมืองเก่า สุโขทัย วัดสมมาบาปีที่พิจิตร และบ้านท่าตะเคียน บ้านไผ่ขอน้ำ จังหวัดพิษณุโลก

โครงสร้างเรือนไม้ในชนบทหรือในเขตเมืองตรงปากน้ำโพปัจจุบัน ใช้ระบบเสาปูน และคานไม้ ยึดติดกันด้วยนอตหรือตะปู โครงสร้างเครื่องบนทำด้วยไม้ การติดตั้งอะเสหรือคานหัวเสาเพื่อรองรับจันทัน จะยึดแน่นด้วยนอตเหล็กหรือตะปูเช่นกัน พื้นที่หน้าตัดของไม้อะเส จันทัน และแป ที่นำมาใช้มีขนาดเล็กสามารถรับน้ำหนักโครงหลังคาได้ดี เนื่องจากวัสดุที่ใช้มุ่งหลังคาเป็นแผ่นสังกะสีมีน้ำหนักเบา

๖.๒.๔ วัฒนธรรมในการอยู่อาศัย

ภายในแต่ละชุมชนหากว่ามีเชื้อสายชาติพันธุ์ที่ต่างกัน จะแยกกลุ่มชุมชนออกไปอย่างจากกันอย่างชัดเจน เช่น ที่บ้านแก่งชุมชนคนไทย-ลาว จะรวมตัวกันที่บ้านวังหอยวก คนไทย-มอญจะอยู่รวมกันที่บ้านมอญ แม้ว่าจะมีวัดเป็นศูนย์กลางร่วมกัน แต่ประเพณีพิธีกรรมของแต่ละชุมชนจะแตกต่างกัน เช่น คนไทย-มอญจะทำพิธีเข้าทรงผีก็ต่อเมื่อมีเหตุการณ์ผิดปกติเกิดขึ้นภายในบ้าน แต่คนไทย-ลาว จะทำพิธีไหว้ผีบรรพบุรุษอย่างสม่ำเสมอ

คนจีนก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมของตนไว้อย่างเหนียวแน่น จะมีกิจกรรมทำบุญทั้งที่วัดไทยและที่ศาลเจ้าของตนเอง ศาลเจ้ามีอยู่ทั่วไปในแทบทุกอำเภอรอบนอกของนครสวรรค์

รูปแบบเรือนพักอาศัยของคนไทย-จีนในเขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ นิยมลักษณะการอยู่อาศัยแบบเรือนแถวหรือตึกแถว เพราะในสายเลือดคนจีนชอบทำมาค้าขาย การค้าขายที่ทำเงินต้องตั้งอยู่ในทำเลที่ดี และตั้งอยู่ใจกลางชุมชนใหญ่ ซึ่งพื้นที่ลักษณะดังกล่าวจะมีราคาสูง บริเวณรอบเรือนหรือบริเวณบ้าน เป็นเรื่องรองลงไปจากความต้องการในการอยู่อาศัยในพื้นที่แบบเรือนแถว วัฒนธรรมการอยู่อาศัยในลักษณะนี้เป็นลักษณะเฉพาะของคนไทย-จีนในประเทศ และดูเหมือนว่าจะเป็นหลักในการกำหนดขนาดเนื้อที่ของอาคารพักอาศัย และอาคารสาธารณะในลักษณะอื่น ๆ เช่น หอพัก คอนโดมิเนียม หรืออาคารสำนักงาน อีกด้วย

๖.๓ ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากระยะเวลาในการดำเนินการทำรายงาน มีระยะเวลาที่จำกัด และพบว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจน่าศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอยู่อีกมากมาย ทั้งในเรื่องของลำดับพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมและพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชน ตามแหล่งชุมชนโบราณต่างๆ

เมืองนครสวรรค์มีร่องรอยหลักฐานของเมืองโบราณหลายแห่ง มีอารยธรรมในพื้นที่มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ แต่รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันไม่เก่าไปกว่าศิลปะสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙

ในงานสถาปัตยกรรมวัด คิดว่าควรจะทำการศึกษารูปแบบของวัดที่มีอยู่ในปัจจุบันอย่างละเอียดต่อไปอีก โดยการแบ่งกลุ่มวัดในการศึกษาตามช่วงเวลาการศึกษาในบทสรุป และยังมีสถาปัตยกรรมวัดอีกหลายแห่งที่ควรจะทำการศึกษาเพิ่มเติมอีก เช่น วัดพระพรางค์เหลืออง วิหารวัดคนทารามท้ายวารี วิหารวัดบ้านบน อ.พยุหะคีรี ศาลาไม้เอนกประสงค์วัดโคกเค็ด อ.ไพศาลี และ

วัดมหาโพธิ์ใต้ อ.เก้าเลี้ยว วิหารวัดหางน้ำหนองแขม หรือแม้กระทั่งวัดเก่าที่มีการก่อสร้างอาคารเสนาสนะขึ้นมาใหม่ และมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมไปอย่างมากมาย เช่น วัดจอมคีรีนาคพรต วัดวรนาถบรรพต และวัดอื่นๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษา แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดในนครสวรรค์

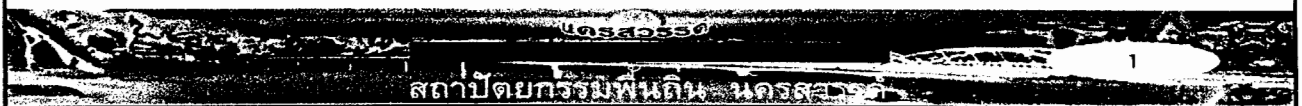
สำหรับสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยนอกจากที่อยู่อาศัยของชาวบ้านแล้ว เรือนอยู่อาศัยของพระ หรือที่เรียกว่ากุฏิ ก็มีรูปแบบองค์ประกอบของเรือนดั้งเดิมที่สมบูรณน่าสนใจ เช่น กุฏิไม้ที่วัดบ้านบน และวัดบ้านเขาทอง ซึ่งมีลักษณะการปรุงเรือนโดยใช้ฝาไม้สักแบบฝาปะกน หรือฝาลูกฟัก ที่มีลักษณะเฉพาะของไพศาลีและหนองบัว ที่เรียกกันว่า ฝาเอี้ยว ซึ่งเป็นฝีมือของช่างคนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในนครสวรรค์ รวมทั้งพัฒนาการความต่อเนื่องในรายละเอียดขององค์ประกอบของลวดลายฉลุอดผนัง เช่น ลายมังกร ลายกระเรียน ลายเครือวัลย์ หรือลายผักกาด ของเรือนไทยเดิมภาคกลางที่อุทัยธานี สุโขทัย พิษณุโลก และพิจิตร¹ หรือ ฝาหญ้าปรีอ หรือ ฝาสำหรับวัดที่บ้านโคกเตี้ย อำเภอไพศาลี และบ้านหลังวัดบ้านบน พยุหะคีรีหรือกุฏิไม้แบบเรือนไทยเดิม ที่วัดพระพรศักดิ์เหลือง อ.พยุหะคีรี เป็นต้น

วัฒนธรรมการอยู่อาศัยแบบเรือนแถวหรือตึกแถวบริเวณ ต.ปากน้ำโพ หรือ ชุมชนนครสวรรค์ตก นครสวรรค์ออก ซึ่งเป็นชุมชนเมืองเก่า เมืองใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็เป็นพื้นที่อีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาเพิ่มเติม หรือรูปแบบของบ้านเรือนในชุมชนโบราณ ที่มีพัฒนาการของวัฒนธรรมในการปรุงเรือนอยู่อาศัย เช่น ชุมชนบ้านใหม่ชัยมงคล อำเภอตาคลี ที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมานานนับพันปี

เรือนไทยเดิมภาคกลางที่จังหวัดอุทัยธานี โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งลำน้ำสะแกกรัง ปรากฏให้เห็นเรือนพักอาศัยมากมายทั้งบนฝั่ง และเรือนแพในลำน้ำ ที่ใช้ฝาปะกน หรือฝาลูกฟัก ฝีมือคนจีน ที่คนอุทัยเรียกกันว่า ฝาตลาด ซึ่งวางขายสำเร็จรูปอยู่ตามตลาด หรือวางขายอยู่ริมทำน้ำก็จะเรียกว่า ฝาท่า เป็นส่วนประกอบเดี่ยวบนของเรือน มีโครงสร้างเดี่ยวล่างโดยใช้รอดยึดด้วยสลักเดือยไม้ และเทคนิคการประกอบเครื่องบนแบบสวมหัวเทียน เช่นเรือนไทยเดิมทั่วไป ก็น่าสนใจศึกษาเพื่อเชื่อมต่อให้เห็นพัฒนาการของการปรุงเรือนไทยเดิมภาคเหนือตอนกลางและตอนล่างว่า แต่เดิมนั้นฝาเรือนไทยแท้ๆคงจะเป็นแบบฝาสำหรับวัด ต่อมาภายหลังจากคนจีนอพยพเข้ามา จึงได้นำฝาปะกนฝีมือของคนจีนมาพัฒนาใช้ในตอนหลังหรือไม่อย่างไร

¹ จากการสัมภาษณ์ แหล่งรวบรวมสะสมบ้านโบราณ ในจังหวัดอุทัยธานี

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- ๑) การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก
กรณีศึกษาหมู่บ้านไผ่ขอน้ำ (เฉลิมชัย เกรียงชัย)
- ๒) การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เมืองพิษณุโลก เพื่อการออกแบบ
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นพิษณุโลก (เฉลิมชัย เกรียงชัย)
- ๓) ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย (เสนอ นิลเดช)
- ๔) พจนานุกรม สถาปัตยกรรม และศิลปะเกี่ยวเนื่อง โชติ ภัลยานมิตร
- ๕) เรือนไทยเดิม พิพิธภัณฑสถานจังหวัดกำแพงเพชรเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในราชพิธี กาญจนา
ภิเษก และการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี
- ๖) เอกลักษณะไทยในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราช ดำเนิน
เป็นองค์ประธานในพิธีเปิดนิทรรศการพิเศษ เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย
ปี พ.ศ. ๒๕๔๐
- ๗) ประวัติศาสตร์ไทยด้านเศรษฐกิจ แต่โบราณ ถึง พ.ศ. ๒๓๙๙ ชัย เรื่องศิลปะ
- ๘) วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา
จังหวัดนครสวรรค์ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ
ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหา
มงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒
- ๙) พจนานุกรมไทย ฉบับมหาวิทยาลัย ดร.วิทย์ เทียงบูรณธรรม
- ๑๐) ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช
พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๔
- ๑๑) วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย ผศ. สมคิด จิระทัศน์กุล
- ๑๒) ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่มที่ ๖ กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ
- ๑๓) นครสวรรค์ รัฐกึ่งกลาง
- ๑๔) แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เอกสารวิชาการกองโบราณคดี กรมศิลปากร

- ๑๕) รายงานวิจัยการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นพะเยา กรณีศึกษา
อาคารประเภทวัด โดย เฉลิมชัย เงารังษี
- ๑๖) เจดีย์ สันติ เล็กสุขุม
- ๑๗) ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประเทศใกล้เคียง อินเดีย ลังกา ขวา จาม ขอม
พม่า ลาว ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล
- ๑๘) ทะเบียนโบราณสถาน ทั่วราชอาณาจักร
- ๑๙) สัญลักษณ์แห่งพระสถูป ดร.เอเดรียน สนอกดกราช
รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน บรรณาธิการ
- ๒๐) สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ ๒๕๒๙
- ๒๑) แหล่งศิลปกรรมจังหวัดนครสวรรค์ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปะท้องถิ่น
จังหวัดนครสวรรค์
- ๒๒) พุทธศิลป์ " ท้องถิ่นของเรา " ไชยวัฒน์ วรเชษฐวรวัฒน์
- ๒๓) การสัมมนาประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์ ณ
วิทยาลัยครูนครสวรรค์ ๒๕๒๗
- ๒๔) สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐาน ชุมศรี ศิวะศรียานนท์
- ๒๕) ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓๘
- ๒๖) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ไทยรบพม่า(พระนคร;โรงพิมพ์คุรุ
สภา)
- ๒๗) พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ(พระนคร;โรงพิมพ์คุรุสภา,๒๕๐๔)
- ๒๘) กรมศิลปากร,จารึกโบราณฐานแรกพบที่ลพบุรีและใกล้เคียง
- ๒๙) ขจัดภัย บुरุษพัฒน์,ชาวจีนในประเทศไทย,(กรุงเทพฯ:แพรวพิตยา,๒๕๑๗)
- ๓๐) บำรุง สุขพรรณ,บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย,๒๕๒๔
- ๓๑) วิจิตร เกิดวิศิษฐ์ และคณะ,มอญ : บทบาทด้านสังคม วัฒนธรรม ความ
เป็นมา และความเปลี่ยนแปลงในรอบ ๒๐๐ ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์
- ๓๒) ศรีศักร วัลลิโภดม, " จันเสนเมืองแรกเริ่มในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก",สังคมและ
วัฒนธรรมจันเสน เมืองแรกในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก(กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์เรือนแก้ว
การพิมพ์,๒๕๓๙)
- ๓๓) R. Halliday, The Talaings

ภาคผนวก

ศิลปะสถาปัตยกรรมในประเทศไทย
สถาปัตยกรรมไทยพื้นฐาน ชุมศรี ศิวะศรียานนท์

สมัยทวาราวดี

โบราณวัตถุที่ค้นพบในสมัยทวาราวดีเป็นของเก่าแก่กว่าสมัยใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นสมัยแรกของสามสมัย (ทวาราวดีศรีวิชัย และลพบุรี) ก่อนประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยในอาณาเขตของประเทศปัจจุบันนี้

คำว่า ทวาราวดีปรากฏในจดหมายเหตุจีนว่าเป็นอาณาจักรอันใหญ่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองศรีเกษตร (คือพม่า) กับเมืองอิสานบุรี (คือเขมร) จากจดหมายเหตุแสดงให้เห็นถึงศิลปวัตถุที่อยู่ในบริเวณเมืองนครปฐม เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงแหล่งที่ตั้งของทวาราวดี ได้พบพระพุทธรูปฝีมือช่างชาวอินเดียครั้งราชคุปต์ จึงสันนิษฐานเอาว่า ศิลปการสร้างพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย

สถาปัตยกรรมวัตถุโบราณของสมัยนี้ เดิมมีมาก แต่ไม่เหลือชิ้นพอดูได้ เนื่องจากถูกทำลายโดยเหตุการณ์ต่าง ๆ การค้นหาซากโบราณสถาน ทำครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๐ ที่พงตึก ตำบลท่าหว้า อำเภอท่ามะกา ก็ยังไม่ได้รับความรู้เพิ่มเติมให้ดีขึ้นนัก องค์พระปฐมเจดีย์เดิมดูไม่ได้ เนื่องจากมีแต่รูปจำลอง พอที่จะรู้ว่าลักษณะพระสถูปในสมัยทวาราวดีเป็นอย่างไร แต่คงจะเหมือนกับรูปพระสถูปที่เป็นโบราณวัตถุนั่นเอง สมัยทวาราวดี วัสดุที่ใช้มักจะเป็นก่ออิฐถือปูนปั้นลายประกอบไม่ก่อด้วยศิลาแลงเหมือนเจดีย์สมัยหลัง มีฐานทักษิณทำเป็นสี่เหลี่ยม องค์พระเจดีย์รูปกลมเป็นทรงโอคว่ำ (ทำนองเดียวกับพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชทุกวันนี้) แต่ยอดเดี่ยว

สมัยศรีวิชัย

ได้ค้นพบหลักฐานที่ทราบแน่ชัดแล้วว่า " ศรีวิชัย " มีเมืองหลวงอยู่ในเกาะสุมาตรา ทางทิศประจิมของเมืองปาเล็มบัง ซึ่งเป็นเมืองที่มีอนุภาพมาก่อนใน พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๓๐๐ ได้แผ่อำนาจเข้ามาตอนใต้ในแหลมลายูถึงเมืองนครศรีธรรมราช (สมัยนั้นเรียกว่า ตามพรลิงค์) และไชยา (สมัยนั้นเรียกว่า ครหิ) เป็นเหตุให้ศิลปวิทยาได้แผ่เข้ามาในประเทศไทยทางบักชีได้

สมัยศรีวิชัย

๑. พระมหาธาตุเมืองไชยา เปรียบเทียบกับเจดีย์วัดแก้วเมืองไชยา
 ๒. พระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มณฑลเช่นเดียวกับวัดแก้วยอด สวรรคโลก
- แบบอย่างเจดีย์สมัยศรีวิชัยในประเทศไทย เป็นแบบอย่างที่ปรากฏว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับที่ได้ก่อสร้างไว้ในอาณาเขตจัมปานครและชวา

พุทธเจดีย์แบบนี้หาได้ยากในประเทศไทย พบแต่ในมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นพื้น สร้าง ตาม
ลัทธิหินยานมักจะทำเป็นมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยอดเป็นสถูป เช่นพระมหาธาตุเมืองไชยา

สมัยลพบุรี

แบบอย่างสถาปัตยกรรมมีปนกันทั้งฝ่ายลัทธิหินยาน ซึ่งสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยทวารวดี และ
แบบอย่างตามลัทธิมหายานซึ่งมาจากเขมร และบางครั้งมาจากศรีวิชัยด้วย

๑. เจดีย์วัดมหาธาตุเมืองลพบุรี ทำเป็นปราสาทใหญ่ เรียกว่า ปราสาท ๓ ยอด
๒. ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา สร้างด้วยหินทราย
๓. วัดพระพรายหลวง เมืองสุโขทัย
๔. วัดกำแพงแลง เมืองเพชรบุรี
๕. วัดพนมวัน ในแขวงจังหวัดนครราชสีมา
๖. ปราสาทหินที่เขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

ยุคแรก ๆ ใช้ก่ออิฐที่ไม่ใช้ปูนสอ

ยุคที่ ๒ ใช้หินทรายและศิลาแลง

ทำด้วยศิลาแลงและหินทรายเป็นพื้น เช่น นครวัด พระราชวังนครรม พیمانอากาศ ปราสาทตา
โลม ปราสาทตาพรหม ปราสาทบันทายไซ สะนาคพัน พระซรรค์สะสง ปราสาทบนเขา พนมกรม บนเขา
พนมปัก และบันทายกะได เป็นต้น

สมัยเชียงแสน

คำว่า " เชียงแสน " รู้กันมาว่าเป็นชื่อเมืองเก่าเมืองหนึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงในจังหวัดเชียงราย ซึ่ง
พระเจ้าแสนพู่ เจ้านครพิงค์เชียงใหม่ผู้เป็นบุตรเจ้าพระยาไชยสงคราม เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๑๗ คำ
ว่า " เชียงแสน " หมายถึง อาณาเขตของลานนาหรือโยนกของพวกเขา

สถาปัตยกรรมสมัยเชียงแสน มีมากในเขตลานนาและเขตลานช้าง

๑. พระปราสาท วัดเจดีย์ยอด
๒. พระเจ้าหลวง พระสถูปวัดพระสิงห์ พระสถูปวัดสวนดอก
๓. พระเจดีย์ที่เมืองนครพนม
๔. วัดเจดีย์หลวง
๕. วัดป่าสัก (เชียงแสนเก่า)
๖. พระธาตุดอยสุเทพ
๗. พระธาตุหริภุญไชย

๘. พระธาตุลำปางหลวง

๙. พระธาตุจอมกิติ (ลักษณะเจดีย์ลาว)

สมัยสุโขทัย

สุโขทัย เป็นชื่อราชธานีของไทยสมัยหนึ่ง กษัตริย์ราชวงศ์ร่วงเป็นผู้กู้อิสรภาพของไทยใน พ.ศ. ๑๘๐๐ ตั้งขึ้นที่จังหวัดสุโขทัย

สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในสมัยนี้ มีลักษณะแบบพระพุทธรูปศาสนาลัทธิลังกาวงศ์

๑. ปรางค์สามยอด วัดพระพายหลวง

๒. ปรางค์พระศรีรัตนมหาธาตุ ที่เมืองชะเลียง

๓. ปรางค์วัดจุฬามณี

๔. พระเจดีย์เหนือ (คือพระเจดีย์ข้างล้อม)

๑. พระเจดีย์แบบสุโขทัย ฐานเป็นสี่เหลี่ยม ๓ ชั้น ตั้งซ้อนกันขึ้นไป แล้วถึงองค์เจดีย์เหลี่ยม ยอดเป็นทรงข้าวบิณฑ์ เช่น พระเจดีย์องค์ใหญ่กลางวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย และเมืองตากเก่า เมืองนครธม เมืองตริยตรังส์ และเจดีย์วัดเจ็ดแถวเมืองสวรรคโลก

๒. พระเจดีย์แบบลังกา เนื่องจากพระสงฆ์ไปศึกษาในลังกาทวีปกันมาก จึงทำให้มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรม

๑. พระมหาธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราช

๒. เจดีย์เชิงเขาใหญ่เมืองศรีสัชนาลัย

๓. เจดีย์ลังกาวัดข้างล้อมเมืองศรีสัชนาลัย

๓. เจดีย์แบบศรีวิชัยผสมแบบลังกา มีเจดีย์อีกชนิดหนึ่งซึ่งทำมาทั้งในสุโขทัย และ สวรรคโลก คือตอนฐานทำเป็นเหลี่ยม บางแห่งมีคูหาตั้งพระพุทธรูปด้วย ตอนบนกลม และเหลี่ยม

๑. เจดีย์วัดพระเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

๒. เจดีย์วัดสูง ข้างนอกเมืองสุโขทัยเก่า ด้านตะวันออก

๓. เจดีย์เขาพระบาทน้อย เป็นต้น

ลวดลายปูนปั้น หิน ไม้ มีมากมายหลายแห่ง

ที่วัดนางพญา เมืองศรีสัชนาลัย

วัดตระพังทองกลาง จังหวัดสุโขทัย

วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองศรีสัชนาลัย

ที่จำหลักด้วยศิลา

ที่วัดศรีชุม ในเมืองสุโขทัยเก่า

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ที่จำหลักบนแผ่นไม้

ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ศาลากลางจังหวัดสวรรคโลก (เดิมเป็นเขตวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ) จังหวัดสวรรคโลก

สมัยอยุธยา

ศรีอยุธยา เป็นชื่อราชธานีของประเทศไทย ซึ่งพระเจ้าอู่ทองตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ และเสียกรุงเมือง พ.ศ. ๒๓๑๐ สมัยพระเจ้าอู่ทองที่นังสุริยามรินทร์ พระเจ้าอู่ทองได้เป็นเจ้าเมืองอู่ทองเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๘๗ ครองเมืองได้ ๓ ปี เกิดอหิวาตกโรค ผู้คนล้มตายมาก จึงทิ้งเมืองมาอยู่ที่อยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๐

โบราณสถาน เป็นสถาปัตยกรรมในทางพระพุทธศาสนาเหลืออยู่มากกว่าแห่งอื่น ที่สร้างในคริสต์ศาสนาเหลืออยู่ ๓ แห่ง คือ

๑. วัดเชนตโยเซฟ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒. วัดสันเปาหล่อ (เซนต์ปอล) ของบาทหลวงเยซุอิต

๓. โรงสวดในบ้านรับรองแขกเมือง บ้านวิษเยนทร์ จังหวัดลพบุรี

สำหรับพระปรางค์ เจดีย์ และวิหาร ตามที่สังเกตฝีมือการช่างดูเหมือนจะนิยมทำกัน ๔ ยุค คือ

๑. ยุคพระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. ๑๘๙๓ -

๒. ยุคสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. ๒๐๐๖ -

๓. ยุคพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๓ และ -

๔. ยุคพระเจ้าบรมโกศ จนถึง พ.ศ. ๒๓๑๐

ธนบุรี เคยเป็นราชธานีอยู่ ๑๕ ปี มักจะปรากฏในรูปของเครื่องเบญจรงค์แบบสมัยอยุธยา ศิลปะและสถาปัตยกรรมจึงไม่ได้แยกออกเลยเรียกรวมว่าเป็นสมัยกรุงศรีอยุธยา

สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยามีดังนี้

๑. พระที่นั่งสุริยามรินทร์

๒. พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท

๓. พระวิหารองค์สมเด็จพระ

๔. พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์

๕. พระที่นั่งตรีมุข

๖. พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์

๗. พระที่นั่งทรงปืน

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างตามแผนผังเดิมครั้งกรุงศรีอยุธยา

๑. ประตูกำแพงวัง

๒. พลับพลาจตุรมุข

๓. พระที่นั่งพิมานรัตยา

๔. พระที่นั่งพิชัยคล้ายลักษณะ

พระราชวังเมืองลพบุรี เคยเป็นวังตั้งแต่สมัยขอมเป็นใหญ่ สร้างครั้งสมเด็จพระนารายณ์โดยมาก

๑. กำแพงวัง

๒. พระราชมณเฑียรสมเด็จพระนารายณ์ทรงสร้างมี ๓ องค์ คือ พระที่นั่งจันทรพิศาล พระราชมณเฑียรองค์ใต้ และพระราชมณเฑียรองค์กลาง

๓. ดึกพระเจ้าเหา ฝีมือช่างฝรั่งเศส มีน้ำพุเครื่องประดับ

๔. บ้านวิชนนท์ มีลักษณะเป็นบ้านฝรั่ง

๕. ตำแหน่งทะเลชุบศร ลพบุรี สมเด็จพระนารายณ์เป็นผู้สร้าง

สมัยรัตนโกสินทร์

ศิลปะสถาปัตยกรรม ถูกทำลายหลายครั้งสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเสียกรุง พระเจ้าตากสินได้ย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่ธนบุรีเมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นครองราชย์ ก็ย้ายราชธานีมาตั้งที่กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเริ่มเจริญรุ่งเรืองเป็นต้นมา

สถาปัตยกรรมในสมัยนี้ คือ

๑. พระราชวังหลวง หรือพระบรมมหาราชวัง ได้สร้างแบบพระราชวังในกรุงศรีอยุธยาแทบทุกอย่าง คือวางพระราชมณเฑียรเรียงรายเป็นระยะอย่างเดียวกัน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท สร้างต่อในรัชกาลที่ ๕ วัดพระศรีรัตนศาสดารามก็สร้างตรงกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ในพระราชวังกรุงเก่า เดิมเป็นเครื่องไม้ทั้งนั้น สมัยรัชกาลที่ ๓ ได้เปลี่ยนเป็นปูน

๒. พระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า บริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และพิพิธภัณฑสถาน รัชกาลที่ ๑ ได้สร้างวัดสลัก (วัดมหาธาตุ) พระราชมณเฑียรอันเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบัดนี้ คือ

สถาปัตยกรรมที่เป็นแบบอย่าง

๒.๑ พระที่นั่งศิวโมกษพิมานองค์แรกที่แท้ เดิมเรียกว่าพระที่นั่งทรงปืน ในรัชกาลที่ ๒ ใช้เป็นสถานที่ทำพระราชพิธี ทำใ้ปี ๒๓๔๐ เพื่อเป็นพิพิธภัณฑสถาน

๒.๒ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ปี ๒๓๓๐ รัชกาลที่ ๑ ย้าย

ไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รัชกาลที่ ๔ ย้ายกลับมาที่เดิม ลายประตุน้ำฝีมือรัชกาลที่ ๑ เขียนลาย
จำหลักรูปครุฑจับนาค ผนังตอนบนเขียนเทพชุมนุม

๒.๓ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย (ห้องเครื่องสัมฤทธิ์บัดนี้) สร้างครั้งรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒
บานประตูหน้าต่างทั้งหย่องหน้าต่าง เป็นฝีมือครั้งรัชกาลที่ ๓

๒.๔ มุขกะสัน (ห้องหินเดี๋ยวนี) เดิมเป็นมุขเด็จที่พระบวรราชเจ้ารัชกาลที่ ๑ และที่ ๒
เสด็จออกขุนนางในรัชกาลที่ ๕ ได้ต่อห้องพระโรงออกไป จึงเรียกว่ามุขกะสัน

๒.๕ พระวิมาน ชื่อพระราชมณเฑียร ๓ องค์ ช้างหน้า ๓ หลังติดพืดกันเป็นหมู่

๒.๖ พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ สร้างสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นที่ประทับมาจนเสด็จ
สวรรคต เอบ้านใต้ไว้ข้างนอก มีลักษณะแบบตึกฝรั่ง

๒.๗ พระที่นั่งบวรปริวัตร สร้างสมัยรัชกาลที่ ๔

๒.๘ ตำนกแดง พ.ศ.๒๓๓๕ เป็นที่ประทับของพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดา-รักษ์
เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐ สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า ทรงบริจาคทรัพย์ส่วน
พระองค์ซ่อมแซม

๓. พระราชวังบวรสถานภิมุข หรือวังหลัง

พระราชวังจันทรถะเขม ที่ตั้งโรงพยาบาลศิริราชปัจจุบันนี้

รัชกาลที่ ๑

ทรงสร้าง

๑. วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
๒. วัดพระเชตุพน ฯ
๓. วัดพระเกศ ฯ
๔. วัดสุทัศน์ เริ่มเฉพาะฐาน

ปฏิสังขรณ์

๑. วัดระฆัง ฯ
๒. วัดศาลาสีหน้า
๓. วัดพลับ
๔. วัดทอง คลองบางกอกน้อย
๕. วัดอรุณราชวราราม
๖. วัดท้ายตลาด
๗. วัดสุวรรณ กุรงเก่า

รัชกาลที่ ๒

๑. วัดสุทัศน์ ฯ (สร้าง)
๒. วัดอรุณราชวราราม (สร้าง)
๓. บูรณะวัดโมฬีโลก

รัชกาลที่ ๓
ทรงบูรณะวัดราชโอรส
ทรงสร้าง วัดเทพธิดาราม
วัดราชนั้ดดาราม
วัดเฉลิมพระเกียรติ เมืองนนท์

รัชกาลที่ ๔
ทรงสร้าง
๑. วัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม
๒. วัดราชประดิษฐ์ฯ
๓. วัดมกุฏกษัตริยาราม
๔. วัดโสมนัสวิหาร
๕. วัดปทุมวนาราม

รัชกาลที่ ๕
ทรงสร้าง
๑. วัดเทพศิรินทราวาส
๒. วัดราชบพิธฯ
๓. วัดเบญจมพิตรฯ
๔. ปฏิสังขรณ์วัดอีกมาก

แบบอย่างสถาปัตยกรรมเจดีย์

ทรงสร้างพระปราง กับ เจดีย์เหลี่ยม เป็นพื้น

๑. พระปรางค์ที่วัดระฆังโฆสิตาราม
๒. พระเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ภูมิกษัตริย์วัดพระเชตุพนฯ
๓. พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

ลวดลายรดน้ำปิดทองฝีมือรัตนโกสินทร์เป็นที่ยกย่องในการจารึกตู้พระธรรมและหีบใส่หนังสือ เครื่องเบญจรงค์ และเงินตรา ลายจีน ลายสิงโต เทพนมครุฑ เทพนมยักษ์ สมัยรัชกาลที่ ๓ นิยมช่างจีนมาก สถาปัตยกรรมภาคกลาง

บ้านไทยสมัยโบราณซึ่งใช้เป็นอาคารพักอาศัยตามที่เห็นกันอยู่นั้น มักจะแสดงถึงระเบียบแบบแผนการอยู่ดีกินดีของชาติไทยว่าเป็นมาอย่างไรอย่างชัดเจน อาคารแบบเรือนไทยส่วนมากสร้างด้วยไม้ เนื่องจากอิทธิพลทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ไม้เป็นสิ่งที่หาได้ง่ายและใช้สะดวกตามวิธีการของช่างในสมัยนั้น สำหรับธาตุของไม้เมื่อเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมที่ทำด้วยโครงสร้างถาวรเช่นปูนหรือ

คอนกรีตย่อมมีอายุน้อยกว่า จึงหาหลักฐานดั้งเดิมได้ยากนอกจากได้มาจากตำนานของโบราณเท่านั้น จะเห็นว่าโบสถ์วิหารในสมัยอยุธยาที่เหลืออยู่ เราก็อทราบเรื่องราวได้ จากบันทึกทางประวัติศาสตร์หรือหลักฐานจากทรากรปรักหักพังนั่นเอง

เรือนไทยเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง ใต้ถุนโปร่ง มักสร้างเป็น ๓ ช่วงเสา ฝาเป็นกรอบใส่ลูกฟักที่เรียกว่าฝาปะกน คุหาหนึ่ง ๆ มีหน้าต่างขนาดเล็กและแคบเปิดเข้าภายในโดยตั้งอยู่บนเดือยไม้ ประตูก็สร้างด้วยวิธีเดียวกันฝาดั้งอยู่บนพริ้งโดยรอบ ๔ ด้าน ระเบียบสร้างขนานไปตามความยาวของตัวเรือน หลังคาหน้าจั่วทรงสูงคลุมลงมาถึงส่วนที่เป็นระเบียบ มีนอกชานเป็นพื้นที่ติดต่อกับห้องครัว ซึ่งอาจทำเป็นเรือนครัวแยกออกไปต่างหาก

เราจะเห็นได้ว่าเรือนไทยสร้างขึ้นตามสภาพแวดล้อมทางภูมิประเทศและลมฟ้าอากาศจึงมีลักษณะดังกล่าวแล้ว ขนบธรรมเนียมประเพณีในความเป็นอยู่รวมทั้งนิสัยใจคอของชาวไทย ก็มีส่วนประกอบให้เกิดรูปแบบของเรือนพักที่ค่อนข้างตายตัวพอที่จะยึดเป็นหลักเกณฑ์ได้ การปลูกสร้างเรือนไทยแต่เดิมมา เป็นแบบสำเร็จรูป ซึ่งแสดงถึงสภาพทางสังคมที่มีส่วนทำให้เกิดรูปแบบในการก่อสร้างขึ้น

สำหรับลักษณะการวางอาคารและขนาดเรือนนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนคนอาศัยและทุนทรัพย์ ตามปกติถ้าบ้านหนึ่งอยู่รวมกัน ๒ ครอบครัว ก็สร้างเรือนเพิ่มขึ้นอีกหลังหนึ่งทางด้านใดด้านหนึ่งของอาคาร หลังแรก เรือนขนาดใหญ่ก็จะสร้างตัวเรือนทำนองนี้ นอกจากนั้นก็ยังมีอาคารอื่นสร้างเคียงข้างคือห้อง ศาลาพักผ่อนในสวน เรือนนกเขา ศาลาท่าน้ำ ฯลฯ ล้วนแต่มีลักษณะไทย จะเห็นได้ว่าเรือนไทยสมัยโบราณได้มีวิวัฒนาการอย่างสูงมาแล้ว ดังปรากฏอยู่ในแบบบ้านไทยอย่างสมบูรณ์

แผนผังของเรือนหมู่โดยมากจะมีเรือนหลักอยู่กลาง ซึ่งเป็นเรือนดั้งเดิมของพ่อแม่หรือเรือนประธานซึ่งเรียกว่า หอกลาง เป็นเรือนขนาดใหญ่ ๓ - ๕ ห้อง ต่อมาจะมีเรือนอยู่ข้างหอกลางไปทางซ้ายและขวาเรียกว่า หอริ ซึ่งทำหน้าที่ครัวไฟและเรือนของลูกที่ออกเรือนไป ส่วนที่อยู่ถัดหอริออกไปเป็นเรือนปลูกตามขวางเรียกว่า หอขวาง และมักเป็นเรือนชาวตะวันตกจึงไม่ใช่เป็นเรือนนอน คงปล่อยโงงไว้กันฝาสามด้านสำหรับรับแขก เมื่อมีเรือนปลูกกันเป็นหมู่ ขานเรือนก็ต้องติดต่อกันและมีบริเวณกว้างมาก จึงปลูกเป็นเรือนโงงขึ้นที่กลางขานสำหรับนั่งเล่นและใช้เวลาว่าง เช่นสวนมนต์เลี้ยวพระ เรียกว่า หอนั่ง เรือนหลังนี้ถ้าปล่อยไว้โง่ง ๆ ด้านหลังหอนั่งจะทำเป็น หอนก และปลูกเป็นร้านต้นไม้เลี้ยวไม้ดอกไม้ใบต่าง ๆ

โครงสร้างและองค์ประกอบของเรือนไทยภาคกลาง

เรือนไทยแบ่งส่วนโครงสร้างเป็น ๓ ส่วน

๑. เดี่ยวล่าง จากพื้นดินถึงหลังรอด หรือเดี่ยวล่องถุน
๒. เดี่ยวบน จากหลังรอดถึงท้องช่อ
๓. เครื่องบน จากท้องช่อจนถึงอกไก่

ส่วนประกอบที่สำคัญเกี่ยวกับเสา ส่วนมากเป็นเสากลมเรียวย มักนิยมใช้ไม้เต็งหรือไม้รัง นิยมเรียกดังต่อไปนี้

เสาเอก เสาโท เสาพลหรือเสาสามัญ เสารายหรือเสานางราย และเสาหมอ

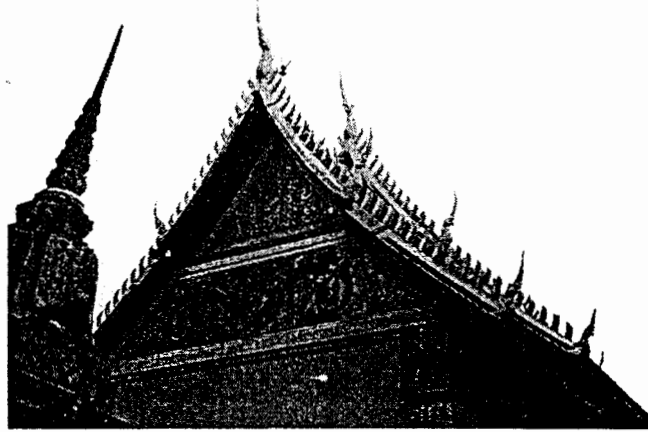
๑. เสาเอก มักตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จะยกเป็นเสาต้นแรกตามฤกษ์
๒. เสาโท - ตรี คือเสาที่ยกเป็นเสาที่สองและที่สาม คัดไม้ที่งามรองลงมา
๓. เสดั่ง เป็นเสาที่คร่อมกึ่งกลางหลังรอด ตรงขึ้นไปรับอกไก่
๔. เสาพล เสาสามัญหรือเสาโต เป็นเสาที่ปักลงไปหลังจากเสาตรี
๕. เสารายหรือเสานางราย เป็นเสารับชายคาหรือไชรา
๖. เสาหมอ เป็นเสาเสริมรับรอดในกรณีที่เสาเรือนเกิดผูกกร่อน
๗. เสาหาร คือเสารับน้ำหนักเครื่องบน อยู่ลอยตัวจากฝา (บางที่เป็น " เสาหาญ ")
๘. แระ คือฐานที่ตีนเสา มีหน้าที่รับน้ำหนักจากกงพัดถ่ายลงยังพื้นดิน
๙. วัว คือไม้กลม ทำหน้าที่รับน้ำหนักจากตีนเสา
๑๐. กงพัด เป็นไม้คู่ประกบสองข้างเสา ลักษณะเดียวกับวัวและใช้รวมกัน
๑๑. รอด เป็นไม้ที่ร้อยเสา รับน้ำหนักพื้นและฝาถ่ายลงเสา
๑๒. ฟริ่ง ไม้ที่วางบนรอด ทำหน้าที่รัดรอบเสา รับน้ำหนักฝาทั้งแฉง
๑๓. รา ทำหน้าที่เหมือนรอดแต่อยู่ระหว่างกลางห้อง ช่วยรับพื้นไม่ให้อ่อน
๑๔. ตง - คาน ไม่นิยมทำแต่เดิม
๑๕. ฝา ฝาบ้านไทยเป็นฝาประกอบเสร็จ มีลูกฟักล่องปะกน ฝาปะกน ฝาลูกฟัก ฝาสายบัว ฝาสำหรับรวด ฝากระแซงอ่อน ฝาขัดแตะไม้ไผ่ลั่น
๑๖. ลูกตั้งปะกน คือไม้ตัวยืนตั้งทางแนวตั้งประกอบเป็นฝาปะกน
๑๗. ลูกนอนหรือลูกชั้นปะกน คือไม้ตัวนอนซึ่งอยู่ระหว่างตัวยืนในฝาปะกน
๑๘. ไม้กรุปะกน คือไม้ที่บรรจุระหว่างลูกตั้งกับลูกนอนปะกน
๑๙. ฝาดูดหน้ากลอง ฝาประจันห้อง คือฝาได้แนวजूและฝาระหว่างห้อง ส่วนมากใช้ตะปูจีน
๒๐. พื้นไม้หน้า ๔ x ๕๐ หรือ ๔ x ๔๐ ซม. ยาวตลอดตัวบ้าน
๒๑. ฝักมะขาม คือพุกไม้ที่รองรับหัวพื้นตรงที่พื้นไปชนเสาดั่ง

๒๒. อะเสหรือแปหัวเสา เป็นไม้สี่เหลี่ยม ๔×๔ ยื่นออกไปรับบันลมห้วท้าย
๒๓. ซื่อ ตัวไม้วางยึดหัวเสาด้านสกัดทุกแถว
๒๔. ไชรา ไชราปีกนก ไชราหน้าจั่ว ส่วนที่วัดจากฝาดอกไปจดเชิงชาย
๒๕. เฉลียงหรือระเบียง เป็นส่วนที่ยื่นออกจากตัวเรือน มีหลังคาคลุมพื้น เปิดฝาโล่ง ๆ ทางด้าน
 ฐานเรือน
๒๖. กันสาด หลังคาส่วนที่ยื่นต่อจากชายคาเรือนใหญ่ออกไป อาจคลุมรอบสี่ด้าน
๒๗. ทวยหรือเท้าแขน ตัวไม้ที่รับน้ำหนักชายคาถ่ายทอดลงที่เสาในลักษณะค้ำยัน
๒๘. ใบบัด คือตัวที่รับน้ำหนักแนวตั้งของหลังคา
๒๙. จันทัน ไม้กรอบโครงหลังคา รับน้ำหนักแปและไม้กลอนลงสู่หัวเสา
๓๐. จันทันพราง ไม้กรอบโครงหลังคาระหว่างช่วงเสา ช่วยถ่ายทอดน้ำหนักหลังคาลงบนแปหัวเสา
๓๑. แปหัวเสา ทำหน้าที่เหมือนอะเส รับน้ำหนักหลังคาลงบนหัวเสาดลอดด้าน
๓๒. แปลาน ตัวไม้ที่อยู่ระหว่างอกไก่และแปหัวเสา รับน้ำหนักไม้กลอนและกระเบื้องเป็นระยะ
๓๓. อกไก่ บางแห่งเรียกว่าแปจอง คือตัวไม้สันหลังคา ๔×๖ รูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน
๓๔. เชิงชายหรือเชิงกลอน บางแห่งเรียกว่าแปเวียน คือไม้ที่รับปลายไม้กลอน
๓๕. สะพานหนู หรือราตินกลอน เป็นไม้ ๐.๕×๓ วางนอนทับอยู่บนเชิงชาย
๓๖. เต้ารัม เต้าราย เต้ากระเทย เป็นตัวไม้ยึดเชิงชายในแนวราบ เต้ารัมอยู่ที่เสามุมทั้งสี่ของตัว
 เรือน เต้ารายจะอยู่ที่เสาทุกต้น บางทีเรียกว่าเต้ากระเทย
๓๗. กลอนเจาะ กลอนผูก และกลอนขอ ชนิดของไม้กลอนที่ใช้กับเครื่องมุงหลังคา ไม้กลอน คือ
 ไม้ที่รองรับเครื่องมุง วางทับบนหลังแปตามรูปโครงหลังคา
๓๘. ระแนง คือไม้ที่รองรับกระเบื้องมุงหลังคา
๓๙. หน้าจั่ว หน้าอุดจั่ว แผงฝาหัวท้ายยอโครงหลังคา
๔๐. บันลม คือไม้กรอบโครงหลังคาตัวริม บังแนวเครื่องมุง
๔๑. ตัวเหงาหรือตัวบันลม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญตรงชายล่างของบันลม ทำให้หลังคามีความ
 สวยงาม
๔๒. เครื่องมุง ได้แก่จาก แปก ใบตาล ใบตองตึง หญ้าคา กระเบื้อง ฯลฯ
๔๓. กระเบื้องครอบอกไก่และหลบลหลังคา คือกระเบื้องสันหลังคาวางกระหนาบทับแนวเครื่องมุง
๔๔. ประตู เป็นช่องทางเดินเข้าออก เปิดบานเข้าด้านใน เพราะแผ่นฝาเอียงสอดเข้าภายในเรือน
๔๕. หน้าต่าง เป็นช่องลมอยู่กลางช่วงเสา เปิดเข้าในเช่นกันเนื่องจากฝาเอียง
๔๖. กรอบขีดหน้า คือวงกบประตูหน้าต่าง ตัวไม้แบนใหญ่
๔๗. อกเลา เป็นไม้ทับแนวบานประตูหน้าต่างสองบาน เพื่อไม่ให้มอมลอด
๔๘. กลอนกบ ไม้สลักสอดลงในรู เพื่อกันหน้าต่างเปิดเข้ามา

๔๙. กลอนคาน ไม้สลักสอดขวางกึ่งกลางบานประตูหรือหน้าต่าง
๕๐. หูช้าง เครื่องประดับส่วนบนประตูหน้าต่างได้กรอบเซ็ดหน้าอันบน ทำเพื่อความสวยงามเป็นบางแห่ง
๕๑. หย่อง ส่วนประกอบของหน้าต่างที่ช่วยให้หน้าต่างสูงขึ้นจากพื้น
๕๒. ฐานเจ้าสิงห์ ไม้รองรับกรอบเซ็ดหน้าทำเป็นฐานสิงห์ ใช้เฉพาะบางแห่ง
๕๓. ธรณีประตูหน้าต่าง คือไม้รองรับเดือยสำหรับตั้งประตูหน้าต่าง
๕๔. คอสอง คือไม้กระหว่งลูกตั้ง และลูกนอนตอนบนของฝาปะกน
๕๕. ร่องตีนช้าง คือไม้กระหว่งลูกตั้ง และลูกนอนตอนล่างของฝาปะกน
๕๖. ร่องตีนแมว เป็นช่องระหว่างพื้นระเบียงกับชาน เป็นที่ลมผ่านได้จนเข้ามาชานบ้าน
๕๗. ชานหรือนอกชาน เป็นส่วนพื้นที่ลดลงต่ำกว่าตัวเรือนและไม่มีหลังคาคลุมทำให้บ้านขยายใหญ่ขึ้น ริมชานมักมีรั้วกันโดยรอบ
๕๘. ชุ่มประตู คือประตูทางเข้าชานเรือนมีชุ่มหลังคาคลุม โดยเฉพาะชานหน้าเรือน ชุ่มประตูเป็นจุดเน้นทางเข้าบ้าน
๕๙. รั้วนอกชาน รั้วหรือลูกกรงรอบชานเรือนเป็นขอบเขตของบ้าน มีทั้งภาคกลางและภาคเหนือในลักษณะต่างกัน
๖๐. บ้านไต่บ้าน ขึ้นจากพื้นดินมายังประตูชานเรือนหรือชุ่มประตู บ้านไต่ประกอบด้วยแม่บ้านไต่ ชั้นบ้านไต่หรือลูกบ้านไต่ บ้านไต่มี ๒ แบบคือ บ้านไต่ทุกกับบ้านไต่เจาะ ที่เชิงบ้านไต่ตรงพื้นดินมีชานรับบ้านไต่เป็นไม้หรือปูน
- ยังมีรายการเบ็ดเตล็ดนอกจากนี้ ซึ่งอาจหาได้จากตำราอื่น ๆ

วัดและบ้านในการออกภาคสนาม

วัดบ้านบน

- ที่อยู่** : เลขที่ 1 บ้านบน หมู่ที่ 1 ตำบลม่วงหัก อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** : คณะสงฆ์มหานิกาย
- เนื้อที่ที่ดินตั้งวัด** : 29 ไร่ 1 งาน 49 ตารางวา
- อาณาเขต** :
- ทิศเหนือ ติดต่อกับลำคลองและทางสาธารณะ
 - ทิศใต้ ติดต่อกับทางสาธารณะ
 - ทิศตะวันออก ติดต่อกับลำคลองและทางสาธารณะ
 - ทิศตะวันตก ติดต่อกับทางสาธารณะ
- ตามโฉนดเล่มที่ 95 หน้า 95 เลขที่ 9375
- ที่ตั้ง** : พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่ม
- สิ่งปลูกสร้าง** : อาคารเสนาสนะต่างๆ มี
1. อุโบสถ กว้าง 14 เมตร ยาว 32 เมตร สร้าง พ.ศ. 2460 ก่ออิฐถือปูน
 2. ศาลาการเปรียญ กว้าง 14 เมตร ยาว 32 เมตร สร้าง พ.ศ. 2444 ทรงไทยโบราณเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว
 3. หอสวดมนต์ กว้าง 8 เมตร ยาว 12.50 เมตร สร้าง พ.ศ. 2511
 4. กุฏิสงฆ์ จำนวน 6 หลัง

5. หอไตร กว้าง 4 เมตร ยาว 7 เมตร สร้าง พ.ศ. 2514 เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกพื้น

6. วิหารก่ออิฐถือปูน สร้าง พ.ศ. 2444

สำหรับปุษนียวัตถุมิ พระประธานในอุโบสถ และในวิหาร เจดีย์ ปรากฏเพียงรากฐานแต่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มองเห็นลักษณะเป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง

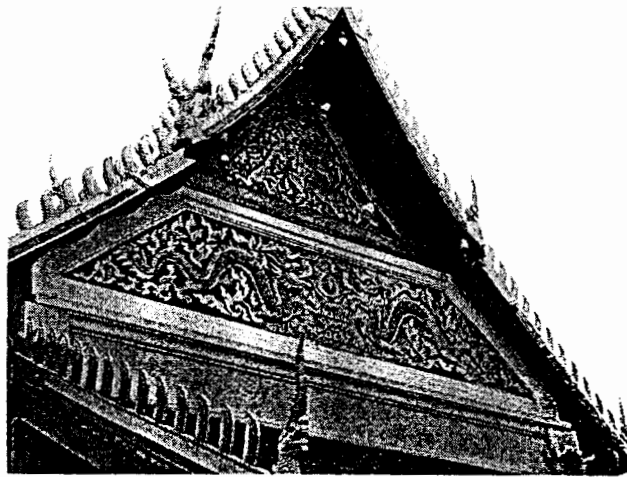
ความเป็นมา : วัดบ้านบน สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2359 เพื่อให้มีนามสอดคล้องกับชื่อพ้องเมือง สมัยนั้นซึ่งมีชื่อว่า "เจ้าเมืองอุบล" เดิมมีนามเรียกอีกนามหนึ่งว่า "วัดท่าชลาวารี" หมายถึงวัดตั้งอยู่ริมลำคลองหรือว่าท่าน้ำ นับเป็นวัดชนิดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วผูกพัทธสีมาราว พ.ศ. 2468 มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา 19 รูป สามเณร 7 รูป ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมตลอดมา และได้เปิดสอนวิชาการพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีโรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการ ตั้งอยู่ในที่วัดนี้ด้วย ซึ่งทางวัดได้ให้การอนุเคราะห์ด้วยดีตลอดมา

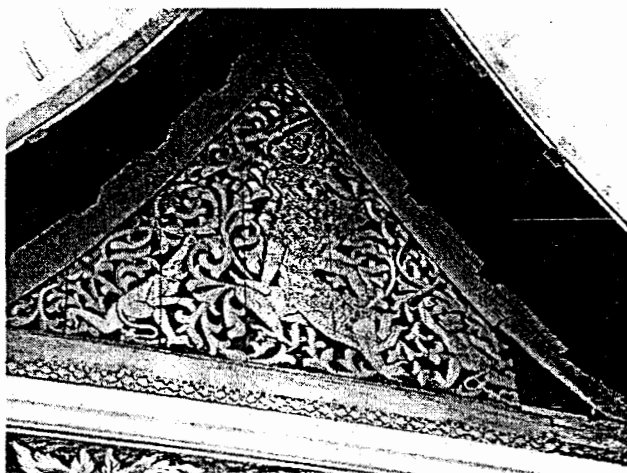
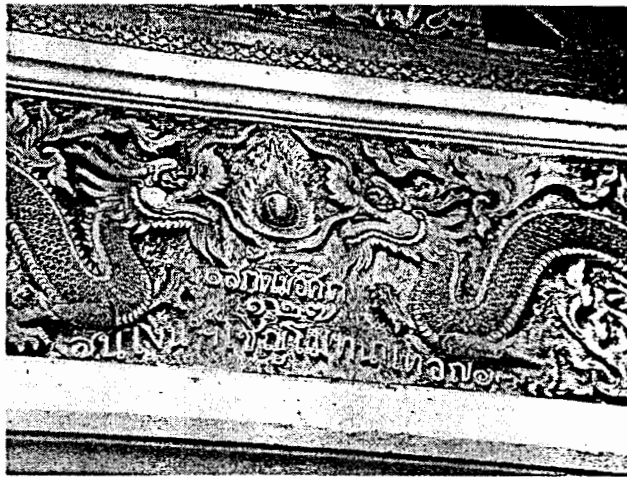
เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง

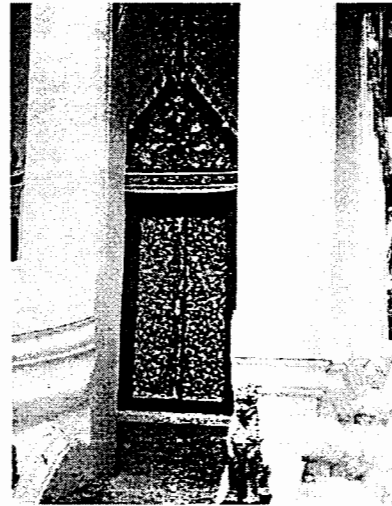
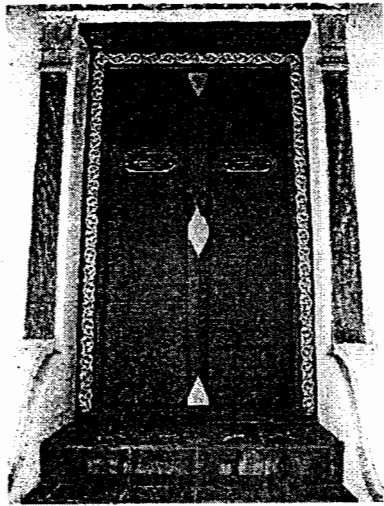
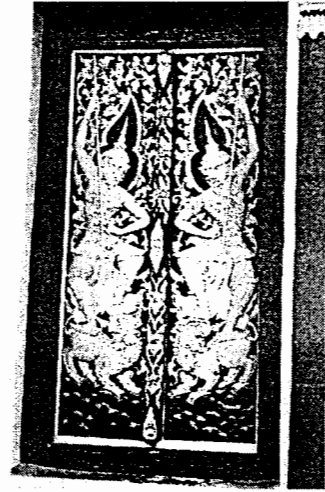
วิหาร(อุโบสถเก่า)

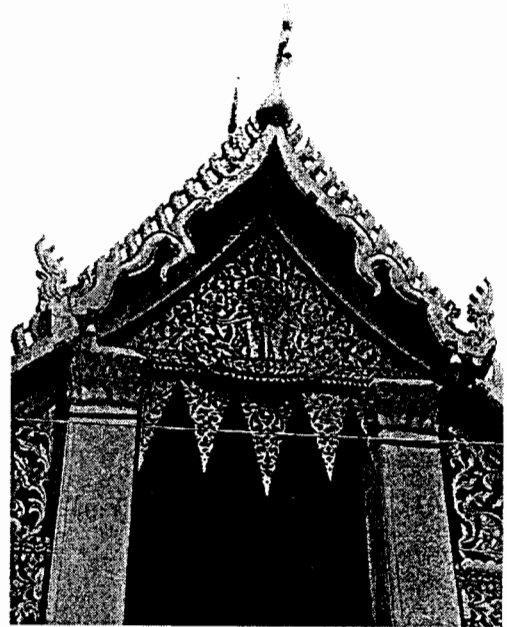
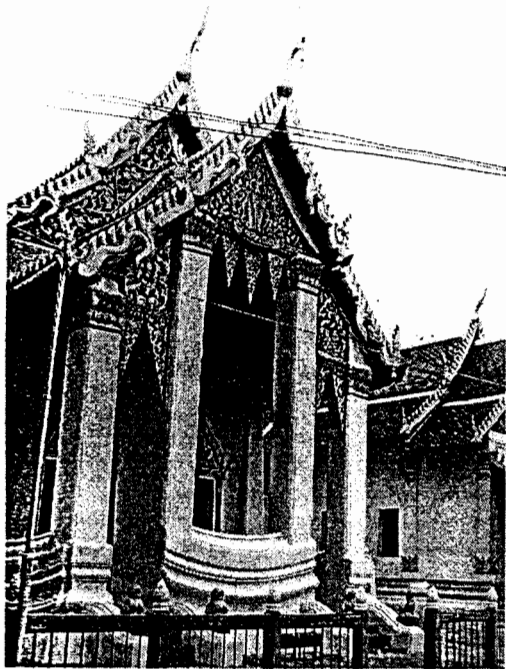
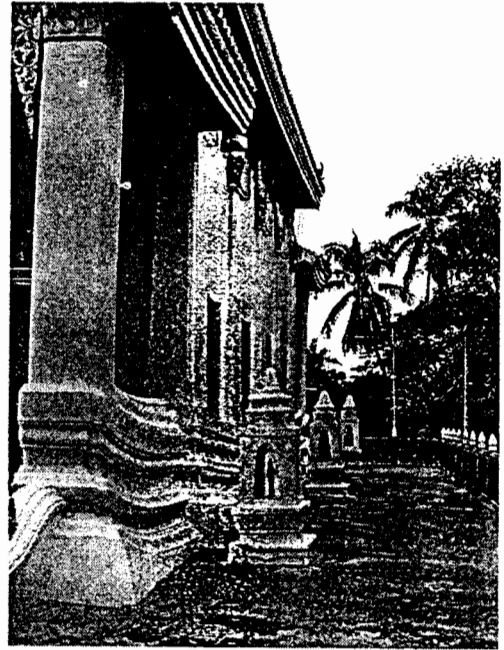
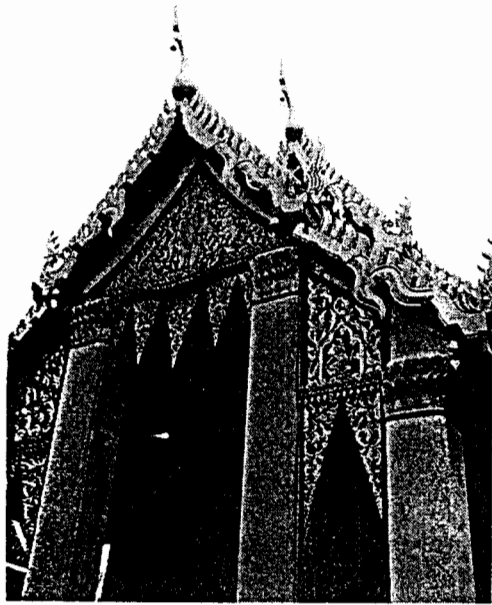

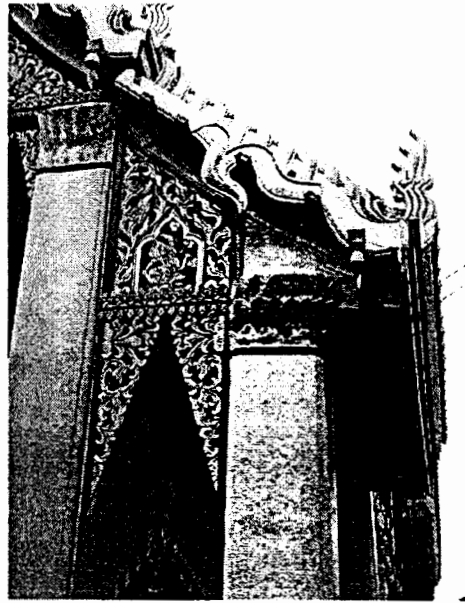
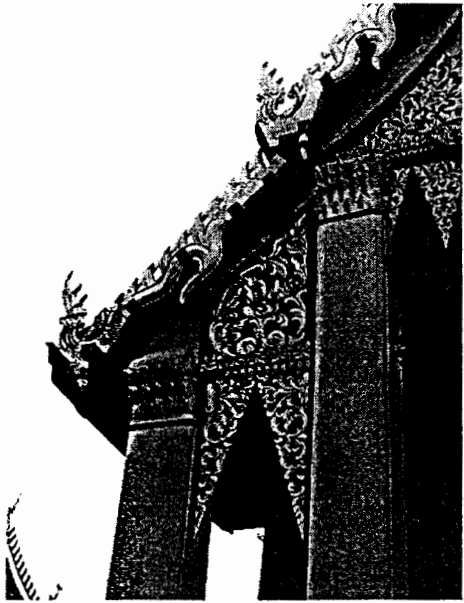
ลายปูนปั้นวิหารได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน

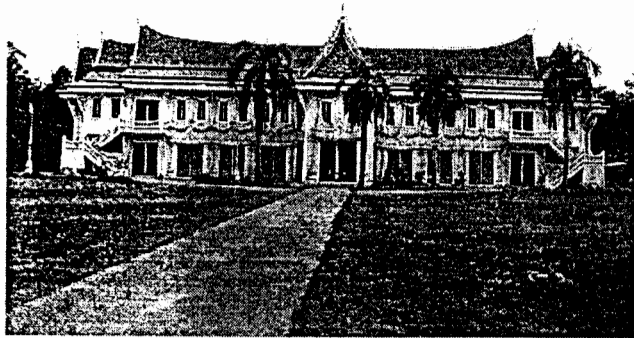

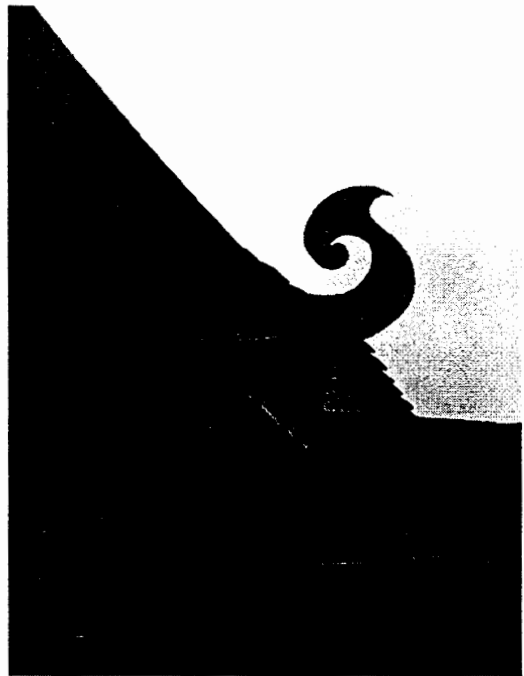
ลวดลายหน้าบันเป็นภาพเรื่องรามเกียรติ์
ประดับลวดลายพันธุ์พฤกษา

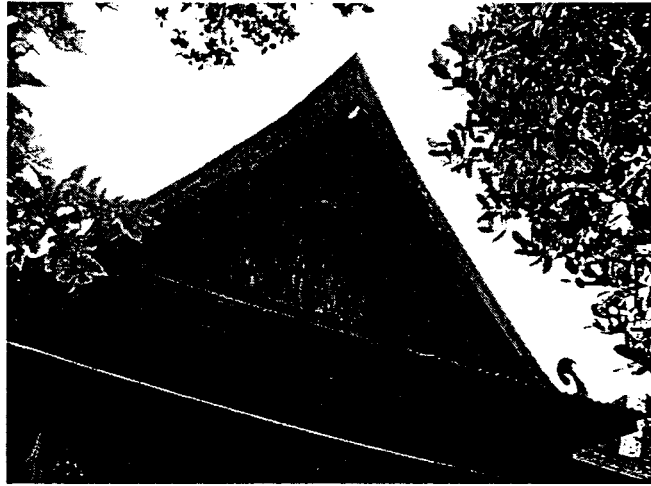

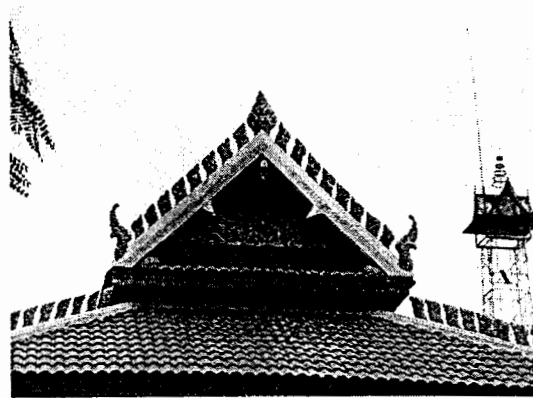
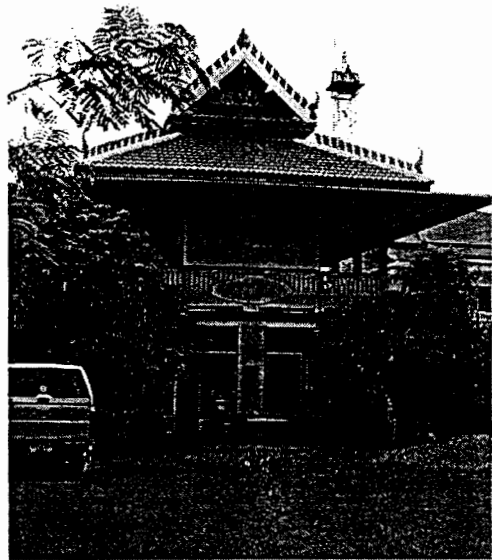

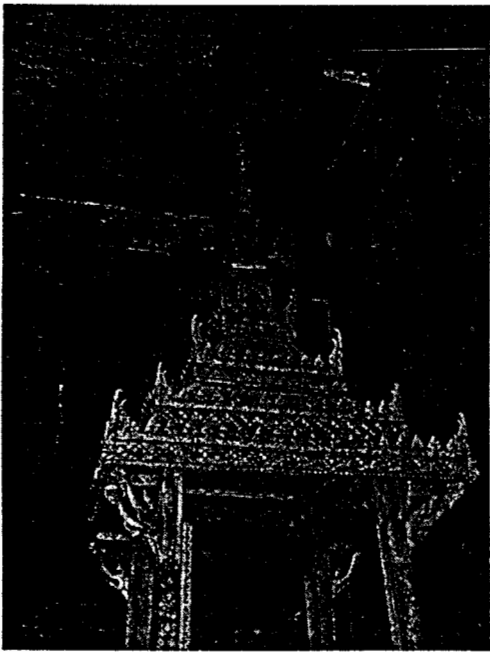

วัดโคกเตือ

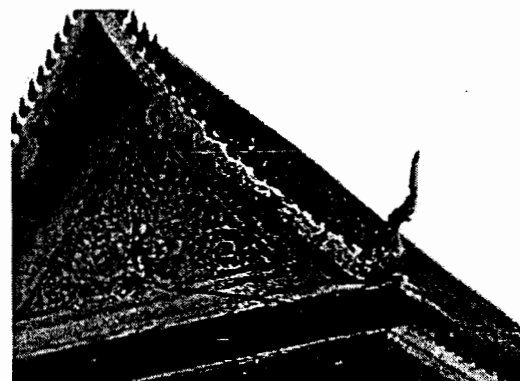
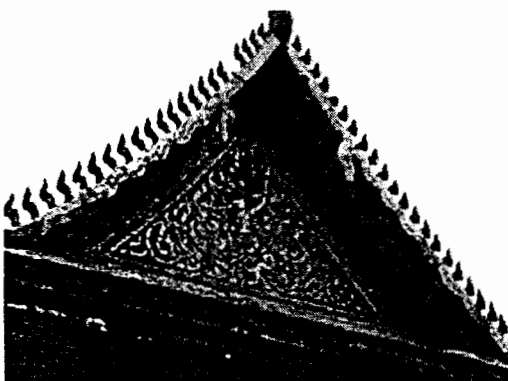
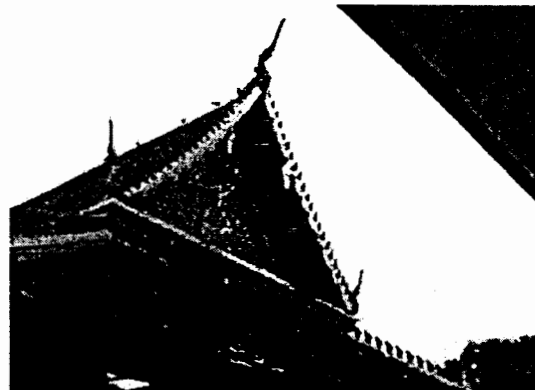

- ที่อยู่** : เลขที่ ๑ บ้านโคกเตือ หมู่ที่ ๕ ตำบลโคกเตือ อ.ไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** : คณะสงฆ์มหานิกาย
- เนื้อที่ที่ดินตั้งวัด** : 28 ไร่ 3 งาน
- อาณาเขต** :
- ทิศเหนือ ยาว ๕ เส้น 10 วา
 - ทิศใต้ ยาว ๕ เส้น 10 วา
 - ทิศตะวันออก ยาว ๔ เส้น 5 วา
 - ทิศตะวันตก ยาว ๔ เส้น 5 วา
- ตาม น.ส. 3 เลขที่ ๒๙๕๓
- ที่ตั้ง** : พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบ สภาพแวดล้อมเป็นหมู่บ้าน ประชาชนหนาแน่น
- สิ่งปลูกสร้าง** : อาคารเสนาสนะต่างๆ มี
1. ศาลาการเปรียญ กว้าง 40 เมตร ยาว 70 เมตร สร้างด้วยไม้
 2. หอสวดมนต์ กว้าง 10 เมตร ยาว 20 เมตร สร้าง พ.ศ. 2506 เป็นอาคารไม้

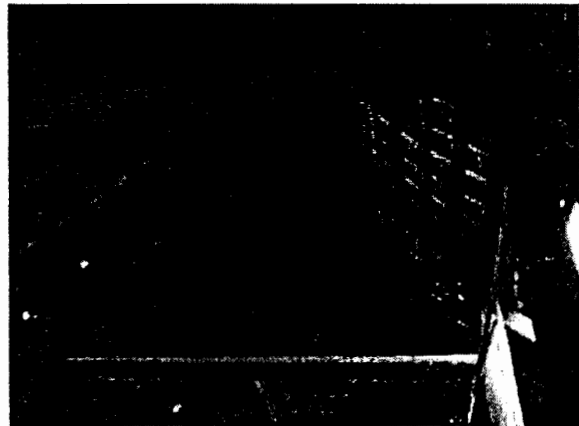
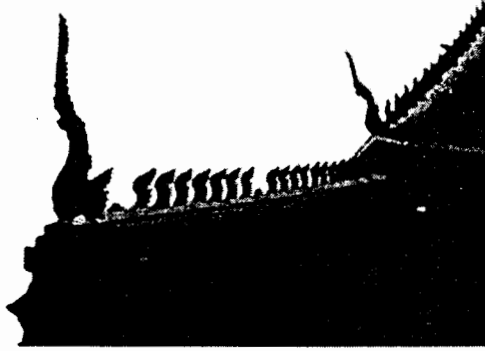
3. กุฎีสงฆ์ จำนวน 5 หลัง เป็นอาคารไม้
4. ศาลาไม้เก่า ๑ หลัง อยู่ในสภาพกำลังชำรุดทรุดโทรม ควรเข้าไปอนุรักษ์บูรณปฏิสังขรณ์

มีปูชนียวัตถุ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๑ องค์ และเจดีย์ ๒ องค์

ความเป็นมา : วัดโคกเดื่อ สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช สถาปัตยกรรมยุคนี้เป็นศิลปะที่ถ่ายแบบ และเลียนแบบจากศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย รูปแบบเจดีย์นิยมย่อมุมไม้สี่สิบ' วัดนี้ชาวบ้านเรียก "วัดโพธิ์ทองธรรมชาติ" ตามชื่อบ้านได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๖ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีภิกษุอยู่จำพรรษาประมาณ ๕๐ รูป ทางวัดได้เปิดสอนปริยัติธรรมมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๐

¹ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช

โครงสร้างเครื่องบนหลังคา มีลักษณะเป็นโครงจั่วอยู่ในแนวเดียวกับหัวเสา จันทันจะถูกติดตั้งยึดติดกับช่อหน้าตัดสี่เหลี่ยม แปหัวเสาทำหน้าที่เหมือนอะเสตั้งออกไปนอกหัวเทียน และรับแปลนกลอน กระเบื้องหลังคาได้ โดยไม่ต้องมีจันทันพราง โครงจั่วเช่นนี้เป็นลักษณะแบบ พิษณุโลก-สุโขทัย เช่น เครื่องบน เรือนบ้านไผ่ขอน้ำ ศาลาการเปรียญวัดท่าตะเคียน พิษณุโลก และ บ้านกล้วย สุโขทัย

วัดเขาทอง

- ที่อยู่** : เลขที่ ๑๘๕ บ้านเขาทอง หมู่ที่ ๔ ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
- สังกัด** : คณะสงฆ์มหานิกาย
- เนื้อที่ที่ดินตั้งวัด** : 38 ไร่ 3 งาน 16 ตารางวา
- อาณาเขต** : อาณาเขตโดยรอบ มีทางสาธารณะซึ่งเป็นทางสัญจรภายในชุมชนของ ชาวบ้านเขาทอง ทั้ง ๔ ทิศ
ตามโฉนดที่ดินเลขที่ ๑๐๑๙๘
- ที่ตั้ง** : พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบสูง ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน
- สิ่งปลูกสร้าง** : อาคารเสนาสนะต่างๆ มี
1. อุโบสถเก่า ด้านหน้าหันไปทางด้านทิศตะวันตก กล่าวกันว่าเป็นศิลปะของชาวมอญ ปัจจุบันถูกรื้อถอนออกไปคงเหลือแต่ภาพถ่าย แล้วสร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้นมากว้าง 9.00 เมตร ยาว 18.00 เมตร
 2. ศาลาการเปรียญ กว้าง 20.00 เมตร ยาว 32.00 เมตร สร้าง พ.ศ. 2438 เป็นอาคารไม้ ยกพื้นสูง ๒ เมตร ศาลาการเปรียญเก่าถูกรื้อถอนออกไป

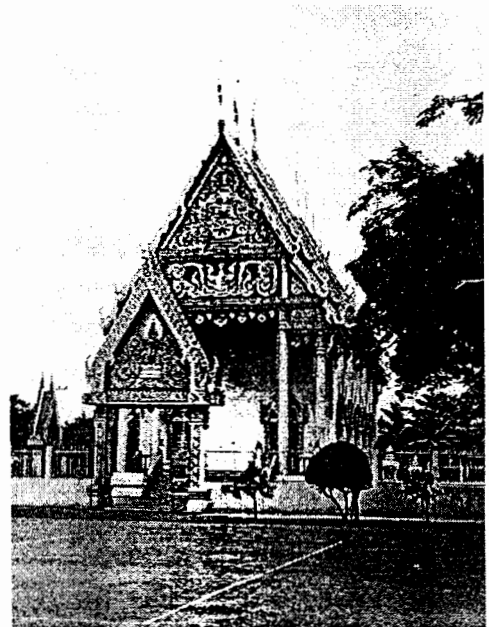
3. กุฏิสงฆ์ จำนวน 6 หลัง เป็นอาคารไม้ มี ๒ หลังที่มีลักษณะการปลูก เหมือนกับเรือนไทยเดิม

ปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถขนาดพระเพลากว้าง ๓๐ นิ้ว เนื้อทองสัมฤทธิ์

ความเป็นมา : วัดเขาทอง สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่วันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ.๒๑๙๖ ในปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ศิลปะสถาปัตยกรรมในยุคนี้จะอยู่ในช่วงศิลปะอยุธยายุคที่สาม นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ.๒๑๗๓ ถึงสมัยพระเจ้าท้ายสระ พ.ศ.๒๒๕๑ ในสมัยพระเจ้าปราสาททองทรงแม่พระบรมเดชาภาพ ไปตีถึงประเทศกัมพูชาไปได้ในพระราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดศิลปะแบบเขมร และการก่อสร้างในยุคนี้เริ่มมีหน้าต่างเปิดปิดได้ วัดมีชื่อเรียกตามชื่อบ้าน เดิมหมู่บ้านนี้มีภูเขาซึ่งมีดินเป็นสีทอง ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านเขาทอง เมื่อสร้างวัดขึ้นมาจึงได้เรียกเป็นชื่อวัดด้วย วัดนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ครั้งหลังเมื่อ วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๒๖ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๓๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

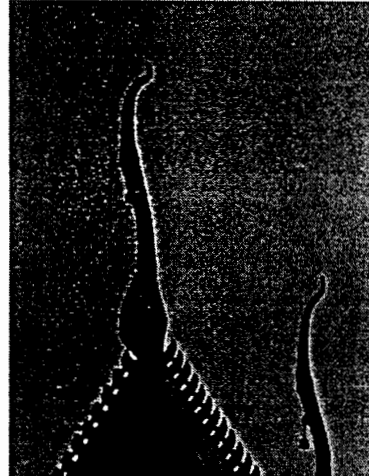
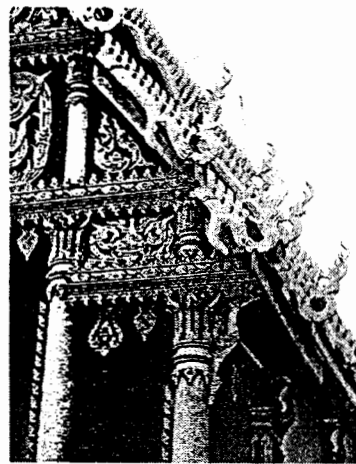
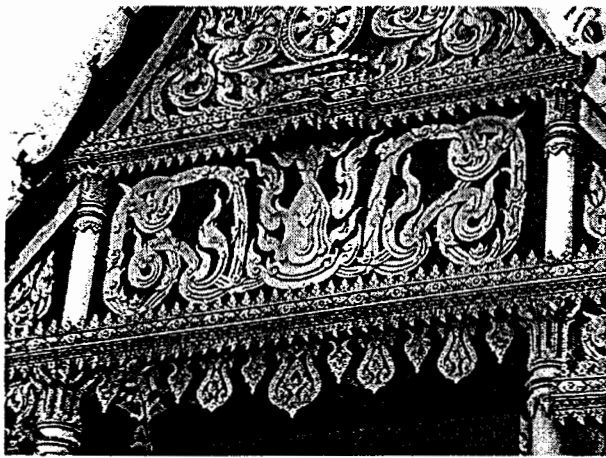

ภาพถ่ายอุโบสถหลังเดิม

อุโบสถหลังใหม่

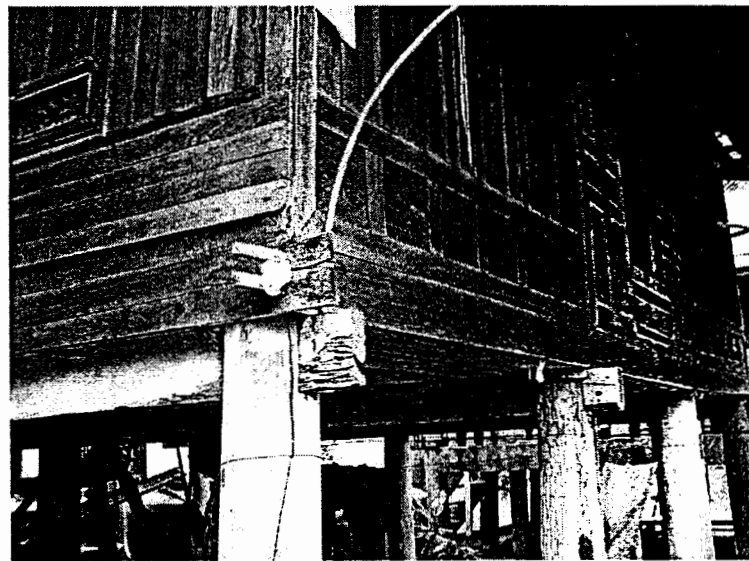
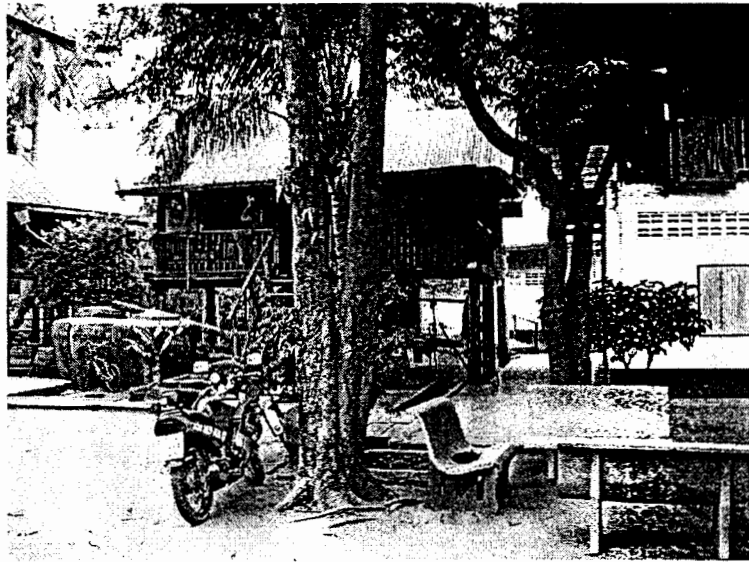
¹ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทย รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช

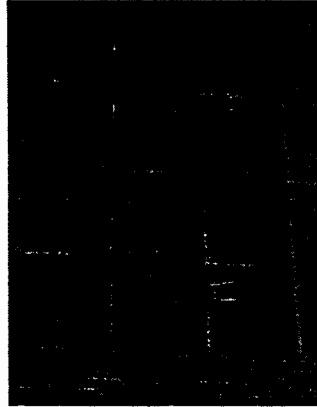
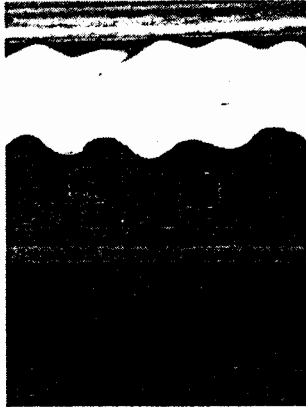
รูปแบบสถาปัตยกรรม องค์ประกอบและลวดลายของอุโบสถหลังใหม่

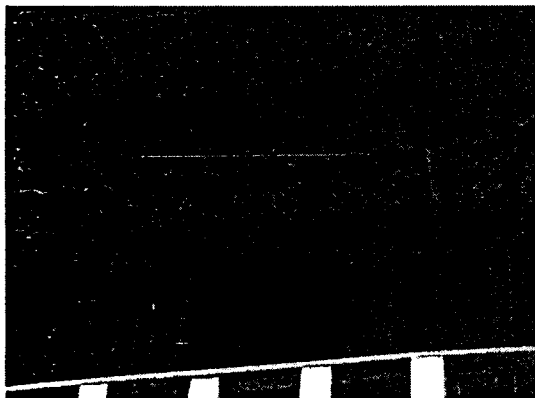
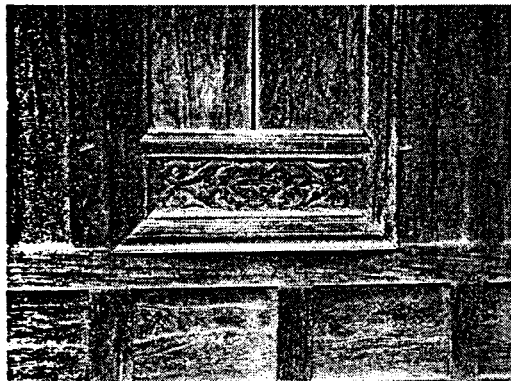
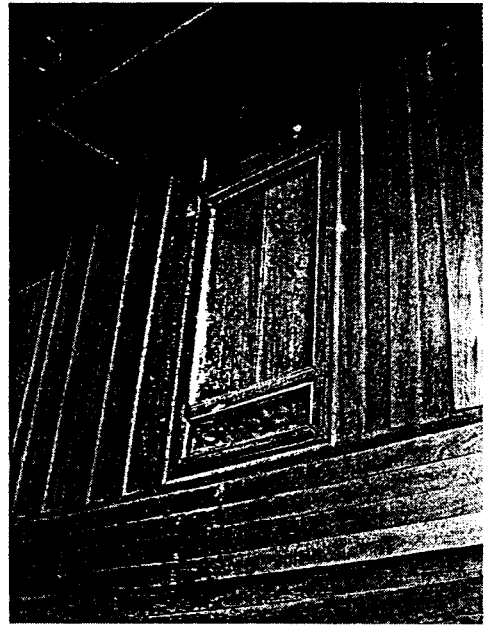
กฎีสงษ์

กฎีสงษ์ ๒ หลังทางหลังด้านทิศตะวันออก เป็นอาคารไม้ ไม่ทราบว่าเป็นปลูกมาตั้งแต่สมัยใด มีการวางเรือนในแนวเหนือใต้ และแนวตะวันออกตะวันตก ซึ่งไม่เป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน โครงสร้างทั้งหมดเป็นโครงสร้างไม้การเข้ามุงใช้สลักเดือยไม้ยึด เครื่องล่างเป็นเสาไม้แต่(ไม้พื้นถิ่นของ นครสวรรค์ ทนทานมาก) ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๙-๑๐ นิ้ว ยกพื้นสูงด้วย รอด(คานไม้) ขนาด ๒ นิ้วx๖ นิ้ว พื้นไม้มีขนาดหน้าจึงไม่มีตงไม้มารองรับ ขนาดหน้าประมาณ ๑ นิ้ว ๓ หุน ความกว้างแผ่นประมาณ ๑๐ นิ้ว การวางพื้นในแนวเดียวกับเสาจะใช้ไม้ฝักมะขามมารองรับ

เครื่องบนหรือโครงหลังคาส่วนที่เห็นภายนอกมองเห็นแปหัวเสาไม้สี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด
ประมาณ ๓ นิ้วครึ่ง และเสาดังอย่างชัดเจน หน้าจั่วไม้แบบฝาปะกน มีร่องรอยของการเข้ามมไม้กับแป
เดิม แต่ที่เห็นเปลี่ยนเป็นไม้หน้าสามไปแล้ว และติดตั้งไม่ตรงกับแนวรอยเดิม เข้าใจว่าวัสดุที่ใช้มุงหลัง
คา เดิมคงจะไม่ใช้แผ่นสังกะสีเช่นในปัจจุบัน

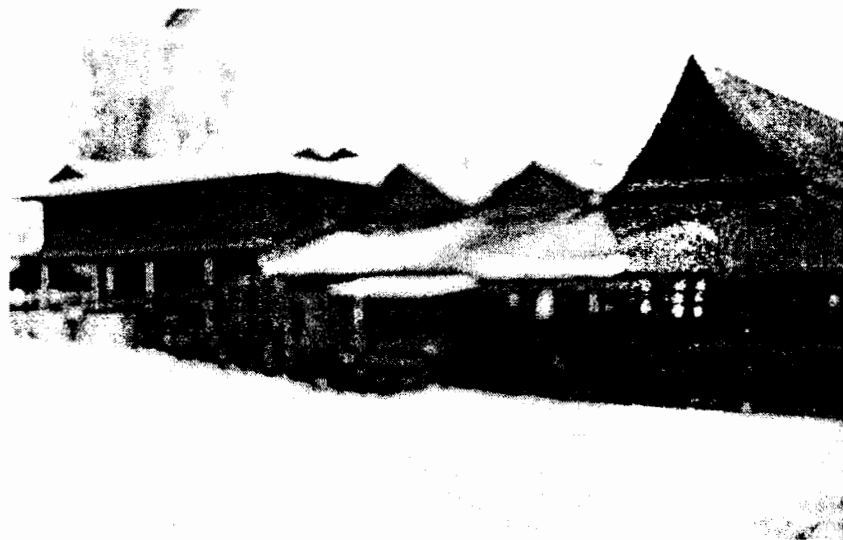

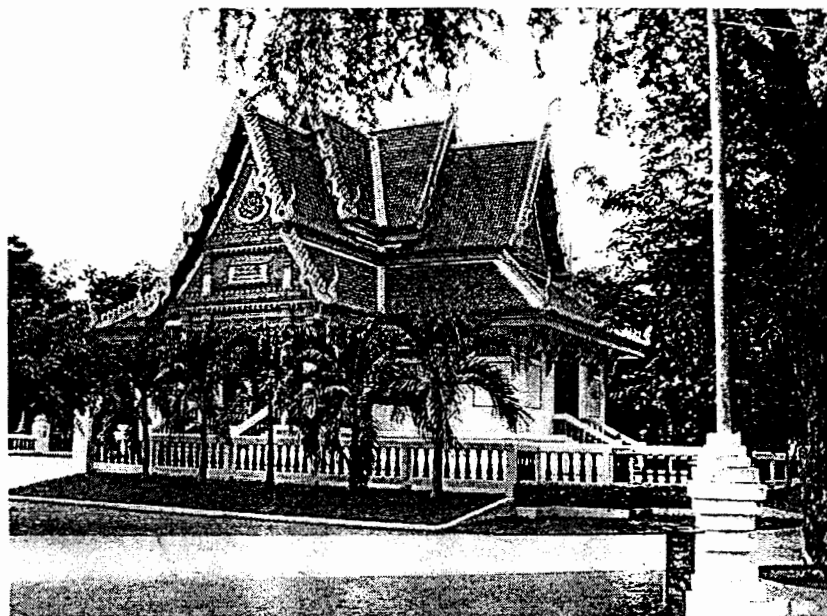
ฝาผนังภูมิมีทั้งแบบฝาปะกน เรือนไทยเดิมอยุธยานิยมทำฝาเรือนแบบนี้ และแบบฝาลูกฝักซึ่งคหบดีชาวสุโขทัยนิยมทำกัน เนื้อฝักนั้นภายในระหว่างขานในและห้องนอนเป็นไม้จลุลวดลายพันธุ์พฤกษา เช่น เรือนไทยเดิม บ้านไผ่ขอน้ำ อ.พรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เป็นงานฝีมือช่างคนจีนไหหลำ ซึ่งนายม้วน แผนพยัคฆ์ อายุ ๗๔ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๘๖/๘ หมู่ ๓ ต.หนองนมวัว คนไทย-มอญเดิมภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านหินโงน ต.ปางเก่า จังหวัดอุทัยธานี เล่าให้ฟังว่า ฝาบ้านแบบฝาลูกฝักและฝาปะกนนี้ ที่อุทัยธานีคนจีนไหหลำ จะทำสำเร็จรูปเป็นฝาเรือนมาวางขายตามทำน้าและตลาด คนที่นั่นเรียกกันว่า ฝาท้า หรือ ฝาดตลาด ขึ้นอยู่กับว่าจะวางขายตรงที่ใด ถ้าขายตรงบริเวณทำน้าก็จะเรียกว่า ฝาท้า หากวางขายตรงตลาดก็จะเรียกว่าฝาดตลาด ใครคิดจะปลูกเรือนมีฝาไม้แบบนี้จะต้องเป็นคนมีฐานะ และจะต้องมาเลือกฝาก่อนทำพิธีตั้งเสาเอก อีกทั้งฝาไม้สำเร็จรูปชนิดนี้จะเป็นตัวกำหนดระยะช่วงเสา และระยะความสูงของเรือนอีกด้วย

ศาลาเอนกประสงค์เก่าภายในวัดมีลักษณะอาคาร เป็นเรือนคู่ที่มีขนาดของขนาดใหญ่ของจั่วที่เท่ากัน องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ตรงยอดจั่วที่เรียกว่าเสาบั้นลม เหมือนของทางภาคอีสาน แต่คนบ้านเขาทอง นายเชิด โตนิม อายุ ๗๖ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๑๕๔ หมู่ ๔ ซึ่งเรือนตั้งอยู่หลังวัดเรียกว่า ลูกแก้ว และลูกแก้วนี้จะตั้งอยู่บนไม้ แปลาน มีไม้จลุลวดลายตกแต่งให้ดูสวยงาม เมื่อสอบถามถึงชนิดไม้ที่นำมาทำเสาเรือน ก็ทำให้ทราบว่าเป็นไม้แต้ ไม้แต้นี้คงทนถาวรมากเป็นไม้พื้นถิ่นของนครสวรรค์ที่คนทั่วไปนิยมนำมาทำเป็นส่วนโครงสร้างของเรือน แต่พื้นไม้จะเป็นไม้สะเดาบ้าง ไม้คว้าว บ้าง และไม้สวอง

ภาพถ่ายศาลาไม้เอนกประสงค์หลังเดิม

ศาลาประชุมหลังใหม่

๒.๑ อาหารประเภทบ้าน

๒.๑.๑ บ้านวังหยาและบ้านมอญในอำเภอบ้านแก่ง

๒.๑.๒ บ้านเขาทองในอำเภอยะหริ่ง

๒.๑.๓ บ้านหนองนมวัวในอำเภอลาดยาว

บ้านนายสมบัติ ศรีประเสริฐ อายุ 46 ปี บ้านเลขที่ 86 หมู่ 4 ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ โทรศัพท์ติดต่อหมายเลข 156 - 356213 สมาชิกในบ้านประกอบด้วยลูกสาว 1 คน และหลานสาว 1 คน

นางอยู่บ้านหลังนี้มาแล้วกว่า 22 ปี เดิมที่เป็นของนายเพชร สิงห์ประเสริฐ สร้างโดยช่างไม้ชื่อ นายเที่ยง ของแสง ช่างไม้ในจังหวัดนครสวรรค์ นางเองไม่มีความคิดที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะย้ายมาหลายที่แล้ว บ้านหลังนี้มีการซ่อมแซมมาแล้ว 2 ครั้ง เป็นการต่อเติมครัวหากจะรื้อบ้านเพื่อสร้างใหม่ นางก็จะสร้างแบบเดิม ที่อยู่ปัจจุบันเป็นที่ของญาตินางจึงมีแผนที่จะรื้อบ้าน

อาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่คือทำนา ปัจจุบันนางยังคงทำนาอยู่โดยรายได้จากการเกี่ยวข้าว 7-8 เกวียน ประมาณ 20,000 - 30,000 บาท แบ่งเป็นค่าใช้จ่าย ค่าไฟฟ้า 200 บาท ค่าน้ำ 100 บาท และค่าโทรศัพท์ 300 บาท /เดือน

ลักษณะเรือน เป็นเรือนไม้ 1 ชั้น ใต้ถุนโล่งใช้นั่งเล่นและเก็บรถไถ บันไดขึ้นบ้านเป็นไม้ 11 ขั้น ทางทิศตะวันออกโดยไม่มีคติดีความเชื่อใดๆ ชั้นบนของบ้านมีห้องนอน 1 ห้อง และพื้นที่นอกประสงค์สร้างตามแบบเดิมต่อเติมทางด้านหน้าของบ้าน มีระเบียงสำหรับนั่งเล่น เสาบ้านเป็น คสล. ขนาด 0.20 - 0.20 เมตร ระดับจากพื้นดินถึงระดับท้องรถ 2.00 เมตร เสาเดิมที่เป็นไม้ยังเหลืออยู่เล็กน้อย

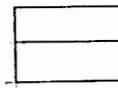
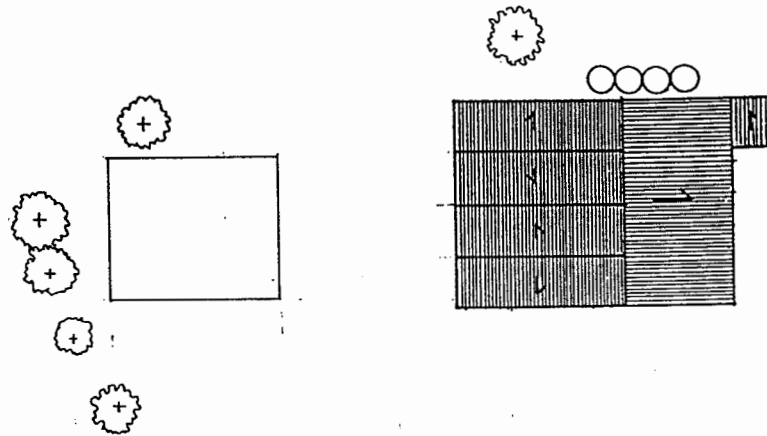
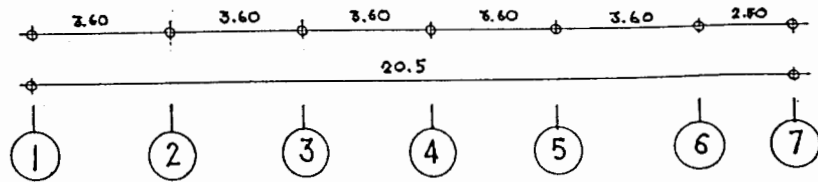
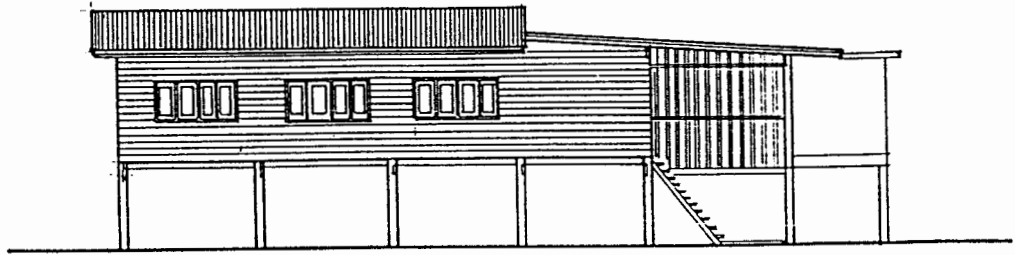
โครงสร้างพื้น , ผนังและส่วนประกอบ

รอด ขนาด 2"x8" ตงไม้ขนาด 2"x6" พื้นไม้ขนาด 2"x20" ฝาผนังตีตามนอน โครงคร่าไม้ ขนาด 1"x3" ระยะห่าง 0.40 เมตร วงกบหน้าต่างไม้ขนาด 1½"x4" บานหน้าต่าง 0.60x1.20 เมตร บานประตูไม้ 0.90 x 1.80 เมตร มีลักษณะโครงสร้างที่เป็นเสาลอย บริเวณด้านหน้าของบ้าน

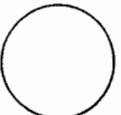
โครงสร้างหลังคา

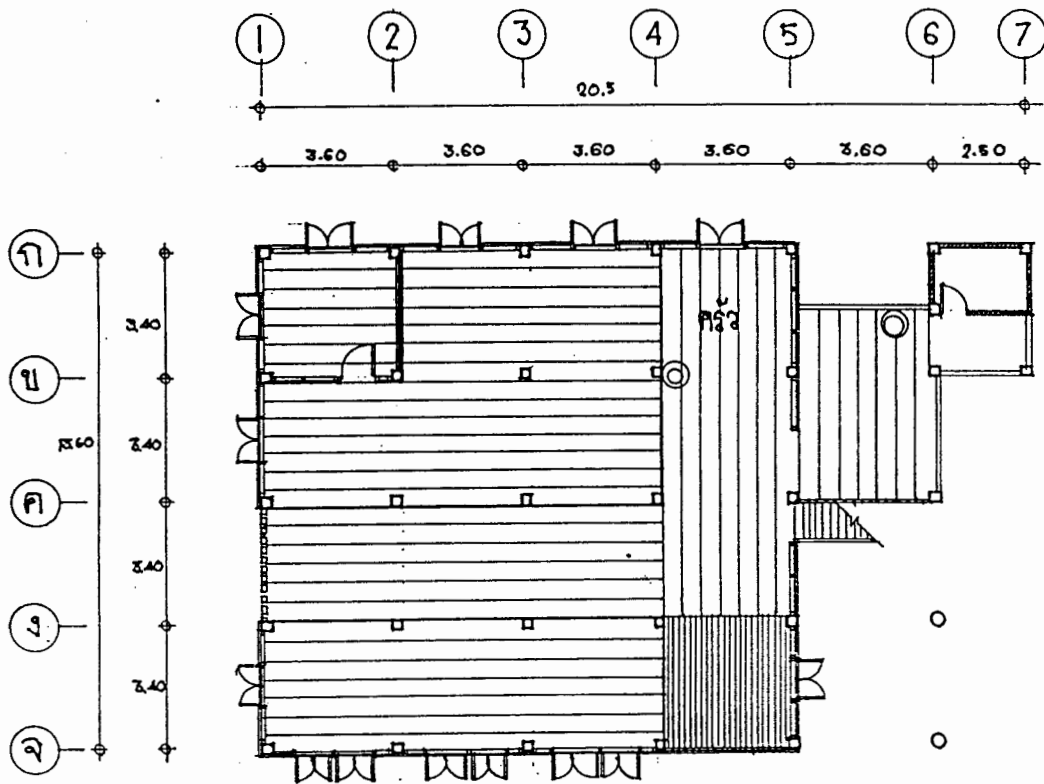
ชื่อไม้ขนาด 1½"x3" ตังไม้ 1"x5" ออกไก่ 1½"x4" กลอนไม้ 1"x5" แป้ไม้ขนาด 1"x3" หลังคาเป็นหลังคาสังกะสีทั้งหมด มีความลาดเอียงน้อย ฝารั้วเชิงชายมีขนาด ¾"x8"

วิถีชีวิต มีความรู้จักคุ้นเคยกับเพื่อนบ้านเฉพาะเพียงระแวกบ้าน ทำบุญตักบาตรในวันสำคัญ

แนวรั้วบ้าน

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน นายสมบัติ ศรีประเสริฐ	รูปด้านและผังบริเวณ
นีสิต นางสาวรัตติกาล เรือศรีจันทร์	1 : 125
นายนพรัตน์ สุรัตน์	

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี

จังหวัดนครสวรรค์

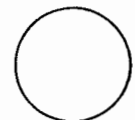
เจ้าของบ้าน นายสมบัติ ศรีประเสริฐ

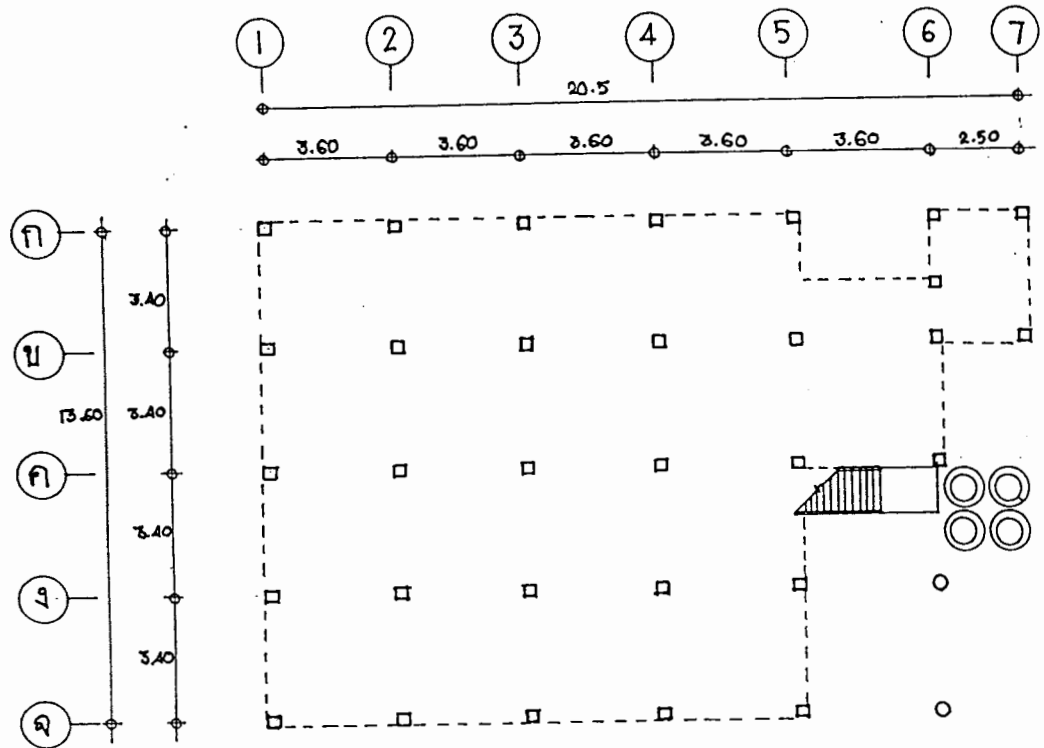
ผังพื้นที่ 2

นิตินางสาวรัตติกาล เรือศรีจันทร์

1 : 125

นายนพรัตน์ สุวรรณ์

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นายสมบัติ ศรีประเสริฐ	ผังพื้นที่น้กลาง	
นั้สิด นางสาวรัตติกาล เรือศรีจันท์ นายนพรัตน์ สุวรรณ์	1 : 125	

บ้านนายบุญมี ศรีประเสริฐ อายุ 46 ปี อยู่บ้านเลขที่ 132/1 หมู่ 4 จังหวัดนครสวรรค์ สมาชิกในบ้านมี 3 คน ลูกชาย 1 คน เดิมก็อยู่ที่นี้แหละ อยู่มานานแล้ว 25 ปี บ้านหลังนี้สร้างโดย นายช่างยอม เป็นคนหมู่บ้านนี้เอง อาชีพดั้งเดิมก็ทำนา ปัจจุบันก็ทำนา มีที่นาอยู่ 30 ไร่ ค่าใช้จ่ายในบ้าน ค่าน้ำ 160 บาท ค่าไฟ 300 บาท/เดือน ค่าขยะ 10 บาท/เดือน

วัสดุที่ใช้ปลูกสร้างอาคารอยู่ในปัจจุบัน หลังคาทรงจั่ว ใช้สังกะสีมุง โครงสร้างหลังคาไม้ เสา ไม้ ด้านบนด้านล่าง คสล. โครงสร้างพื้นเป็นไม้ ฝาเรือนเป็นไม้ตีตามนอน

ลักษณะเรือนไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุนมีห้องใช้สำหรับเก็บของนั่งเล่น วัสดุบันไดเป็นไม้ จำนวนชั้นบันได 7 ชั้น ขึ้นจากนอกเรือนทางทิศใต้ ชั้นบนมีลักษณะเป็นเรือนไม้ประกอบด้วยห้อง 1 ห้อง ใช้สำหรับเก็บของและห้องครัว เสา คสล.ด้านล่างขนาด 5"x5" สูงจากระดับท้องรอด 1.40 m. เสาเดิมเป็นไม้ 6"x6" เปลี่ยนเนื่องจากน้ำท่วมกับต้องการต่อเรือน โครงสร้างพื้น ผนัง และส่วนประกอบรอดไม้ 1½"x5½" ตงไม้ 1½"x6" พื้นไม้ 1½"x7" ฝาเรือนไม้แผ่นขนาด ½"x6" โครง เสร้าไม้ 1½"x3" ระยะห่างแนวตั้ง 0.50 m. แนวนอน 0.50 m. วงกบไม้ 2"x4" หน้าต่างบานเปิดคู่ 1.00 x 8.00 บานประตูไม้ขนาด 1 x 1.20 m. ค้ำยันไม้ 2"x3" โครงสร้างหลังคา ซื่อไม้ 2"x5" ตังไม้ 2"x4" ออกไก่ 2"x6" แป้ไม้ 1½"x3" บันลมไม้ทรงจั่วขนาด 1"x8" บันไดทางขึ้นไม้ แป้บันได้เป็นไม้ 2"x8" ลูกนอนไม้ 1½"x8" ยาว 80 cm. ลูกตั้งสูง 0.18 m.

ชานนอก เนื้อที่ 6.3 m² ปูไม้แนวยาว

ลานใน เนื้อที่ 56.7 m² ยกสูงจากชานนอก 0.20 m.

ทางเดินระหว่างเรือน เป็นชานโล่ง กว้าง 2.2 m. ยาว 5.3 = 11.66 m²

ห้องนอน 12.6 m.² ชานนอก 7.2 m.² ชานล่าง เก็บของ 4.5m²

ห้องเก็บของ 6.3 m.² ชานห้องน้ำ 11.4 m.²

ชานใน 37.8 m.² ครัว 6 m.² รวม 85.8 m.²

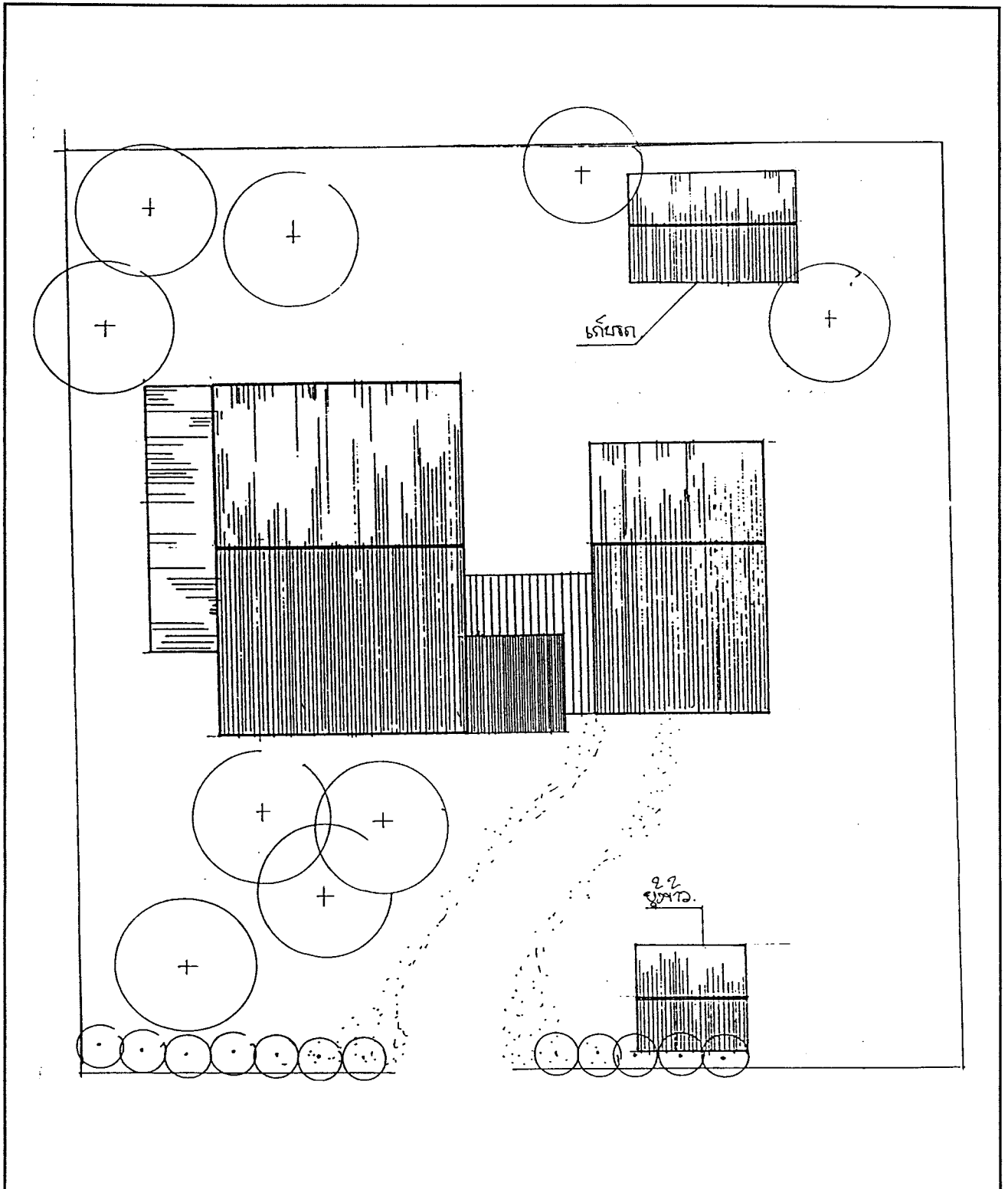
หลังขวา ห้องนอน 15.3 ห้องนอน 8.82 m.² ชานใน 8.82 m.²

เก็บของ 21 m.² โถง 49.77 m.² ชานหน้าบ้าน 4.41 m.²

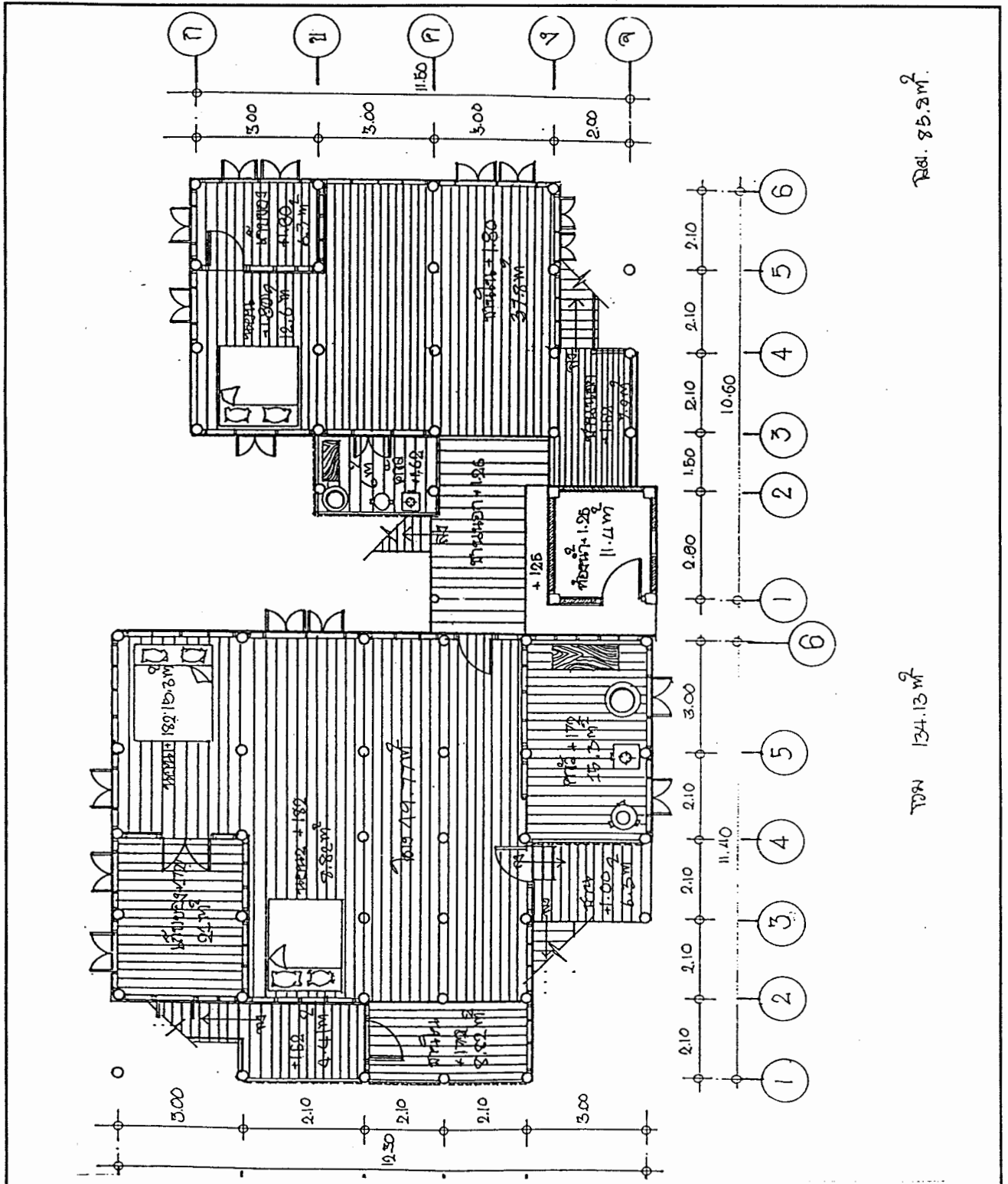
ชานหลังบ้าน 6.3 m.² ครัว 15.3 m.²

ชั้นล่าง เก็บของ 4.41 m.² รวม 134.13 m.²

การปลูกเรือน ทิศเหนือ-ใต้ ขึ้นบ้านใหม่พระ 4 องค์ เรียกขวัญเสา เสาเอก เสาโท ใช้ใบบัว เงิน ตำแหน่งเสาเอกอยู่ริมด้านตะวันออก บันไดขึ้นบ้านเป็นเลขคู่

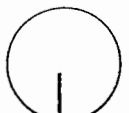

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นายบุญมี ศรีประเสริฐ	ผังบริเวณ	
นีสิต นางสาวปาสิตา ศรีสง่า	1 : 250	
นายจักรวธ บานเพียร		

รวม 85.8 ม²

รวม 134.13 ม²

บ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน นายบุญมี ศรีประเสริฐ	ผังพื้นที่ขนบน
นิตินัด นางสาวปาสิตา ศรีสง่า	1 : 100
นายจักรวธ บานเพียร	

บ้านนางเจียง นามสกุลเสริมกลิ่น อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 109 หมู่ 1 ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ด้วยกันในบ้าน 5 คน ญาติๆมีลูกชาย 3 คน ลูกสาว 2 คน หลานสาว 7 คน

ภูมิลำเนาเดิมเป็นคน ตำบลทับทัน อำเภอทับทัน จังหวัดอุทัยธานี ปัจจุบันอยู่บ้านหลังนี้มานาน 50 ปีแล้ว บ้านนี้เดิมเป็นของ นายหงษ์ ขณะนั้นอายุ 40 ปี แล้วญาติๆร่วมกันปลูกสร้างบ้าน และหัวหน้าข้าง ชื่อ ทองดี ตาหนู เป็นคนจังหวัดนครสวรรค์ (หมู่บ้านเดียวกัน) ในอนาคตก็ไม่คิดจะย้ายบ้านไปอยู่ที่อื่นแล้ว

อาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่ ทำนา อาชีพปัจจุบันก็ยังทำนา มีไร่นาอยู่ประมาณ 70 ไร่ โดยมีนายบรรจง นครอินทร์ หลานเป็นคนดูแล รายได้ของครอบครัวต่อเดือนประมาณ 100,000 บาท แบ่งเป็นค่าใช้จ่าย อาหาร 6,000 บาท ค่าน้ำ 50-60 บาท ค่าไฟ 500-1,000 บาท อื่นๆอีก 5,000-6,000 บาท

วัสดุที่ใช้ปลูกสร้างอาคารที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หลังคาทรงจั่วโครงสร้างหลังคาไม้ เสาช่วงล่างเป็น คสล. ช่วงบนเป็นไม้ โครงสร้างพื้นไม้ตีเว้นร่อง ฝาเรือนไม้ตีเกล็ดตามนอนขนาด $1\frac{1}{2} \times 6$ "

ชั้นบนมีลักษณะโล่ง เป็นห้อง 2 ห้อง ห้องน้ำ, ห้องเก็บของ ส่วนครัวและนอน มีชานหน้าบ้านและระเบียง

โครงสร้างพื้นผนังและส่วนประกอบ อดไม้ขนาด 2×8 " ตง 2×6 " พื้นไม้ 2×19 " ฝาเรือนตีเกล็ดตามนอน $\frac{1}{2} \times 6$ " เกร้าฝาผนัง $1\frac{1}{2} \times 3$ " ระยะห่างแนวตั้ง 0.70 m แนวนอน 0.50 วงกบไม้ขนาด 2×4 " บานหน้าต่างเปิดคู่ขนาด 100×0.60 m บานประตูเปิดคู่ขนาด 1.90×0.80 m ฝักมะขาม $1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ " ไม้ค้ำยัน 2×8 "

โครงสร้างหลังคา ี่อไม้ 2×6 " ตั่งไม้ 2×4 " แปไม้ $1\frac{1}{2} \times 3$ " บันลม $\frac{1}{2} \times 4$ " หลังคาจั่วลักษณะทรงสูงมุงด้วยสังกะสี สันหลังคาสังกะสี

เนื้อที่ประโยชน์ใช้สอยประกอบด้วย บันไดทางขึ้นเป็นไม้ แม่บันได้ขนาด 2×6 " ลูกนอนไม้ขนาด 2×8 " ลูกตั้งสูง 0.20 m

ชานบ้านเนื้อที่	12.65 m ²	ห้องน้ำ	4.60 m ²
ระเบียง	2.50 m ²	เก็บของ	16.10 m ²
ครัว + ส่วนทานอาหาร	47.61 m ²	นอน	5.75 m ²
ระเบียง	4.60 m ²	เอนกประสงค์	52.55 m ²

ตัวบ้านมีการซ่อมแซมปรับปรุงมาแล้ว 1 ครั้ง โดยยกเสาสูงขึ้น เนื่องจากได้ถูกน้ำท่วม เพราะมีความต้องการใช้เนื้อที่เพิ่มขึ้นโดยนำมาเก็บอุปกรณ์ทางการเกษตร และพักผ่อนนั่งเล่น อีกอย่างหนึ่งคือน้ำท่วม ทำให้เสาไม้จุงเปลี่ยนเป็นเสา คสล. ความคิดที่จะรื้อบ้านเก่า สร้างบ้านใหม่ไม่มี เพราะอยู่นี้ก็ดีแล้วแต่ยังไม่แน่นอน

เครื่องใช้ไฟฟ้าในครัวเรือน โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น หม้อหุงข้าว เครื่องปั้มน้ำ

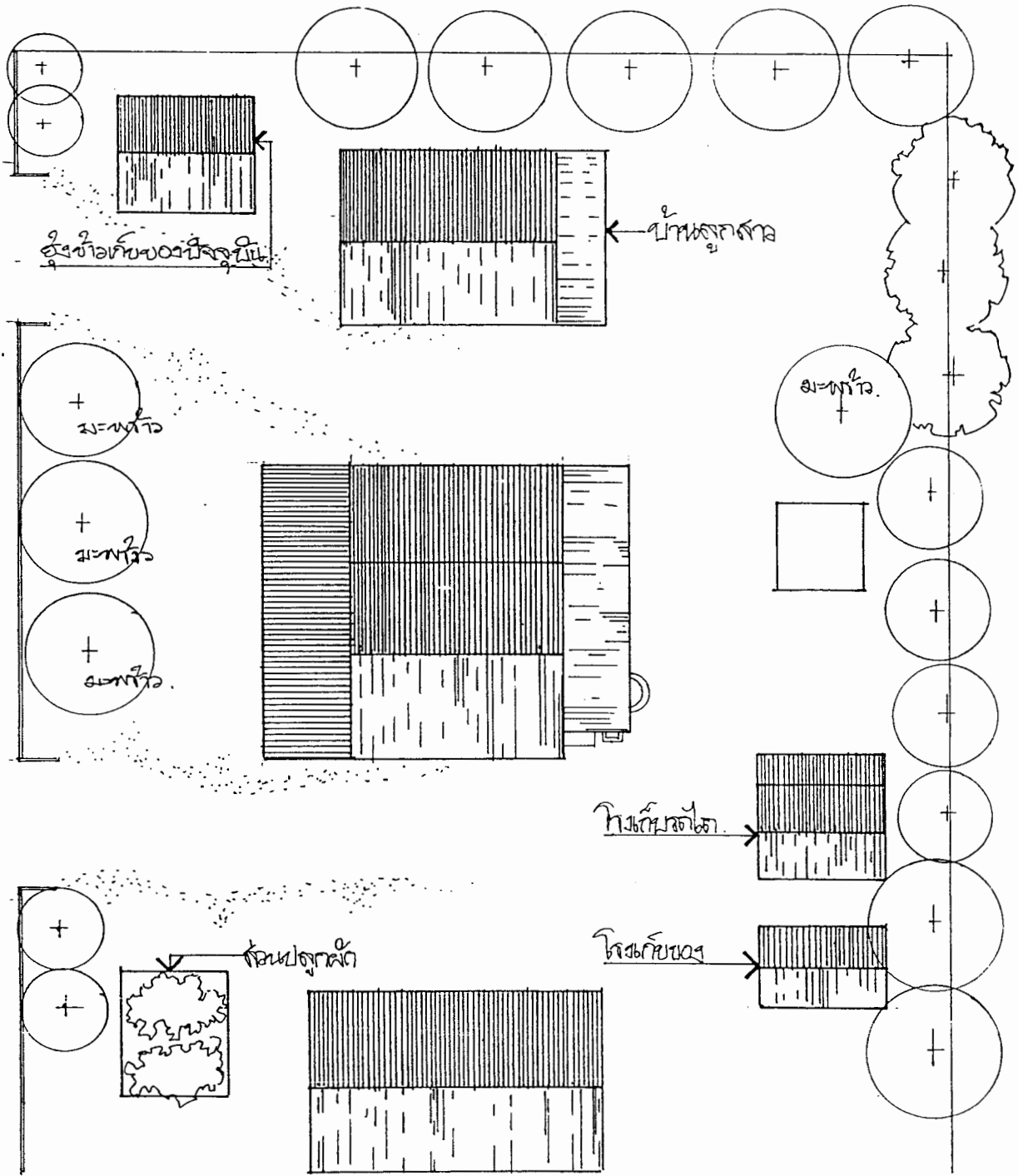
วิถีชีวิตความเชื่อ ความคุ้นเคยกับเพื่อนบ้าน รู้จักกันไม่ทั้งหมดบ้าน แต่รอบๆละแวกบ้านจะรู้จักกัน ความถี่ในการทำบุญตักบาตร ทุกวันพระ ส่วนมากไม่ค่อยได้ไปเพราะสุขภาพไม่ค่อยดี การถือผีจะทำอะไรก็บอก ผีเรือน บ้านแฝก-สังกะสี การขุดหลุมเสาเรือนไม่มีพิธีอะไรมาก การยกเสาเอกทำการผูกผ้า 3 สี สวนตำแหน่งเสาเอกไม่ถึง

ความเชื่อในการวางตัวเรือน หันหน้าไปทางด้านตะวันออก วิธีการปลูกเรือน ชื้อบ้านมาแล้วนำไม้มาต่อเติมทีหลัง

การนอนหันหัวไปทิศเหนือกับตะวันออกเป็นความเชื่อที่ยังคงปฏิบัติตามอยู่ การละเล่นส่วนมากเล่นที่วัดเวลาว่างงาน

สภาพแวดล้อมบริเวณบ้าน มีอาชีพ ขายของ ทำของขาย

สนามกลางบ้านจัดงานได้ งานบวช งานแต่ง ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การปลูกต้นไม้ เพื่อกินบางส่วน รั้วบ้านเป็นสังกะสี บ่อน้ำเป็นของญาติใช้สูบน้ำมาใช้ โรงวัวควายมีอยู่ในบ้านล้อมคอกไว้ การละเล่น มอญซ่อนผ้า เพลงยาวกระโดดเชือก

บ้านหนองนมวัว ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว

จังหวัดนครสวรรค์

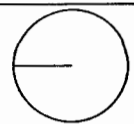
เจ้าของบ้าน นางเจียง เสริมกลิ่น

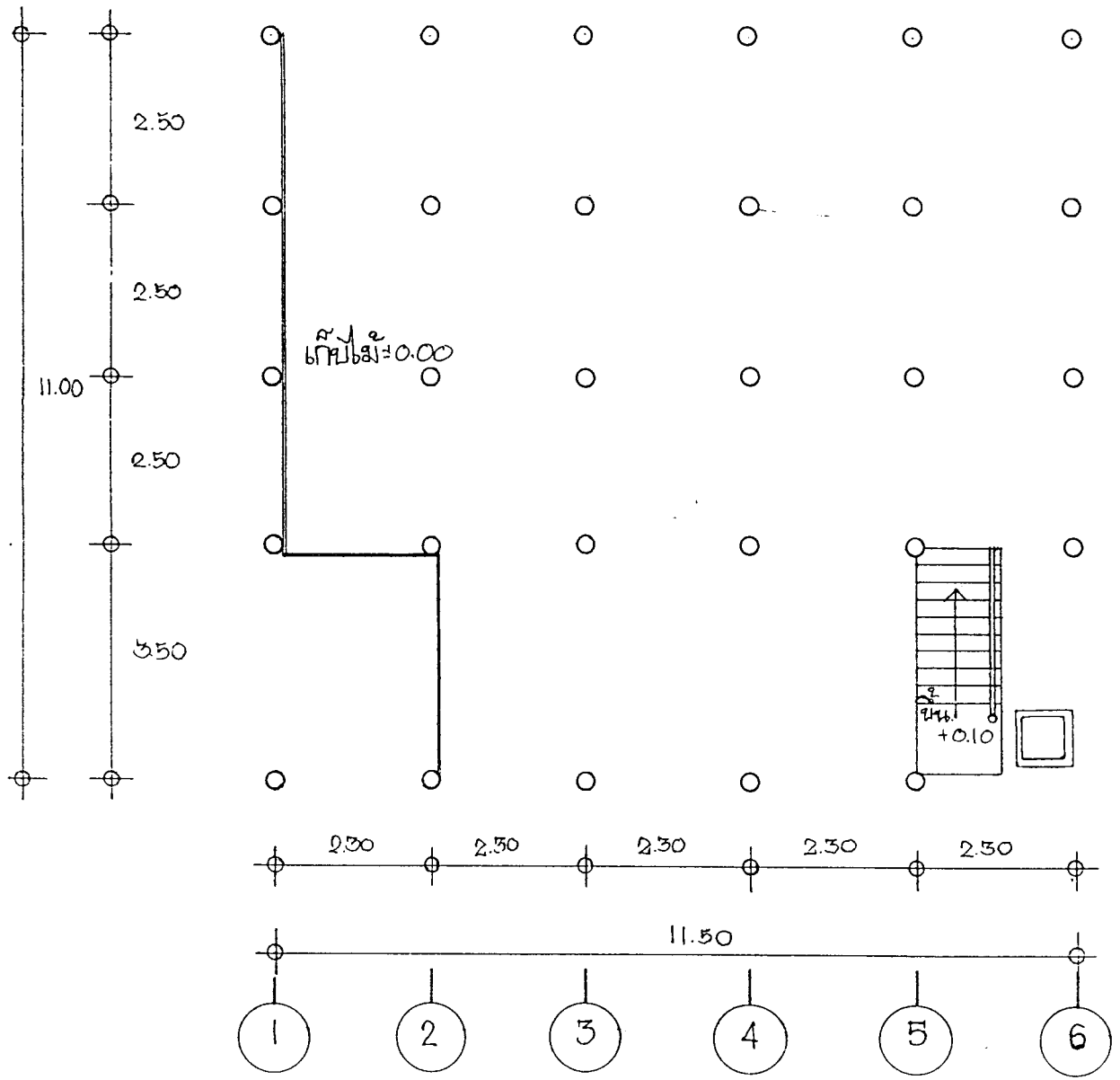
ผังบริเวณ

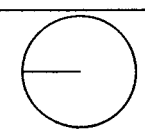
นิสิต นางสาวปาสิตา ศรีสง่า

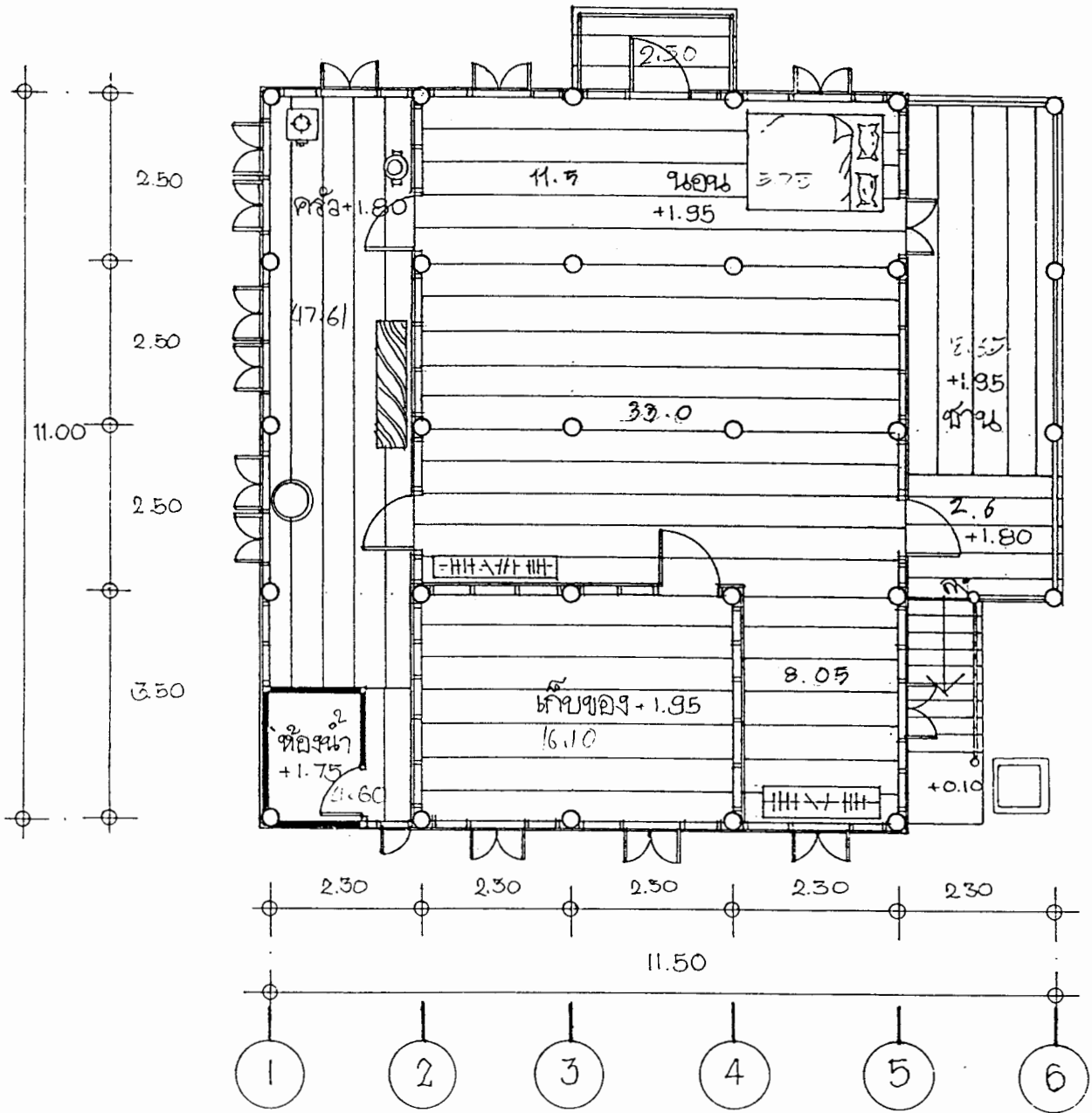
1 : 250

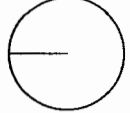
นายจักรวธ บานเพียร

บ้านหนองนมวัว ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน นางเจียง เสริมกลิ่น	ผังพื้นที่ชั้นล่าง
นิติน นางสาวปาสิตา ศรีสง่า	1 : 100
นายจักรวธ บานเพียร	

บ้านหนองนมวัว ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว	จังหวัดนครสวรรค์
เจ้าของบ้าน นางเจียง เสรียมกลิ่น	ผังพื้นที่แนบ
นิติน นางสาวปาสิตา ศรีสง่า	1 : 900
นายจักรวธ บานเพียร	

เจ้าของเรือนชื่อ นายสมหมาย บุญเดิม อยู่บ้านเลขที่ 50/1 หมู่ 3 ตำบลหนองนมวัว อำเภอ
ลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มีสมาชิกที่อยู่ร่วมเรือนเดียวกัน 3 คน มีลูกสาว 2 คน ซึ่งเรือนที่อยู่
ปัจจุบันเดิมเป็นของนางหล้า บุญเดิม

อาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่ รับจ้างรับรถและทำโต๊ะ แต่อาชีพของเจ้าของบ้านจะเป็นรับจ้างทั่วไป
รายได้ของครอบครัวต่อเดือนประมาณ 3,000 - 4,000 บาท

วัสดุที่ใช้ในการปลูกสร้างบ้านเป็นเรือนไม้ ลักษณะเรือนเป็นเรือนไม้ 2 ชั้น โดยมีชั้นล่าง
ลักษณะใต้ถุนโล่งใช้เป็นพื้นที่เก็บของ บันไดทางขึ้นทำด้วยไม้ มีจำนวน 7 ขั้น ขึ้นจากนอกเรือนทาง
ทิศใต้ ส่วนชั้นบนมีลักษณะโล่งประกอบไปด้วยห้องนอน 1 ห้อง หลังคามุงด้วยสังกะสีฐานรากเป็นปูน
ขนาด 6"x6" สูงจากระดับพื้นดินปัจจุบันถึงระดับท้องรถ 1.25 เมตร เสาเดิมเป็นเสาไม้ รอดไม้ขนาด
2"x6" ตงไม้ 2"x6" ฝาผนังเรือนเป็นลักษณะไม้ตีตามตั้งและนอนลักษณะโครงสร้างหลังคาเป็นทรงจั่ว
ประกอบด้วย ช่อแปทวิเสา ตั้ง เสาตั้ง

เนื้อที่ใช้ประโยชน์ใช้สอย ประกอบไปด้วย ห้องนอนเนื้อที่ 32 ตารางเมตร กว้าง 8 เมตร
ยาว 4 เมตร ครัวมีลักษณะอยู่ด้านล่างเปิดโล่ง ลักษณะเตาไฟเป็น 2 แบบมีทั้ง เตาแก๊สและเตาถ่าน
خانหลังเดิมเป็นห้องครัวแต่ปัจจุบันเป็นที่นอนแทน

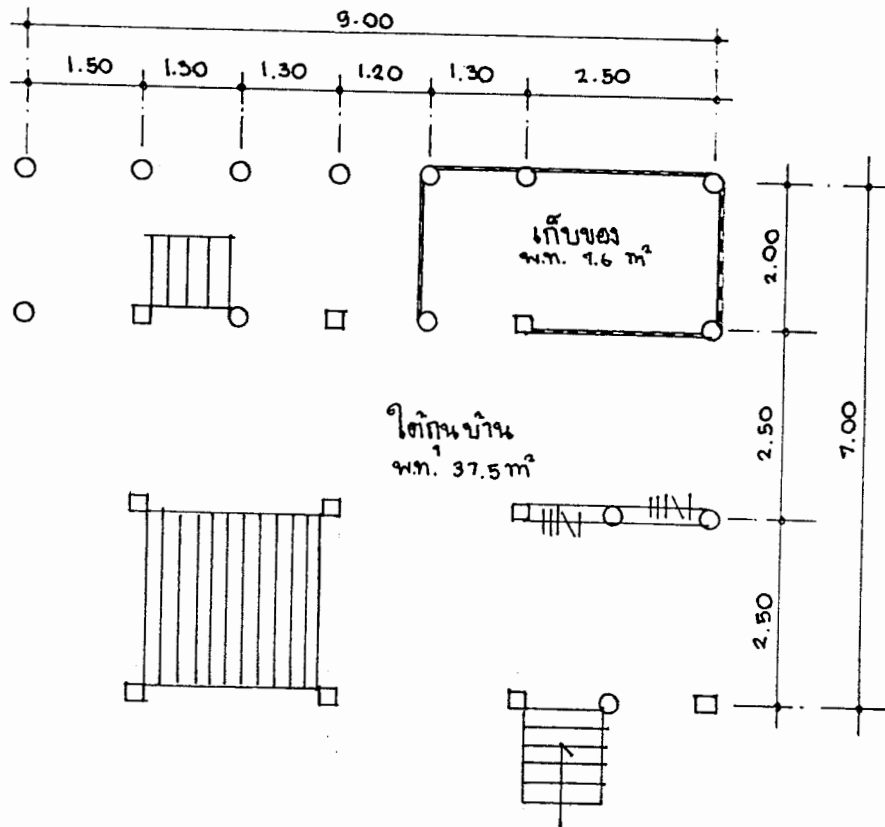
เครื่องใช้ไฟฟ้าในครัวเรือน มีโทรทัศน์ 1 เครื่อง วิทยุ 1 ตัว พัดลม 1 ตัว ตู้เย็น 1 ตัว หม้อ
หุงข้าว 1 หม้อ เครื่องปั้มน้ำ 1 ตัว

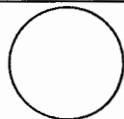
วิถีความเชื่อ วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม ของคนภายในบ้านจะรู้จักเฉพาะญาติพี่น้อง
ความดีในการทำบุญตักบาตร จะตักบาตรเฉพาะวันสำคัญและเฉพาะโอกาสพิเศษ

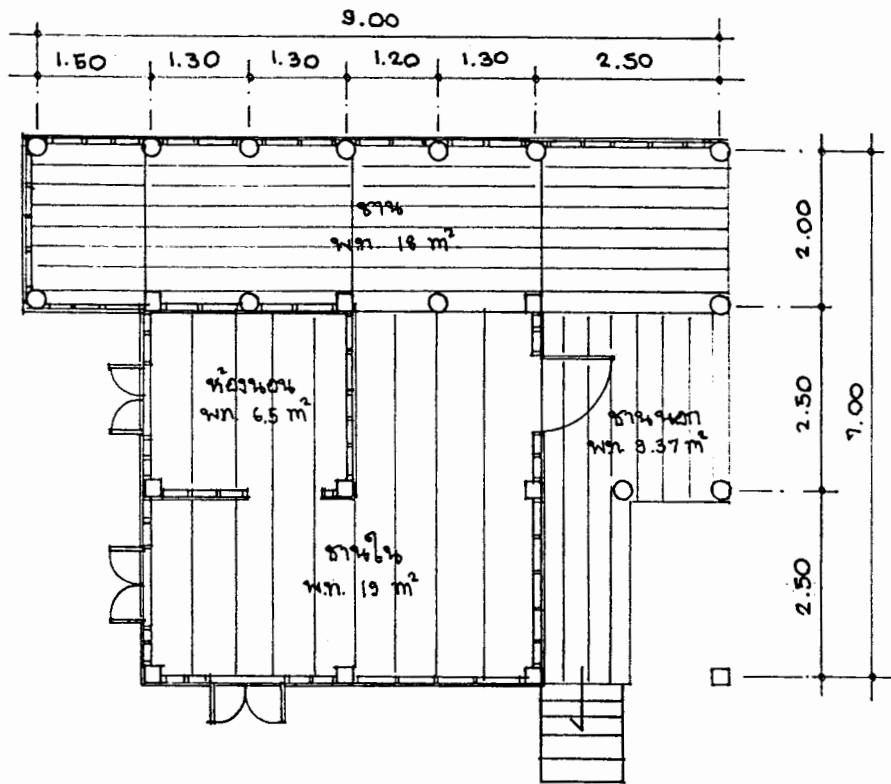
สภาพแวดล้อมบริเวณบ้าน จะอยู่ใกล้กับแหล่งตลาด ด้านข้างจะติดกับวัด ลักษณะรั้วเป็นรั้ว
ไม้ไผ่ โดยปลูกต้นไม้ไว้สำหรับกันเป็นอาหารได้ ในบริเวณบ้านมีบ่อน้ำอยู่หน้าบ้าน

พื้นที่ใช้สอย

-	ชานด้านนอก	9.37	ตารางเมตร
-	ชานหลังบ้าน	18	ตารางเมตร
-	ห้องนอน	6.5	ตารางเมตร
-	ห้องเก็บของ	7.6	ตารางเมตร
-	ใต้ถุนบ้าน	37.5	ตารางเมตร
-	ตัวเรือน	19.0	ตารางเมตร
	รวมพื้นที่ใช้สอย	97.97	ตารางเมตร

บ้านหนองนมวัว ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นายสมหมาย บุญเต็ม	ผังพื้นที่ 1	
นิสิต นางสาววรางคณา พุดหอม นายกิตติพงษ์ เงินอยู่	1 : 100	

บ้านหนองนมวัว ตำบลหนองนมวัว อำเภอลาดยาว	จังหวัดนครสวรรค์	
เจ้าของบ้าน นายสมหมาย บุญเต็ม	ผังพื้นที่ 2	
นิตินางสาววรางคณา พุดหอม	1 : 100	
นายกิตติพงษ์ เงินอยู่		

เรือนแพเมืองนครสวรรค์

เรือนแพเมืองนครสวรรค์

เรือนแพสร้างเป็นเรือนไม้หลังคามุงสังกะสีปลุกอยู่หย่อม ๆ บางหลังทำหน้าที่เป็นหลังคาทรงไทย บางหลังได้หลังคาประดับด้วยไม้ฉลุ วิถีชีวิตการอยู่เรือนแพมีมานาน เขายังคงอยู่กันแบบดั้งเดิม เมื่อกินข้าวหรือทำกับข้าวเสร็จก็จะชนด้วยขาม หม้อ กระทะออกมาล้างที่หน้าแพ บางบ้านก็นั่งชี่ผ้าแล้วนำลงซักในแม่น้ำ เรือชนม เรือขายกับข้าว เรือขายขนมยังพายเรือขายอยู่ประปรายนับเป็นภาพชีวิตของชาวเรือนแพที่ยังมีให้เห็นอยู่ และหากสนใจดูภาพชีวิตเรือนแพแล้วให้นั่งเรือทวนน้ำต่อไปอีก ๓ - ๔ คุ่งน้ำ จนถึงปากคลอง บึงบอระเพ็ด ไม่เพียงแต่จะเห็นเรือนแพที่อยู่ตามลำน้ำ แควใหญ่เป็นช่วง ๆ เท่านั้น ที่เรือนแพเหล่านั้น ส่วนมากเขาจะเลี้ยงปลาในกระชังซึ่งเป็นขานไม้อยู่ข้างเรือนแพ นั้นแหละกระชังเลี้ยงปลาน้ำจืดนี้เขาใช้ไม้เนื้อแข็ง ตอกเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าความถี่ขนาดที่ปลาว่ายหนีลอดออกไปไม่ได้ จากนั้นนำลงแช่น้ำลงแพลูกบวบเป็นทุน ให้กระชังลอยน้ำในท้องน้ำได้ จากนั้นก็นำลูกปลานู ปลาสร้อย ปลาเทโพ มาเลี้ยงโดยใช้เนื้อปลาบดคลุกกับรำและข้าวสุกเลี้ยงให้ปลาอ้วนพี จึงนำส่งขาย บางแพเขาสามารถที่จะผสมปลาและอนุบาลจนฟักออกเป็นตัวได้เอง เพราะได้รับการอบรมวิธีการจากสถานีประมงบึงบอระเพ็ด แม้ระยะนี้ชาวบ้านผู้เลี้ยงปลาจะประสบปัญหา โรคระบาดในปลาก็ตาม เขาก็ยังยึดสู้เลี้ยงกันอยู่ พร้อม ๆ กับหาสาเหตุของการเกิดโรคและวิธีพยาบาลปลาอยู่ด้วย

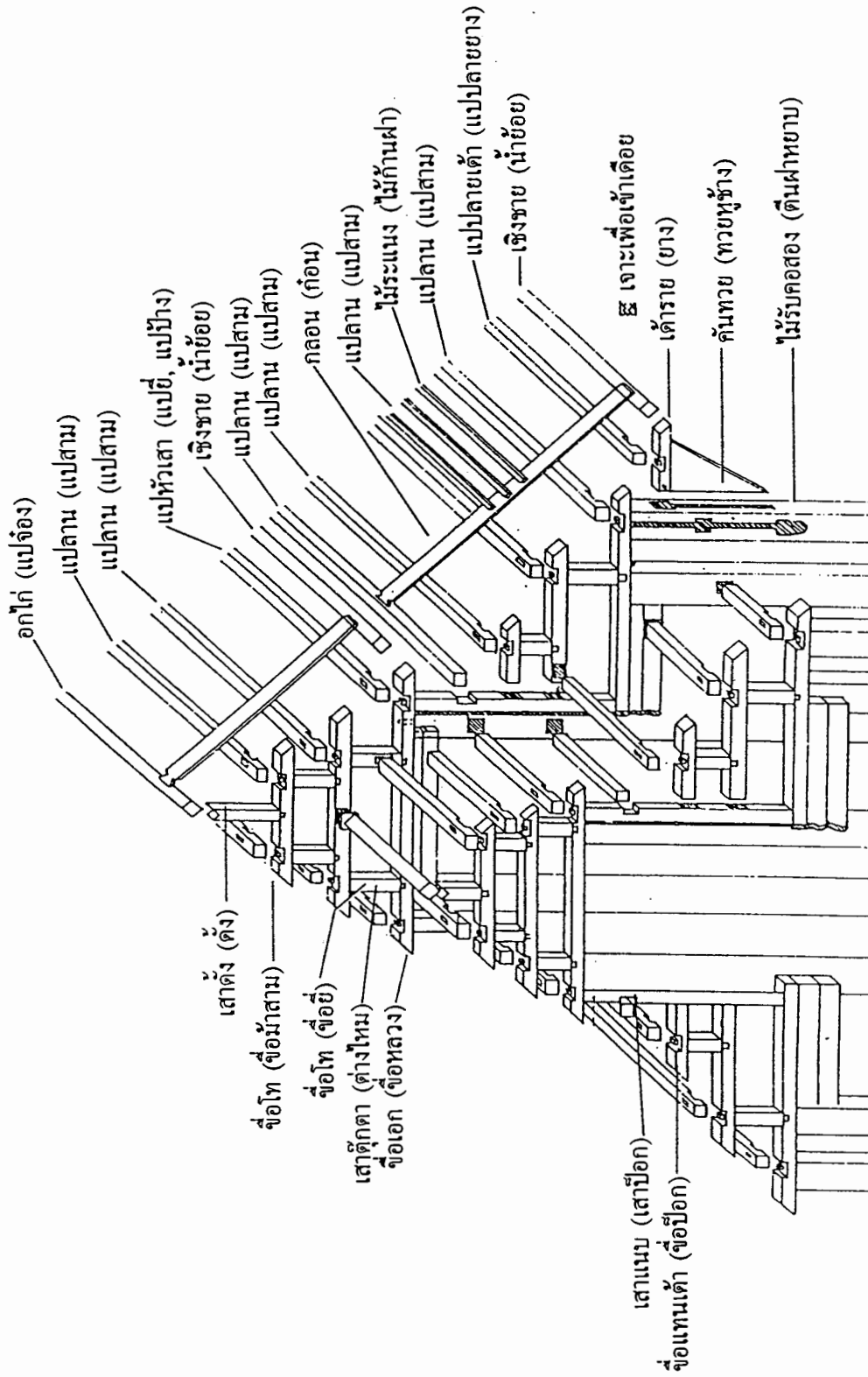
การเดินทางโดยรถยนต์จากนครสวรรค์ ตัดเลียบลำน้ำแควใหญ่ ทางรถไฟ และริมบึงบอระเพ็ดสู่อำเภอชุมแสง ระยะทาง ๓๙ กม. นั้น นับเป็นเส้นทางที่น่าท่องเที่ยวสายหนึ่งนับแต่ออกจากเมืองผ่านสถานีรถไฟนครสวรรค์ออกไป จุดแรกที่น่าแวะคือ สถานีประมงนครสวรรค์ ซึ่งเป็นแหล่งเพาะและขยายพันธุ์ปลาน้ำจืดสำหรับนำปล่อยตามแหล่งน้ำ และเยื้องต่อไปกับทางแยกเข้าสถานีประมงคือ บ้านปากคลองบึงบอระเพ็ดเป็นหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงปลาในกระชังกันมาก จะแวะดูกิจการและซื้อปลาสด ๆ ก็ได้ครั้งเลียดต่อไปเข้าเขตบ้านพันตาลจนถึงบ้านเกษียณในฤดูทำน้ำตาลโตนด คุณก็จะได้กลิ่นหอมของน้ำตาลที่ชาวบ้านตั้งกระทะเคี่ยวตาลอยู่ข้างทางน้ำตาลโตนดบ้านเกษียณ นั้นเขารับประกันว่าเป็นของแท้ ราคาขายที่บ้าน กก.ละ ๑๕ บาท

ตรงทางแยกเข้าวัดพระบรมธาตุเกษียณและปัจจุบันเป็นทางแยกเข้าสู่บ่อน้ำมันหลุมชุมแสงนั้น เป็นบริเวณที่แม่น้ำยมกับแม่น้ำน่านไหลมาบรรจบกันเป็นแควใหญ่หรือแม่น้ำน่าน และจากบ้านเกษียณต่อไปอีกประมาณ ๕ กม. ก็จะถึงตลาดอำเภอชุมแสง

และเสียวนหนึ่งของชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนริมแม่น้ำเขตเมืองชุมทางสี่แควจากทางตอนเหนือเรื่อยไปถึงบ้านทำน้ำอ้อย ซึ่งอยู่ปลายแม่น้ำเจ้าพระยาเขตอำเภอพยุหะคีรี และเขตจังหวัดนครสวรรค์นั้น ในยามที่น้ำลด ตามชายฝั่งที่เป็นที่ดินเกิดจากน้ำไหลทรายมูลนั้น ชาวบ้านเขาใช้เป็นที่พักปลูกผัก ทำไร่กันตลอดสองฟากฝั่ง มองดูพืชผักเขียวขจีทั้งสองฝั่งน้ำ ผ่านไปที่บ้านยางตาล ตำบลยางตาล อำเภอโกรกพระ

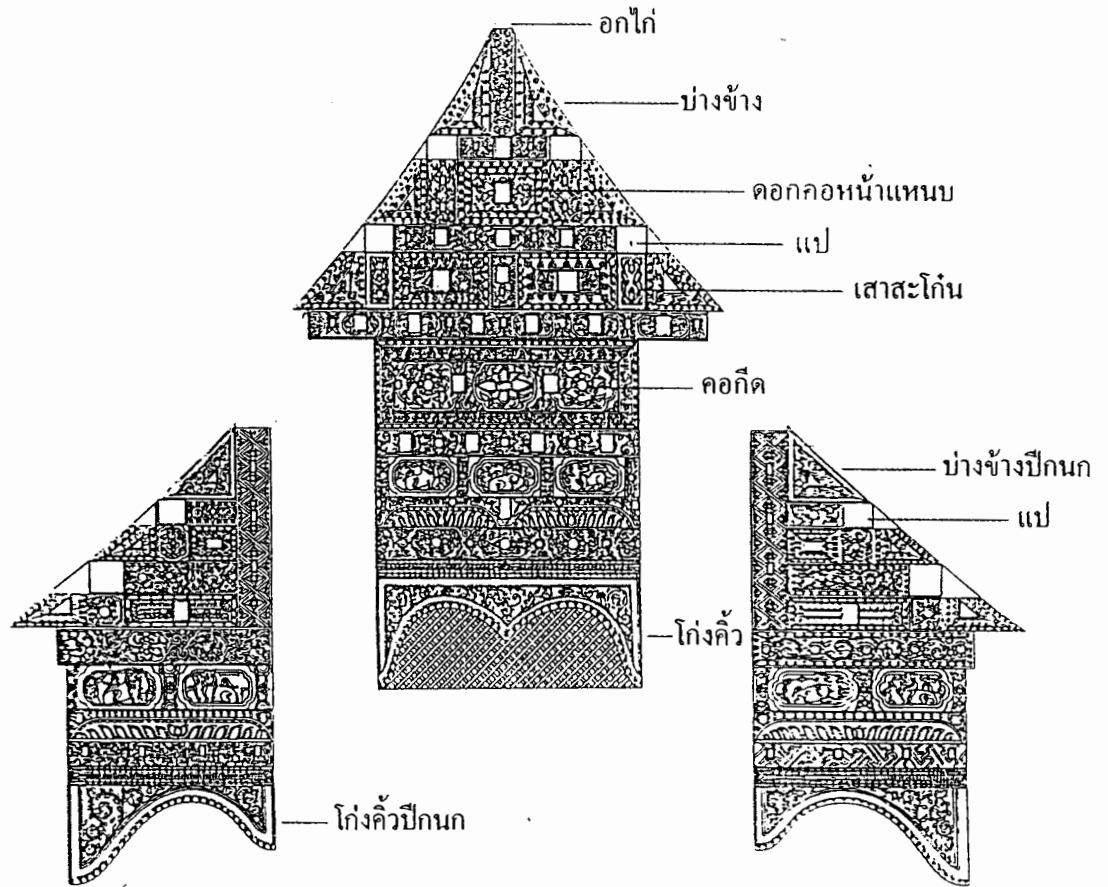
องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

๑. วิหารล้านนา
๒. วัดไทยภาคกลาง

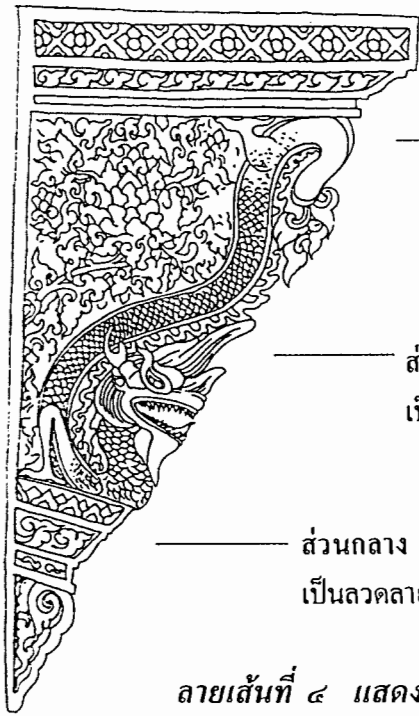

ลายเส้นที่ ๒ แสดงองค์ประกอบทางโครงสร้างส่วนหลังคา ของวิหารวัดป่าแดงตก จังหวัดลำปาง

ลายเส้นที่ ๓ แสดงองค์ประกอบของหน้าบันวิหารล้านนา
 กรณีหน้าบันแบบโครงสร้างไม้ต่างใหม่
 ที่มา : หน้าบันวิหารวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่

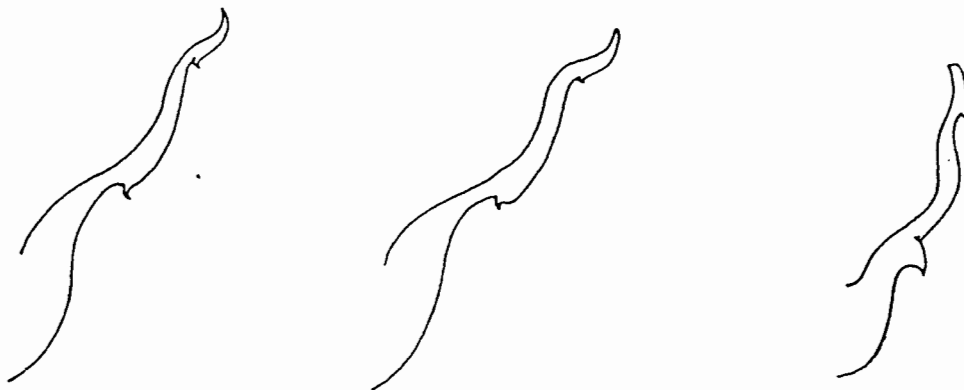

ส่วนบน
เป็นลวดลายดอกประจํายามและกระหนก

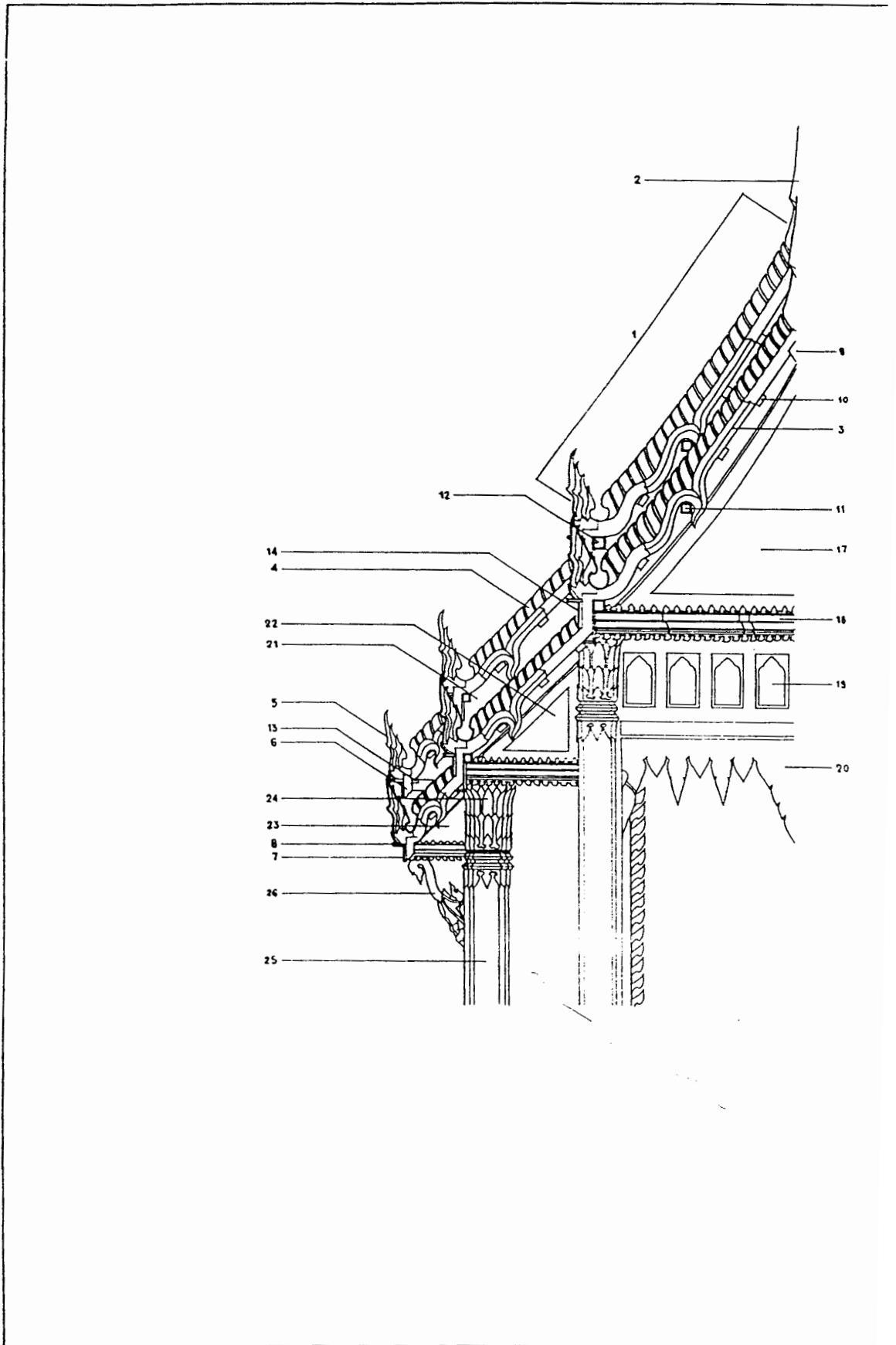
ส่วนกลาง
เป็นรูปตัวลวงประกอบพันธุ์พฤกษา

ส่วนกลาง
เป็นลวดลายกระจิงและกระหนกหัวม้วน

ลายเส้นที่ ๔ แสดงองค์ประกอบของนาคทัศน์
หรือคันทวยของล้านนา

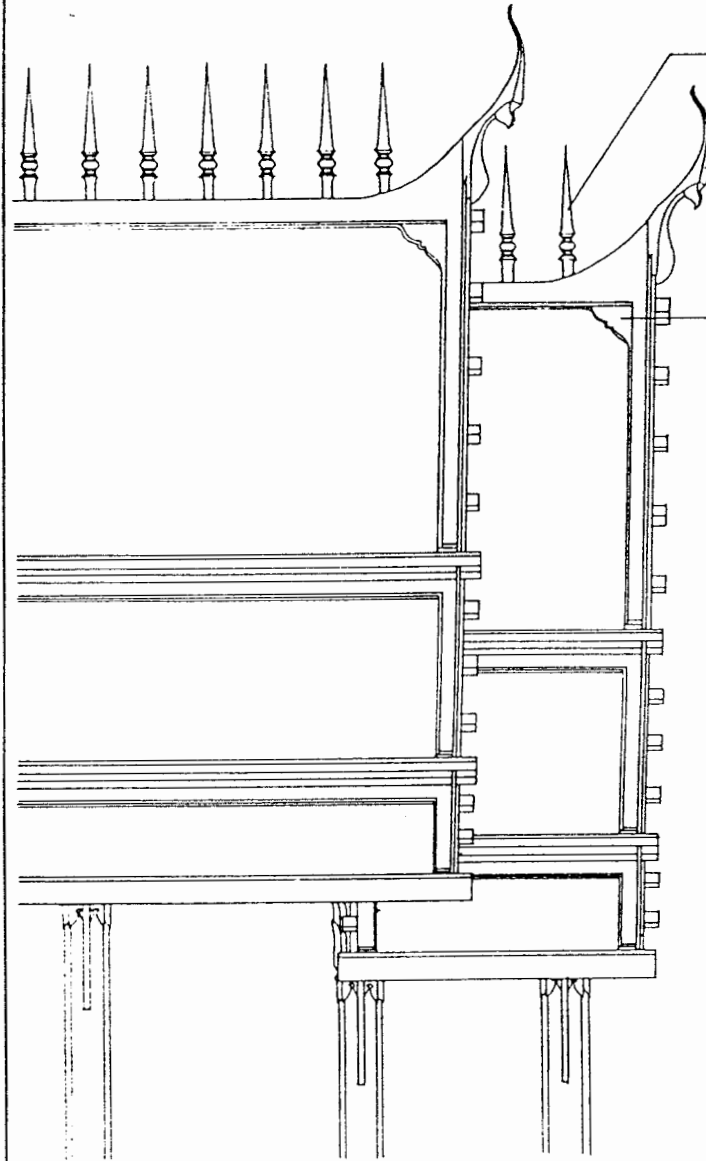

ลายเส้นที่ ๒๓ ข้อฟ้าแบบปากปลาและปากครุฑของวิหารพระพุทธ
วัดพระธาตุลำปางหลวง

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถและพระวิหาร

1. เครื่องลำยอง :

ชื่อเรียกองค์ประกอบรวมชุด
หนึ่งที่ใช้ประดับปิดท้ายขอบ
หลังคาด้านสกัดของอาคาร
ประกอบด้วยช่อฟ้าโบระกา
ตัวลำยอง และหางหงส์

2. ช่อฟ้า :

องค์ประกอบประดับ
ตกแต่ง ส่วนปลายสุด
ของสันหลังคา ทั้ง 2 ด้าน
ของอาคารในงานสถา-
ปัตยกรรมไทยประเภท
อาคารทางศาสนาและ
อาคารที่เกี่ยวข้องกับ
สถาบันพระมหากษัตริย์
โดยมีสันฐานเป็นรูป
ลักษณะคล้ายสัตว์ปีก
จำพวกนกคือมีจงอย
ปากตรงส่วนกลาง ส่วน
ปลาย ทำเป็นรูปเรียวกัง
ปลายสะบัด

3. ตัวลำยอง :

ชื่อเรียกส่วนขององค์
ประกอบสำคัญของ
เครื่องลำยอง ที่เป็นตัวยึด
ช่อฟ้า โบระกา หางหงส์
โดยพาดอยู่บนหลัง "แป"
ทำหน้าที่ปิดเครื่องมุง

หลังคาด้านสกัด เพื่อกันไม่ให้ลมตีเครื่อง มุงเปิดคล้าย "บ้านลม"
ของเรือนไทยภาคกลาง

4. โบระกา : องค์ประกอบส่วนที่มีลักษณะทำเป็นครีบริ้วโค้งแหลมอย่างปลายมีด
กลางครีบริ้วด้านหน้าตกเป็นสันนูน วางเรียงประดับตกแต่งอยู่ระหว่าง
ช่อฟ้าและหางหงส์บนขอบสันป่าด้านบนตลอดแนวของตัวลำยอง

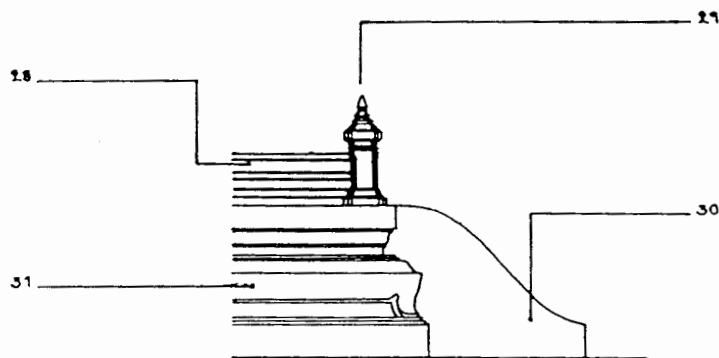
5. หางหงส์ : องค์ประกอบตกแต่งที่ใช้ประดับส่วนปลายด้านล่างของเครื่องลำยอง
โดยนั่งอยู่บนป่าระหว่างแปหัวเสากับเชิงกลอน นิยมทำเป็นรูป
"นาคเสี้ยว" ที่เป็นโครงรูปของนาค 3 เศียรซ้อนกัน

6. ดินผี : ชื่อเรียกส่วนขององค์ประกอบหนึ่งตรงโคนของ“หางหงส์” ที่ทำคล้ายสลักเพื่อสำหรับสอดลงปิดช่องว่างระหว่าง “เชิงกลอน” กับ “แปปลายเต้า”
7. เชิงกลอน : องค์ประกอบของโครงสร้างส่วนที่ยึดติดกับปลาย “เต้า” ทำหน้าที่ปิดปลาย “กลอน” เพื่อไม่ให้ “กลอน” ฟู
8. สะพานหนู : องค์ประกอบที่เป็นไม้หรือปูนขึ้นเล็กๆวางทับเหนือ “เชิงกลอน” ทำหน้าที่สอดรับปลายกระเบื้องแผ่นสุดท้ายของชายคา
9. ออกไก่ : องค์ประกอบทางโครงสร้างหลังคา ที่ทำหน้าที่เป็น “แป” ตัวหนึ่งซึ่งใช้ร่วมกันขณะนาคหลังคาทั้ง 2 ซ้าง ตั้งอยู่ที่ส่วนปลายสุดของโครงสร้างหลังคา ทำเป็นไม้ที่มีรูปตัดเป็นรูป 4 เหลี่ยมขนมเปียกปูน นั่งอยู่บนปลาย “คั้ง”
10. แปลาน : ชื่อเรียกองค์ประกอบของโครงสร้างหลังคา ที่มีหน้าตัดไม้เป็นรูป 4 เหลี่ยม นั่งอยู่บนป่า “จันทัน” หรือปลาย “ตุ๊กตา”
11. แปงวง : ชื่อเรียก “แปลาน” ตัวที่ให้หางของนาคคล้ายองค์ที่เป็นแบบนาคสะดุ้งยึดเกี่ยวคล้องไว้
12. แปหัวเสา : ชื่อเรียก “แป” ของโครงสร้างหลังคาตัวที่อยู่ตรงส่วนปลายเสาหรือ ปลายผนังอาคาร ทำหน้าที่เป็นป่าให้ “ซื่อเอก” หรือ “ซื่อเฉลียง” ยึด
13. แปปลายเต้า : ชื่อเรียก “แปลาน” ตัวสุดท้ายที่วางอยู่บนปลาย “เต้า” เพื่อทำหน้าที่รับปลายกลอนของปีกชายคาตีบล่างสุด
14. เชิงแป : องค์ประกอบโครงสร้างหลังคา ที่ยึดติดกับเสาหรือ “ตุ๊กตา” อยู่ได้แนวเดียวกับ “แปหัวเสา” โดยทำเป็นแผ่นไม้มีป่าที่เชิง ทำหน้าที่รับปลายกลอนของตีบหลังคา ชั้นซึ้ง
15. บราลี : องค์ประกอบตกแต่งชนิดหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งทรงกลมกลิ้งเป็นรูปรียาวแหลมประดับเรียงเป็นแนวตลอดบนสันหลังคาอาคาร
16. ผีเสื้อ : ชื่อเรียกปูนปั้นส่วนที่ใช้อุดตอนมุมของฉันทันหลังคา บริเวณที่บรรจบกันระหว่าง “ปูนปั้นหลบสันหลังคา” และ “ปูนหลบหลังเครื่องลายอง” ด้วยเหตุที่มันเป็นรูปคล้ายปีกผีเสื้อ จึงเรียกองค์ประกอบส่วนนี้ว่า “ผีเสื้อ”
17. หน้าบัน : องค์ประกอบอาคารที่ใช้อิฐหรือไม้ ก่อหรือปิดทับบริเวณส่วนที่เป็นโพรงของโครงจันทันหลังคา เพื่อป้องกันไม่ให้แดดหรือฝนลาดเข้าไปภายในอาคาร นิยมแกะสลักหรือปั้นปูนประดับตกแต่ง
18. กระจังฐานพระ : องค์ประกอบประดับตกแต่งอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่คล้าย “คิ้วไม้” ปิดช่องต่อระหว่าง “หน้าบัน” กับ “รวงมุ้ง” หรือ “หน้าบัน” กับ “แผงแรคอสอง” ขณะเดียวกันนิยมยกส่วนกลางออกเป็นกระเปาะเพื่อใช้เป็นฐานรับรูปสลักประธานของหน้าบัน เช่น ครุฑ พระพุทธรูป ฯลฯ
19. แผงแรคอสอง : องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่ทำเป็นแผงกระดานยาวแกะสลักลวดลายติดประดับบริเวณส่วนใต้ของฉันทันหน้าบันมุขหน้า แทนการประดับด้วย “รวงมุ้ง”
20. สาหร่าย-รวงมุ้ง : องค์ประกอบตกแต่งส่วนที่ประดับอยู่ใต้กระจังฐานพระ ระหว่าง 2 ซ้างของแปประธานมุขเด็จหรือมุขโดงชนิดที่ไม่มีปีกนก นิยมทำเป็นแผงไม้แกะสลักหน้าบันปูนเป็นรวงหรือซ้อ คล้ายรวงมุ้งห้อยอยู่บนคอบคาของกิ่งไม้
21. บังนก : ส่วนของผนังด้านสกัดที่ทำหน้าที่อุดช่องว่างระหว่างชั้นลดแต่ละชั้นของหลังคา

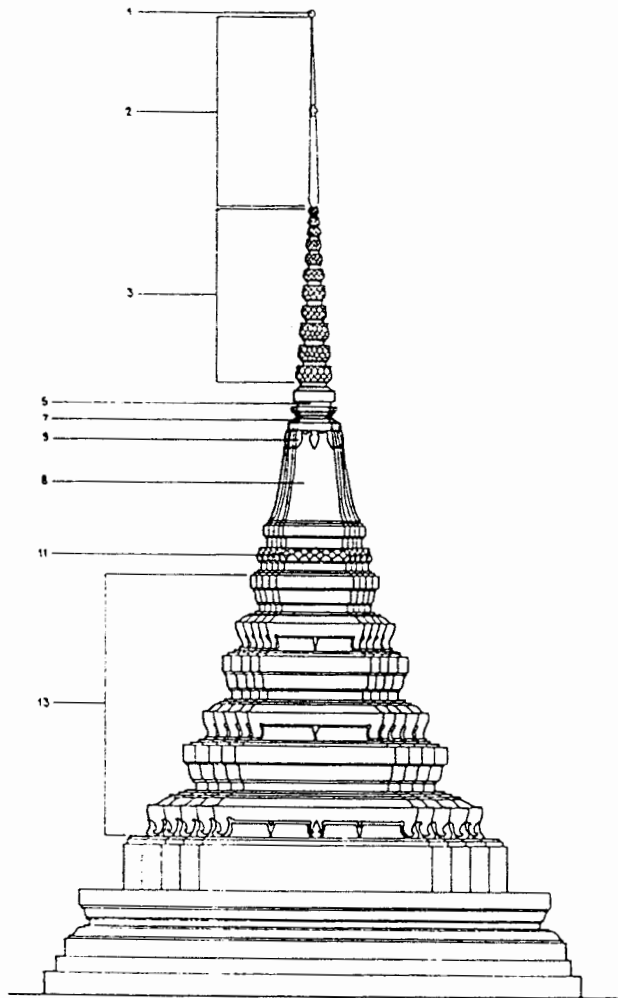

22. หน้าอุตปิกนก : ชื่อเรียกหน้าบันขนาดเล็ก ส่วนที่เปิดช่องโล่งระหว่าง "เสาประธานร่วมใน" กับ "เสาประธานร่วมนอก" มีลักษณะเป็นรูป 3 เหลี่ยมมุมฉาก
23. หน้าอุตเต้า : ชื่อเรียกหน้าบันขนาดเล็กสุด ส่วนที่เปิดหรืออุตโพรงว่างของช่อง 3 เหลี่ยมเหนือเต้าที่รับปีกหลังคาตบสุดท้าย
24. บัวหัวเสา : องค์ประกอบในเชิงตักแต่งส่วนปลายของหัวเสา ทั้งที่เป็น "เสาลอย" และ "เสาอิง" โดยใช้รูปลักษณะของ "กลีบบัว" มาประดิษฐ์ตกแต่ง มีทั้งแบบ "บัวโก" และ "บัวแวง"
25. เสาพะไล : ชื่อเรียกองค์ประกอบทางโครงสร้าง ที่ตั้งลอยอยู่ภายนอกของด้านข้างอาคาร ทำหน้าที่รับคานชายคาตบสุดท้ายที่ยื่นเลยขอบผนังออกมา
26. คันทวย : องค์ประกอบโครงสร้างที่ยึดติดกับเสาหรือผนัง ทำหน้าที่รับน้ำหนักของปีกชายคาที่ยื่นเลยจากแนวผนังอาคารก่อนถ่ายลงเสาหรือผนังเรือน นิยมแกะสลักหรือหล่อปูนให้อ่อนช้อยเป็นรูปนาค ซึ่งถ้าทำเป็นท่อนไม้ตรงๆเรียกว่า "ค้ำยัน" หรือ "ท้าวแขน" คันทวยจึงเป็นทั้งองค์ประกอบโครงสร้างและองค์ประกอบประดับ ตกแต่ง
27. ชุ่มประตู-หน้าต่าง : องค์ประกอบประดับตกแต่งข้างกรอบของช่องเปิดอาคารที่เป็นประตู-หน้าต่าง เพื่อเน้นความสำคัญของช่องเปิดนั้น นิยมใช้รูปทรงแบบ "ทรงบัณเฑาะ" "ทรงมณฑป" และ "ทรงมงกุฎ"
28. ผนังระเบียง : องค์ประกอบส่วนหนึ่งของอาคารที่ก่อเป็นขอบกำแพงเตี้ยๆ เชื่อมต่อระหว่างแนวเสาพะไลหรือเสาระเบียงสำหรับกันตก
29. เสาหัวเม็ด : ชื่อเรียกเสาสั้นๆขนาดย่อมประกอบ 2 ข้างของผนังระเบียง บริเวณทางเข้าหรือทางขึ้นของบันได นิยมตกแต่งส่วนหัวเป็นรูปต่างๆหลายลักษณะ เช่น ทรงมณฑป ทรงมณฑป ฯลฯ
30. พลสิงห์ : ส่วนประกอบที่ทำเป็นขอบผนังเตี้ยๆขนาด 2 ข้างของบันไดทางขึ้นลงอาคาร ส่วนใหญ่นิยมก่อที่บันได
31. ฐานอาคาร : องค์ประกอบสำคัญทางโครงสร้างส่วนฐานเรือน ที่ทำหน้าที่รับน้ำหนักของอาคารทั้งหมด นิยมตกแต่งเป็นรูปฐานปัทม์ ฐานบัวกลา หรือฐานสิงห์ แบบต่างๆ

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์

1. ลูกแก้ว :

องค์ประกอบส่วนที่ตั้งอยู่บนปลายยอดสุดของพระเจดีย์ นิยมทำเป็นรูปทรงกลมเกลี้ยง บางแห่งทำเป็นรูปคล้ายหยดน้ำ ซึ่งเรียกว่า "หยดน้ำค้าง"

2. ปลี :

องค์ประกอบของยอดพระเจดีย์ส่วนที่ทำเป็นรูปกรวยกลมเกลี้ยงคล้ายปลีกล้วยต่อจากส่วนของปล้องใจขึ้นไป บางแห่งยึดปลีให้ยาวแล้วคั่นด้วย "บัวลูกแก้ว" ตอนกลาง ทำให้ปลีถูกแยกเป็น 2 ส่วน ซึ่งจะเรียกส่วนล่างว่า "ปลีตัน" และส่วนบนว่า "ปลียอด"

3. บัวกลุ่ม :

ชื่อเรียกองค์ประกอบชุดหนึ่งซึ่งทำเป็นรูป "บัวโต" ต่อซ้อนให้มีขนาดลดหลั่นกันขึ้นไปอย่าง "บัวลูกแก้ว" สำหรับใช้เป็นส่วน ของ "ปล้องใจ" ในเจดีย์ย่อเหลี่ยม

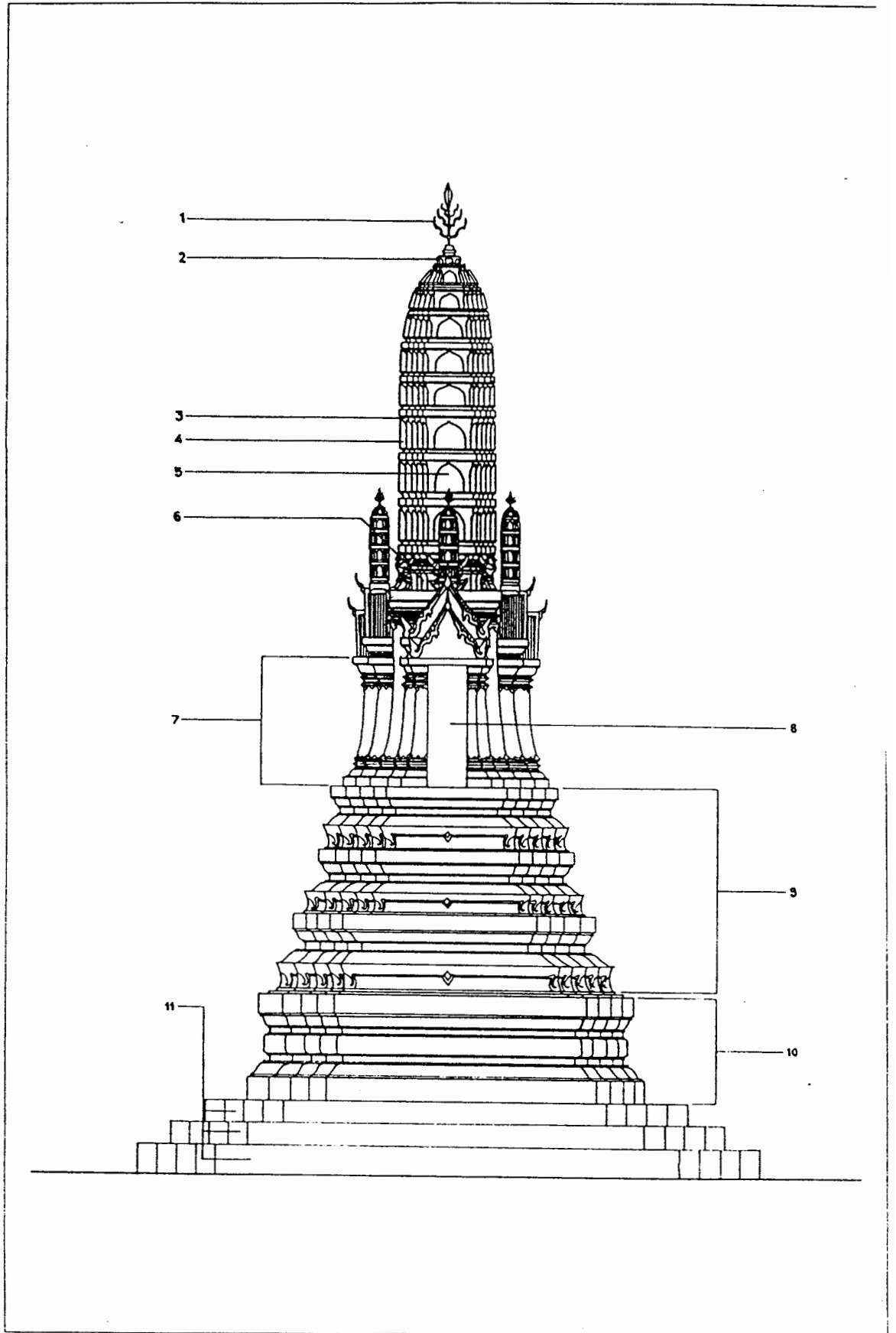
4. ปล้องใจ :

ชื่อเรียกส่วนปลายที่เป็นยอดแหลมของพระเจดีย์ ซึ่งทำเป็นบัวลูกแก้ว คั่นเป็นข้อๆ ใหญ่เล็กลดหลั่นลงตลอดแท่ง ตรงเชิงฐานรับด้วย "บัวดลา" ก่อนวางเทินบน "ก้านฉัตร"

5. ก้านฉัตร : องค์ประกอบทางโครงสร้างของพระเจดีย์ ที่ทำเป็นรูปทรงกระบอกกลม ทำหน้าที่เทินรับปล้องใจ ให้ตั้งฉาก
6. เสาดาน : องค์ประกอบอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่ ช่วยเสริม "ก้านฉัตร" ในการรับน้ำหนักของ "ปล้องใจ" และ "ปลี" นิยมทำเป็นรูปทรงกระบอกกลมหรือแปดเหลี่ยม ขนาดเล็กแต่สูงเท่ากับก้านฉัตร วางล้อมก้านฉัตรในตำแหน่งของทิศประจำทั้ง 8
7. บาลลังก์ : องค์ประกอบสำคัญที่ทำเป็นรูป "ฐานปัทม์" 4เหลี่ยม หรือ 4เหลี่ยมย่อมุม หรือกลม หรือ 8เหลี่ยม วางเทินเหนือหลังองค์ระสัง เพื่อตั้งรับ "ก้านฉัตร" และ "เสาดาน"

8. **องค์ระฆัง** : องค์ประกอบส่วนที่สำคัญที่สุดของพระเจดีย์ในฐานะตัวเรือนของอาคาร ที่ทำเป็นรูปทรงกลมปากผายคล้ายระฆังคว่ำปากลง ในงานสถาปัตยกรรมไทย องค์ระฆังนี้มีทั้งแบบทรงกลม ทรง 8 เหลี่ยม และทรง 4 เหลี่ยม ย่อมุมตามคตินิยมของแต่ละยุคสมัยที่แตกต่างกัน
9. **บัวคอเสื้อ** : องค์ประกอบตกแต่งที่ทำเป็นรูปประจักษ์ บันทับลงบนส่วนของสันบ่า“องค์ระฆัง” ในเจดีย์ย่อเหลี่ยม
10. **บัวปากระฆัง** : ชื่อเรียกส่วนประกอบที่ทำเป็นรูปบัวคว่ำบัวหงาย บางแห่งปั้นปูนประดับเป็น รูปกลีบบัว
11. **บัวโต** : ชื่อเรียกองค์ประกอบสำคัญที่เป็นลักษณะเฉพาะของเจดีย์ย่อเหลี่ยม ที่ทำเป็นรูปบัวมีกลีบขนาดใหญ่ดอกเดียวเห็นรับองค์ระฆังแทน“บัวปากระฆัง”ในเจดีย์ทรงกลม บ้างเรียกว่า “บัวคลุม” ก็มี
12. **มาลัยเถา** : ชื่อเรียกองค์ประกอบชุดหนึ่งที่ทำเป็นชั้นของ “บัว” หรือ “ลูกแก้ว”คล้ายพวงมาลัย⁶⁴ ซ้อนต่อกันขึ้นไป 3 ชั้น ได้บัวปากระฆัง
13. **ชุดฐานสิงห์** : ชื่อเรียกฐานเท้าสิงห์ ซ้อนกัน 3 ชั้น ใช้เป็นชุดของ“มาลัยเถา” สำหรับเจดีย์ย่อเหลี่ยม
14. **ฐานบัว** : องค์ประกอบสำคัญทางโครงสร้างของพระเจดีย์ที่ทำหน้าที่รับน้ำหนักอาคารทั้งองค์ หรือใช้เสริมองค์พระเจดีย์ให้ดูสูงขึ้น เหตุที่เรียกว่า “ฐานบัว” เนื่องจากฐานชนิดนี้ก่อรูปด้วยลักษณะของฐานบัวชุด“บัวคว่ำ”และ“บัวหงาย” (บัวหมายถึงดอกบัว)
15. **ฐานเขียง** : ชื่อเรียกฐานหน้ากระดานเกลี้ยงๆ ชั้นล่างสุดขององค์พระเจดีย์ ซึ่งแต่ละองค์แต่ละรูปแบบอาจจะมีฐานเขียงได้ตั้งแต่ 1-5 ชั้น ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปแล้วจะกำหนด

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระปราสาท

1. นกสูล : องค์ประกอบตกแต่งส่วนยอดปลายสุดของพระปราสาท ที่ทำด้วยโลหะหล่อเป็นรูป 4 แฉกคล้ายปลายดาบ ต่อซ้อนกัน 2-3 ชั้น ระหว่างกลางแทรกด้วยแกนคล้ายปลายหอก นกสูลนี้มีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น “ล้าภูษัน” “ฝักเพกา” แต่ในเชิงความหมายแล้วน่าจะหมายถึง “ตรีสูล” อาวุธประจำกายของพระอิศวร
2. บัวกลุ่ม : องค์ประกอบที่เป็นส่วนของอาคารที่อยู่บนยอดสุดของพระปราสาท นิยมทำเป็นรูปกลีบบัวแย้ม ดังรับ “นกสูล” บางตำราเรียกว่า “จอมโมฬี” ซึ่งแปลว่า ยอดสูงสุด
3. ชั้นรัดประคด : ชื่อเรียกชั้นของยอดพระปราสาทที่มีลักษณะโค้งเข้า คล้ายเอวพระภิกษุที่คอดเข้าอันเนื่องมาจากการนุ่งสบงที่รัดด้วยสายรัดประคดจึงเรียกว่า “ชั้นรัดประคด” ความจริงแล้วการคอดเข้าขององค์ประกอบส่วนนี้เกิดขึ้นจากการใช้ “บัวเชิงบาตร” ซึ่งมีส่วนของคอฐานทำเป็นรูปโค้งเว้า เข้าไปนั่นเอง
4. กลีบขนุน : องค์ประกอบตกแต่งที่ประดับแทรกเข้าไปใต้ “ชั้นรัดประคด” ตรงตำแหน่งมุมที่ย่อของแต่ละชั้น จึงต้องทำเป็นรูปหักจากครึ่งเหลี่ยม ซึ่งถ้าเป็นงานสถาปัตยกรรมของปราสาทปราสาทอย่างขอม ก็มักนิยมปั้นปูนประดับหรือแกะสลักเป็นรูปเทพต่างๆประจำทิศ แต่ในงานสถาปัตยกรรมไทยนิยมทำเป็นกลีบเกลี้ยงๆหรืออาจปั้นปูนเป็นลายประดับแต่เพียงเล็กน้อย การทำกลีบขนุนก็เพื่อใช้เป็นตัวสร้างกรอบโครงรูปของยอดพระปราสาทให้ดูบรรจบเป็นทรงเรียวยาวโค้งนั่นเอง
5. บันแถลง : องค์ประกอบตกแต่งที่ทำเป็นรูปหน้าจั่วอาคารขนาดเล็ก ประดับอยู่ระหว่างกลางของ “กลีบขนุน” คู่ในของ “ชั้นรัดประคด” แต่ละชั้นของพระปราสาท ในงานสถาปัตยกรรมไทย บันแถลงนิยมทำเป็นกลีบรูปโค้งแหลมเรียบๆไม่นิยมทำลวดลายประดับหรืออาจปั้นประดับแต่น้อย ซึ่งตามคติเดิมของงานสถาปัตยกรรมขอมนั้น บันแถลงใช้เป็นเชิงสัญลักษณ์ แทนความหมายของเทพวิมาน ตามคติจักรวาล

6. **ชั้นอัสดง** : ชื่อเรียกชั้นของเรือนยอดพระปราสาทส่วนที่ตั้งอยู่เหนือเรือนธาตุ นิยมทำเป็น "บัวเชิงบาตร" เพื่อให้เกิดส่วนเว้าของคอรฐานสำหรับใช้ประดับรูปประติมากรรมต่างๆ เช่น เทวดา ครุฑ
7. **เรือนธาตุ** : องค์ประกอบส่วนที่เป็นตัวเรือนประธานของพระปราสาท ที่ใช้ลักษณะของฐานปัทม์มายึดหน้ากระดานให้สูงขึ้นกว่าส่วนอื่นทั้งหมด นิยมทำเป็นห้องกลวงภายในเพื่อใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระสถูปจำลองที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เรือนธาตุนี้เรียกได้อีกชื่อหนึ่งว่า "ครรภธาตุ"¹⁶⁵
8. **ซุ้มจระนำ** : ชื่อเรียก "ซุ้มคูหา" ที่ทำขึ้นประกอบเข้ากับองค์พระปราสาทหรือพระเจดีย์บริเวณภายนอกอาคารส่วนที่เป็นเรือนธาตุ¹⁶⁶ เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป นิยมทำพร้อมกันทั้ง 4 ด้าน จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "ซุ้มทิศ" แต่ถ้าพระปราสาทนั้นทำกลวงมีทางเข้าออก ซุ้มจระนำด้านที่ใช้เป็นทางเข้าออกนั้นก็ทำหน้าที่เป็น "ซุ้มประตู" คูหาทางเข้าแทน
9. **ชุดฐานสิงห์** : ชื่อเรียกองค์ประกอบที่ทำเป็นฐานสิงห์ 3 ชั้น เทินเหนือ "ฐานปัทม์" เพื่อรับองค์ "เรือนธาตุ" ทั้งนี้เป็นกลวิธีของชาวไทยที่เอาแบบอย่างชุด "มาลัยเถา" ของพระเจดีย์มาปรับใช้กับพระปราสาทเพื่อเป็นการยึดองค์ปราสาทให้สูงขึ้น ในบางแห่งถ้าไม่ทำฐานสิงห์ ก็นิยมทำเป็นฐาน "บัวเชิงบาตร" ซ้อนเป็นชั้นๆ แล้วทำรูปประติมากรรม เช่น ยักษ์ ลิง หรือเทวดาแบก เช่น พระปราสาทวัดอรุณ ราชวราราม ธนบุรี ฯลฯ
10. **ฐานปัทม์** : องค์ประกอบสำคัญที่ถือเป็นฐานอาคารที่แท้จริง เพราะเป็นฐานที่ใช้ตั้งรับองค์เรือนธาตุ อาคารนิยมทำเป็นฐาน 4 เหลี่ยมย่อมุมรูปบัวคว่ำบัวหงาย
11. **ฐานเขียง** : องค์ประกอบของโครงสร้างเรือนส่วนที่เป็นฐานชั้นล่างสุด ที่ทำเป็นฐาน 4 เหลี่ยมหน้ากระดานเกลี้ยงๆ ซ้อนกันเป็นชั้นๆลดหลั่นขึ้นไป

11. กระจังตาอ้อย : องค์กรประกอบตกแต่งที่ทำเป็น“กระจัง” ขนาดเล็กติดเป็นแผงยาว ประดับเสริมส่วนเหนือ“เชิงกลอน” บริเวณส่วนหน้าของ “บันแถลง”
12. ท้องไม้ : องค์กรประกอบส่วนที่เป็น“หน้ากระดาน” ทำหน้าที่แบ่งหรือแยกตัวของชั้นหลังคาพระมณฑปแต่ละชั้น
13. ตะเฆ่สั้น : องค์กรประกอบหลังคาส่วนที่หักหรือเปลี่ยนระนาบตอนมุมของผืนหลังคา มีลักษณะเป็นสันโค้งตามแนวรูปทรงหลังคาอาคาร
14. ยกเก็จ : ชื่อเรียกการเปลี่ยนระนาบของ“เชิงกลอน” ที่ยกเป็นชั้นหรือระดับในทางแนวนอน การยกเก็จมีขึ้นเพื่อเป็นการแก้ความเรียบของระนาบที่ยาวเกินไป รวมทั้งเพื่อให้เกิดความตื้นลึกที่แตกต่างกันของระนาบนั้น
15. เสาศะไล : ชื่อเรียกเสาชนิดหนึ่งที่ตั้งลอยอยู่ภายนอกอาคาร เพื่อทำหน้าที่รับน้ำหนักผืนหลังคาผืนสุดท้ายที่ยื่นเลยขอบผนังออกมา
16. บัวแวง : ชื่อเรียกส่วนประดับหัวเสา ที่ทำเป็นลักษณะรูปบัวกลีบยาวเรียวคล้าย “บัวแวง” นิยมใช้กับเสานิดเสาเหลี่ยมหรือเสาย่อมุม “บัวจงกล” ก็เรียก

หมายเหตุ : องค์กรประกอบอื่นๆ เช่น ชุ่มประตู่ ฐานอาคาร บันได ฯลฯ เรียกและใช้ลักษณะองค์กรประกอบอย่างพระอุโบสถหรือพระวิหารทุกประการ